

AZƏRBAYCAN DASTANLARI

BEŞ CİLDDƏ

II CİLD

“LİDER NƏŞRİYYAT”
BAKI-2005

*Bu kitab “Azərbaycan dastanları. Beş cildə. II cild”
(Bakı, Azərbaycan Elmlər Akademiyası nəşriyyatı, 1966)
nəşri əsasında təkrar nəşrə hazırlanmışdır*

Tərtib edənlər:

**Məmmədhüseyn Təhmasib
Əhliman Axundov**

Redaktoru:

Məhərrəm Qasımlı

398.2’094754 – dc 21

AZE

Azərbaycan dastanları. Beş cildə. II cild. Bakı, “Lider nəşriyyat”, 2005, 448 səh.

Azərbaycan xalq dastanları içərisində elələri var ki, qəhrəmanlıqla məhəbbətin birləşdirilməsi, uzlaşdırılması yolu ilə yaradılmışdır. Təqdim olunan cildə daxil edilmiş, xalq içərisində sevilib geniş yayılan “Əsli və Kərəm”, “Abbas və Gülgəz”, “Seydi və Pəri”, “Məhəmməd və Güləndəm”, “Leyli və Məcnun” və s. dastanlar bu qəbildəndir.

Qədim ənənəyə uyğun olaraq həkimanə sözlərlə – ustadnamələrlə başlayıb duvaqqapmalarla bitən bu dastanların qəhrəmanları sevməyi bacardıqları kimi qılinc, qalxanla vuruşmağı da bacarırlar. Bununla belə hər nə qədər igid, qəhrəman olsalar da onlar əsasən öz sevgiləri – butaları uğrunda çarpışırlar. Ona görə də həmin dastanlar bir növ qəhrəmanlıq dastanları ilə məhəbbət dastanlarının hüddudunda dayanır, onların birindən digərinə keçid mərhələsi təsiri bağışlayır.

ISBN 9952-417-42-8

© “LİDER NƏŞRİYYAT”, 2005

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

İLHAM ƏLİYEVİN

“Azərbaycan dilində latın qrafikası

ilə kütləvi nəşrlərin həyata

keçirilməsi haqqında”

12 yanvar 2004-cü il tarixli sərəncamı

ilə nəşr olunur və ölkə kitabxanalarına

hədiyyə edilir

Əsli və
Kəzəm

USTADNAMƏ¹

Dəli könül, məndən sənə əmanət,
Demə bu dünyada qalım – yaxşıdı.
Bir gün olar qohum-qardaş yad olu,
Demə ulusum var, elim yaxşıdı.

Məclisə varanda özünü öymə,
Şeytana bac verib, kimsəyə söymə,
Qüvvətli olsan da yoxsulu döymə,
Demə ki, zorluyam, qolum yaxşıdı.

Qoçaqdan olubsan, qoçaq olgunan,
Qadadan, baladan qoçaq olgunan,
Sən açıq ol, mərd ol, alçaq² olgunan,
Demə varım çoxdu, pulum yaxşıdı.

Xəstə Qasım³ kimə qılsın dadını?
Canı çıxsın, özü çəksin odunu,
Yaxşı igid yaman etməz adını,
Çünki yaman addan, ölüm yaxşıdı.

Ustadlar ustadnaməni bir yox, iki deyər, biz də deyək iki olsun.

Vaxt olar qalxarsan ərşə, asmana,
Vaxt olar havadan enərsən, könül!
Vaxt olar düşərsən çənə, dumana,
Vaxt olar, hər işi qanarsan, könül!

Vaxt olar çıxarsan Məcnun dağına,
Vaxt olar düşərsən qəm yığnağına,
Vaxt olar yüz atəş kar etməz sana,
Vaxt olar alışıb yanarsan, könül!

Vaxt olar Məhəmməd⁴ tez gələr coşa,
Vaxt olar heç əlin getməz bir işə,
Vaxt olar dönərsən dəmirə, daşa,
Vaxt olar şişə tək sınarsan, könül!

Ustadlar ustadnaməni iki yox, üç deyər, biz də deyək üç olsun.

Salam verib bir məclisə varanda
Yaxşı əyləş, yaxşı otur, yaxşı dur.
Dindirəndə kölmə-kölmə cavab ver,
Görən desin: bərəkallah, yaxşıdır.

Mənəm deyənləri tanı elində,
İgidin saxası gərək felində
Pis övladlar yaxşı ata yerində,
Qalmağından qalmamağı yaxşıdır.

Ay Ululu Kərim⁵, söz yerdə qalmaz,
Nakəs təkəbbürlər dost qədri bilməz,
Dayan demək ilə namərd əylənməz,
Hər kəstənin özü bilən yaxşıdır.

Sizə haradan danışım, Gəncə şəhərindən. Gəncə şəhərində kimdən,
Ziyad xandan⁶.

Ziyad xanın övladı yox idi. Həmişə övlad dərdi çəkirdi. Övladsızlıqdan qəlbi açılmırdı, üzü gülmürdü. Vəzir Qara keşiş⁷ də o gündə idi. Lap su çuxuru tapmışdı. Bir gün Xan Qara keşişlə bağda oturmuşdu. Keçmişdən, gələcəkdən söhbət eləyirdilər, dərdləşirdilər.

Ziyad xan dedi:

– Keşiş, nə sənin övladın var, nə mənim. Öləndən sonra bizim çırağımızı kim yandıracaq? Gəl fağır-füğəranın qarını doyduraq, nəzir-niyaz verək, bəlkə Allah bizə bir övlad verdi. Özü də indidən arada şərt qoyaq.

Keşiş dedi:

– Nə kimi şərt desən razıyam, tək övladımız olsun.

Ziyad xan dedi:

– Əyər mənim qızım, sənin oğlun oldu, mən qızımı sən oğluna verim; yox, sən qızın, mən oğlum oldu, sən qızını mən oğluma ver.

Keşiş razı oldu. Kağız yazıb, qol qoyduqdan sonra hərə öz otağına getdi.

Səhəri gün Ziyad xan Gəncə əhlini, fağır-səğirən hər nə ki var, bir yerə cəm elədi, qarınların doyurdu, əyinlərin geyindirdi, əlsiz-ayaqsızlara pul verib, yola saldı.

Doqquz ay, doqquz gün, doqquz saat, doqquz dəqiqə, doqquz sa-niyə keçəndən sonra Ziyad xanın bir oğlu, Qara keşişin də bir qızı dünyaya gəldi. Ziyad xan əyan-əşrəfi toplayıb, şadyanalıq keçirdi, oğlanın adını Mahmud, qızın adını Məryəm qoydular. Uşaqları tapşır-dılar dayələrə. Necə deyərlər, nağıl dili yüyrək olar. Uşaqlar böyüyüb səkkiz yaşa çatdılar. Ziyad xan oğlunu molla yanına qoydu. Qara keşiş də qızını özü oxutmağa başladı.

Ay dolandı, il keçdi, Mahmudla Məryəm on beş yaşına çatdılar; amma bu on beş ilin ərzində nə qız oğlanı görmüşdü, nə də oğlan qızı. Mahmud gününü lələsi Sofi ilə keçirirdi. Bir gün Mahmud lələsi Sofiyə dedi:

– Sofi, get atamdan izn al, mən ova çıxmaq istəyirəm.

Sofi gedib, Mahmudun sözünü Ziyad xana yetirdi. Ziyad xan izn verdi. Mahmud at mindi, tərланını da qolunun üstünə alıb, şəhərdən çıxdı. Bir qədər yol getdikdən sonra Mahmudun tərланı qolunun üstün-dən qalxdı, bir qəşəng quşu qabağına qatıb, özünü vurdu ağacların arasına.

Mahmud dedi:

– Sofi, sən atımı saxla, mən tərланın dalısınca gedim, görüm hara qondu?

Sofi atların yanında qaldı. Mahmud düşdü quşun dalınca. Mahmud tərланını axtarmaqda olsun, sizə deyim keşiş qızı Məryəmdən.

Məryəm bağa seyrə çıxmışdı. Sərv ağacının yanına çatar-çatmaz gördü ki, bir tərлан gözəl bir quşu qabağına qatıb qovur. Quş özünü yetirib, soxuldu Məryəmin qucağına. Məryəm tez quşu tutdu. Tərлан özünü yetirdi, istədi quşu Məryəmin əlindən alsın, Məryəm tərланı da tutdu.

O biri tərəfdən Mahmud ağacların arasından gəlib, bu bağa çıxdı. Baxdı ki, bağ nə bağ?.. Gül bülbülü, bülbül gülü çağırır. Ağaclar çiçəkləyib, nərgizlər baş qaldırır. Mahmud bir qədər irəli gedib gördü ki, sərv ağacının altında maral misal bir qız yüz naz-qəmzə ilə dayanıb. Qaşlar kaman, gözlər qara, burun hind fındığı, sinə Səmərqənd kağızı. Mahmud gördü tərланı da bu qızın əlindədi. Mahmud irəlilə-mək istəyəndə Məryəm geri dönüb onu gördü. Kaman qaşlarını çatıb, qəzəbli-qəzəbli dedi:

– Oğlan, kimsən? İznsiz bu bağa niyə girmisən?

Mahmud aldı sinə sazını, görək tərланını qızdan necə istəyir:

Aldı Mahmud:

Ay gözəl qız, səd afərin əslinə,
Alagözlüm, tərlandı gətir ver!
Mənəm o tərlandı ovçu səyyadı,
Alagözlüm, tərlandı gətir ver!⁸

Mahmud belə deyəndə qız bildi ki, tərlandı bununkudu. Qara saçlarından üç tel ayırıb, sinəsaz əvəzində sinəsinə basdı, görək ona nə cavab verdi.

Aldı Məryəm:

Mən bilirəm bu tərlandı işini,
Kərəm eylə, tərlandı gəl apar!
Tərlandı gərək yesin ovun döşünü,
Kərəm eylə, tərlandı gəl apar!

Aldı Mahmud:

Əyninə geyibsən gözəl darayı,
Şana alıb tellərini darayı;
Səyyad olan tərlandı arayı,
Alagözlüm, tərlandı gətir ver!⁹

Aldı Məryəm:

Ovun olub bədəninəndən yaralı,
Bülbül olan gül görməsə, saralı;
Nə üçün durubsan məndən aralı?
Kərəm eylə, tərlandı gəl apar!

Aldı Mahmud:

Mahmud deyər, nələr gəldi başıma,
Gedim söyləyimmi tayı-tuşuma?..
Ovum sənsən, gözəl, çıxdın qarşıma,
Alagözlüm, tərlandı gətir ver!¹⁰

Aldı Məryəm:

Əsli dedin, gözəllərin gözüyəm,
Aşıqların söhbətiyəm, sözüyəm,

Adım Məryəm, Qara Keşiş qızıyam,
Kərəm eylə, tərlandı gəl apar!

Söz tamama yetdi, qız dedi:

– Oğlan, kərəm elə, tez çıx buradan get, keşiş babam gəlib bizi görməsin.

Mahmud dedi:

– Bu gündən mənim adım Kərəm olsun, sənin adın Əsli. İndi quşumu ver, varım gedim.

Aldı Əsli cavabında görək nə dedi:

Kərəm, quşun uçdu qondu budağa,
Kərəm oğlan, kərəm eylə, quşun al!
Gözlərinə verrəm qurban, sadağa,
Kərəm oğlan, kərəm eylə, quşun al!

Mənimlə durubsan qabaq-qabağa,
Olum qamətinə qurban sadağa,
Ziyad xan oğluna olmaz qadağa,
Kərəm oğlan, kərəm eylə, quşun al!

Bülbüllər oxuyur baharın fəslə,
Gözlərin olubdu canımın qəsdə,
Adım Məryəm idi, sən qoydun Əsli,
Kərəm oğlan, kərəm eylə, quşun al!

Söz tamama yetdi. Kərəm qıza, qız da Kərəmə aşiq oldu, əhdü-peyman elədilər.

Kərəm barmağındakı üzüyü qıza, qız da ipək dəsmalını Kərəmə verdi. Kərəm Əslinin gözlərindən öpmək istəyəndə Əsli geri çəkildi. Saçlarından iki tel ayıraraq, sinəsaz elədi, görək nə dedi:

Nə gəzirsən məlul-məlul bu yerdə?
Aman Kərəm, məni rüsvay eyləmə!
Səni mənə qismət eyləyib Xuda,
Aman Kərəm, məni rüsvay eyləmə!

Kərəm qızın yalvarmağına baxmayıb, onu qucaqladı. Əsli bir təhər onun əlindən qurtarıb dedi:

Heç olurmu bu yerlərdə belə iş?
Keşiş babam duyub eyləyər təftiş,
Öpdün də qucdun da, artıq var, sovuş,
Aman Kərəm, məni rüsvay eyləmə!

Kərəm özünü saxlaya bilməyib, əl atdı qızın incə belinə.
Əsli dedi:

Doymamışam şəkər kimi dilindən,
Qorxum yoxdu mənim heç də ölümdən,
Sarılıbsan incə miyan belimdən,
Aman Kərəm, məni rüsvay eyləmə!

Ağam Kərəm, paşam Kərəm, xan Kərəm!
Alış Kərəm, tutuş Kərəm, yan Kərəm!
Əslin olsun sənə qurban, can Kərəm,
Aman Kərəm, məni rüsvay eyləmə!

Söz tamam oldu. Kərəm onunla halal-hümmət elədi, Sofinin yanına qayıtdı, atını minib şəhərə gəldi. Öz mənzilində Əsli deyib gizli-gizli ağlamaqda olsun, sizə deyim Ziyad xandan.

Ziyad xana xəbər çatdı ki, oğlun xəstələnib, neçə gündü ki, mənzilinnən bayıra çıxmır. Haman saat Ziyad xan qalxıb, oğlunun yanına gəldi, xəbər aldı:

– Oğlum, dərdin nədi?

Kərəm dedi:

– Ata, izn ver, dərdimi saz ilə deyim, dilnən desəm dilim alışıb yanar.
Ziyad xan izn verdi.

Aldı Kərəm, görək atasına nə dedi:

Keşiş bağçasında bir gözəl gördüm,
Ağlımı başımnan aldı, nə çarə?
Darayıb zülfünü, töküüb üzünə,
Sərimi sövdaya saldı, nə çarə?

Mən də bildim bu bir tərsa qızıdı,
Səhərdən parlamış dan ulduzudu,
Yaşılbaş sonadı, göllər qazıdı,
Ağlımı başımnan aldı, nə çarə?

Dərdli Kərəm deyər fürqətim qatı,
Kəskindi qılıncı, yüyrekdi atı,
O İsevi, mən Məhəmməd hümməti,
Atəşi sərimdə qaldı, nə çarə?¹¹

Söz tamam oldu, Ziyad xan dedi:

– Oğul, sənin dediklərimdən mən bir şey başa düşmədim. Əyər aşıqsan, de görüm kimi istəyirsən, sənin üçün alım.

Kərəm üç yaşında uşaq kimi başladı ağlamağa. Ziyad xan oğlunun yanından çıxıb, bir baş divana gəldi, taxtına çıxıb əmr verdi ki, hər kim mənim oğlumun dərini bilə, mən onu dünya malından qəni elərəm.

Şəhərdə təbib qalmadı gəlməmiş ola, amma heç kim Kərəmin dərindən bir şey anlaya bilmədi.

Bir gün Kərəm oturmuşdu bağda özü də çox damaqsızdı. Bir qarı eşitdi ki, Ziyad xanın oğlu xəstədi, heç kim də onun dərini tapa bilmir, dedi:

– Hər nə olur–olsun gərək mən Kərəmin dərini tapam, bəlkə Ziyad xan mənə bir qırmızı donluq verə.

Qarı əsasın əlinə alıb, özün yetirdi Ziyad xanın bağına, gördü Kərəm çox qəmgin oturub, gözləri yol çəkir, dedi:

– Oğul, şəhərin gəlinləri, qızları, oğlanları Gülşən bağına seyrə çıxıblar, sən nə üçün burada tək-tənha oturubsan?

Kərəm dedi:

– Qarı nənə, sənənin bir söz soruşacağam. Ancaq bu söz ikimizin arasında qalmalıdır.

Qarı dedi:

– Oğul, qarı ki var, bir ovuc darıdır. Hara sərələsən, elə oradaca qalar. Sən sözünü de!

Kərəm dedi:

– Nənə, o qızların içində keşişin qızı da olacaqmı!

Qarı dedi:

– Olacaq!

Kərəm dərinnən bir ah çəkdi. Qarı işi başa düşdü, bildi ki, Kərəm Məryəmə aşıqdı. Balağını qatlayıb, özünü Ziyad xana yetirdi, dedi:

– Ziyad xan, oğlunun dərini bilmişəm.

Ziyad xan soruşdu:

– Oğlumun dərini nədi?

Qarı dedi:

– Oğlun keşiş qızı Məryəmə aşiq olub.

Ziyad xan işi yəqin eləyəndən sonra qarıya pul verib yola saldı, haman saat keşiş üçün adam göndərib, hüzuruna çağırırdı. Keşiş Ziyad xanın hüzuruna gəlib, ədəb-salamını yerinə yetirdi. Ziyad xan ona oturmağa yer göstərdi. Keşiş oturdu, Ziyad xan dedi:

– Keşiş, mənim oğlum sənin qızına aşıqdı, bu gün-sabah gərək toylarını eləyək.

Keşiş dedi:

– Mənim gözüm üstə! Ancaq mənə üç ay möhlət ver, tədarük görüm.

Ziyad xan razı olub, üstəlik ona bir üzük verdi ki, qıza versin. Keşiş üzüyü alandan sonra bir baş evinə gəldi, arvadını çağıraraq dedi:

– Arvad, Ziyad xan qızı əlimizdən alacaq. Gəl qaçaq!

Arvad razı oldu, haman gün evdə olan hər nə şeyləri vardısı satdılar, səhər açılmamış köç-küflətnən şəhərdən çıxıb qaçdılar. Onlar qaçmaqda olsun, sənə kimnən deyim, Sofidən.

Sofi işdən xəbərdar olan kimi Kərəmin yanına gəlib dedi:

– Atan keşişin qızını sənə aldı, nişan da taxdılar. Kərəm bunu eşidən kimi sazını sinəsinə alıb dedi:

Vədəsi çatınca, süsən, sünbülün,
Səfasın çəkməyə dal gəlsin, getsin!
Sürəyin dünyanın zövq-səfasın,
Boyna dolanmağa qol gəlsin, getsin!

Süsən nədi, sünbül nədi, gül nədi,
Ağ üzündə qoşa-qoşa xal nədi,
Şəkər nədi, şərbət nədi, bal nədi,
Ver, ağzım içində dil gəlsin, getsin!

Dost bağında süsən, sünbül mənimdi,
Budağında ötən bülbül mənimdi,
Bağçada xar görməyən gül mənimdi,
Öpməkçün dodağa xal gəlsin, getsin!

Şah gəlib fəth etdi bu kərəm kanı.
Kərəmin aşığı, məşuqu hanı?
Qorxuram qaçırda Əsli cananı,
Qoyma üstə qeyr əl gəlsin, getsin!¹²

Söz tamam oldu. Kərəm yarı şad, yarı naşad mənzilinə keçib, düz üç ay gözlədi.

Bir gün butası yadına düşüb, sazını əlinə alıb, atasının yanına gəldi. Ziyad xan xəbər aldı:

– Oğul, belə gəlməyinin səbəbi nədir?

Kərəm sazını alıb, görək atasına nə dedi:

Aşdı getdi qarlı dağın ardına,
Xan Əslim yadıma düşdü, ağlaram.
Heç təbiblər çarə etməz dərdimə,
Xan Əslim yadıma düşdü, ağlaram.

Dağların burçusu mənə yurd oldu,
Məşəsində aslan oldu, qurd oldu,
Bu üç ay mənə bir böyük dərd oldu,
Xan Əslim yadıma düşdü, ağlaram.

Uca dağ başında ötüşür quşlar,
Maralım qaçıbdı, kimlər görmüşlər?
Dərdimi anlamaz qara keşişlər
Xan Əslim yadıma düşdü, ağlaram.

Hey ağalar, budu sözün əzəli,
Payız olar, bağlar tökər xəzəli,
Dərd anlamaz bu yerlərin gözəli,
Xan Əslim yadıma düşdü, ağlaram.

Dərdli Kərəm deyər, bu dərdim bitməz,
Yarımin sövdası sərimdən getməz,
Yüz min öyüd versəz, biri kar etməz,
Xan Əslim yadıma düşdü, ağlaram¹³.

Söz tamam oldu. Ziyad xan dedi:

– Oğlum, bu gün səbr elə, sabah keşişin qoyduğu iğrar tamamdı, yığışib, birlikdə gedərik sənin butavı gətirməyə.

Ertəsi gün Ziyad xan böyük cah-cəlalnan yığışib, keşişin evinə gəlməyə bina qoydular. Bir qədər yol gedəndən sonra Kərəm dedi:

– Siz yavaş gəlin, mən atımı çapıb, sizdən qabaq gedəcəyəm.

Ziyad xan razı oldu. Kərəm atını çapıb, bir qədər getmişdi ki, yolda iki nəfər piyadaya rast gəldi. Kərəm onlardan xəbər aldı:

– Hardan gəlib, haralara gedirsiniz?

Dedilər:

– Kənddə bir keşiş var, onun yanına getmişdik ki, kitaba baxdıraq, gedib gördük köç-külfətiyənin köçüb gedib.

Kərəm belə eşidəndə az qala ağı başınan çıxdı. Bir qədər atını sürdü, gördü ki, qarşıdakı dağların başını duman bürüyüb. Atını saxlayıb, görək dağlara nə dedi:

Xan Əslim Zəngidən fərar eləyib,
Yol verməyin, başı dumanlı dağlar!
Belə getmiş atası ilə anası,
Yol verməyin, başı dumanlı dağlar!

Qalxışdılar xanlar, ağalar toya,
Zənginin adamı batıbdı loya;
Uçubdu əlimdən bir ağca maya,
Yol verməyin, başı dumanlı dağlar.

Dərdli Kərəm bu eşq ilə bişmişdi,
Sevda üçün can-başından keçmişdi;
Əsli, keşiş Xoy üstünə köçmüşdü,
Yol verməyin, başı dumanlı dağlar!¹⁴

Kərəm atını çapıb, özünü keşişin bağına saldı. Atdan düşüb, hər tərəfi gəzdi. Əslidən bir iz tapmadı; gördü ki, doğru deyirmişlər, lələ köçüb yurdu boş. Kərəmin dərdi tuğyan elədi. Aldı, görək nə dedi:

Gəldim dost bağına, eylədim nəzər,
Gördüm yarın bağçasında gül yeri.
Ağ buxağa dənə-dənə düzölmüş,
Ağlımı başımdan aldı xal yeri.

Çağırırım gecə-gündüz mən Cəlil,
Üstümüzdə qadir mövlam həm dəlil;
Ağ kəfəni qəmli, iynəsi mөлul,
Bəlli yarın kəfəninə əl yeri.

Ərz-halım yazdım mən Əsli dostu,
Onun üçün oldu könül şikəstə,
Yasdığı qan ağlar yorğanı yasında,
Döşək cavab verər məndə yol, yeri!

Kərəmini atmış, yadları tutmuş,
Dərdini toplayıb, dərdimə qatmış,
Ala gözdən çağlayıban yol etmiş,
Vəfalı dost otağında sel yeri.

Kərəm sözünü tamama çatdırıb, özünü yetirdi həmişə Əsli köl-
gəsində oturan sərv ağacına. Ürəyinnən qara qan axa-axa sərv ağacını
qucaqlayıb, görək Əslini onnan necə xəbər aldı:

Dur, sərv, dur, sənnən xəbər sorayım,
Sərv ağacı, sənin maralın hanı?
Gözünnən axıtma qanlı yaşları,
Sərv ağacı, sənin maralın hanı?

Alçaqlı-ucalı qarşıda dağlar,
Könlüm intizardı, gözüm qan ağlar,
Xəstənin halınnan nə bilər sağlar?
Sərv ağacı, sənin maralın hanı?

Doğru söyləməsən, qəddin əyilsin,
Qarğaram mövladan, belin bükülsün,
Bir ah çəkim yarpaqların tökülsün,
Sərv ağacı, sənin maralın hanı?

Kərəm deyər, göz yaşları tökərəm,
Viran bağda bülbül olub ötərəm,
Yarımmın yolunda başdan keçərəm,
Sərv ağacı, sənin maralın hanı?¹⁵

Kərəm, sərv ağacınınan heç bir cavab ala bilmədi, dönüb keşişin
evinə tərəf gəldi. Gördü ki, keşişin evi uçulub, viran olub. Kərəmin
daha da dərdi artdı. Sinə sazını alıb, görək nə dedi:

Keşiş bağçasına gəldim,
Gördüm nazlı yarım getmiş.
Bağ gözümə xor göründü,
Sallanıb gözənim getmiş.

Canım həsrətədi gözüne,
Şəkərdən şirin sözünə;
Siyah zülfün ağ üzünə
Darayıb tökənim getmiş.

Boyu bənzərdi fidana,
Odlar saldı şirin cana,
Məni qoyub yana-yana,
Sallanıb gəzənim getmiş.

Gülsüz bağa bülbül gəlməz,
Güllü bağlar viran olmaz, –
Kərəm sənsiz burda qalmaz,
Haray Əsli xanım getmiş¹⁶.

Kərəm Əslini axtara-axtara bağı gəzirdi, baxdı ki, kənardakı gül bağında bir qız seyr edir. Kərəm elə bildi ki, bu Əsli xandı. Öz-özünə dedi: ax, bivəfa yar! Məni ağlar qoyub, özü bağda seyr edir. Aldı sazı görək nə dedi:

Ala gözlü, nazlı dilbər,
Gülünmü oldun, gülünmü oldun?
Əzəl mənim idin ənbər,
Elinmi oldun, elinmi oldun?

Pəncərəyə çəkib pərdə,
Sən uğratdın məni dərdə;
Mən gedirəm, sən bu yerdə
Qalanmı oldun, qalanmı oldun?

Evimizin dalı iydə,
İydənin ucları göydə,
Döşəməli eyvan öydə
Gəlinmi oldun, gəlinmi oldun?

Aynanı aldın dizinə,
Sürməni çəkdi gözünə,
Sən bəzək verib özünə,
Xanımmı oldun, xanımmı oldun?

Gərdənə tökdün telini,
İşlətdin fitnə-felini,
Bükdün Kərəmin belini,
Qənimmi oldun, qənimmi oldun?¹⁷

Qız Kərəmə tərəf gəlib dedi:

– Oğlan, mən Əsli deyiləm. Sənin aradığın Əslini, nə müddətdi ki, atası götürüb getdi. Hara apardığını da bilmirəm.

Kərəm dönüb ağlaya-ağlaya sərv ağacına tərəf getdi.

Ziyad xan neçə-neçə adamların keşişin bağına daxil olub gördülər ki, lələ köçüb, yurdu boş. Buralarda keşiş nə gəzir.

Ziyad xan adam göndərdi keşişdən bir xəbər bilsin, özü də Sofini alıb yanına, Kərəmi axtarmağa başladı. Gəlib haman sərv ağacının dibində Kərəmi ağlar bir halda tapdılar. Sofi Kərəmi yerdən qalxırdı. Ziyad xan xəbər aldı:

– Oğlum, bu nə haldı düşübsən? Bəs keşiş haradadı?

Kərəm dedi:

– Ata, izn ver dərdimi sazla deyim. Dil ilə desəm, dilim alışıb yanar.

Ziyad xan izn verdi, Kərəm alıb sinə sazını, görək atasına nə deyəcək:

Fələk mənə bağa bağman eylədi,
Dost bağına heç girmədim, ağlaram.
Aləm dərdi bəslədiyim gülləri,
Bir gül dərib iyləmədim, ağlaram.

Görünmür heç bu yerlərin soltanı,
Bu xəstə könlümün təbibisi hanı?
Əzəldən sevmişdim mən Əsli xanı,
Qol boynuna heç dəymədi, ağlaram.

Görünməz, görünməz mənə maralım,
Kəsildi, qalmaq səbrim, qərarım;
Qara keşiş qızı Əslidi yarım,
Yar halımı heç bilmədi, ağlaram.

Kərəm deyər, zalım fələk neylədi,
Xəncər ilə bağrım başın teylədi,
Əsli xanım mənə nələr eylədi,
İlqarında düz olmadı, ağlaram¹⁸.

Söz tamam oldu, Kərəm başladı ağlamağa, belə ki, gözünən bahar buludu kimi yaş axırdı.

Ziyad xanın keşişin dalınca göndərdiyi adamlar geri qayıtdılar, keşişin qaçdığını xəbər verdilər. Ziyad xan kor-peşman oğlunu yanına alıb, evinə qayıtdı.

Kərəm öz mənzilində saralıb-solmağa başladı. Ziyad xana xəbər getdi ki, bəs oğlun pis haldadı. Ziyad xan haman saat bir neçə mötəbər şəxsləri oğlunun yanına göndərdi ki, əhval-pürsənlik eləsinlər.

Ziyad xanın adamları getdilər Kərəmin yanına. Kərəmnən hər nə soruşdularsa, cavab vermədi. Ona öyüd-nəsihət verdilər, könlünü aldılar.

Axırda Kərəm sazı sinəsinə basıb dedi:

Ala gözlü, qələm qaşlı,
Mənim sonam göldən uşdu,
Məni qoydu intizarda,
Varıb, qeyri gölə düşdü.

Bizim ellər gül bağıdı,
Könül eşqin bulağıdı;
Yel əsər, zülfün dağıdı,
İndi fürsət belə düşdü.

Hər zaman çəkərəm yası,
Silinməz könlümün pası;
Sərimin getməz sevdası
Altun kəmərlər belə düşdü.

Hanı sevdiciyim, hanı?,
Yolunda qoymuşam canı,
Kərəm sevdi Əsli xanı,
O da qürbət elə düşdü¹⁹.

Söz tamam oldu. Kərəm üzüquyulu yıxılıb, ağlamağa başladı. Adamlar geri qayıdıb, əhvalatı Ziyad xana xəbər verdilər.

Ziyad xan bu dəfə özü Sofini də götürüb, Kərəmin yanına gəldi. Gördü ki, oğlu o oğul deyil, payız yarpağı kimi saralıb solub.

Kərəm atasını görəndə sazı sinəsinə basıb dedi:

Əslim köç elədi vətən elindən,
Rəqiblərin xatir evi xoş olsun!
Bu ayrılıq bizə gəldi mövladan,
Ağlalım, gözlərimiz yaş olsun!

Əcəb ayrı düşdüm nazlı yarımдан,
Yolunda keçdiyim canü sərimdən,
Yazıldı bizimçin Mövla Kərimdən,
Aşiq görək min bəlayə tuş olsun!

Üzümə gülərđi, bilməzdim fəndin,
Qeyriyə açacaq köksünün bəndin,
Mən əmə bilmədim ləbinin qəndin,
Yağı rəqiblərin könlü xoş olsun.

Oğrun-oğrun dost bağına girmədim,
Əl uzadıb qonça gülün dərmədim,
Yarı otağında tənha görmədim,
Gündüz xəyal, gecələri duş olsun!

Bəylər oynar şətrəncini, nərdini,
Kimsə bilməz ürəyimin dərdini,
Çox çəkmişəm bu dərdlərin dördünü,
Qoy çəkəyim, bunun ilə beş olsun!

Siyah zülfü ağ üzünə yayılan,
Dal gərdəndə hər hörüyü bir ilan,
Yarı mənnən, yarı yardan ayıran,
Görüm onu bitməz dərdə tuş olsun!

Ərisin, dağların qarı ərisin,
Sel oluban yer üzünü bürüsün,
Sürəhilər dolsun, saqi yürüsün,
İçək badə, içək, bizə nuş olsun!

Kərəm gedər oldu bu el-obadan,
Yaran, yoldaş, unutmayın duadan,
İgid şahin uçurmuşam yuvadan,
Mən gedirəm, xatiriniz xoş olsun!²⁰.

Söz tamam oldu, Ziyad xan dedi:

– Oğul, sən məni bu qoca vaxtımda dağa-daşa salma. Açıq söylə
görüm, nə eləmək istəyirsən?

Elə bu yerdə Kərəmin bir neçə dostları əhval-pürsanlıqə gəldilər.
Kərəm bunları görən kimi ürəyi kövrəkləndi, görək nə dedi:

Gedər oldum, yar-yoldaşım sağ olsun,
Bol olsun çörəyi, aşı dünyanın!
Bundan sonra dərdləriniz durulsun,
Sürmələnsin gözü, qaşu dünyanın!

Ərənlər qoyduğu yolları seçdim,
Dolduruban, eşqin badəsin içdim,
Bir belə sevdaçın sərimnən keçdim,
Ləl, gövhər olsun daşı dünyanın!

Bağla, bostan olsun çöllər, səhralar,
Bal ilə yağ olsun yeddi deryalar,
Meyvə versin bütün dağlar, ovalar,
İstərəm yaz olsun qışı dünyanın!

Dərdli Kərəm deyər; dünya fanidi,
Neçələrin elər abdal, yürüdü.
Kimse bilməz nə zamandan bəridi,
Heç hesaba gəlməz yaşı dünyanın²¹

Söz tamam oldu. Kərəm dedi:

– Ata, mənim dərdim keşiş qızı Əsli xanın dərdidi.

Ziyad xan dedi:

– Oğul, sən gəl o qızın eşqini ürəyindən sil! Mən burada könlün istədiyi bir qızı sənə alaram.

Kərəm dedi:

– Ata, mənə Əslidən qeyr-əz gözəl lazım deyil. Mən gərək onu axtaram, tapam.

Ziyad xan dedi:

– Oğul, gəl sən bir keşişin qızınan ötrü diyar-qürbətə düşmə!

Kərəm dedi:

– Ata, izn ver mən gedim. Qürbət mənə xoşdu. Bəlkə qismət ola, yarım yetişəm.

Ziyad xan dedi:

– Oğul, sən ki, bu sevdadan əl çəkmirsən, get, Allah sənə yar olsun!

Kərəm atasının əlindən öpdü, Sofi ilə birlikdə anasının yanına getdi.

Anası bunu belə görəndə xəbər aldı:

– Oğlum, belə gəlməyinin əsli nədi?

Kərəm dedi:

– Ana can, izn ver saznan deyim.

Aldı Kərəm, görək anasına nə dedi:

Qəm, qəzavət bu gün başa verildi,
Ağla, ana, ayrılığın günüdür!
Bizə qismət qərib ellər yazıldı,
Ağla, ana, ayrılığın günüdür!

Məni xar elədi elin dilləri,
Mən gedirəm, gözləməyin yolları;
Varıban gözəzəm qürbət elləri,
Ağla, ana, ayrılığın günüdür!

Fələk bizi daşa çalıb nə üzlər,
Ana, intizarda qalmasın gözlər;
Kərəm deyər: Əslim yolumu gözlər,
Ağla, ana, ayrılığın günüdür!²²

Söz tamam oldu, Kərəm anasından halallıq alıb, Sofi ilə bərabər
gəlib yoldaşlarının yanına, görək bunlar ilə necə halallaşacaq.

Aldı Kərəm:

Yeni bir sevdadı, gəldi başıma,
Gəlin halallaşaq, mən gedər oldum.
Gəlib ya gəlməyib, sizi görmərəm,
Gəlin halallaşaq, mən gedər oldum.

Ürəyimdə vardı sönməz atəşlər,
Yar əlindən dərin yaralar işlər,
Gülüb danışdığım dostlar, sirdaşlar,
Gəlin halallaşaq, mən gedər oldum.

Seyrağıba sirtinizi verməyin,
Keşiş gəlsə bu yerlərə qoymayın,
Əsli gəlsə Kərəm getdi, söyləyin,
Gəlin halallaşaq, mən gedər oldum.

Söz tamam oldu, Kərəm öz dostları ilə görüşüb ayrıldı. Sofi ilə birlikdə yola düşdü. Nə gecə bildilər, nə gündüz bildilər, az getdilər, çox getdilər, bir bulaq başında bir dəstə qıza rast gəldilər. Bunların içində

Əsli xana bənzər bir qız var idi. Kərəm onu görəndə kimi sazı ciyərinə basıb dedi:

Sallana-sallana yolun üstünə
Çıxan dilbər, məni cannan eylədin,
Quba qaz yerişli, şahin baxışlı,
Baxan dilbər, məni cannan eylədin.

Şahin kimi gör nə gəlir üstümə,
Xub yaraşır qızıl güllər dəstinə,
Baxışları durub canım qəsdinə,
Baxan dillər, məni cannan eylədin.

Tər lan gör sən hürküşəcək sonalar,
Qorxum budu – qeyri gölə qonalar
Ağ əllərə, əlvən-əlvən hənalar
Yaxan dilbər, məni cannan eylədin.

Kərəmin dərdinə ağlayar göylər,
Gəlib gedənlərə dərdini söylər,
Könül Əsli xandan qeyrisin neylər?!
Duran dilbər, məni cannan eylədin²⁴.

Kərəmin belə oxumağını görəndə qızlar yoldan çıxıb kənarla getmək istəyəndə Kərəm sazını alıb, görək bu dəfə qızlara nə dedi:

Məndən küsən nazlı, nazlı bacılar,
Mən kənardan keçim, yol sizin olsun!
Ürəyimdə çoxdu qəmlər, acılar,
Ağular mənimki, bal sizin olsun!

Mən yolçuyam, yollar keçib gedirəm,
Eşqin qatarını çəkib gedirəm,
Yanıqlıyam, su ver, içib gedirəm,
Bir cam verin içim, dol sizin olsun!

Sinəm düyünlüdü, ciyərim qara,
Əslisiz qalmışam qəmgin, avara,
Baş götürüb getdim çölə, diyara,
Viranələr mənim, el sizin olsun!

Mey içib məst olmaq yaraşmaz bizə,
Yarı gərək tapam mən gözə-gözə,
Bir qonça gülüm var, təzə, tər-təzə,
Yengidə açılan gül sizin olsun!

Dərdli Kərəm deyər: gözəlim Əsli,
Gözlərim yaşlıdı, ürəyim paslı;
Ondan ayrılalı yaslıyam, yaşlı,
Mən qara geyinim, al sizin olsun!²⁵

Söz tamam oldu, qızlar Kərəmə su verdilər. Kərəm su içdikdən sonra Sofi ilə birlikdə yola rəvan oldu.

Bir müddət yol gəldikdən sonra kiçik bir karvana rast gəldilər. Kərəm karvanı görəndə Əsli yadına düşdü, aldı sazı, sinəsinə basdı, dedi:

Ay ağalar, könül quşu
Havaya qalxır, əylənir.
Qürbət elə düşən adam
Göz yaşın silir, əylənir.

Bumu qürbət elin halı,
Müşkül olur yar vüsalı,
Sevdiyim yarın xiyalı
Ağlıma gəlir, əylənir.

Mələşir qoyun, quzular,
Hərə öz elin arzular,
Uzaq olanda mənzillər
Bir zaman qalır, əylənir.

Sözüm ağızlarda, dildə,
Gözüm qalıb qonça güldə;
Dərdli Kərəm qürbət eldə
Ahü-zar edir, əylənir²⁶.

Söz tamam oldu. Hamı Kərəmin qəmli-qəmli oxumağına təəccüb elədi. Karvanbaşı soruşdu:

– Aşır, sənə nə olub ki, belə yanıqlı-yanıqlı oxuyursan? Ürəyimizi lap qana döndərdin.

Sofi macərəni bunlara nağıl elədi. Karvanbaşı dedi:

– Aşiq, biz keşiş görməmişik. Ancaq bu yaxında bir oba var, gedin oraya, soruşun. Bəlkə onlar bilərlər.

Kərəmgil onlarla xudahafizləşib, yola rəvan oldular. Bir qədər gəlib, özlərini haman obaya yetirdilər. Onların başına çox adam toplandı. Kərəm sazı alıb, Əsli xanı görək bu adamlardan necə xəbər aldı:

Nazlı yarımı qaçırdım,
Ellər, xan Əslim gördüzmü?
Bülbülü bağdan uçurtdum,
Güllər, xan Əslim gördüzmü?

Bu gün bizim ellər köçər,
Ayağı bu yoldan keçər,
Çox gözəl bu sudan içər,
Göllər, xan Əslim gördüzmü?

Əsli huridi bilənə,
Qoynu cənnətdi girənə;
Gözləri bənzər ceyrana,
Göllər, xan Əslim gördüzmü?

Obaları oymaq-oymaq,
Olmaz imiş yardan doymaq,
Ağız süddü, dodaq qaymaq,
Dillər, xan Əslim gördüzmü?

Zülfüdü hazar, səd hazar,
Nə gözəl darayıb düzər.
Qürbət elə düşmüş, gəzər,
Yollar, xan Əslim gördüzmü?

Gəldim, gördüm Əsli köçüb,
Atın sürüb burdan keçib,
Əyilib suyundan içib,
Sular, xan Əslim gördüzmü?

Kərəm deyər; canım kimi,
Atlas geyər xanım kimi,
Mən sevirəm canım kimi,
Ellər, xan Əslim gördüzmü?²⁷

Sofi gördü ki, Kərəmin oxumağından bunlar bir şey başa düşmə-dilər, dillə xəbər aldı:

– Qardaş, bu tərəflərdə köç-külfətnən belə varıb gedən bir keşiş görmədinizmi?

Bunlardan bir neçəsi keşişin Gürcüstana tərəf getdiyini söylədilər. Kərəmgil elə haman günü Gürcüstana tərəf getməyin binasını qoydu-lar. Bir müddət yol getdilər, bir çölün düzündə göynən gedən bir qatar durna gördülər. Kərəm durnaları görən kimi sazını sinəyə basıb, görək durnalardan nə xəbər aldı:

Qatar-qatar göy üzündə süzürsüz,
Əylən, durnam, əylən, xəbər sorayım.
Bizim yurddan nə xəbərlər bilirsiniz?
Əylən, durnam, əylən, xəbər sorayım.

Bizim yerdə sərin bulaq axarmı?
Yaz gələndə bənəfşələr qoxarmı?
Alagözlüm seyrəngaha çıxarmı?
Əylən, durnam, əylən, xəbər sorayım.

Bitməzmi ağacı bizim bağların,
Əskik deyil hər cür gülü dağların,
Heç olurmu sənin gözəl çağların,
Əylən, durnam, əylən, xəbər sorayım.

Xan Əslimin seyrəngahı harada?
Haqq çatdırsın aşıqları murada;
Canım durna, nə gəzirsən burada?
Əylən, durnam, əylən, xəbər sorayım.

Dərdli Kərəm deyər: hardan gələrsiz?
Xan Əslimin yerin, yurdu bilərsiz,
Görsəz, ona məndən salam deyərsiz,
Əylən, durnam, əylən, xəbər sorayım.

Kərəm sözün tamam elədi. Baxdı ki, durnalar hey dalbadal gedir, Sofiyə dedi:

– Sofi lələ, görürsənmi, bu durnalar bizim ellərə gedirlər. Qoy bun-ların elimizə bir xəbər göndərim.

Kərəm bunu deyib, sazını basdı sinəsinə, telləri dilləndirdi, aldı görək nə dedi:

Durnam, gedər olsan bizim ellərə,
Yaxşı söylə başdan keçən halları.
Qohum-qardaş, dost, müsahib olanlar
Bundan sonra gözləməsin yolları.

Bir çıxaydım eyvanına, köşkünə,
Bir bataydım ənbərinə, müşkünə,
Adı bəlli Əsli xanım eşqinə,
Öldürərlər, durna, töksən telləri.

Kərəm deyər, heç kəs yarın öyməsin,
Əl uzadıb açam yaxa düyməsin,
Heç iyidin oxu daşa dəyməsin,
Yad olmasın mənim kimi elləri²⁸.

Söz tamam oldu, yollarına davam elədilər. Bir müddət gedib, günlərin birində Gürcüstan sərhəddinə çatdılar. Baxdılar ki, burada böyük bir oba var. Obanın ahıl-cahılı qabağa çıxdı, salam-kalamdan sonra kim olduqlarını, haradan gəlib, hara getdiklərini soruşdular. Kərəm sazi sinəsinə basıb, özünü belə nişan verdi:

Fələk məni başa bağman eylədi,
Bağman ağlar, bağça ağlar, gül ağlar.
Dost bağına axmaz oldu sularım,
Süsən ağlar, sünbül ağlar, sel ağlar.

Yarı tapam, xına yaxam əlinə,
Alıb gedəm vətəninə elinə.
Nə olar ki, sarılaydım belinə,
Kəmər ağlar, qaftan ağlar, bel ağlar.

Türk eylədim vətənim, elimi,
Əlimdən aldılar qonça gülümü,
Onunçun qürbətə saldım yolumu,
Oba ağlar, vətən ağlar, el ağlar.

Ördək kimi uçdum göldən-göllərə,
Ceyran kimi qaçdım çöldən-çöllərə,
Kərəm deyər: düşdüm bədnam dillərə,
Gələnlər ağlar, gedənlər ağlar, yol ağlar²⁹.

Söz tamam oldu. Hamı Kərəmə afərin dedi. Sofi yığılanlardan keşişi xəbər aldı, dedilər:

– Axtardığınız keşiş Tiflisdə olur.

Kərəm oradan qalxıb, bir baş Tiflisə gəlməkdə olsun, eşit keşişdən.

Keşiş Gəncədən çıxıb, obaları, ölkələri dolana-dolana gəlib çatmışdı Tiflisə. Buranın knyazının yanına gəlib dedi:

– Mən qızımı bir müsəlman oğlunun əlindən götürüb qaçmışam. İzn ver, sənin ölkəndə yaşayım.

Knyaz keşişə bir ev verdi. Keşiş köç-külfətinən burada qalmaqda oldu. İndi eşit Kərəmdən.

Kərəm gəlib lap şəhərin kənarına çatdı, gördü ki, bir dəstə cavan oğlan yaşıl çəməngahda çalıb, oxuyur, oynayır. Bunlar Kərəmi görəndə kimi ətrafını aldılar.

– Aşıq, gəl bizim üçün bir ağız oxu. Nə qədər pul istəsən verərik.

Kərəm dedi:

– Oxumağına oxuyaram, ancaq biz pul aşığı deyilik. Əgər mənə kömək eləmək istəyirsinizsə soruşduğuma cavab verin.

Kərəm aldı, görək nə dedi:

Ey ağalar, gəlin sizə söyləyim,
İtirdim Əslimi, görəndə olmadı.
Pərvanələr kimi alışdım, yandım,
Mən tək bu çöllərdə qalan olmadı.

Kim görmüşdü Fərhad ilə Şirini,
Olar da sevdilər biri-birini,
Atdı küllüngünü, yardı sərini,
Fərhad kimi yarçun ölən olmadı.

Xürşid öz Mahının dizinə yatdı,
Qənbər Arzusunun tozuna batdı,
Dünyada Şahsənəm murada çatdı,
Aşıq Qərib kimi gülən olmadı.

Ağ Qovaq qız Yürü bəyinin dənği,
Şah İsmayılın yarı Ərəbzənği,
Leyla da bir zaman Məcnunun dənği,
Onlara da imdad olan olmadı.

Kərəm deyər: dağ döşündə oturdum,
Dərdim əlli ikən yüzə yetirdim,
Loğman həkim kimi cərrah gətirdim,
Mənim dərdlərimi bilən olmadı³⁰.

Hamı yerbøyerdən Kərəmi alqışladılar. Sofi bunlardan da keşişi xəbər aldı, dedilər:

– Aşiq, bizə bir məzəli dastan söylə. Elə dastan olsun ki, əsli olmasın, yalandan düzəlsin. Sonra keşişin yerini sənə deyək.

Kərəm alıb, görək nə dedi:

Gəzə-gəzə bir milçəyə tuş oldum,
Xəncər ilə tutub kəsdim başını.
Gücüm çatmadı ki, çəkib aparam,
Yeddi dağın üstə sərdim leşini.

Milçək vızıldadı, uçdu havaya,
Yağın süzdüm üç yüz altmış tavaya,
Yüklədim ətini doxsan dəvəyə,
Xodkar üçün göndərdim mən leşini.

Alıb onu bir meydana atdılar,
Ətin yüz min tımən deyib, satdılar,
Sümüklərin yığıb, körpü çatdılar,
Hesab etdik, iki min il yaşını.

Ölçüb gördüm yeddi qarış dizi var,
Otuz xırmandan da böyük gözü var,
Dərisində yeddi qarış tozu var,
Hesablamaq olmur onun dişini.

Dərisindən çadır qurub oturduq,
Ətin kəsib, on küçəyə yetirdik,
İsfahandan bir minəxor gətirdik,
Açıban ağzını, saydı dişini.

Dırnaqların qırıb, tökdük dəriyə,
Budlarını yığdıq əlli kisəyə,
Qanadını yelkən çəkdik gəmiyə,
Fil burnundan uzun gördüm qaşını.

Mən görürəm qaranlıqda gələni,
Gəlibəni şirin canım alanı,
Dərdli Kərəm söylər belə yalanı,
Belə gördüm gözəllərin işini³¹.

Toplaşanlar Kərəmə afərin söylədilər, keşişin Tiflisdə olduğunu ona xəbər verdilər. Kərəmgil camaatla xudahafizləşib, yola düşdülər. Az getdilər, çox getdilər, Kür çayının kənarına çıxdılar. Kərəm baxdı ki, iki gözəl Kür çayının kənarında səyahət edir. Kərəm sazı sinəsinə mindirdi, görək bu iki gözələ nə dedi:

Cilvələ-nə-cilvələ-nə
Nə gedirsiz qoşa, dilbər?!
Tanrı ayrılıq verməsin
Havadakı quşa, dilbər!

Xoşladım xəsyat, halını,
Ağ üzdə qara xalını,
Görəndə gül camalını,
Könül gəldi coşa, dilbər!

Sevdim sən kimi sonanı,
Qafil oxladım sinəmi,
Gözlərin qanlı haramı,
Qadağa ver qaşa, dilbər!

Bir ox atdım zərnişana,
O da getdi pərişana,
Dedim bəlkə bir yumşana,
Bağrı dönmüş daşa, dilbər!

Heyranıyam Əsli xanın,
Kərəm də olsun qurbanın,
Sənin bu dəli dövrünün,
Varmaz hərgiz başa, dilbər!³²

Kərəm sözünü tamama yetirib, qızlardan ayrıldı. Tiflis böyük, bunlar nabələd. Az gəzdilər, çox gəzdilər, gəlib bir qəhvəxanaya çatdılar. Qəhvəxanada olanlar ondan xahiş elədilər ki, Gürcüstanı tərif eləsin. Kərəm onların sözünü yerə salmayıb, aldı görək nə dedi:

Seyr elədim Gürcüstanın elini,
Elləri var – bizim elə bənzəməz.
Barlı bağçaları, qarlı dağları,
Gülləri var – bizim gülə bənzəməz.

Alimləri yazı yazar, mənadı,
Gülləri var – min dərdlərə davadı,
Gözəlləri, məhbublari əladı,
Malları var – bizim mala bənzəməz.

Başlarına keçə papaq qoyallar,
Çağıranda “modi, modi” deyəllər,
Gəlin, qızlar al-yaşılı geyəllər,
Dilləri var – bizim dilə bənzəməz.

Coşqun-coşqun çaylarını keçmişəm,
Sərin-sərin sularını içmişəm,
Kərəm deyər: dilbərlərin seçmişəm,
Halları var – bizim hala bənzəməz³³.

Bəli, oradan-buradan bir qədər çalıb oxuyannan sonra, elə ki, gecə aralığa gəldi, məclis dağıldı, çayçı Kərəmdən xəbər aldı:

– Aşiq tayfası gəzəri olar. Deyin görüm, haradan gəlib, haraya getmək istəyirsiniz?

Sofi dedi:

– Biz sənin bildiyin aşıqlardan deyilik. Bu aşiq Ziyad xanın oğludu. Atasının vəziri Qara keşişin qızına aşiq olub. Keşiş də qızını götürüb qaçıb. İndi biz diyar-qürbətə düşüb, keşişi axtarıyıq.

Çayçı dedi:

– Siz axtardığınız keşiş küflətiyənin bizim qonşuluğumuzda olur.

Kərəm çayçıdan bu xəbəri eşidəndə çox şad oldu. Ayağa qalxdı ki, o saat gedib Əslini görsün, ancaq gecə olduğuna görə Sofigil onu qoymadılar. Çayçı onlara yer saldı. Sofi yerə girən kimi yuxuya keçdi. Amma Kərəm yata bilmədi. Elə bil yorğan-döşəyinə birə doldurmuşdular. Səhərə kimi gözlərinə çimir də gəlmədi. Elə ki, səhər açıldı, Sofini dümsükləyib dedi:

– Sofi lələ, səhərdir, dur!

Bəli, hər ikisi durub səhərə çıxdılar. Çayçının verdiyi salıq ilə gəlib keşişin evini tapdılar. Sofi keşişin qapısını döydü. Keşiş qapını açdı. Kərəmi görən kimi dil-dodağı qurudu. Sofi dedi:

– Keşiş, sən özün bilirsən ki, Kərəm sənin qızına, qızın da Kərəmə aşıqdı. Gəl sən bizi çox incitmə, Əslini ver Kərəmə.

Keşiş əvvəl istədi çığır-bağır salsın. Gördü ki, hay-küy salsə yaxşı olmayacaq, yumuşaqlıqnan dedi:

– Sofi, elədiyim işə mən özüm də pəşman olmuşam. Bir işdi düşüb. Gəlin içəri. Mən qızımı verdim Kərəmə. Ancaq bu gün bizdə qalın, səhər tezdən elə burada toyu elərik, qızı apararsız.

Keşiş qolunu Kərəmin boynuna salıb, üzündən öpdü. Onlara bir otaq verib rahatladı. Özü evdən çıxıb, şəhərin baş keşişinin yanına məsləhətə gəldi. Baş keşiş onun başına gələnlərə qulaq asıb dedi:

– Sən bu yerlərdə qalma! Elə bu gecə qaç, get!

Keşiş burada qalsın, sizə xəbəri verim Kərəmdən. O biri tərəfdən Kərəm axşamı saldı, düşdü keşişin həyətinə. Elə həyətə ayağını qoyan kimi Əsli çıxdı onun qabağına. Kərəmin eşqi coşə gəldi, aldı, görək nə dedi:

Sallana-sallana çıxdı qarşıma,
Boyu sərv, yanaqları al Əsli!
Huridə, mələkdə tayı tapılmaz,
Dili şəkər, dodaqları bal Əsli!

Məsməni çəkibdi qələm qaşına,
Ağ ipək çalmanı salıb başına,
Sinə bənzər ahu, ceyran döşünə,
Aç qolların, gəl boynuma sal, Əsli!

Kərəm deyər, yüz il sənə qul olum,
İzn ver qapında rəncbər durum,
Qismət olsun səndən muradım alım,
Sən də mənənin muradını al, Əsli!³⁴

İki həsrət bir-birinə sarmaşdılar. Əsli öz başına gələnləri Kərəmə, Kərəm də öz başına gələnləri Əsliyə danışdı. Elə ki, söz gəldi Qara keşişin bu gün Kərəmə verdiyi vədəyə, Əsli başladı ağlamağa. Kərəm onnan soruşdu:

– Bəs nə üçün ağlayırsan?

Əsli dedi:

– Kərəm can, atam səni aldadır. O məni sənə verən deyil. Qorxum budu, o bu gecə məni buradan qaçırdı.

Kərəm dedi:

– Yox, Əsli, o daha verdiyi bu sözdən qaçmaz.

Hər iki həsrətkeş görüşüb, bir-birindən ayrıldılar. Kərəm ilə Sofi ürəkləri arxayın gecəni yatmaqda olsunlar, sənə deyim namərd keşiş-dən.

Keşiş gecəni araya salıb, köç-külfətini yığışdırdı, Ərzuruma yola düşdü. Yazıq Əsli nə qədər vurnuxdusa, nə keşişin qorxusundan dad-fəryad eləyə bildi, nə də Kərəmə xəbər çatdıra bildi.

Səhər açıldı. Kərəmlə Sofi gördülər ki, lələ köçüb, yurdu boş, keşiş yenə də qaçıb. Kərəmin ürəyi qubar elədi, aldı sazı, görək nə dedi:

Dolansın əyyamın, dönsün dövrünün,
Qoymadın yetişim murada, fələk!
Qurumaz göz yaşım, açılmaz könlüm,
Düşmüşən məninən inada, fələk!

Cəbrinə siz baxın çərxi-qəhharın,
Zülmünü artırdı mən dil-əfkarın,
Cəfasın mən çəkdim gül üzlü yarım,
Axır nəsib etdin xoryada fələk!

Əlimdən almısan huri, mələyim,
Eşq oduna yandırmısan ürəyim,
Axırda sənənlə düşər gileyim,
Tökülər nəhaq qan arada, fələk.

Kərəm deyər: yarsız burda neylərəm,
Əbədi kim bu sözləri söylərəm,
Məhşərdə əlinnən şükuh eylərəm,
Onsuz deyil, yetər imdada, fələk!

Söz tamama yetdi. Sofi dedi:

– Kərəm, ağlamaqdan bir şey çıxmaz. Dur, gedək, xurcunlarımızı götürək, keşişin dalınca yollanaq.

Durub bir baş düşdükləri qəhvəxanaya gəldilər. Camaat onları belə görüb, səbəbini soruşdu. Sofi keşişin onları necə aldadıb qaçdığınından danışdı. Kərəmin dərdi təzələndi, aldı, dedi:

Bir od düşdü, ürəyimi teylədi,
Od tutuban cismim, yandım, ağlaram.

Zalım keşiş yenə hiylə eylədi,
Murdar hiylələrin qandım, ağlaram.

Könlüm istər gözəllərin mərdinnən,
Qurtarmadım mən bu zülmün dərdinnən,
Aman lələ, Əsli köçüb yurdunna,
İndi ona mən inandım, ağlaram.

Həkim yox, loğman yox dərdimi qana,
Əriyibdi bağrım, dönübdü qana,
Az qalıbdı Kərəm oddana, yana,
Od tutdu bədənim, yandım, ağlaram³⁵.

Camaat yerbəyerdən keşişə söyməyə başladı. Dedilər:

– Sən gəl qal bizim bu yerlərdə. Sənə bəyəndiyin qızı alaq, toyunu eləyək. O qızda nə görübsən ki, əl çəkə bilmirsən?

Kərəm sazı döşünə basıb dedi:

Əslim getdi Gürcüstanın elinnən,
Mənim burda qalışıma nə dersiz?
İki dilli hərəcayının əlinnən
Sarılıban soluşuma nə dersiz?

Bayram gələ, xına yaxam dəstimə,
Salam verəm yaranıma, dostuma;
Xəstə olsam, Əsli gəlməz üstümə,
Qərib-qərib ölüşümə nə dersiz?

Məcnun Leyla üçün çəkdi cəfanı,
Qərib Şahsənəmlə sürdü səfanı,
Arayıb da tapdım mən bivəfanı,
İndi də ayrılışıma nə dersiz?

Bir zülfünə aslayım dar deyə,
Qonça gülə sarılayım xar deyə,
Mənim burda tuti dilim var deyə,
Gedib-gedib gəlişimə nə dersiz?

Səhər ilə ikindinin arası,
Aldı məni qaşlarının qarası,
Kimsə bilməz nədi dərdim çarası,
Məlul-məlul baxışıma nə dersiz?

Mən Kərəməm, Kərəmliyim bildirdim,
Dostu ağladıb, düşmənim güldürdüm,
Uzun boylu, xan Əslimi aldirdim,
Arsız-arsız gülüşümə nə dersiz?

Söz tamam oldu. Kərəm sazla, sözlə dediyi kimi dillə də dedi ki:

– Sağ olun, qardaşlar! Ancaq mən öz Əslimi tapmalıyam.

Sofi xurcunu götürdü, camaatla halal-hümmət eləyib yola düşdülər. Şəhərdən çıxıb bir az getmişdilər ki, Gürcüstanın öyri-üyrü cığırları, yolları başladı. Kərəm dedi:

– Sofi, dayan, xan Əslimi bu yollardan xəbər alım.

Sofi dayandı, Kərəm alıb sazını görək Əsli xanı yollardan necə xəbər aldı.

Əyrim-üyrüm gedən yollar,
Yollar, Əslimi gördüzmü?
Düşmüşəm yarım izinə,
İzlər, Əslimi gördüzmü?

Əyninə geyibdi saya,
Yanında var bir cüt maya,
Sənnən xəbər alım, qaya,
Qaya, Əslimi gördüzmü?

Əslimin keçdiyi yurdlar,
Kərəmin çəkdiyi dərdlər,
Qoyunları yeyən qurdlar,
Qurdlar, Əslimi gördüzmü?³⁶

Az getdilər, üz getdilər, dərə, təpə düz getdilər, günlərin birində bir uca dağın ətəyinə çıxdılar. Baxdılar ki, bu dağın başı qar, ətəkləri isə çəmənlik, bağ-bağcadı. Təzəcə dağın gədiyindən aşmaq istəyirdilər, duman, çən bunları elə qapladı ki, yolu itirdilər, bilmədiklərə hara getsinlər. Kərəm gördü çovğun bunları öldürəcək, dedi:

– Amandı, Sofi qardaş, mənim sazımı ver. Burada ölüb, qurd-quşa yem olacağıq. Yarım çatmayacağam.

Sofi sazı verdi. Aldı Kərəm, görək nə dedi:

Sənə deyim, Soltan dağı,
Nə dumandı, başın sənini?!

Çiskin tökər, duman çökər,
Heç getməzmi qışın sənin?!

Dörd bir yannan bəst olmusan,
Dərdəmi tək məst olmusan?!
Cümlə dağdan üst olmusan,
Nə ucadı başın sənin?!

Əskik olmaz qarın, yağar
Buludlar bir-birin qovar,
Sabah günəş sənə doğar,
Cəvahirədi daşın sənin.

Alt yanın bağ ilə bostan,
O bir yanın gül-gülüstan,
Ayırdılar məni dostdan,
Ötər qərib quşun sənin.

Kərəm deyər: öldüm, itdim,
Bu fani dünyadan getdim;
Qocalardan sual etdim,
Kimsə bilməz yaşın sənin³⁷.

Kərəm sözünü tamama yetirdi. Dağın başındakı duman çökilib getdi, çovğun yatdı. Kərəmgil yola davam edib, dərələrdən sel kimi, tərələr-dən yel kimi gedib, bir çobana rast oldular. Kərəm çobannan soruşdu:

– Burdan bir keşiş keçdimi?

Çoban dedi:

– Aşiq, haman keşiş Xob vilayətinə tərəf getməyin binasın qoydu.

Kərəm baxdı ki, öz dağları uzaqdan görünür, ürəyi qubar elədi, aldı, görək nə dedi:

Gəlib bahar, yaz ayları,
Sular axar indən belə.
Hər tərəfdən tuti, qumru,
Coşur, oxur indən belə.

Bülbül ötər həzin-həzin,
Cənnətə bənzər ilk yazın,
Bənəvşə, çiçək yer üzün
Əlvən elər indən belə.

Ağaclar geyər donunu,
Haqqa çevirər yönünü,
Dərdli Kərəm vətəni
Anar, sızlar indən belə.

Söz tamama yetdi. Kərəmgil yola düşdülər. Gecə-gündüz yol getdilər. Bir çay kənarına çatdılar, gördülər qız-gəlinlər paltar yuyurlar. Bunların içərisində bir gözəl gəlin var, gün kimi işıq verir. Kərəmin eşqi cövşə gəldi, aldı, görək gəlinə nə dedi:

Gedərikən bir gəlinə tuş oldum,
Yolçunu yolunna eylər bu gəlin.
Görcək, niqabını atdı üzünən,
Yolçunu yolunna eylər bu gəlin.

Mənim Əslim cənnətdəki huridi,
Bir ah çəksəm dağı, daşı əridi;
Gözəllikdə huri, mələk, pəridi,
Yolçunu yolunna eylər bu gəlin.

Bir ah çəksəm dağlar, daşlar əriyə,
Nədi bu səndəki o siyah tellər,
Xınalı barmaqlar, o nazik əllər,
Yolçunu yolunna eylər bu gəlin.

Kərəm çəkər yar ucundan zilləti,
Bivəfa dost heç eyləməz mürvəti,
Üzün görən neylər dünya ləzzəti?
Yolçunu yolunna eylər bu gəlin.

Bənzər Əslim cənnətdəki huriyə,
Ah çəkəndə dağlar, daşlar əriyə,
Dərdli Kərəm bu yollarda çürüyə,
Yolçunu yolunna eylər bu gəlin³⁸.

Keşişi qız-gəlinlərdən soruşdular. Qızlar keşişin köç-külfətlə çaydan keçib getdiyini ona xəbər verdilər. Kərəm ayrılıb getməyə başladı.

Az getmişdilər, çox getmişdilər, Kərəmin halı dəyişdi, ürəyi döyünməyə başladı, gözləri qaraldı. Ürəyində dedi: “Əslimə çatmayacağam, ölüb qürbət ellərdə qalacağam”. Aldı, halına münasib görək nə dedi:

Haldan hala düşən viran könlümün
Hər məhləsində bir cahan əyləşmiş.
Gah şah, gəda olur, gah dana, nadan,
Gah hər məhləsində zindan əyləşmiş.

Bir məhəlləsində yeddilər, beşlər,
Bir məhəlləsində bəzircan işlər,
Bir məhəlləsində doqquz dərvişlər,
Bir məhəlləsində pıran əyləşmiş.

Bir məhəlləsində canan can eylər,
Bir məhəlləsində gül fəğan eylər,
Bir məhəlləsində bülbül qan eylər,
Bir məhəlləsində gülşən əyləşmiş.

Bir məhəlləsində cəmalın görəm,
Bir məhəlləsində güllərin dərəm,
Bir məhəlləsində biçərə Kərəm,
Bir məhəlləsində canan əyləşmiş.

Söz tamama yetdi. Yola düşüb, gecəni gündüzə qatıb, Ballıcaya gəldilər. Onların yanına çox adam toplandı. Sofi adamlardan keşişi soruşdu. Bir nəfər dedi:

– Ay canım, sizə nə olub ki, bir qızın dalınca düşübsünüz? Məgər dünyada qız yoxdu? O olmasın, başqası olsun.

Aldı Kərəm, dedi:

Ay ağalar, xan Əslimdən ayrıldım,
Məni öldürməli, döyməli deyini!
Gecə-gündüz ah edibən yanaram,
Məni öldürməli, döyməli deyini!

Bircə dəfə xatirini sormadım,
Keçdi ömrüm, muradına ırmadım,
Fürsət əldə ikən dəmlər sürmədim,
Məni öldürməli, döyməli deyini!

Əlimnən aldırdım gözü alanı,
Onun üçün tərək əylədim siləni,
Başıma salmışam bunca bəlanı,
Məni öldürməli, döyməli deyini!

Mən Kərəməm, eşq badəsin içirdim,
Bu sevdanı öz başımdan keçirdim,
Hayıf ki, Əslimi əldən uçurdum,
Məni öldürməli, döyməli deyin!

Kərəm sözünü tamama yetirdi. Baxdılar ki, bu doğrudan haqq aşığıdı. Keşişgilin getdiyi yolu onlara göstərdilər. Kərəmgil gecəni orada qalıb, səhər tezdən yola düşdülər.

Bir az getmişdilər, sərin bir meh başladı. Meh qabaq tərəfdən əsirdi. Lap onların üzünə vururdu. Kərəm dedi:

– Sofi, dayan mən xan Əslimi bu badi-səbadan xəbər alacağam.
Sazı köynəyindən çıxarıb, basdı bağına, dedi:

Əylənmir ki, yardan xəbər sorayım,
Əsib-əsib gedən badi-səba hey!..
Qırılsın baysın qolu, qanadı,
Heç kimsə düşməsin yardan cida hey!..

Yudum dolbəndimi, bəyaz eylədim,
Sildim könül pəsin, ayaz eylədim,
Mən qanlı fələyə niyaz eylədim,
Fələk mənə verdi çoxlu cəfa hey!..

Durmayuban axır çeşmimin yaşı,
Axdığı yerlərdə əridir daşı,
Belə imiş qanlı fələyin işi,
Nə şah bilir, nə xan, nə də gəda hey!..

Mən Kərəməm, xoryatlara tay oldum,
Bivəfa yar sevdim, əcəb bay oldum,
Ömür üzdü, gün çürütdüm, zay oldum,
Məni boşaldılar qabdan qaba hey!..³⁹

Bir az oturdular. Dincələrini alıb, yorğunluqlarını çıxartdıqdan sonra durub getməyin binasını qoydular. Az getdilər, çox getdilər, bir şəhər xarabalığına çıxdılar. Kərəm dayanıb dedi:

– Sofi lələ, bir zaman varımış ki, bu şəhərdə adamlar dövrən sürürmüş. Dayan, soruşum, görüm bu şəhər niyə xaraba qalıb? Adamları necə olub?

Aldı Kərəm görək xaraba şəhərə nə dedi:

Səyyah olub bu aləmi gəzərkən
Rast gəlmişəm bu viranın daşına.
Söylə viran, nə zamannan bərisən?
Nə gəlmişdi, nə gələcək başına?

Kərəmin sözlərindən viran dilə gəlib dedi:

Həzrət Nuhun zamanınnan bəriyəm,
Əmr-haqla nələr gəldi başıma...
Başıma gələni söyləyim sənə
Gör nə zəhər qatılıbdı aşıma.

Aldı Kərəm:

Kim eşitsə sənin ah ilə zarın,
Tərk eləyər əldə olanın, varın,
Nöçün xarab oldu çarsı-bazarın,
Ağıl irməz o xudanın işinə.

Aldı viran:

Üç yüz altmış çeşmələrim axardı,
Gözəllərim seyrəgaha çıxardı,
Xanımlarım ləlü gövhər taxardı,
Baxmazmısan xan yerində daşıma.

Aldı Kərəm:

Dərdli Kərəm sənə viran söylədi,
Söylə, iyidlərin fələk neylədi?
Kimlər gəlib səni viran eylədi?
Fələk niyə daşın saldı başına?

Aldı viran:

Çoxlu iyidlərim vardı burada,
Kimi saz çalardı, gəzib orada,
İndi viran olub, qaldım arada,
Viranam, onları çəkdim döşümə.

Kərəm sözünü tamam eləyib, getməyin binasın qoydu. Gedib, gedib, axşam çağı Çaloba deyilən bir yerə çıxdılar. Kərəm hər cür ağacnan, gülnən dolu, lələzər bir bağa girdi. Bağın içində bir dəstə qız çalib, oxuyub, oynayır. Kərəm bu qızların içində Əsliyə bənzər bir qız gördü, dedi:

– Sofi, dayan bir qatar söz deyim, bu qız mənim xan Əslimə bənzəyir.

Kərəm ürəyi dəmirçi kürəsi kimi alışıb yana-yana bu qıza dedi:

Gözəllər çıxıblar seyrə,
Birisini Əslimə bənzər.
Al geyibən sallanışı,
Yerişi Əslimə bənzər.

Kərəm belə deyəndə haman qız qulac saçlarını sinə sazı eləyib, görək Kərəmin bu sözünün müqabilində nə dedi:

Uzaq eldən gələn, aşiq,
Sənin Əslin mən deyiləm,
Çoxun dərdə salan, aşiq,
Sənin Əslin mən deyiləm.

Aldı Kərəm:

Eşqin badəsini içdim,
Bulanıq çaylardan keçdim,
Bir qız gördüm, dərdə düşdüm.
Duruşu Əslimə bənzər.

Aldı qız:

Sözünü qanmışam əzəl,
Bağımə dəyməyib xəzəl,
Yad elinə getdi gözəl,
Sənin Əslin mən deyiləm.

Aldı Kərəm:

Mənə müştəq qürbət ellər,
Göz yaşımı kimlər silər?
Kərəm ağlar, rəqib güllər,
Gülüşi Əslimə bənzər.

Aldı qız:

Sənin axtardığın Əsli,
Qaraqaşlı, qaragözlü,
Mənim adım Xanımnazdı,
Sənin Əslin mən deyiləm⁴⁰.

Söz tamam oldu, Kərəm keşişi ondan xəbər aldı, qız dedi:

– Sənin axtardığın keşiş bu gün köç-külfətinnən buradan köçüb,
günçixan tərəfə getdi.

Kərəm bu sözü qızdan eşidən kimi sazı sinəsinə basıb, görək Sofiyə
nə dedi:

Durma, gedək, Sofi lələ,
Yenə Əslim köç eyləyib.
Qan ağlaram bunnan belə,
Yenə Əslim köç eyləyib.

Əslim elindən köçübdü,
Almalı dağdan keçibdi,
Daşbulaxdan su içibdi,
Yenə Əslim köç eyləyib.

Yardan mənə yara dəymiş,
Heç düzəlməz bu müşkül iş,
Onla belə Qara keşiş,
Yenə Əslim köç eyləyib.

Sofi, gəl eylə söyləmə,
Bağrımın başın teyləmə,
Gedirəm, yoldan eyləmə,
Yenə Əslim köç eyləyib.

Qarşımızda qarlı dağlar,
Könül məhəbbəti çağlar,
Əsli köçüb Kərəm ağlar,
Yenə Əslim köç eyləyib⁴¹.

Kərəmgil oradan da qalxıb, bir neçə gün yol gəldikdən sonra gəlib
bir kəndə çıxdılar. Baxdılar ki, burada toy var. Kərəmin rəngi gül
yarpağı kimi soldu.

Sofi xəbər aldı:

– Kərəm, sənə nə oldu?

Kərəm dedi:

– Zalım keşiş Əslini ərə verib, bu toy da onun toyudu.

Sofi dedi:

– Gəl dalımcan, Allah kərimdi.

Sofi Kərəmi toy məclisinə apardı. Məclis Kərəmi keçirdi yuxarı başa. Xörək yeyənnən sonra dedilər:

– Aşiq, bir az oxu, ürəyimiz açılsın.

Kərəm sazını əlinə aldı, ayağa qalxıb çalmaq istəyəndə gözü o biri otağa sataşdı, gördü bir gəlin oturub taxt üstə, qızlar da ona zinət verir, yəqin elədi ki, bu Əslidi. Dedi:

Çıxar taxta, divan eylər,
Əsli, qaşların, gözlərin.
Gözümdən qan rəvan eylər,
Əsli, qaşların, gözlərin.

Şah kimi mətləb bitirər,
Hökmün yerinə yetirər,
Dilsizi dilə gətirər,
Əsli, qaşların, gözlərin.

Firqətin məni yandırar,
Dağı, daşı dolandırar.
Qapı-qapı diləndirər,
Əsli, qaşların, gözlərin.

Havada şahinə bənzər,
Yerdəki laçına bənzər,
Göydə göyərçinə bənzər,
Əsli, qaşların, gözlərin.

Gah ağladar, gah güldürər,
Gah gözəlliyn bildirər,
Axır Kərəmi öldürər,
Əsli qaşların, gözlərin.

Söz tamama yetdi. Hamı Kərəmin bu xoş avazına əhsən söylədi.
Bir nəfər Kərəmə dedi:

– Ey aşiq, gəl qal bizim eldə, aşılıq elə, ev-eşik sahibi ol. Bizim ellər qərib sevəndi.

Kərəm belə eşidəndə dedi:

– Ağalar, qulaq asın, bir qatar da sözüm var, deyim.

Dedilər:

– Buyur!

Kərəm dedi:

Tək bircə yarımı mənə versələr,
Bu fani dünyada malı neylərəm?
Bir imdad olursa mövladan olsun,
Qeyrinin verdiyi malı neylərəm?

Uca dağ başında tərənlar süzər,
Göllərdə yaşılbaş sonalar üzər,
Əslinin yanağın bir cüt xal bəzər,
Qeyrinin verdiyi xalı neylərəm?

Kərəm deyər: mən nə idim, nə oldum.
Əslimin eşqindən saraldım, soldum,
Cismim tük gətirdi, Məcnuna döndüm,
Əslisiz mən cah-cəlalı neylərəm?⁴²

Söz tamam oldu. Kərəmin dediyinnən məclis əhli bir şey başa düşmədi. Sofi işi belə görəndə dedi:

– Qardaşlar, bu Ziyad xanın oğludu. Öz vəzirləri Qara keşişin qızına aşiq olub. Qız da buna aşiqdi. Keşiş qızını buna vermək istəməyib, götürüb qaçıb. Bizə dedilər ki, keşiş burada olur. Biz də buraya gəlmişik. Kərəm elə bildi ki, toy onun sövgülüsünün toyudu.

Toybəyi dedi:

– Aşiq, bu başqa adamın toyudu. Sənin axtardığın keşiş dünən buradan keçib getdi.

Kərəmlə Sofi gecəni burada qalıb, səhər tezdən durub yola düşdülər. Onlar getməkdə olsunlar, bu tərəfdən göydə bir qatar durna göründü.

Kərəm aldı sazını, görək durnalara nə dedi:

Durna, gedərsiz haraya,
Mənnən yara salam deyın!
Görsəz əgər butam ağlar,
Dönüb yara salam deyın!

Yolunuz gedir Ağdaşa,
Qarlı dağlar aşa-aşa,
Həm qohuma, həm qardaşa,
Həm diyara salam deyin!

Durna, telin şana-şana,
Həm o yana, həm bu yana;
Alın sizə bir nişana
Verim, yara salam deyin!

Dad seyrağının əlindən,
Aşıq dağların belindən,
Dərdli Kərəmin dilindən,
Durnam, yara salam deyin!⁴³

Kərəm sözünü müxtəsər eylədi, yola davam elədilər. Bir müddət yol gedib, bir obaya çatdılar. Kərəm obanın kənarında bir gözəl qız gördü. Bu qız o qədər gözəl idi ki, gün kimi hər tərəfə işıq salırdı. Qız keçib getdi. Bir dəstə ahıl-cahıl Kərəmin ətrafına toplandı. Kərəm sazı sinəsinə basıb dedi:

Sizin eldə mən bir gözəl görmüşəm,
Şoxu düşüb Gürcüstanın elinə.
Bülbül kimi şirin-şirin danışır,
Bal tökülür dəhanından dilinə.

Qədir mövlam verib xub camalını,
Onu sevən neynər dünya malını,
Qurşayıb kəmərlə incə belini,
Boyu bənzər uca sərvın dalına.

Kərəm deyər mənim yarım incədi,
Dodaqları yarı açmış qonçadı,
Sünbül teli topuğundan ucadı,
Bir telin vermərəm dünya malına.

İncidi, mirvari, sədəf dişləri;
Qüdrətdən çəkilib kaman qaşları,
Dal gərdəndə qulac-qulac saçları
Sarmaşır, dolanır incə belinə.

Mən Kərəməm, gecə qıllam zarımı,
Haqq canım almasın, çəkim cövrünü,
Yuxarıdan xəbər aldım yarımı
Dedilər köçübdü Bayan elinə⁴⁴.

Kərəm sözü tamam elədi. Sofi adamlardan keşişi xəbər aldı. Cavanlar keşişin Qarsa getdiyini ona xəbər verdilər. Kərəm yola rəvan olub, Qarsa tərəf getməyin binasını qoydu. Yolda yenə gördülər bir qatar da durna gedir. Kərəm Sofiyə dedi:

– Sofi lələ, qoy bu durnalardan da bir söz soruşum.

Aldı Kərəm, görək durnalara nə dedi:

Göy üzündə bölük-bölük durnalalar,
Nədi sizin əhvalınız, halınız?
Bir ərzi-hal yazım, yara yetirin,
Dost yanına düşər isə yolunuz.

Göydə şahin, şonqar, görüb çaşarsız,
Ol uca dağları nə cür aşarsız?
Ovçu görün kimi qanad açarsız,
Qışda Qaramandı sizin eliniz.

Dərdli Kərəm deyər: uğradım dərdə,
Canım qurban olsun mərd oğlu mərdə,
Yazıq durna, nə gəzərsən bu yerdə?
Yoxmu sizin vətəniniz, eliniz?⁴⁵

Az getdilər, çox getdilər, günlərin birində gedib Qars şəhərinə çatdılar. Burada bir qarıya qonaq oldular. Adamlar hər tərəfdən tökülüb gəldilər. Qonağa xoş gəlmisiz dedilər, onların əhvalını sordular. Aldı Kərəm, toplaşanların suallarına belə cavab verdi:

Hey ağalar, necə olur
Halı yardan ayrılanın?
Axır düşər qürbət elə
Yolu yardan ayrılanın.

Qərənfillər tutmaz imiş,
Gül tikansız bitməz imiş,
İşə, gücə getməz imiş
Əli yardan ayrılanın.

Şahinlər göyə çəkilir,
Durnalar gölə tökülür,
On beş yaşında bükülür
Beli yardan ayrılının.

Kərəm qocalar, deyərlər,
Bu yerdə ölər, deyərlər,
Dinməz, lal olar deyərlər –
Dili yardan ayrılının⁴⁶.

Adamlar Kərəmə dedilər:

– Aşığı, arzun nədi? Bizdən nə xələt istəyirsən?

Kərəm dedi:

– Mən xələt alan aşıqlardan deyiləm. Sizə bir qatar söz oxuyacağam, könlünüz şad olsun.

Aldı, Kərəm, dedi:

Qədir mövlam, budu səndən diləyim,
Bu gələn qışımız bahar, yaz ola.
Gündə otuz iki dövrən eyləyə,
Əksinə çevrilib boran, tez ola.

Gündə min toyuğum yumurta sala,
Yaxşı katib gərək hesabın ala,
Mən bir qara qarğa göyərçin ola,
Bir dam dolu ördək ilə qaz ola.

Mən səfinəm dəryalarda qışlaya,
Qırx qulunlu mən qısrığım kişnəyə,
Yanında iki yüz çoban işləyə,
Hər bir sürüsündə mən beş yüz ola.

Dəli könlüm eşq oduna qalana,
Hey ağalar, sözüm yadda saxlana,
Doqquz tövlə atım hazır bağlana,
Bir-iki tovlada xam yağız ola.

Dərdli Kərəm deyər: dünyanın işi,
Gözümün axıtdım hey qanlı yaşı,
Ta bu qədər mala maliksə kişi,
Bir əli İranda safi üz ola.

Sofi bunlardan da keşişi soruşdu. Dedilər:

– Keşiş buradan keçib, Bayazıda getdi.

Kərəmlə Sofi gecəni orada qaldılar, səhər tezdən yola düşüb getməyə başladılar. Kərəm dağ ətəyi ilə gedirdi. Gördü bu yerdə o qədər turac, kəklik var ki, o tərəfə–bu tərəfə uçuşurlar. Birdən birə Kərəmin halı pərişan oldu. Sazı sinəsinə basıb, halına münasib görək nə dedi:

Aman fələk, kömək eylə bu gündə,
Nəgah yerdə gəldi aldı dərd məni!
Gecə–gündüz oda yandım, alışdım,
Tutdu, yolum–yolum yoldu dərd məni!

Qürbət eldə uca dağlar aşalı,
Ah etdikcə qara bağrım deşəli,
Mən Əslimdən ayrı düşdüm, düşəli,
Dəlik–dəlik etdi, dəldi dərd məni.

Fələk mənim ilə inad eylədi,
Qəm ilə hicrandı töhfən, söylədi,
Kəskin qılıcıyla bağrım teylədi,
Bölük–bölük etdi, böldü dərd məni.

Gecə–gündüz kəsməz gözümün yaşı,
Saldı qanlı fələk başıma daşı,
Ərzurum dağında keçirdim qışı,
Axır çöldən–çölə saldı dərd məni.

Bilməm xiyalımdı, yoxsa duş kimi,
Gəldi keçdi boran kimi, qış kimi,
Dərdli Kərəm yuvasında quş kimi,
Tutdu, yolum–yolum yoldu dərd məni⁴⁷.

Söz tamam oldu, yollarına davam edib, mənzilbəmənzil axırda gedib, Altuya çıxdılar. Burada da xəbər tutdular ki, keşiş Bayazıda gedib. Bir qədər çörəkdən–zaddan yeyib, Bayazıda tərəf getməyin binasını qoydular.

Az getdilər, çox getdilər. Bayazının yanında bir dəstə qıza rast gəldilər. Kərəm baxdı, qızların içində bir qız var ki, misli, bərabəri yoxdu. Kərəmin ağlı başınnan çıxdı, aldı sazı, görək nə dedi:

Sofi lələm, bu gün bir gözəl gördüm,
Qüdrətdən çəkilib qara qaşları.
İstədim ki, nazlı yarı dindirəm,
Aşiq öldürməkdə, bildim işləri.

Nə gözəl bəzənib könül sonası,
Taxtı-Süleymandı yarın sinəsi,
Mın naz ilə bəsləyibdi anası,
Dal gərdəni bürüyübdü saçları.

Kərəm deyər: dürlü-dürlü halı var,
Yanağında dənə-dənə xalı var,
Ağzı şəkər, dodağında balı var,
İncə sədəf düzülübdü dişləri.

Söz tamama yetdi. Yola düşüb bir mənzil gedib Bayazıda çatdılar. Kərəm şəhərin kənarında dayandı. Dönüb bir gəldiyi yola baxdı, sazı döşünə basıb dedi:

Sofi qardaş, üç məmləkət keçirdik,
Biri İran, biri Turan, bir Gilan.
İgidin başına üç dövlət qonar,
Biri ağıl, biri gənclik, biri şan.

Keşişin etdiyi belə də qalmaz,
İki məhəbub qəlbin o saya salmaz,
Bu dünya üzündə üç şey zay olmaz:
Biri yaxşılıq, biri elm, biri nan.

Dərd, qəm əlindən mən də bezaram,
Bu dərdləri qələm alıb yazaram,
Çox yerləri innən sora gəzərəm,
Biri Tiflis, biri Bayazıd, biri Van.

Kaş ki, Kərəm muradına irəydi,
Qismət olub, yarın üzün görəydi.
Qədir mövlam mənə üç dərd verəydi:
Biri alış, biri tutuş, biri yan⁴⁸.

Kərəm sözünü tamam eləyib, yol başladı. Gəlib, gəlib, Van şəhərinə çatdılar. Şəhərin kənarında Kərəm dayandı. Adamlardan keşişin

Ərdahana getdiyini bilib, yola düşdülər, uzaq yolu yaxın edib, Ərdahana çatdılar. Əsli Kərəmin yadına düşdü, aldı, görək nə dedi:

Bizim eldən sürdüm, bura gətirdim,
Bu dağlardan aşan bir sonam təkdi.
Çiskin oldu, boran oldu, itirdim,
Bu dağlardan aşan bir sonam təkdi.

Enər yerdə duman çiskini bəslər,
Aşığı olan öz məşuqunu səslər,
Pis gündə dostunu atmaz mərd kəslər,
Bu dağlardan aşan bir sonam təkdi.

İtirdim Əslimi durmaz, araram,
Kəsildi səbirim, həm yoxdu çaram,
Mən Kərəməm, eşq oduna yanaram,
Bu dağlardan aşan bir sonam təkdi.

Kərəm adamlardan keşişi soruşdu. Adamlar keşişin dünən keçdiyini xəbər verdilər. Bunlar yola düşüb, bir müddət yol getdilər. Bir dağın ətəyində bunların qabağına qırx haramı çıxdı, onları hər tərəfdən araya aldılar. Kərəm əhvalı belə görəndə sazı götürüb dedi:

Gecə-gündüz zarı-zarı ağlaram,
Məni vətənimə göndər, ya rəbbi!
Bu dünyaya gələnmə getmək üçündü,
Buradan qulunu qurtar, ya rəbbi!

Ya rəbbi, sən saxla könlümü qəmdən,
İtirdim ağlımı, can çıxmaz təndən,
Öldürərlər məni, yar gedər əldən,
Mənim halım sənə yetər, ya rəbbi!

Bu Kərəmi eşq oduna yandırman,
Sevdiyim qonçayı məndən saldırman,
Hey ağalar, elləri də güldürmənmə,
Qəlbinə mərhəmət yendir, ya rəbbi!

Haramılar onları öldürməyib, soruşdular:
– Siz kimsiniz, hara gedirsiniz?

Kərəm dedi:

– Mən Ziyad xanın oğluyam. Qara keşişin qızına aşiq olmuşam.
Keşiş qızını götürüb qaçıb. Onun dalına düşmüşəm.

Haramılar bir-birinin üzünə baxıb, dedilər:

– Bu haqq aşığdı. Var get, aşiq, Allah səni muradına çatdırsın.

Kərəmlə Sofi bir qədər getdilər, bir şəhərə yaxınlaşanda Kərəm dayandı. Sofi dedi:

– Niyə dayanmısan?

Kərəm dedi:

– Bilirəm, keşiş burda da yoxdu.

Sofi çox dedi, Kərəm az eşitdi, yerindən tərpənmədi. Sofi nələc Kərəmi orada qoydu, özü xəbər tutmaq üçün şəhərə getdi. Kərəm qaldı tək, qəm-qüssə onu çuğladı, sazı döşünə basıb dedi:

Qəlbi havaynan uçarsan,
Endirəydim, könül, səni.
Budaq-budaq gül dalına
Qonduraydım, könül, səni.

Uca dağlar uca olur,
Gündüz keçər, gecə olur,
Gör ayrılıq necə olur,
Qandırardım, könül, səni.

Uca dağdan aşırardım,
Vətəninən köçürəydim,
Qürbət elə düşürəydim,
Yandırardım, könül səni.

Ördəyi ovlarlar göldə,
Şahini bəslərlər qolda,
Bəzircan keçdiyi yolda
Endirəydim, könül, səni.

Dərdli Kərəm qan ağlıyar,
Ürəyin çarpaz dağlıyar,
Yaz, baharı yas saxlıyar,
Güldürəydim, könül, səni⁴⁹.

Söz təzəcə tamam olmuşdu ki, Sofi gəldi, keşişin orada olmadığını xəbər verdi. Kərəmin ürəyi dəmirçi kürəsi kimi yanmağa başladı. Sazı döşünə basdı, üzünü yollara tutub dedi:

Qasid yardan yaman xəbər gətirdi,
Mənə nə əcayib hal oldu bu gün.
Bir olan dərdimi yüzə yetirdi,
Yandı qara bağrım, kül oldu bu gün.

Məcnun kimi gözdüm səhranı, dağı,
Fələk şərbətimi eylədi ağı,
Əydi qamətimi Əsli fərağı,
Tutuldu dillərim, lal oldu bu gün.

Mən Kərəməm, neyləmişəm, neyləyim,
Xəncər alıb, bağrım başın teyləyim.
Üz tutub qürbətə səfər eyləyim,
Qarlı dağlar mənə yol oldu bu gün⁵⁰.

Sofi gördü ki, Kərəmin halı çox pərişandı. İstədi ona təsəlli versin, dedi:

– Əzizim, gənə nə oldu sənə?
Kərəm sazı basdı döşünə:

Sofi, nə sorursan mənim halımı?
Yardan ayrılıanda şad olmaz könül.
Leylisin itirmiş Məcnuna döndüm,
Hər gecə papağı tac olmaz könül.

Bir dəm səyyah olur, qılınc qurşanır,
Bir dəm turab olub, yerə döşənir,
Bir dəm haqdan qorxu çəkir, üşənir,
Bir dəm padşahnan bac olur könül.

Bir dəm göldə bitən qarğı, qamışdı,
Bir dəm bağçalarda dürlü yemişdi,
Bir dəm qızıl olur, bir dəm gümüşdü,
Bir dəm paslanır da, tunc olur könül.

Bir dәм piyadadı, bir dәм atlanır,
Bir dәм şəkər olur, bir dәм dadlanır,
Bir dәм olur hər cəfaya qatlanır,
Bir dәм zəhərdən də acı olur könül.

Bir dәм abdal olur, girir şallara,
Bir dәм dəllal olur, düşür dillərə,
Bir dәм yolçu olur, gedir yollara,
Bir dәм keçənlərdən bac alır könül.

Kərəm deyər: axırına irilməz,
Ərəb at yorulur, könül yorulmaz,
Könül bir saraydı sınar, hörlüməz,
Əzəli, sorası köç olur könül.

Kərəm sözü qurtarıb, ayağa qalxdı, yenə də getməyə başladılar. Gethaget, bir axşam gözəl bir kəndə gəlib çıxdılar. Elə Kərəmi çiyində saz görçək kənd əhli töküldü, onları hörmətnən, izzətnən bir evə apardılar. Bəli, qonaqlar yedilər, içdilər, oradan–buradan söhbət elədilər. Kərəmdən bir neçəsi oxumağını xahiş elədi. Kərəm ayağa qalxdı, sazi döşünə basdı, dedi:

Ay həzərat, Əslim getdi əlimdən,
Qaldım burda ahü–zarın içində.
Bağı tutdu şeyda bülbül naləsi,
Bülbül bağı yandı xarın içində.

Seyrağının fitnəsinə inandım,
Firqət nə olduğun sonradan qandım.
Yarın həsrətinnən alıxdım, yandım,
Piltətək qovruldu narın içində.

Kərəməm, necoldu ulusum, elim,
Yar, yar söyləməkdən lal oldu dilim,
Xan Əslimdən ayrı büküldü belim,
Qaldım namus ilə arın içində⁵¹.

Məclis əhli Kərəmin belə yanıqlı–yanıqlı oxumağından pərişan olub, Sofidən soruşdular:

– Bu aşığı haralıdı? Niyə qəmli–qəmli oxuyur?

Sofi bütün əhvalatı əvvəldən axıra məclis əhlinə danışdı. Sofinin bu danışmağından Kərəmin ürəyi bir az da od tutub yanmağa başladı. Sazı döşünə mindirib dedi:

Ay ariflər, gəlin sizə söyləyim,
İstəkli dost mənə aralı düşdü.
İllər həsrətiyəm, aylar ayrısı,
Sinəm bayğu kimi yaralı düşdü.

Yeniyetmə, on üç, on dörd yaşında,
Eybi yoxdu kipriyində, qaşında,
Axşam, sabah bulaxların başında,
Yadıma dağların maralı düşdü.

Kərəməm, yollarım toz, qubar oldu,
Boran oldu, çoğun oldu, qar oldu,
Dost bağında heyva oldu, nar oldu,
Bu il bizim bağlar qoralı düşdü.

Kərəm sözü qurtarıb yola düşdü. Sofi də onun dalınca. Az getdilər, üz getdilər, gedib bir çayın kənarına çatdılar. Kərəm baxdı ki, sağ tərəf qaya, sol meşə, qabaq da çaydı. Dayanıb, Sofiyə dedi:

– Sofi lələ, əylən bu yerlərdən Əsli xanı soruşum, bəlkə bunlar bizə onun yerini dedilər.

Sofi dayandı. Aldı Kərəm görək qayadan, meşədən, çaydan Əslini nə cür soruşdu:

Səndən xəbər alım, ay sarı qaya,
Mənim Əslim buralardan keçdimi?
Mübarək kölgənlə salıbsan saya,
Mənim Əslim buralardan keçdimi?

Sarı qaya dilə gəlib, aldı görək cavabında nə dedi:

Sənə xəbər verim aşıqlar xası,
Sənin Əslin burdan gəldi də getdi.
Yanında idi atası ilə anası,
Ləpirin üzümə saldı da getdi.

Aldı Kərəm:

Səndən xəbər alım, ay qara meşə,
Qələmi qüdrətdən çəkilməmiş qaşa,
Bürümüsən dağa, daşa bənövşə,
Mənim Əslim buralardan keçdimi?

Meşə də dilə gəlib, Kərəmin cavabında dedi:

Yarın saldı səni olmazın qəmə,
Dayanmazmı yaxşı iyid bu dəmə?
Günəş kimi qondu mənim sinəmə,
Əsli məndən bir gül aldı da getdi.

Kərəm üzünü tutdu çaya, dedi:

Abi-həyat kimi daim axarsan,
Haqqın camalına hərdən baxarsan,
Dolana-dolana evlər yıxarsan,
Mənim Əslim buralardan keçdimi?

Çay da dilə gəlib, Kərəmə belə cavab verdi:

Kərəm saxlar onun həmişə yasın,
Yanına almışdı ata-anasın,
Həm içib həmi də doldurdu tasın,
Atların suyuma saldı da getdi.

Söz tamama yetdi. Kərəm o yana, bu yana baxıb, gördü çayın üstündə bir körpü var. Gəldi körpünün yanına. Sazı döşünə basdı, üzün tutdu körpüyə, aldı, görək nə dedi:

Yolum gəldi sənə çıxdı,
Körpü, Əslimi gördünmü?
Seyrağıblar məni yıxdı,
Körpü, Əslimi gördünmü?

Qara qayadandı daşın,
Bəlli deyil sənin yaşın,
Əskik olmaz tər savaşın,
Körpü, Əslimi gördünmü?

Dərdli Kərəm gəlib durar,
Qul kimi boynunu burar,
Əsli xanı səndən sorar,
Körpü, Əslimi gördünmü?

Kərəm sözünü müxtəsər eləyib, getmək istəyirdi ki, birdən qabaqlarına bir ceyran çıxdı. Kərəm ceyranı görəndə kimi sazını mindirdi sinəsinə, görək ceyrandan Əslini nə cür xəbər aldı:

Səndən xəbər alım, ay gözəl ceyran,
Əsli, keşis buralardan keçdimi?
Minib eşq səməndin, olmuşam rəvan,
Çoban körpüsündən bir su içdimi?

Kərəm belə deyəndə ceyran dilə gəlib, görək Kərəmə nə cavab verdi:

Sənə xəbər verim, ay cavan oğlan,
Əsli anasılə düşdülər yola.
Bir səhər vaxtında gördüm ki, burdan
Yanında atası keçdilər sola.

Aldı Kərəm:

Bu ayrılıq əydi mənim qəddimi,
Ağır eldə bədnam etdi adımlı,
Kərəm gəlsin, məni tapsın dedimi?
Gizli-gizli sirtin sənə açdımı?

Ceyran:

Murada yetirsən səni yaradan,
Seyrağblar görüm çıxsın aradan,
Sevdiciyin köçlə keçdi buradan,
Baxmadı Əsli xan nə sağ, nə sola.

Aldı Kərəm:

Nə zamandı bu yerlərdə durubsan,
Sınıq könlüm qara daşa vurubsan,
Əsli xanı sən ağlarmı görübsən?
Yoxsa gülüb bu dağları aşdımı?

Ceyran:

Qədir mövlam heçdən yaratmış bizi,
Gecəyə qatdılar günlü gündüzü,
Kərəm, Əsli xanın axırkı sözü:
Ərzuruma varsa könlüm xoş ola.

Aldı Kərəm:

Kərəm deyər: kimə deyim dərdimi?
Seyrağıblar qonça gülü dərdimi?
Varsam Ərzuruma görrəm Əslimi,
Yoxsa keşiş alıb yenə qaçdımı?

Ceyran:

Mövlam sənə kömək olsun bu işdə,
Ceyran deyər: çap səməndin yerində,
Ərzuruma vardı zalım keşiş də,
Xəbər verdim qismət sənə tuş ola.

Kərəm Əsli xanı ceyrandan dillə də xəbər aldı. Ceyran dedi:

– Sənin axtardığın keşiş Ərzuruma tərəf getdi.

Kərəm ceyrannan ayrılıb, yola düşdü. Gedib, gedib, bir obaya çatdılar. Buranın adamları yaman qonaq sevməyən adamlar idilər. Kərəmgil burada bir qədər gəzib dolandılar, bunlara heç kim yaxın gəlmədi. Kərəm baxdı ki, elə adamlar o tərəf, bu tərəfə keçir, amma heç kim onların halını soruşmur. Kərəmin ürəyi qubarlandı, sazını dərdli sinəsinə mindirdi, zilini zil, bəmini bəm elədi, aldı, görək nə dedi:

Qürbət eldə qərib-qərib ağlaram,
Müşkül halım bildirən yox, bilən yox!
Gecə-gündüz fəğan qılıb yanaram,
Ağladan yox, güldürən yox, gülən yox!

Tərk elədim mən atamı, anamı,
Gölümdən uçurdum telli sonamı,
Xəncər alıb dərd oylağı sinəmi,
Teyləyən yox, dəldirən yox, dələn yox.

Dərdli sinəm düyünlərəm, dağlaram,
Ağ geyməyəm, qaraları bağlaram,
Dərd əlindən ah çəkərəm, ağlaram,
Gözüm yaşın sildirən yox, silən yox!

Kərəməm, yetmədim mən Əsli xana,
Şay bildim ölümü bu yazıq cana,
Gecə-gündüz qəflə işlər hər yana,
Üz çevirib bu virana gələn yox!⁵²

Söz tamama yetdi. Haçannan haçana bir qoca kişi gəlib bunlara salam verdi. Sofi qocaya dedi:

– Ay qoca, bura necə yerdi? Burada heç qonağa-zada baxan yoxdu.

Qoca kişi dedi:

– Elədi, oğlum mən də buralı deyiləm.

Pirani Kərəmin kim olduğunu bilib dedi:

– Aşığı, sənin axtardığın keşiş dünən buradan keçib getdi. Get, Allah sənə yar olsun!

Kərəm oradan çıxıb getməyin binasını qoydu. Elə bir qədər getmişdilər, bir də gördülər ki, göy üzündə bir durna tək-tənha süzüb gedir. Kərəm Sofini saxlayıb, görək durnaya nə dedi:

Göy üzündə süzüb gedən tək durna,
Qəmli-qəmli ötmə, könül şad deyil.
Sən də mənim təki yardan ayrıldın,
Qəmli-qəmli ötmə, könül şad deyil.

Məlul-məlul göy üzündə süzərsən,
Səyyah olub ölkələri gəzərsən,
Süzüşündə xan Əslimə bənzərsən,
Qəmli-qəmli ötmə, könül şad deyil.

Dərdli Kərəm atdı namus, arını,
Yolunda sərf etdi bütün varını,
Hey axtarır, tapmır Əsli yarını,
Qəmli-qəmli ötmə, könül şad deyil.

Söz tamam oldu, bir gün yol gəldikdən sonra bir bulaq başında bir dəstə gəlin-qıza tuş oldular. Kərəm bu qızların içində Əsliyə bənzər bir qız görüb, sazını alıb sinəsinə, görək nə deyəcək.

Aldı Kərəm:

Su başında duran gəlinlər, qızlar,
Allı gəlin, xan Əslimə bənzərsən.
Doğrusun söylərlər haqqı sevnələr,
Xallı gəlin, xan Əslimə bənzərsən.

Kərəm belə deyəndə, haman qız qulac saçlarını sinə sazı edib, görək
Kərəmə nə cavab verəcək.

Aldı qız:

Aşıb, aşıb qarlı dağlar gəlibsən,
Var get burdan, sənin yarın deyiləm.
İtirdin ağlını, düşdün çöllərə,
Var get burdan, sənin yarın deyiləm.

Aldı Kərəm:

Xan Əsli tək yanağında xalın var,
İncədən lap incə əcəb belin var,
Dəhanında baldan şirin dilin var,
Allı gəlin, xan Əslimə bənzərsən.

Aldı qız:

Dinmə, aşiq, səni çəkərlər dara,
Saldırram zindana, vurdurram yara,
Üzüş bizlərdən, qıl başına çara,
Var get burdan, sənin yarın deyiləm.

Aldı Kərəm:

Dərdli Kərəm uca-uca dağ aşdı,
Aşiban da qürbət ellərə düşdü,
Uçurtdum tərlandı, sara ilişdi,
Allı gəlin, xan Əslimə bənzərsən.

Aldı qız:

Güllü xanım gül rəngini soldurar,
Aşiq olan məşuqunu güldürər,
Bir nişanlım vardı, səni öldürər,
Var get burdan, sənin yarın deyiləm⁵⁴.

Söz tamam oldu. Sofi qızlardan keşişi xəbər aldı. Qızlar dedilər:

– Keşişgil dünən burada idilər, elə bu gün çıxıb getdilər.

Sofi Kərəmi alıb, bir baş qızların göstərdikləri tərəfə getməkdə olunsunlar, sizə deyim keşişdən.

Keşiş buradan çıxıb, günə bir mənzil, gündüzü gecəyə qatdı, gecəni gündüzə, gəlib çatdı Qeysəriyə, bir baş özünü paşanın yanına yeririb dedi:

– Mən bir müsəlman aşığının əlindən qızımı götürüb qaçmışam. Onun əlindən mənə dinclik yoxdu. İndi sizə pənah gətirmişəm. İzin ver, məmləkətimdə yaşayım. Ancaq bir şərtlə ki, haman aşıq gəlib buralara çıxsın, sənin rəiyyətin mənim evimi ona göstərməsin.

Paşa razı olub, keşişə xəlvət yerdə bir ev verdikdən sonra, əmr elədi ki, başqa torpaqdan bura Kərəm adında aşıq gəlsə, tutsunlar, hər kim də keşişin evini haman Kərəmə göstərsə, dar ağacından asılacaq.

Belə bir əmrdən sonra keşiş paşadan çox razı qaldı. Şəhər əhli də göz-qulaq oldu ki, Osmanlı torpağına Kərəm adında kim gəlsə tutub paşaya versinlər.

İndi keçək əsl mətləbə.

Kərəm Sofiynən neçə gün, neçə gecə yol gedib, bir qarlı dağın ətəyinə çatdılar. Bu dağlar Gəncə dağlarına yaman oxşayırdı. Kərəmin ürəyi coşa gəlmişdi, aldı, görək nə dedi:

Qarşı duran qarlı dağlar,
Dağlar bizim dağlarmola...
Ağ birçəkli qoca anam,
Oğul deyib, ağlarmola...

Məkkədən gələn hacılar,
Ürəyimdə var acılar,
Evmizdəki cüt bacılar
Qardaş deyib ağlarmola...

Fələk nədi mənim xatam,
Nə məlulam, nə də şadam;
Ağ saqqallı qoca atam
Kərəm deyib, ağlarmola...⁵⁵

Söz tamam oldu. Elə bunlar getmək istəyirdilər ki, birdən hava pozuldu, hər yeri duman-çişkin bürüdü. Şiddətli qar yağdı. Sofi halı belə görüb dedi:

– Aman Kərəm, ölüb burada qalacağın. Gəl geri dönək. Qış qurtarar, sonra gələrək.

Kərəm onun cavabında aldı, görək nə dedi:

Dəli könül qalxdı, fəğan eylədi,
Gedəmməzsən, Kərəm, qışdı, geri dön!
Qalmaq macalım borandan, qışdan,
Gedəmməzsən, Kərəm, qışdı, geri dön!

Yağış yağar, yerin üzün yaş olar,
Çiskin olar, boran olar, qış olar,
Hava belə qalmaz, yenə xoş olar,
Gedəmməzsən, Kərəm, qışdı, geri dön!

Gedər qış əyyamı, görərik yazı,
Gülüstana dönər dağların üzün,
Ey fələk, nə olar, ağlatma bizi,
Gedəmməzsən, Kərəm, qışdı, geri dön!⁵⁶

Hava açılmadı, daha da pisləşdi. Yolu itirdilər. Aldı Kərəm:

Boranlı dağlarda yolum itirdim,
Çağırırım aman fələk, aman hey!..
Bir yanımda yağış yağar, qar səpər,
Bir yanımda çiskin bulud, duman hey!..

Axşam oldu, görəmmədim yolumu,
Soyuq aldı ayağımı, əlimi,
Gözüm altda aldım yenə ölümü,
Daha yoxdu sağlığımıza güman hey!..

Dağlar, hümmət edin burda qalмайım,
Qalırsam da qürbət eldə ölməyim,
Qarı düşmənlərə möhtac olmayım,
Aman fələk, mənim halım yaman hey!..

Qurdlar, quşlar yığırlar leşimə,
Baxmazlar gözümdən axan yaşım,
Qürbət eldə bəla gələr başım,
Doğru dönməz çərx-fələk, aman hey!..

Dar günümdə kimsə yetməz fəryada,
Çovğunun əlindən gəlmişəm dada,
Kərəm deyər: ölüm haqdı dünyada,
Axirətdə qarşı gəlsin iman hey!..⁵⁷

Kərəm sözünü qurtaran kimi şaqqıltı, gurultu qopdu. İldırım şığıdı.
Kərəm sazı döşünə basıb dedi:

Aman fələk, budu sənnən diləyim,
Qoyma məni yarı yolda qış günü.
Kərəm eylə, bircə yapış əlimnən,
Yetir muradına sən bu düşkünü.

Çovğun, boran alıb dörd bir yanımı,
Soyuq kəsib iliyimi, qanıımı,
Vədəm tamamdisa, gəl al canımı,
Fələk, mənə minnət etmə beş günü.

Kərəməm, bir kimsə yetmədi dada,
Əsli bivəfadi, heç salmaz yada,
Ömrüm keçdi ahü-zarla dünyada,
Çox axtardım, bir görmədim xoş günü⁵⁸.

Söz qurtaran kimi bir də gördülər ki, bir nurani kişi zahir oldu, dedi:

– Qəm eləməyin, darda qalmazsınız. Sizi dardan qurtaran tapılar.

Yumun gözünüzü!

Kərəmlə Sofi gözlərini yumdular. Nə qədər keçdi bilmirəm, bir də nurani kişi dedi:

– Açın gözlərinizi!

Gözlərini açıb gördülər ki, bir basəfa yerdədilər. Nurani kişi-zad da yoxdu. Amma yer nə yer... Elədi ki, gül gülü çağırır, bülbül bülbülü. Kərəm göz dolandırır gördü ki, ovçular iki quzulu bir ceyran vurublar. Ceyran balalarının yanında inildəyir. Qızıl qanı gülləri qıp-qırmızı qızardıb. Kərəmin ürəyi qana döndü, aldı sazı, görək nə dedi:

Mən, ay Sofi lələ, necə yanmayım?
Əsli xanın ceyranıdı bu ceyran,
İnsafdı mı əhvalını bilməyim?
Əsli xanın ceyranıdı bu ceyran,

Güllə dəyib bu ceyranın üzünə,
Qan tökülüb topuğuna, dizinə,
Gözü bənzər xan Əslinin gözünə,
Əsli xanın ceyranıdı bu ceyran.

Zalım ovçu bunu əldən salıbdı,
Dörd yanını qara qanlar alıbdı,
Kimsəsi yox, məlul, müşkül qalıbdı,
Əsli xanın ceyranıdı bu ceyran.

Yaraları köhnə deyil, təzədi,
Siyah sürmə ala gözə məzədi,
Bu ceyranı kim al qana bəzədi?
Əsli xanın ceyranıdı bu ceyran.

Kərəməm, düşmüşəm mən qürbət elə,
Seyrana çıxmışdı ceyranı çölə,
Ağlaram, sızlaram mən bundan belə,
Əsli xanın ceyranıdı bu ceyran⁵⁹.

Elə bu dəmdə bir də gördülər ki, ovçular dağdan enib gəlirlər.
Kərəm bunları görəni kimi sazı götürüb, görək ovçuların gəlməyini
ceyrana nə cür xəbər verdi:

Sürə-sürə ovçu dağdan endirən
Qaç, quzulu ceyran, yad ovçu gəldi.
Oxu ilə vurub torpağa sərən,
Qaç, quzulu ceyran, yad ovçu gəldi.

Gözəl çəmənlikdə ceyran sürüsü,
Sürüdən ayrılmış onun birisi,
Qana boyanıbdı gözəl dərisi,
Qaç, quzulu ceyran, yad ovçu gəldi.

Zalım ovçu düşmüş, gəlir izinə,
Al qanı axıtmış iki dizinə,
Milçəklər qonubdu qanlı üzünə,
Qaç, quzulu ceyran, yad ovçu gəldi.

Beləmi olur ovçuların bərəsi,
Qoltuğundan vurub, sızlar yarası,
Həkimə göstərib, yoxdu çarası,
Qaç, quzulu ceyran, yad ovçu gəldi.

Qova-qova endirdilər yazıya,
Tuş etdilər iti dişli tazıya,
İş müşküldü, gəl baxma sən quzuya
Qaç, quzulu ceyran, yad ovçu gəldi.

Sürə-sürə yendirdilər dağlardan,
Al süsənli bağçalardan, bağlardan,
Kərəm deyər keçdicəyim yollardan,
Qaç, quzulu ceyran, yad ovçu gəldi.

Yaralı ceyran nə qədər elədisə, balalarını çəkib bir yana gedə bilmədi. Özü də balalarından ayrılmaq istəmirdi. Kərəm əhvalı belə görəndə ovçuların qabağına getdi. Ovçu ondan soruşdu:

– Buralarda bir yaralı ceyran görmədinizmi?
Kərəm başqa bir uçurum dərə göstərüb dedi:
– Ceyran qaçıb o dərəyə getdi.

Ovçular dərə tərəfə yönəldilər. Kərəm gəlib ceyranın yaralarını bağladı, aparıb yaxındakı mağaraya qoydu. Sonra sazını dilləndirib, dərdli-dərdli oxumağa başladı:

Bu səfər ayının iyirmi beşində
Bu dağda bir ceyran ağlar, inildər!
İki körpə quzu vardı döşündə,
Bu dağda bir ceyran ağlar, inildər!

Oxlar dəyib onu candan salmışdı,
Dörd yanını qızıl qanlar almışdı,
Quzuları məlul, məhzun qalmışdı,
Bu dağda bir ceyran ağlar, inildər!

İnsan əcəb zalım oldu, qazılar,
Sinəsində yaraları sızılar,
Kərəm kimi öz yurdunu arzular,
Bu dağda bir ceyran ağlar, inildər!

Çoxlu ox yarası vardı, canında,
Bir cüt balaları ağlar yanında,
Kərəm deyər: anası yox yanında,
Bu dağda bir ceyran ağlar, inildər!

Sofi Kərəmi qaldırıb götürdü. Gəlib, gəlib bir obaya çıxdılar. Kərəm bərk xəstələnmişdi. Obanın lap kənarına çatanda göydə bir dəstə durna göründü. Kərəm sazı götürüb, durnalardan öz ellərinə görək nə sifariş elədi:

Durna, gedər olsaz bizim ellərə,
Qürbətdə bir xəstə gördüm deyərsiz.
Əgər sizdən sual edən olarsa,
Qürbətdə bir xəstə gördüm deyərsiz.

Mən uçardım, qanadlarım yoruldu,
Qürbət eldə qara bağrım qovruldu,
Xəstə düşdüm, indi belim qırıldı,
Qürbətdə bir xəstə gördüm deyərsiz.

Qürbət eldə məlul, məhzun olmuşam,
Eşqinə düşəli Məcnun olmuşam,
Bir saçı Leylayə məftun olmuşam,
Qürbətdə bir xəstə gördüm deyərsiz.

Xəstə düşdüm, kimsə bilməz halımı,
Əlimdən aldırıdım qonça gülümü,
Nə diyarə tutum gedim yolumu?
Qürbətdə bir xəstə gördüm deyərsiz.

Dərdli Kərəm xəstə düşüb, inildər,
Ah etdikcə qulaqları cingildər,
Bəlkə mövlam bizə imdadə gələr,
Qürbətdə bir xəstə gördüm deyərsiz.

Söz tamam oldu. Xəstəliyə baxmayıb, qalxıb, yenə də yola düşdülər. Bir qədər gedib, bir qəbiristanlığa çatdılar. Qəbiristanı görəndə kimi Kərəm bir təhər oldu. Sazı döşünə basıb aldı, görək nə dedi:

Yenə vətənimdən oldum didərgin,
Xəstə düşdüm, qürbət ellərdə qaldım.
Seyrağıblar aralıxda çoxaldı,
Artdı yamanlarım, fellərdə qaldım.

Yanaram, yanaram, tütünü tütmez,
Ah çəkərəm, ahım kimsəyə yetmez,

Əslimin sevdası sərimdən getməz,
Əcəb rüsvay olub, dillərdə qaldım.

Kərəm indi satın gəzir ölümü,
Fələk qırdı qanadımı, qolumu,
Duman gəldi, azdım indi yolumu,
Çiskinli, boranlı çöllərdə qaldım⁶⁰.

Elə söz tazaca tamam olmuşdu ki, Kərəmin gözü yerə sataşdı. Gördü uçulub-dağılmış köhnə bir qəbrin içində bir quru kəllə var. Kərəm əyilib kəlləni götürdü, tozunu silib təmizlədi, o tərəf-bu tərəfinə baxıb dedi:

– Sofi lələ, bu quru kəlləni görürsənmi? Bir zaman bu da bizim kimi insan imiş. Bir zaman olacaq biz də belə olacağıq. Qoy bundan bir neçə söz xəbər alım.

Aldı Kərəm, görək kəllədən nə soruşdu:

Bir suval sorayım, xəbər ver mənə,
Sən də bu dünyada vardınmı, qafa?!
Heyvanmıydın, insanmıydın, nə idin?
Dürlü meyvələrdən yerdinmi, qafa?!

Ayrılmış çənəsi, tökülmüş dişi,
Pozulmuş kirpiyi, süzölmüş qaşı,
Həmişə belədi, fələyin işi,
Beş vaxt namazını qıldınmı, qafa?!

Baxmazmısan alınıdakı yazına,
Torpaq dolmuş qulağına, gözüne,
Heç uydunmu kor şeytanın sözüne,
Halal deyə haram yedinmi, qafa?!

Kərəm sözünü qurtaran kimi kəllə dilə gəldi, dedi:

Dinlə deyim gələn-keçən halımı,
Bir zaman dünyada mən də var idim.
Bir şah idim, bəla gəldi başıma,
Bütün əsrlərə yadigar idim.

Aldı Kərəm:

Qafa, bu dünyada, bir de mərdmidin?
Dünya malı üçün yoxsa qurdmudun?
On, on beş yaşında bir iyidmidin?
Yoxsa ağ saqqallı pirmidin, qafa?!

Aldı kəllə:

Mən bir güldüm, bağçalarda bitərdim,
Loğman idim, elmlərə yetərdim,
Altmış il yaşadım, yüz il yetirdim,
Şücaətli, adlı namidar idim.

Aldı Kərəm:

Qafa, bu dünyada yaxşı xasmıdın?!
Dünya malı üçün qara yasmıdın?!
Yedirməz, içirməz bir nakəsmidin?!
Süfrəsi meydanda ərmidin, qafa?!

Aldı kəllə:

Bilməz idim mən malımın hesabın,
Düşünməzdim heç axirət əzabın,
Aqibət nuş etdim əcəl şərabin
Ölən vaxta tamam ixtiyar idim.

Aldı Kərəm:

Dərdli Kərəm ah-zarın artırsın,
Gümlə müşkül işlərini bitirsin,
Nə zamandan bəri burda yatırsan?
Bu dünyada ölməm dermidin, qafa?!

Aldı kəllə:

Mən quru kəlləyəm, burda oturdum,
Sənin müşkül işlərini bitirdim,
Yüz on ildi mən bu yerdə yatırdım,
Mən də sənin kimi aşikar idim.

Kəllə sözünü tamam eyləyən kimi dıǵırlana-dıǵırlana gedib yenə girdi qəbrə, yox oldu. Kərəmgil yollarına davam elədilər. Qəbiristan-
dan çıxmağa az qalmış Kərəm gördü ki, bir cavan qız bir qəbrin yanın-
da oturub ağlayır. Arabir durub qəbrin dörd tərəfinə dolanır, yenə
oturub başlayır ağlamağa.

Kərəm sazını sinəsinə basıb, görək qıza nə deyəcək:

Aldı Kərəm:

Qaşları mehrabı, gözləri yaǵı,
Ahu gözlüm, nə dönürsən məzarı?!
Aşıǵı bənd edər zülfü, dodaǵı,
Ahu gözlüm, nə dönürsən məzarı?!

Kərəm belə deyəndə qız qalxıb, dal gərdəninə tökülmüş qulac
saçından üç tel ayırıb, görək Kərəmə necə cavab verəcək:

Aldı qız:

Aşıq, nə sorursan mənim halımı,
Yar eşqilə dolanıram məzarı!
Nə müddətdi yandım firqət oduna,
Yar eşqilə dolanıram məzarı!

Aldı Kərəm:

Qaralar geyibsən, yasadadı başın,
Qüdrətdən çəkilib, qaradı qaşın,
Atanmı ölübdü, yoxsa qardaşın,
Ahu gözlüm, nə dönürsən məzarı?!

Aldı qız:

Qaralar geymişəm, yasadadı başım,
Qüdrətdən çəkilib, qaradı qaşım,
Nə atam ölübdü, nə də qardaşım,
Yar eşqilə dolanıram məzarı!

Aldı Kərəm:

Gün görmədim bu dünyaya gələli,
Aǵlayıban gözüm yaşın siləli,

Neçə ildi sənin yarın öləli?
Ahu gözlüm, nə dönürsən məzarı?!

Aldı qız:

Payız olcaq baxçalarda gül solar,
Ağlayıban gözüm yaşı sel olar,
Sevdiciyim ölən yeddi il olar,
Yar eşqilə dolanıram məzarı!

Aldı Kərəm:

Qalxışıb sonalar, göllər quruyub,
Ətrafını çayır-çəmən bürüyüb,
Yeddi ilsə, indi yarın çürüyüb,
Ahu gözlüm, nə dönürsən məzarı?!

Aldı qız:

Əlimdən aldılar gül üzli yarı,
Artdı ürəyimin qəmi, qubarı,
Ürəyimdə sönmür eşqimin narı,
Yar eşqilə dolanıram məzarı.

Aldı Kərəm:

Yeri hey, yeri hey, gözü haramı,
Ürəyimdə qoydun dərdi, vərəmi,
Xan Əslimdən betər etdin Kərəmi,
Ahu gözlüm, nə dönürsən məzarı?!

Aldı qız:

Nazlı deyər: belə qoyduq ilqarı,
Ağlamaqdan ömrüm olubdu yarı,
Açın məzarını, bir görüm yarı,
Yar eşqilə dolanıram məzarı.

Söz tamam oldu. Qız başladı ağlamağa. Kərəm başa düşdü ki, qəbirdəki qızın nişanlısıdı, onu zor-güc ilə qanlı fələk əlindən alıb. Kərəm qıza təskinlik verəndən sonra dedi:

– Gözəl qız, bu tərəflərdə köç-külfətli bir keşiş görmədin?

Qız cavab vermədi. Kərəm nə qədər dedisə qızdan cavab ala bilmədi. Baxdı ki, hər nə deyirsə qız heç nə eşitmir. Onun fikri elə qəbir-dədi. Çar-naçar ondan ayrıldılar. Qəbiristanlıqdan keçib, az getdilər, çox getdilər, gəlib yenə də bir uca dağın ətəyinə çatdılar. Kərəm dedi:

– Sofi qardaş, dayan, bundan söz xəbər alım.

Aldı Kərəm, görək dağa nə dedi:

Başın üstə şahin, şonqar səslənər,
Alvız dağı, heç əskilməz dumanın.
Ətəyində tuti, qumru bəslənər,
Alvız dağı, heç əskilməz dumanın.

Tipi, boran olur, yağış ələyir,
Məşəndə dolanır maral, mələyir,
Kollarında tülkü, çaqqal ulayır,
Alvız dağı, heç əskilməz dumanın.

Sinəndə xarlanmış nəmli qar olur,
Alt yanında bağça olur, bar olur,
Alma olur, heyva olur, nar olur,
Alvız dağı, heç əskilməz dumanın.

Belində otlayır qoyunun, malın,
Hində, Hindustana bəllidi halın,
Karvanın, köçqonun, cahın, calalın,
Alvız dağı, heç əskilməz dumanın.

Uca-uca qayan, yastı daşın var,
Şirin-şirin ötən min bir quşun var,
Kərəm kimi nə bələli başın var,
Alvız dağı, heç əskilməz dumanın⁶¹.

Kərəm sözün tamam edən kimi Alvız dağı bunlara yol verdi. Buradan keçib, günə bir mənzil gedib, yenə də bir bulaq başına çatdılar. Kərəm baxdı ki, burada bir dəstə qız zarafatlaşa-zarafatlaşa paltar yuyur. Qızlar Kərəmi gören kimi tutdular yaxasından ki:

– Aşıq, bizə bir-iki kəlmə söz de!

Aldı Kərəm, qızlara görək nə dedi:

Bulaq kənarında paltar yuyanlar,
Eyni mənim xan Əslimə bənzərsiz.
Yuyub-yuyub gül dalına sərənlər,
Eyni mənim xan Əslimə bənzərsiz.

Əyricə qaşığı var, ucu əyməli,
Kətan köynək geyib, köksü düyməli,
O da sizin kimi gözəl, öyməli,
Eyni mənim xan Əslimə bənzərsiz.

Kətan köynək geyib, güldən tazacək,
Bülbül sitəm eylər gülə yazacək,
O da sizin kimi bəyaz, nazicək,
Eyni mənim xan Əslimə bənzərsiz.

Kərəməm, dolandım, buraya gəldim,
Sizi görən kimi şad oldum, güldüm,
Darılmayın, qızlar, mən Əsli bildim,
Eyni mənim xan Əslimə bənzərsiz.

Qızlar, gəlinlər hamısı Kərəmə afərin dedilər. Kərəmlə Sofi burada bir az dincəlib qalxdılar. Günə bir mənzil gəlib, Ərzurumun gədiyinə çatdılar. Kərəm baxdı ki, hava qaralır, dedi:

– Sofi, dayan, bu dağa bir-iki söz deyim, yoxsa bizə yol verməyəcək.

Sofi hirsələnib dedi:

– Xeyr, lazım deyil. Heç nə demə! Elə hər dağa-daşa söz deyəcəksən?

Kərəm bir söz demədi. Yavaş-yavaş dağın başına çıxmağa başladılar. Elə aşırıma az qalmışdılar ki, bir boran başladı, qar başladı, gəl görəsən. Kərəm dedi:

– Qoymadın dağa bir-iki söz deyəm, bizə yol versin, indi ölüb burada qalacağın.

Sofi işi belə görəndə başladı Kərəmə yalvarmağa:

– Aman, Kərəm, nə sözün var de, bəlkə nicat tapaq.

Kərəm aldı sazı, dedi:

Ərzurumun gədiyinə varanda,
Onda gördüm burum-burum qar gəlir.

Lələ dedi: gəl bu yoldan qayıdaq,
Dedim: dönmək namusuma ar gəlir.

Əzəldən mayılam o ala gözə,
Darayıb zülfünü töküüb gül üzə,
Xocalar yük tutub çıxdılar düzə,
Elə bildim karvan ilə yar gəlir.

Kərəməm, qürbətə saldım yerimi,
Tərk elədim namusumu, arımı,
Boran, alma əldən nazlı yarımı,
Gen dünya başıma yenə dar gəlir⁶².

Söz tamam oldu. Amma ki, çovğun, boran getdikcə artdı. Duman, qar hər tərəfi elə aldı ki, elə bil gecə oldu. Kərəm aldı, bu hala müna-
sib dedi:

Ərzurumun gədiyinə varanda,
Onda dedim, qədir mövlam, aman hey!
Hər tərəfdən çovğun, boran, bad əsər,
Tutmuş hər yanımı çiskin, duman hey!

Bülbül qonar, yırgaladar dalını,
Ördək üzər dalğaladar gölünü,
Xudam qırsın bədxahların belini,
İndən belə görüşə yox güman hey!

Su duran yerləri sonam göl eylər,
Çəşmim yaşı giribandan sel eylər,
Bəzircanlar üstümüzdən yol eylər,
Onda mənim halım olar yaman hey!

İgid gərək sər meydanda oynada,
Eşq atəşin sinəsində qaynada,
Hər kəs üçün ölüm haqdı dünyada,
Tapılmaya üstlərində cahan hey!

Kərəm deyər: eşq qazanın qaynadan,
Geniş ovalarda köhlən oynadan,
Fəryad edib, çox analar ağladan,
Mən ağlayım yana-yana, aman hey!⁶³

Kərəm baxdı ki, dağ yol vermək istəmir. Ölüm gəldi durdu onun gözüünün qabağında. Dedi:

Bu dünyada üçcə şeydən qorxum var;
Bir ayrılıq, bir yoxsulluq, bir ölüm!
Heç birindən əsla könlüm şad deyil –
Bir ayrılıq, bir yoxsulluq, bir ölüm!

Bağrım başım fələk nə çaldı daşa,
Yazılanlar gəlir bu qərib başa,
Həsrət qaldım elə, qohum-qardaşa,
Bir ayrılıq, bir yoxsulluq, bir ölüm!

Çox süleymanları taxtdan endirdi,
Neçələrin gül rəngini soldurdu,
Neçələrin gəlməz yola göndərdi,
Bir ayrılıq, bir yoxsulluq, bir ölüm!

Qəribin boyuna kəfən biçilməz,
Əcəl camı çox acıdı, içilməz,
Üç dərdim var bir-birindən seçilməz –
Bir ayrılıq, bir yoxsulluq, bir ölüm!

Neçələrin qalasına od atdı,
Neçənin aşına zəhrimar qatdı,
Neçələrin cavan ikən qocaltdı
Bir ayrılıq, bir yoxsulluq, bir ölüm!

Kərəm yar yolunda canından keçdi,
Qürbət eldə əcəl badəsin içdi,
Gül bağından bülbül qürbətə uçdu,
Bir ayrılıq, bir yoxsulluq, bir ölüm!

Başladılar dağın döşü ilə yuxarı çıxmağa. Boran, çovğun daha da bərkidi. Sofi başladı ağlamağa. Kərəm ondan xəbər aldı:

– Lələ, nə üçün ağlayırsan?

Sofi dedi:

– Ağlamayım, neyləyim? Ölüb bu dağda qalacağıq, bədənımız qurd-quşa yem olacaq. Gəl qayıdaq geri.

Kərəm dedi:

– Lələ, öldü var, döndü yoxdu. İstəyirsən sən qayıt, mən tək gedə-cəyəm. Ölərəm, ölərəm, qalaram, qalaram.

Sofi dedi:

– Mən səni tək hara buraxım? İndi ki, belə oldu, yeri gedək, görək başımıza nə gəlir.

Başladılar dağa çıxmağa. Yuxarılarda boran daha da şiddətləndi. Sofi Kərəmin sazını alıb dedi:

Ərzurumun gədiyinə varanda
Ondan gördüm burum-burum qar gəlir.
Dedim: Kərəm, gəl bu yoldan qayıdaq,
Gördüm xan oğludu, ona ar gəlir.

Duman, çiskin hər tərəfi bürüyüb,
Bədənimdə cismi-canım əriyib,
Dedim: Kərəm, kim bu yolda yarıyıb?
Gördüm ki, gen dünya sana dar gəlir.

Mən Sofiyəm, neyləmişəm, neylərəm...
Dərd əlindən qara bağrım teylərəm;
Loğman yoxdu, dərdim kimə söylərəm?
Hayıf, tər lan oylağına sar gəlir.

Sofi elə zor-güc sözü qurtarıb yıxıldı. Kərəm gördü ki, Sofi gedə bilmir. Onu qucağına götürüb, bir təhər yalın başına çatdırdı, bir balaca qayanın dibində yerə qoydu, üstünə xurcundan-zaddan örtdü, özü də dili tutulmuş bir halda büzüşüb, bir tərəfdə oturdu. Birdən qayanın üstündəki qar yığımı uçub, Kərəmin başına töküldü. Bir təhər ki, qarın altından çixdı, üzün Ərzurum dağlarına tutub dedi:

Ərzurumun alçaq-uca dağları,
Yaşılbaş sonalar uçsun gölündən.
Ağzım açıb sənə qarğış eylərəm,
Qəbul olsun hər nə çıxar dilimdən.

Duman, çiskin heç başacan getməsin!
Ağır ellər ətəyini tutmasın!
Yaz olanda gül-çiçəyin bitməsin!
Heç gözəllər iyləməsin gülündən!

Düşmən oldun, düşmənlüyün bildirdin,
Bais olub, sən Sofini öldürdün,
Kərəm deyər: göz yaşımı sildirdin,
Aşdı Qara keşiş qarlı belindən⁶⁴.

Söz qurtaran kimi Sofi ayağa qalxdı, dizlərinə taqət gəldi. Kərəmgil day heç bilmədilər ki, qardı, borandı, ya nədi. Heç bilmədilər haraya gedirlər. Elə üzlerini bir tərəfə tutub getməyə başladılar. Ta ki, gedib-gedib, Ərzuruma çatdılar. Burada da heç bir şey öyrənə bilməyib, düşdülər yolun ağına. Elə şəhərdən təzəcə çıxmışdılar ki, yol qabaqlarında üçlədi. Qaldılar mat-məəttəl, bilmədilər bu yolların hansı ilə getsinlər. Kərəm sazı döşünə basıb bu hala münasib görək nə dedi:

Ərzurumnan çıxdım, üç oldu yolum,
Mən bu yolun hankısına gedəyim?
Gecə-gündüz çağırıram yaradan,
Mən bu yolun hankısına gedəyim?

Aman lələ, necə oldu halımız,
Harda qaldı vətənimiz, elimiz,
Ördək uçdu, viran qaldı gölümüz,
Mən bu yolun hankısına gedəyim?

Kərəm çəkər cəfa mərdi-mərdana,
Bivəfa əlindən gəlmişəm cana,
Bir kimsə yoxdu ki, yalvaram ona,
Mən bu yolun hankısına gedəyim?

Kərəmgil burada yol axtarmaqda olsunlar, eşit Əslidən. Bir az əzəl dedik ki, keşiş Qeysəridə Süleyman paşanın yanına gedib, başına gələnlərin üstünə bir az da yalandan qondarıb, Kərəmi çox pisləmişdi. Süleyman paşa da keşişin dediklərinə inanıb, onunla dostlaşmışdı. Hər yerə də adam qoymuşdu ki, Qeysəriyə Kərəm adlı aşiq gəlsə ona xəbər versinlər. İndi keşiş burada yaşamaqda olsun, eşit Qeysəri qızlarından.

Yaz fəsli idi deyən Qeysəri qızlarından bir dəstə seyrə çıxmışdı. Qızlardan biri dedi:

– Qızlar, burada Əsli adında qərib bir qız var, gəlin onu da özümüzlə aparaq, yazıqdı.

Yoldaşları razı oldular. Qızlar Əsli xanın yanına gəlib dedilər:

– Əsli bacı, gəl sən də qoşul bizə, seyrə çıxmaq. Əsli qızların könlün sındırmaq istəmədi. Amma ki, Qara keşiş bağçalarından bayıra çıxmağı Əsliyə qadağan eləmişdi. Odu ki, Əsli başqa bir yerə gedə bilməyib, qızlardan xahiş elədi ki, elə onların bağçalarında gəzsinlər. Qızlar razı oldular. İndi qızlar Əsligilin bağçalarında gəzməkdə olsunlar, eşit Kərəmdən.

Kərəm bir müddət yol gedib, Qeysəri şəhərinə çatdı. Üst-başı elə cırım-cındır idi ki, heç bilmirdi hara getsin. Yolu düşdü Əsligilin həmin bağçasının yanından. Gördü ki, burada bir dəstə qız çalıb, oxuyub, oynayır. Kərəm keçib getmək istəyəndə bir də gördü, budu, bağçadakı evdən bir qız çıxıb, yüz naz-qəmzə ilə qızlara tərəf gedir. Diqqətlə baxanda Əslini tanıdı. Daha heç bir söz deyə bilmədi. Sazını döşünə basdı, götürdü, görək nə dedi:

Sallana-sallana çıxdı xanadan,
Ay həzərat, gedən ceyran mənimdi!
Qana-qana öyüd alıb anadan,
Ay həzərat, gedən ceyran mənimdi!

Mən nə deyim çarxı dönmüş fələyə,
Axır saldı məni olmaz kələyə,
Əslim bənzər behiştəki mələyə,
Ay həzərat, gedən ceyran mənimdi!

Gah ağladar, gahdan məni güldürər,
Dəsmal alıb, göz yaşımı sildirər,
Kərəm deyər: bu dərd məni öldürər,
Ay həzərat, gedən ceyran mənimdi!

Qızlardan biri onu görüb, qaçdı Əslinin yanına ki:

– Əsli bacı, bir yanşaq dayanıb bağçanın ağzında, elə yanıqlı-yanıqlı oxuyur ki...

Əsli dedi:

– Çağır gəlsin, bir az çalsın, oxusun, bəlkə ürəyimiz açıla.

Qız gedib Kərəmi gətirdi. Kərəm Əsliyə tanış gəldi. Amma nə qədər baxdısa anşırda bilmədi. Ona görə anşırda bilmədi ki, Kərəmin üzünü-gözünü tük basmışdı, saçları uzanıb çiyinə tökülmüşdü. Özü

də elə arıqlamışdı ki, bir dəri qalmışdı, bir sümük. Üstü-başı da lap tökülüb cındırılmışdı.

Kərəm başa düşmüşdü ki, Əsli onu tanıya bilmir. Odu ki, onu bir də sınamaq üçün aldı, görək nə dedi:

Yenə gördüm nazlı yarın üzünü,
Köhnə dərdin təzələndi yarası.
Nələr çəkdim sevdiyimin əlindən,
Bilməm nədi möhnətimin çarası?

Kətan köynək geyib lələdən nəzik,
Qonça cövr eləyir bülbülə yazıq.
Dərdü qəm çəkirəm, üzüyəm, üzük,
Qıyma mənə, ay cigərim parası.

Kərəməm, qürbətə düşübdü yolum,
Dağları bürüyüb yağışım, dolum,
Könül ki, dönməyir, mən necə dönüm?
Bəndə salıb qaşlarının qarası⁶⁵.

Söz tamama yetdi. Qızlar Kərəmə afərin söylədilər. Qızlardan biri dedi:

– Bu yanşaq çox yaralı-yaralı oxuyur. Deyəsən, çox böyük dərdi var. Özü də qərrib adama oxşayır.

Əsli soruşdu:

– Aşığı, haralısan?

Kərəm gördü yox, Əsli doğrudan da onu tanıya bilmir. Bir ah çəkib dedi:

– Qarabağdanam.

Qarabağ sözünü eşidən kimi Əslinin gözləri yaşardı. Kərəmin üst-başına, üz-gözüne baxıb, bir ovuc pul çıxartdı ki:

– Aşığı, mən də Qarabağdanam. Al bu pulu, özünə pal-paltar al, belə gəzmə.

Əslinin sözləri Kərəmə güllə kimi dəydi. Dedi:

Xəyyat mənə zəri-ziba biçərdi,
İndi çılpaq qaldım, Əslim, gül mənə!..
Bir zaman daş-qaşnan oynardı əlim,
İndi çılpaq qaldım, Əslim, gül mənə!

Yar əlindən d y nly y m, dađlyam,
Qürbət eldə dərdim kimə ađlyam?
Al m bilir mən bir xanın ođluyam,
Baş  y rdi n k r, naib, qul mənə!

Quru yerdə üryan qaldı bədənim,
Mən öləndə kimlər tik r k f nim?
Kərəm deyər: yada düşdü vətənim,
Bələd yoxdu, g st r ydi yol mənə!

Əsli dediyinə də peşiman oldu. Onun ürəyini almaq  c n bir g l qoparıb dedi:

– Aşıq, heç olmazsa, bu g l  al məndən.

Kərəm dedi:

– Xanım, qulaq as, g r nə deyirəm?

Aldı Kərəm:

Mən yazıđı ađlar qoyan bivəfa,
Ađlayan kimsəyə g l nəyə lazım?
G l -g l  yıxdın atam evini,
D şm nlikd  şirin dil nəyə lazım?

Əsli xan Kərəmin s z n  kəsib dedi:

– Aşıq, sən qərib olduđun kimi, mən də qəribəm. V t nd  mənim də g z  yaşı bir m şuqum qalıb. Sözüm onda deyil. Bura yanşaqların geyimi başqa cür olur. Sən g l bu pulu məndən al! İndi ki, paltar istəmirsən, yolda x rcl rs n.

Kərəm aldı s z n o biri bəndini:

H sr tind n yandım, yandım k l oldum,
Alışdım, alışdım, muma dil oldum,
Xan ođluydum,  z m döndüm qul oldum,
Qul olan kimsəyə qul nəyə lazım?

Kərəmin  mr n  sən verdin zaya,
M nk r oldun,  z tutmadın xudaya,
Oldum xarabatı, düşdüm səhraya,
Xarabat əhlinə yol nəyə lazım?

Əsli Kərəmi tanıdı. Ürəyi tab gətirmədi, yıxılıb özündən getdi. Qızlar Kərəmi qovub, bağdan çıxartdılar ki, sən bizim qərib qonağa nə dedin ki, o belə oldu. Sonra topladılar Əslinin yanına. Əsli ayılan kimi qızlardan soruşdu:

– Qızlar, yanşaq necə oldu?

Dedilər:

– Qovduq getdi.

Əsli durub o tərəf bu tərəfə boylandı, gördü Kərəm bir az aralı dayanıb, həsrət-həsrət ona baxır. Qızlar da Kərəmi gördülər, istədilər söyüb-yamanlayıb qovalasınlar, Əsli qoymadı. Durdu ki:

– Mən evə gedirəm.

Qızlar düşdülər onun yanına.

İndi onlar gəlib keçməkdə olsunlar, sənə deyim Kərəmdən.

Əsli ki, özündən getmişdi, qızlar onun döşünü-başını açmışdılar. İndi gəlib keçəndə Kərəm sazını alıb, görək Əsliyə necə işarə elədi ki, döşünü bağlasın.

Sallanıban gələn dilbər,
Yaxan düymələ, düymələ!..
Məni dərdə salan dilbər,
Yaxan düymələ, düymələ!..

Kərəm belə oxuyanda Əsli xan qayıdıb qızlara dedi:

– Yanşaq tayfası sözcül olur. Baxın, sizlərdən kimin döşü açıqdı?

Qızlar dedilər:

– Bizlərdən döşü açıq olan yoxdu.

Kərəm bu dəfə işarəni vurmaq üçün Əsli xanın paltarının adını çəkdi, bəlkə Əsli başa düşə ki, açıq döş onunukdu:

Al geyib, yaşıl bürünər,
Zülfləri yana hörülər,
Yel vurur, məmən görünər,
Yaxan düymələ, düymələ!..

Yaxan çarpaz ilişməsin.
Heç kim dinib danışmasın,
Yadlar görüb gülüşməsin,
Yaxan düymələ, düymələ!..

Əsli yenə düşünün açıq olduğunu başa düşmədi. Kərəm bu dəfə
görək Əsli xana nə kimi işarələr elədi:

Köynəyinin gülü yaşıl,
Süsən sünbülə dolaşır,
Gözəllik sənə yaraşır,
Yaxan düymələ, düymələ!..

Əyninə geyinib şilə,
Bizi tutub şirin dilə,
Zər kəmərlək çək incə belə,
Yaxan düymələ, düymələ!..

Kəlağayın ucu sarı,
Açılır könlüm qubarı,
Söylə görüm kimin yarı,
Yaxan düymələ, düymələ!..

Əsli yenə də bir şey başa düşməyəndə Kərəm alıb, axır sözünü
necə tamamladı:

Kərəm sənə nələr demiş,
Dilin, dodağını yemiş,
Kətan köynək, bəndi gümüş,
Yaxan düymələ, düymələ!..

Kərəm belə deyəndə Əsli üst-başına baxıb gördü ki, Kərəmin
dediyi nişanlar bundadı. Yaxası da açıqdı. Tez düşünü düymələdi, Kərə-
mə gizli işarə verib, yola düzəldi.

Kərəm o saat özünü bazara verdi, bir dəst faxir libas alıb geyindi,
bir baş Əslinin bağçasına getdi. Əslinin anası Kərəmi gördü, dedi:

– Ay oğlan, kimi istəyirsən?

Kərəm dedi:

– Ana dişim ağrıyır. Dişimi çəkdirmək istəyirəm.

Arvad dedi:

– Gəl bəri çəkim.

Kərəm evə girib oturdu. Arvad onun ağzını açıb dedi:

– Hansı dişin ağrıyır?

Kərəm dedi:

– Azı dişim.

Arvad kəlbətini onun ağzına saldı, çəkmək istəyəndə Kərəm tər-pəndi. Arvad Əslini çağırır dedi:

– Qızım, bu oğlan kəlbətinin altında farağat dura bilmir. Gəl, bunun başını dizinin üstünə qoy, qəribdi, yazıqdı, dişini çəkim.

Əsli Kərəmi tanıdı. Amma qorxusundan dinə bilmədi. Yavaşca Kərəmin başını alıb sinəsinə dayadı. Keşişin arvadı Kərəmin azı dişini çəkdi. Kərəm dedi:

– Vay, saf dişimi çəkmisən. Ağrıyan o biri dişimdi.

Arvad o biri dişini də çəkdi. Əsli davam götürə bilməyib, ağlamağa başladı. Arvad soruşdu:

– Qızım, bu nə işdi? Mən bu oğlanın dişini çəkirəm, sən niyə ağlayırsan?

Əsli dedi:

– Qərib oğlandı, yazığım gəlir.

Kərəm dedi:

– Arvad, sən yenə də saf dişimi çəkmisən. Ağrıyan o biri dişimdi. Belə-belə, arvad Kərəmin otuz iki dişini tamam çəkdi.

Kərəm yerindən qalxdı. Amma elə qalxdı ki, elə bil heç dişi çəkil-məmişdi.

Arvad Kərəmin Əsliyə çox həsrətnən baxmağından şübhələnib, işarə elədi ki, keçsin o biri otağa. Əsli çar-naçar üzünü çevirib getmək istəyəndə, Kərəm sazı basdı döşünə dedi:

Öldüm, öldüm, Əsli sənin əlindən,
Yandı sinəm, bir də göstər yara üz.
Həmişə üstündə titrərdi canım,
Cəsəd dərdli, könül dərdli, yara üz.

Baş qoyum dizinə, bəlkə sağalam,
Sağ qolumla yar yolunda sağ olam,
Çətin, çətin bu yaradan sağalam,
Hicran təkdi, dərdim təkdi, yara yüz.

Dərdli Kərəm deyər: qurban yar üçün,
Kəs ciyərim, doğru bağrım, yar içim,
Yar odu ki, yar yolunda, yar üçün
Dərd-qəm çəkə, yaş axıda, yara üz.

Söz tamama yetən kimi Əsli xanın anası Kərəmi tanıyıb, bərkdən qışqırdı ki:

– Oy, aman, bu Kərəm imiş!..

Arvad Kərəmin dişlərini də götürüb, başı alovlu keşişin yanına xəbərə getməkdə olsun, otaqda Əsli ilə Kərəm tək qaldılar. Kərəm bir təhər ağızının qanını təmizləyib, Əsliyə tərəf gəldi. İki aşıq, məşuq bir-birinin boynuna sarıldılar. Amma Əsli bilirdi ki, anası xəbərə gedib, indi harada olsa atasını tapıb gətirəcək. Odu ki, saçından iki tel ayıraraq, sinəsinə basdı, aldı, görək nə dedi:

Yenə düşdüm atəşinə, yanaram,
Yandım, Kərəm, məni rüsvay eyləmə!
Məni saldın sən bu eşqin oduna,
Yandım, Kərəm, məni rüsvay eyləmə!

Aldı Kərəm, dedi:

Bizim eldən sora-sora gəlmişəm,
Nələr çəkdim, Əsli, sənin əlindən?!
Dərin-dərin dəryalara dalmışam,
Nələr çəkdim, Əsli, sənin əlindən?!

Aldı Əsli:

Oğrun-oğrun dost bağına girmədim,
Əl uzadıb, qonça gülün dərmədim,
Ayrılalı bircə dəfə gülmədim,
Yandım, Kərəm, məni rüsvay eyləmə!

Aldı Kərəm:

Axıtmışam gözlərimnən yaşımı,
Qürbət elə saldım qərrib başımı,
Anan çəkdi otuz iki dişimi,
Nələr çəkdim, Əsli, sənin əlindən?!

Aldı Əsli:

Qova-qova qərrib elə gətirdin,
Bir olan dərdimi yüzə yetirdin,

Nə mən öldüm, nə də sən əl götürdün,
Yandım, Kərəm, məni rüsvay eyləmə!

Aldı Kərəm:

Düşdüm dağa, daşa, çölə, səhraya,
Bu sərimi saldın olmaz sevdaya,
Məhşər günü sözüm vardı mövlaya,
Nələr çəkdim, Əsli, sənin əlinnən?!

Aldı Əsli:

Aman, Kərəm, paşam Kərəm, xan Kərəm!
Alış, Kərəm, tutuş, Kərəm, yan, Kərəm!
Əsli olsun sənə qurban, can Kərəm!
Yandım, Kərəm, məni rüsvay eyləmə!

Aldı Kərəm:

Bilmirəm mən bu sağlığı neyləyəm?
Xəncər alıb bağrım başın teyləyəm.
Dərd əlinnən bu sözləri söyləyəm,
Nələr çəkdim, Əsli, sənin əlinnən!

Aldı Əsli:

Neçə ildi mən gəzirəm dağları,
Bu sinəmə çəkdin yaman dağları,
Əsli sənə Kərəm deyib yalvarı,
Aman, Kərəm, məni rüsvay eyləmə!

Aldı Kərəm:

Kərəm deyər: dost bağına girmədim,
Əl uzadıb qonça gülün dərmədim,
Mən yarımından heç bir vəfa görmədim,
Nələr çəkdim, Əsli, sənin əlinnən?!

Söz tamam oldu, Əsli dedi:

– Kərəm, atam səni Süleyman paşaya bərk çuğullayıb. Əyər o indi sənə burada olduğunu bilsə, yəqindi ki, tutub zindana saldıracaq. Amma

sən qorxma. Mən bir kağız yazım verim sənə, apar ver Süleyman paşaya. Öz dərdini aç, dilnən də ona de. Bəlkə paşa rəhmə gəlib, mənə atamdan alıb, sənə verə.

Kərəm uşaq kimi ağlamağa başladı. Əsli Kərəmin ağlamağına səbr eləyə bilməyib dedi:

Ağlama, ağlama bağrım qan olu,
Qoy qoşum yanına qulları, Kərəm!
Bir ərizə yazım Süleyman xana,
Özün danış dərdi-dilləri, Kərəm!

Nə qədər atam var, mən ona pəsəm,
İlqarımnan dönsəm kəssin kilisəm,
Demə ki, qəribəm, mən də bikəsəm,
Çıxart xəyalından onları, Kərəm!

Əsli deyər: Kərəm qüvvəli, sanlı,
Öluncə atamla olacam qanlı,
İstəsən atlansın əcəm, osmanlı,
Virana qoyaram yolları, Kərəm!⁶⁶

Əsli sözünü müxtəsər eləyib dedi:

– Kərəm, burda oturub ağlamaqdan bir şey çıxmaz. Ya budu ki, sən dur tək get, ya da ki, hər ikimiz gedək paşanın yanına, öz ərzimizi ona yetirək.

Kərəm dedi:

– Paşadan mənim ağlım heç bir şey kəsmir. İnanmıram o atanı qoyub, bizə qulaq asa.

Əsli dedi:

Əvvəl başdan sənənin ağlın olsaydı,
Qaçırtmazdın bədoyları, quşları.
Uymaz idin sən keşişin felinə,
Ağlar qoymaz idin tay-tuşları.

Sən xan oğlu öz yerində qalsaydın,
Gəncə gözəlinin birin alsaydın,
Onun qadasını cana salsaydın,
İndi çəkdirməzdin incə dişləri.

Əsli deyər: mən ağlaram ürəkdən,
Qurtarmadıq keşik quran kələkdən,
Şikayət eylərəm qanlı fələkdən,
Yazı yazan yazıb, belə işləri.

Əsli sözünü qurtardı, tələsik o biri otağa keçmək istəyirdi ki, Kərəm onu gedən görüb dedi:

Dön bəriyə halallaşaq, ayrılacaq,
Bir bəri dön, qurban yara, Əsli xan!
Mehtər ollam, cilovunu çəkərəm,
Vara-vara hər diyara, Əsli xan!

Məcnun kimi bu çöllərə varmasam,
Cəfakeş bağmanam, gülün dərməsəm,
Axşam-sabah gül üzünü görməsəm,
Olacaqdı günüm qara, Əsli xan!

Kərəm deyər: mənənnə seyrə varmazlar,
Bənnə olub, sınıq könlüm hörməzlər,
Yəqindi ki, səni mənə verməzlər,
Kim eylər dərdimə çara, Əsli xan!⁶⁷

Əsli xan bir kağız yazıb, Kərəmə verdi, dedi:

– Paşanın bir vəziri var. Çox ədalətli, ağıllı bir adamdı. Al, bu kağızı saxla, işdi, əgər səni tutub eləsələr, verərsən haman vəzirə.

Kərəm kağızı alıb çölə çıxan kimi gördü ki, Sofi onu gözləyir. Görüşdülər, öpüşdülər, qaranlıq qovuşurdu deyən daha paşanın yanına getmədilər. Sofi onu götürüb gəldi mənzilinə. Gecə Kərəm nə qədər elədisə yata bilmədi. Axırda durub çıxdı bayıra. Baxdı ki, karvanqıran ulduz⁶⁸ göyün ortasına qalxıb, elə bil səhərdi. Aldı, görək karvanqıran ulduza nə dedi:

Sübh oldu, dərdlilər yatmaz,
Dönə, karvanqıran dönə!
Eşq atəşi sərdən getməz,
Dönə, karvanqıran dönə!

Barmağında qızıl üzük,
Qolunda qızıl bilərzik,

Boynun əymiş qıza yazıq,
Dönə, karvanqıran dönə!

Sənə karvanqıran derlər,
Yara ilqar verən derlər,
Mənə dərdli Kərəm derlər,
Dönə, karvanqıran dönə!

Bu dəmdə Sofi çıxdı çölə. Kərəm Sofiyə dedi:

– Sofi lələ, gəl gedək, Əsli xanın olduğu evin bacasına çıxmaq, görək Əsli xan nə eləyir. Heç olmasa onun üzünü görüm.

Hər ikisi bir-birinə qoşulub, Əsli xanın yatdığı evin bacasına gəldilər. Kərəm bacadan baxıb, gördü ki Əsli xan yatıb. Ürəyi qubar elədi, aldı sazı:

Gah gedirəm, gah gəlirəm bacaya,
Oyan, Əslim, üzdə xalın sevdiyim!
Karvanqıran gəldi çıxdı ucaya,
Oyan, Əslim, üzdə xalın sevdiyim!

Mən gözmişəm alçaq ilə ucanı,
Yar yolunda fəda qıllam bu canı,
Necə dözüüm mən bu uzun gecəni?
Oyan, Əslim, üzdə xalın sevdiyim!

Səhər oldu, qalax burda nə edək?
Xəncər alıb, bağrım başın biz didək,
Sofi lələ mənə deyir, dur gedək,
Oyan, Əslim, üzdə xalın sevdiyim!

Kəsdireydim yasdığının yanını,
Bir tutaydım kipriyinin sanını,
Nə tapıbsan kor yuxunun kanını?
Oyan, Əslim, üzdə xalın sevdiyim!

Kərəməm, mayiləm ala gözüne,
Şəkər söhbətinə, şirin sözüne,
Satınmı aldın sən yuxunu özünə?
Oyan, Əslim, üzdə xalın sevdiyim!

Demə fərraşlar onları pusurmuşlar. O saat hər tərəfdən tökülüb onları tutdular, qollarını bərk-bərk bağlayıb, paşanın yanına apardılar. Kərəm əhvalı belə görüb, aldı, görək nə dedi:

Mədəd, mədəd Əslim, sənin əlinnən,
Öldürməkdən qeyri kar bizə neylər?!
Biz ki, ta keçmişik can ilə sərdən,
İndi namus ilə ar bizə neylər?!

Əsli xanın atəşilə söylərəm,
Enib eşqin dəryasını boylaram,
Gecə-gündüz qəmlə, ahla oynaram,
İndi boran, çovğun, qar bizə neylər?!

Şahini gəzdirər bəylər qolunda,
Quşları səyirdər sağrı-solunda,
Ruzi-şəb durmuşam haqqın yolunda,
Kəmənddir boynumda, dar bizə neylər?!

Eşqə uyub əsl-nəsəbi danmışam,
Seyrağının hiyləsini qanmışam.
Mən Kərəməm, eşq oduna yanmışam,
Cəhənnəmə girsək, nar bizə neylər?!

Paşa Kərəmdən soruşdu:

– Sən niyə keşişin qızının bacasına çıxmışdın?

Kərəm aldı sazı, görək ona necə cavab verdi:

Ay camaat, mənim dərdim –
Bir qəm, bir firqət, bir hicran.
Gözümü açandan gördüm
Bir qəm, bir firqət, bir hicran.

İtirdim Əsli xanımı,
Müxənnəs içdi qanımı,
Hər zaman üzür canımı
Bir qəm, bir firqət, bir hicran.

Cəsədimdə yanan nardı,
Məni eşqə salan yardı,

Çəkdicəyim ahü-zardı,
Bir qəm, bir firqət, bir hicran.

Söyləməklə dərdim bitməz,
Nazlı yarım mürvət etməz,
Yaralı sinəmdən getməz
Bir qəm, bir firqət, bir hicran.

Kərəm deyər: qan-yaş töküm,
Yar, qarında boynum büküm,
Bəzirganam, mənim yüküm
Bir qəm, bir firqət, bir hicran.

Paşa dedi:

– Aşiq, sən bir müsəlman adamsan, Əsli gavur, özü də keşiş qızı.
Bəyəm dünyada ayrı bir qız sənənin başına qəhətədi? Gəl sən ondan əl
çək, ayrı bir qız al!

Paşanın sözlərindən Kərəmin ürəyi cövşə gəlmişdi, sazı sinəsinə basıb
dedi:

Ay həzərat, necə deyim,
Mən dönərəm, könül dönməz...
Bir gözələ düşdü meylim,
Mən dönərəm, könül dönməz...

Kəklək kimi səkişlidən,
Köksü əlvan naxışlıdan,
Bir haramı baxışlıdan
Mən dönərəm, könül dönməz...

Mənə qaş oynadır nadan,
Öldüm gözünən, qaşınnan,
Əsli tək keşiş qızınnan
Mən dönərəm, könül dönməz...

Yolunda qoymuşam canı,
Didəmnən axıtdım qanı,
Kərəm sevdə, Əsli xanı,
Mən dönərəm, könül dönməz...⁷¹

Paşanın vəziri Sofini çağırıb, Kərəmin əhvalatını ondan soruşdu.
Sofi aldı, görək vəzirə nə cavab verdi:

Hey ağalar, üç dərd məni qocaldır:
Zülf dərdi, xal dərdi, bir də tel dərdi.
Mən yazığın min gününü bir elər
Nadan dərdi, xoryat dərdi, fel dərdi.

Tərk eylədi vətəninini, elini,
Əlindən aldırdı qonça gülünü,
Kimsə bilməz bu qürbətdə halını,
Bağça dərdi, Vətən dərdi, el dərdi.

Aç köksünü üstünə bir bağ tikəyim,
Əlvən-əlvən çiçəklərdən əkəyim,
Mən bu dərdin hansı birini çəkəyim? –
Süsən dərdi, sünbül dərdi, gül dərdi.

Coşqun dərdim sular kimi bulandı,
Vardı getdi, qarlı dağlar dolandı,
Dərd bağlayıb qapı-qapı diləndi,
Paltar dərdi, əba dərdi, şal dərdi.

Yazıq oldu, düşdü dildən dillərə,
Bülbül qonmaz oldu qonça güllərə,
Ağlaya-ağlaya düşdük yollara,
Gələn dərdi, keçən dərdi, yol dərdi.

Sofi deyər: Kərəm üzümə baxar,
Bu canımı eşqin oduna yaxar,
Mən bilirəm, bu dərd məni tez yıxar, –
Əsli dərdi, Kərəm dərdi, dil dərdi.

Sofi saz ilə dediyi kimi, söz ilə də Kərəmin bütün əhvalatını danışdı.
Üstəlik Əslinin yazdığı kağızı da Kərəmdən alıb, verdi vəzirə. Vəzir
baxdı ki, Əsli yazıb: “Kərəmə rəhmin gəlsin. O mənə aşiqdi, mən də
ona. Atam bizə zülm eləyir”. Vəzir işi belə görəndə Paşaya dedi:

– Paşam, Kərəm haqq aşığıdı. Biz gərək Əslini keşişdən alıb ona
verək.

Keşiş dad-fəryad elədi ki:

– Kərəm haqq aşığı zad deyil.

Paşa dedi:

– Biz onun haqq aşığı olub-olmadığını yoxlarıq.

Paşanın Hüsniyə adlı çox ağıllı, bir bacısı var idi. Çağırıb əhvalatı ona söylədi. Hüsniyə dedi:

– Mən bu saat onu yoxlaram.

Hüsniyə xanım bir dəstə qızın hamısına bir cürə paltar geyindirib, yaz bağçasına gətirdi. Əslini də bu qızların içinə salıb, Kərəmdən soruşdu:

– De görüm, Əsli bu saat haradadı?

Kərəmə bəyan oldu ki, Əsli bağdadı, özü də qızlardan xeyli aralı, məlul-məhzun dayanıb. Aldı, görək Hüsniyə xanıma nə cavab verdi:

Xan Əslim bağça içində
Gəzər zavallı, zavallı...
Qarşımızda ala gözü
Süzər zavallı, zavallı...

Qaşları bənzər kamana,
Aşığın eylər divana,
Zülflərini yana-yana
Çözər zavallı, zavallı...

Hey ağalar, hey bəylər,
Kərəm qeyri yarı neylər?!
Görən bizdən neçün eylər
Həzər zavallı, zavallı...

Kərəmdi eşqinə yanan,
Olmuşuq dillərdə dastan;
Aşığın qətlinə fərman
Yazar zavallı, zavallı...

Hüsniyə xanım dedi:

– Əslinin harada olduğunu bildin. İndi sənin gözlərini bağlayacağam, altı qız gətirib qabağından keçirəcəyəm. Hamısı bir boyda, bir libasda, üzləri də örtülü. Əgər onları da tanısan doğrudan da haqq aşığısan.

Bir boyda, bir buxunda, bir geyimdə altı üzü bürüklü qız gətirdilər.
Kərəm aldı, görək qızları nə cür nişan verdi:

Altı qızın biri Banı,
Altı qızlar, altı qızlar!
Bizə məhəbbətin hamı?
Altı qızlar, altı qızlar!

Altı qızın biri İnci,
Gözəllikdə lap birinci,
Qoynunda iki turuncu,
Altı qızlar, altı qızlar!

Altı qızın biri Püstə,
Dərdinnən olmuşam xəstə;
Qoy qədəmin sinəm üstə,
Altı qızlar, altı qızlar!

Altı qızın biri Ceyran,
Olum gözlərinə heyran;
Sizlə kaş sürəydim dövrən
Altı qızlar, altı qızlar!

Altı qızın biri Xədcə,
Qəddi əlif, beli incə,
Gözəl görməmişəm səncə,
Altı qızlar, altı qızlar!

Altı qızın biri Bəsdı,
Gözləri canımın qəsdı,
Bu dərdlər Kərəmə bəsdı,
Altı qızlar, altı qızlar!

Hüsniyə xanım dedi:

– Afərin! Sən doğrudan da haqq aşığı imişsən. İndi qızın üzündə olan nişanları de, səndən əl çəkim.

Aldı Kərəm, görək Əslinin üzündə olan xallara necə qiymət verdi:

Ay həzərat, bilin, Əsli xanımın
Üzündə xalları nazıman gəlir.
Bir xalı əlifdi, bir xalı beydi,
Bir xalı dəftərə yazınan gəlir.

Bir xalı heyvadı, gölməz irəngə,
Bir xalı İramı salıbdı ləngə,
Bir xalı elçidi, gedər Firəngə,
Bir xalı söhbətü sazınan gəlir.

Bir xalı yaxşısı, bir xalı yaman,
Bir xalı könlümə salıbdı güman,
Bir xalı buluddu, bir xalı duman,
Bir xalı dağlara ayaznan gəlir.

Bir xalı bəzzazdı, Rumun Qeysəri,
Bir xalı içibdi abi-kövsəri,
Bir xalı aqlımı edib sərsəri,
Bir xalı ağ üzə düzülən gəlir.

Kərəmə gəlibdi təmizlik, paklıq,
Tanrıya gəlibdi yalnızlıq, təklik;
Qatardan ayrılmış ay gözəl kəklik,
Xan oğlu üstünə bazınan gəlir⁷².

Kərəm sözünü qurtardı, düz gəlib dayandı Əslinin qabağında.
Hüsniyə xanım dedi:

– Aşiq, qız tanımaqda mahirsən. İndi bir işimiz qalıb. Bu gün səhər burada bir qərib ölüb. Yuyublar, kəfənləyiblər, qalıb basdırmağı. Gedək ona bir namaz qıl, torpağa tapşırıq, sonra toyunu eləyək.

Kərəm dedi:

– Baş üstə!

Hüsniyə xanım fərraşlara əmr elədi ki, Kərəmi qəbiristanına apar-sınlar. Elə ki, Kərəmi apardılar, Hüsniyə xanım paşaya dedi:

– Ölüb eləyən yoxdu. Bu mənim axırıncı sınağımdı. Bir diri adamı kəfənə tutdurub, tabuta qoydurmuşam. Durun, siz də gedək. Əgər bu bilsə ki, kəfəndəki ölü deyil, tay haqq aşığı olmağına heç kəsin sözü ola bilməz.

Hamı Hüsniyə xanımın bu tədbirinə afərin deyib, ayağa qalxdılar, qəbiristanına tərəf yola düşdülər. Elə ki, gəlib çatdılar, Kərəm cənazəyə baxıb soruşdu:

– Deyirsiniz ki, mən namaz qılmalıyam. Ancaq bilmirəm ölü namazı qılım, ya diri namazı?

Paşa qəsdən özünü qəzəbli göstərərək dedi:

– Bu nə sözdü?

Kərəm dedi:

– Bu o deyən sözdü ki, kəfəndəki hələ ölməyib, diridi.

Hüsniyə xanım yerindən dik qalxıb dedi:

– Afərin sənə aşiq! Daha mənim sənə sözüüm yoxdu. Sən doğrudan da haqq aşığı imişsən. Qoy hamı bilsin ki, kəfəndəki doğrudan da ölü deyil, diridi.

Paşa keşişə dedi:

– Keşiş, görürsən ki, bu doğrudan da haqq aşığıdır. Sən gəl qızı ver buna.

Keşiş dedi:

– Mənim ona veriləsi qızım yoxdu.

Keşiş belə deyəndə Vəzir irəli yeriyib dedi:

– Keşiş, budu, qızın özü də mənə yazıb ki, onlar bir-birini sevirlər. Əgər qız gəlib sənün üzünə dursa, nəticəsi çox pis olacaq. Sən gəl, qızı ver Kərəmə.

Keşiş çar-naçar razı olub dedi:

– Yaxşı, ancaq mənə üç gün möhlət verin ki, hazırlıq görüm.

Paşa razılaşıb, keşişə üç gün möhlət verdi.

İndi camaat hamı toyu gözləməkdə, Kərəmlə Sofi də sevinməkdə olsunlar, eşit keşişdən.

Keşiş evinə gəlib, hamını yuxuya verdi, gecə yarı ağırdan, yüngüldən götürüb yola düşdü, asta qaçan namərddi.

Səhər açıldı, gördülər keşiş qaçıb. Paşa onun dalınca atlı saldı. Çox gəzib dolandılar, tapmadılar ki, tapmadılar. Kərəm halal-hümmət eliyib, Sofi ilə yola düşdü.

Səhər yeli əsirdi. Kərəm aldı sazı, səhər yelinnən görək nə sifariş eliyir:

Əgər gedər olsan bizim ellərə,
Sənə bir sözüüm var, dur, səhər yeli!
Mənim salamımı tez yetir yara,
Bu gün xan Əslimi gör, səhər yeli!

Qabaq gedib əsmə zülfün telinə,
Nəzər qıl ruyində bir cüft xalına,
Məhəbbət naməsin özün əlinə,
Bir tənha yerdə tap, ver səhər yeli!

Kərəm deyər: burda qoysaq sazları,
Xatirimə düşdü şirin sözləri,
Qaradı qaşları, ala gözləri,
Sən də muradına ir, səhər yeli!

Şəhərlər, kəndlər keçdilər, salıq-soraq elədilər, öyrəndilər ki, keşiş Hələb şəhərinə gedib. Günə bir mənzil, teyyi-mənazil, az getdilər, çox dayandılar, çox getdilər, az dayandılar, günlərin birində gəlib Hələb şəhərinə çatdılar.

Şəhər böyük, bunlar nabələd. Özləri də yorulub əldən düşmüşdü-
lər. Bir bağın kənarında oturdular. Kərəmin eşqi yenə də cövşə gəldi.
Sazi köynəkdən çıxarıb sinəsinə basdı, ahəstə-ahəstə deməyə başladı:

Gizli sevda çəkib, eşqə düşənlər,
Bir gün olar həlbət əyana çıxar.
Çəkəlim möhnəti səbr ilə, könül,
Görək bunun sonu nə yana çıxar...

Fərhad Şirin üçün dəldi qayanı,
Məcnun Leyli üçün gəzdi səhranı,
Kərəm Əsli deyib gəzər dünyanı,
Aşiq öz eşqinə mərdanə çıxar.

Qaradı qaşları, gözü dolayı,
Yaxşı təbib gərək versin davayı,
Axtarsalar hər tərəfdən dünyayı,
Belə aşiq ancaq bir dənə çıxar.

Bizə belə imiş təqdirin işi,
Axıtdı gözümdən qan ilə yaşı,
Aldı bu Kərəmi eşqin atəşi,
Bu sevdanın sonu büryana çıxar.

Bu bağ kimin ola, kimin olmaya? Hələb paşasının darğası
Gülxanın. Demə Kərəm oxuyanda Gülxan bir kənarda dayanıb qulaq
asırmış. Kərəmin oxumağı onun çox xoşuna gəldi. Yaxına gedib baxdı
ki, bu aşiq kimdisə çox dərddli adama oxşayır. Soruşdu:

– Aşiq, kimsən, haralısan, dərddin nədi?

Sofi Kərəmin başına gələni Gülxana nağıl elədi.

Gülxan dedi:

– Aşiq, fikir eləmə, haman keşiş ailəsi ilə bərabər buradadı. Mən səni sevgilinə çatdıraram.

Gülxan bunu deyib, bir qarı çağırdı. Qarıya çoxlu pul verib dedi:

– Gedərsən filan evə. Oraya təzə bir keşiş gəlib. O keşişin Əsli adında bir qızı var...

Qarı dedi:

– Tanıyıram, sən sözünü de!

Gülxan dedi:

– Bax, bu oğlanı ki, görürsən, haman qızın butasıdı. Atası qızı buna vermək istəməyib, qaçıb bura gəlib. Bu da qızı axtara-axtara gəlib çıxıb buraya. İndi sən gərək bunun gəlməyini qıza xəbər verəsən.

Qarı pulu aldı. “Baş üstə”, – deyib düzəldi yola. Bu qarı imanlı ipək qarı idi. Yolda fikirləşdi ki, bəlkə burda hiylə-miylə var. Yaxşısı budu ki, qoy qabaqca öyrənim, görüm qız doğrudan da oğlanı sevir, ya yox.

Qərəz, qarı gedib çatdı Əsli olan evə. Baxdı ki, əsli pəncərənin qabağında oturub, bahar buludu kimi gözlərinnən yaş axıdır. Qarı salam verib, əleyk alandan sonra oturdu, başladı ordan-burdan söhbətə. Yavaş-yavaş gəlib çıxdı mətləb üstünə. Əsli açıb bütün əhvalatı qarıya danışdı. Qarı onu sınamaq üçün qəsdən başladı öyüd-nəsihət eləməyə ki:

– Nə istəyirsən onnan? O, müsəlman, sən gavur. Ondan əl çək, gəl səni gözəl bir oğlana verim.

Əsli qarıdan bu sözləri eşitcək saçlarınınan üç tel ayırıb, sinəsaz elədi, aldı, görək nə dedi:

Qarı nənə, gəl eyləmə məzəmmət,
Bülbülüm var, gülşənim var, gülüm var.
Zalım fələk verib dərdin bolunnan,
Göydən yerə olub, yaman zülüm var.

Ağ üstünnən bağlamışam qaramı,
Təbib sənşən, gəl tez bağla yaramı,
Gözü yaşlı qoyub gəldim Kərəmi
Yar yanında kasad olan dilim var.

Əsliyəm, əməyim getdi badlara,
Alışdım, tutuşdum, yandım odlara,

Qorxum budu, Məlik versin yadlara,
Sevgilimdən ayrı düşən əlim var.

Qarı dedi:

– Qızım, mən səni sınaırdım. İndi səni Kərəmlə bağçada görüş-
dürsəm razı olarsanmı?

Əsli xan bu sözü eşidən kimi göz yaşını töküüb dedi:

– Aman nənə, de görüm, Kərəm haradadı?

Qarı Kərəmin yerini söyləyib geri qayıtdı, bu sözləri Gülxana
söylədi. Gülxanla bağçaya getdilər. Qarı da qayıdıb Əsli xana xəbər
verdi. Əsli xan anasının yanına gəlib dedi:

– Ana, ürəyim darıxır, izn ver, bağa çıxım.

Anası ona izn verib dedi:

– Qızım, ancaq çox ləngimə, atan gələr, dava elər. Qarı Əsli ilə
vədə yerinə gəlməkdə olsun, eşit Kərəmdən. Kərəm bir də baxdı ki,
Əsli qarı ilə gəlir. O, Kərəmi gördü, amma onu bağmana oxşatdı.
Çünki Kərəm bağmanın belinə söykənib dayanmışdı. Əsli dönüb,
bağın o biri tərəfinə getmək istəyəndə Kərəm dedi:

Aylar, illər həsrətini çəkdiyim,
Üzü dönmüş bivəfa yar, belə bax!
Gözəllərə sərxoş gəzmək ar deyil,
Asılıbdı gümüş kəmər belə, bax!

Oxudum əlifi, yetdim yasinə,
Şux məmələr xub yaraşır ya sinə,
Kamil ovçu bərəsinə ya sinə,
Rəncbərinəm, dayanmışam belə, bax!

Kərəm deyər; kam almadım dünyada,
Cəfa çəkdim, ömür verdim mən bada.
Məcnun kimi dolanıram dünyada,
Qocalmışam, pıran oldum belə, bax!

Əsli dönüb Kərəmi gördü. Sevindiyyəndən donub yerində qaldı.
Kərəm baxdı ki, Əsli başdan-ayağa qara geyinib. Sazı döşünə basıb dedi:

Əvvəl bahar, yaz ayları gələndə
Alaydım, gedəydim bağlara səni.

Cümlə quşlar muradını alanda
Qaldırıydım yaşıl dağlara səni.

Camalın xubluğu mat elər mahı,
Göylərə dayanır aşığın ahı,
Geyin al-yaşılı, geymə siyahı,
Haqq nəsib eyləsin ağlara səni.

Dərdli Kərəm deyər: gerçəkdi sözüm,
Bu məlul könlümü şad elər üzün,
Qızarıb almalar, dəyəndə üzüm
Endirəydim yaşıl bağlara səni.

Sən demə bu gün Hələb paşası gəzməyə çıxıbmış. Yolu buradan düşdü. Baxdı ki, darğanın bağında bir cavan oğlan dərdli-dərdli oxuyur, bir qız da qulaq asır. Bu, paşaya toxundu. Atını sürdü düz bağın içinə. Əsli adam gəldiyini görcək, işin üstü açılmasın deyər, qaçıb getdi. Paşa aldı Kərəmin başının üstünü, dedi:

– De görüm kimsən? Burada nə qayıırırsan?

Kərəm dinmədi. Paşa bir də soruşdu. Kərəm yenə də cavab vermədi. Paşa bir də qəzəblə soruşanda sazı sinəsinə mindirib dedi:

Şikayətim vardı çərxi-fələkdən,
Zalım fələk əydi, бүkdü belimi.
Əzəl bülbül kimi fəryad edərkən,
İndi lal eylədi şirin dilimi.

Yandı ciyərciyim, döndü büryana,
Axdı çeşmim yaşı, döndü ümməna,
Gətirdilər məni ulu divana,
Bağladılar ayağımı, əlimi.

Dərdli Kərəm qoydu başı qadaya,
Yar ilə getmədi xəlvət odaya,
Çox şükürlər olsun bari-xudaya,
Gözüm ilə gördüm Əsli yarımı.

Paşa diqqətlə qulaq asıb gördü yox, burda nə işə deyəsən başqa bir məsələ var. Dedi:

– Aşıq, de görüm kimsən? Dərdin nədi?

Kərəm dinməmiş Sofi dedi:

– Paşa sağ olsun, bu gəncəli Ziyad xanın oğludu. Neçə ildi ki, keşişin qızına aşığıdı. Onun dalınca diyar-diyar gəzir. Axırda gəlib burda sevgilisini tapıb. Sevgilisi ilə görüşmək istəyirdi ki, siz gəlib çıxdınız.

Paşa soruşdu:

– Qız da bunu istəyirmi?

Sofi dedi:

– Bəli, soruşa bilərsiniz.

Paşa o saat bir ədalət divanı qurub, keşişi də, qızını da çağırırdı.

Qıza dedi:

– Qızım, sən bu oğlanı sevirsənmi?

Əsli xan paşanın ayaqlarına yıxılıb dedi:

– Sənə qurban olum, paşa bu mənim sevgilimdi. Atam məni ona verməyib, bizi fəraq oduna yandırır.

Paşa üzünü keşişə tutub dedi:

– Niyə qızını ona vermirsən?

Keşiş dedi:

– Əvvəla, mən gavuram, o müsəlman. İkinci də mənim qızım nişanlıdı.

Paşa döndü, Əslidən soruşdu ki:

– Qızım, sən nişanlımısan?

Əsli dedi:

– Paşa, məni burada özləri güclə bir oğlana nişan qoyublar. Ancaq mən Kərəmdən başqasına getməyəcəyəm.

Paşa dedi:

– Keşiş, bunlara zülm etdiyən bəsd. Gərək qızı verəsən ona.

Keşiş gördü ayrı yol yoxdu, dedi:

– Baş üstə! Mənə üç gün möhlət ver, hazırlıq görüm.

Camaat yerbəyerdən qışqırdı ki:

– Möhlət vermə, yenə də qaçacaq.

Paşa dedi:

– Yox, qaçmaz.

Sonra üzünü keşişə tutub dedi:

– Üç gün Əslini burada, öz qızlarımın yanında saxlayacağam. Get, hazırlaş. Üç gündən sonra toydu.

Hamı paşanın bu tədbirini bəyəndi. Hazırlıq başlandı. İndi hamı toya hazırlaşmaqda olsun, eşit keşişdən.

Keşiş çox hiyləgər, özü də sehrkar idi. Tez qıza qırmızı xaradan bir don hazırlatdı. Döşünə tilsimbənd düymələr tikdirdi. Üçüncü gün Əslinin yanına gəlib, öz əlilə donu ona geydirdi, sonra da dedi:

– Qızım, mən çox şadam ki, sən öz muradına çatdın. Xoşbəxt ol! Ancaq sənnən axırıncı bir xahişim var. Babalım boynuna, əgər bu düymələri özün açsan, qoy düymələri Kərəm açsın.

Bəli, paşanın əmri ilə toy başlandı. Qırx gün qırx gecə çaldılar, oynadılar, məclis keçirdilər, Əslini Kərəmə verdilər.

Kərəm gəlin otağına girib gördü ki, Əsli xan alxaraya bürünüb, özünə də yetmiş yeddi qələm ilə bəzək vurub. Kərəm bu gözəlliyi Əsli xanda görən kimi sazını alıb, görək nə dedi:

Sevdiyim başdan ayağa
Al qırmızı geyinibdi.
Yaraşır qəddi–dalına
Şal, qırmızı geyinibdi.

Atalıda, analıda,
Ördəklidi, sonalıda,
Qulaqları tanalıda,
Ləl qırmızı geyinibdi.

Badə doludu içməyə,
Gül, fidan, ağac əkməyə,
Vaxtı gəlibdi açmağa,
Gül qırmızı geyinibdi.

Yaşa, sevdiciyim, yaşa,
Nə yazılsa gələr başa,
Al yanaqda qoşa–qoşa
Xal qırmızı geyinibdi.

Kərəm dədə gəldi sizə,
Qədəm basdı evinizə,
Mail oldu ala gözə,
Al qırmızı geyinibdi.

Kərəm sözünü tamam eləyib, Əslinin boynunu qucaqladı. İki aşıq görüşüb, öpüşdülər. Əsli dedi:

– Can Kərəm, şükür olsun, çox cəfadan sonra axırda bir-birimizə çatdıq.

Bəli, adamlar dağılıb getdilər. Otaqda tək-cə Kərəmlə Əsli qaldı. Əsli dedi:

– Kərəm can, atam babal salıb ki, donumun düymələrini sən açasan.

Kərəm irəli gəldi. Nə qədər elədi düymələri açma bilmədi. Əsli nə qədər çalışdısa düymələri açma bilmədi. Aldı Kərəm, görək düymələrə nə dedi:

Aman fələk, dad eylərəm əlindən,
Açılsın Əslidən düymə, mən öldüm.
Əsli xan ağlıyar, Kərəm alışar,
Açılsın Əslidən düymə, mən öldüm.

Ağalar ağası, şahların şahı,
Mənə kömək olsun göylərin mahı,
İmansız keşişin budu mətahı,
Açılsın Əslidən düymə, mən öldüm.

Kərəm belə oxuyanda Əslinin yaxasındakı düyməsinin biri açıldı. Aldı Kərəm:

Keşiş qabağında bir qara duman,
Çağırırım mövlanı halımdı yaman.
Müşkülləri açan peyğəmbər, imam,
Açılsın Əslidən düymə, mən öldüm.

Kərəm belə deyəndə düymənin biri də açıldı. Amma o biri düymə o saat bağlandı. Kərəm ağlaya-ağlaya dedi:

Atan keşiş, kilsələrdən kəndi var.
Hiyləgərdir, bilmək olmur, fəndi var.
Bir düymənin səksən səkkiz bəndi var.
Açılsın Əslidən düymə, mən öldüm.

Belə deyəndə düymələr axıra kimi açıldı. Bir düymə qalanda yenə başa kimi düymələndi. Aldı Kərəm, dedi:

Bahar olcaq, dağlar, qarın ərisin!
Kərəm, ömrün bu qürbətdə çürüsün!
Düymə kəsən zərgar, əlin qurusun!
Açılsın Əslidən düymə, mən öldüm⁷⁸.

Düymələr yenə də bir düymə qalanacan açıldı. Kərəm bir bənd də oxudu ki, axırıncı bənd açılsın. İş tərsinə oldu. Söz qurtaran kimi yenə düymələr başa qədər düymələndi. Belə-belə düymələr açıldı, bağlandı, axırıncı düymə açılanda bir od çıxıb Kərəmin sinəsinə düşdü. Kərəm başladı yanmağa. Əsli dad-fəğan eləyib ağlamağa, özünü yeyib tökməyə başladı. Kərəm Əslini belə görəndə aldı, görək yana-yana nə dedi:

Gəl, Əslim, gəl, gəl ağlama!
Yanıram, Əslim, yanıram!..
Ciyərim odda dağlama,
Yanıram, Əslim, yanıram!..

Bir atəş düşdü canıma,
Anam yox, gəlsin yanıma,
Ellər ağlasın halıma,
Yanıram, Əslim, yanıram!..

Çəkdicəyim dərdlə ələm,
Mənnən ibrət alsın ələm,
Belə çalınıbdı qələm,
Yanıram, Əslim, yanıram!..

Kərəməm, söylənir adım,
Ərşə çıxıbdı fəryadım,
Əlimnən getdi muradım,
Yanıram, Əslim, yanıram!..

Alov tərədən dırnağa Kərəmi bürüdü. Əslinin dad-fəryadına camaat tökülüb gəldi. Hamıdan qabaq Əslinin tay-tuşları içəriyə doluşdular. Ancaq Kərəmin alovunu söndürmək mümkün olmadı. Tamam yanıb kül oldu. Əsli pərişan saçlarını sinəsaz eləyib, göz yaşını tökə-tökə görək qızlara nə dedi:

Baxın, qızlar, mənim müşkül halıma,
Yandı Kərəm, saldı məni bu dərdə.
Əydi qamətimi, бүkdü belimi,
Yandı Kərəm, saldı məni bu dərdə...

Bizə haqdan bir inayət olurmu?
Macəramız xoş rəvayət olurmu?
Məhşərdə görüşmək qismət olurmu?
Yandı Kərəm, saldı məni bu dərdə...

Mən Əsliyəm, itirmişəm mərdimi,
Bülbül uçub, xar alıbdı yurdumu,
Açın məzarını, görüm üzünü,
Yandı Kərəm, saldı məni bu dərdə...

Söz tamam oldu. Qızlar paşaya xəbərə qaçmaqda olsunlar, Əsli də tək-tənha ağlamaqda, eşit keşişdən.

Keşiş arvadını çağırıb dedi:

– Get, Kərəmdən bir xəbər bil. Gərək o, yanıb kül ola.

Keşişin arvadı qaça-qaça özünü yetirib, bir təhər pəncərədən Əslini səslədi. Əsli gördü gələn anasıdı, gəldi pəncərəyə. Anası xəbər aldı:

– Qızım, niyə ağlayırsan? Yoxsa Kərəm səni aldadıb qaçıb?

Anası belə deyəndə Əsli Kərəmin sazını götürüb, görək anasına nə cavab verəcək:

Allah sizə versin bəlalər, ana,
Ana, Kərəm yandı deyın ağlaram!
Qan ağlayır bağda güllər, lələlər,
Ana, Kərəm yandı deyın ağlaram!

Məni ağlar qoyduz cavan vaxtımda,
Qaralar yazdınız mənim baxtımda,
Atam tarmar olsun taci-taxtımda,
Ana, Kərəm yandı deyın ağlaram!

Gödək etdiz siz Əslinin dilini,
Bülbül olan buraxarmı gülünü?
Gözümlə görürəm Kərəm külünü,
Ana, Kərəm yandı deyın ağlaram!

Əsli bunu deyib, Kərəmin külünü ovuclayıb, başına tökdü. Sən demə külün içində hələ qor qalıbmış. Əslinin saçı od aldı. Anası onu söndürmək üçün qapıya qaçdı ki, içəri girsin. Əsli tez qapını daldan bağladı. Keşişin arvadı qışqırdı. Hamı tökülüb gəldi. Nə qədər elədilər qapını açma bilmədilər. Əsli də yanib kül oldu, Kərəmin külünə qarışdı.

Paşa keşişin də arvadının da təqsirini üzünə oxuyandan sonra hər ikisinin boynunu vurdurdu. Kərəm ilə Əslinin külünü sandığa yıxdılar. Qırx gün, qırx gecə yas saxlayıb, külü bir qəbirdə basdırdılar, üstündə də bir günbəz tikdirdilər. Sofi də öluncə bu günbəzdə mücəvür qaldı.

*Abbas və
Gülgəz*

USTADNAMƏ

Dərdü qəmin ərbabıyam,
Dərdlər məndən irad olmaz.
Gündə yüz min xəyal eylər,
Mənim könlüm bir şad olmaz.

Göyə çəksə baş tayalar,
Fələk onu tez payalar,
Hər külüng çapmaz qayalar,
Hər iyiddən Fərhad olmaz.

Dərviş olan baxmaz pusta,
Uslu olan olar usta,
Güvənmə bivəfa dosta,
Bivəfadan imdad olmaz.

Səhər bağın əsər badı,
Dostundan istə muradı,
Mövlam yaradıb Muradı,
Hər kəs Dəllək Murad olmaz.

Aşıqlar ustadnaməni bir yox, iki deyər, biz də deyək iki olsun.

Bir adam ki, sənə ülfət eyləsə,
Yəqin onun əsil zatı yaxşıdı.
Namərd sənə quzu-plov yedirsə,
Mərdin quru məhəbbəti yaxşıdı.

Dad, həzar çəkərəm pərgarsız sazdan.
Ver, qurtar əlindən nəzir-niyazdan,
Söyləyən qarıdan, gəzəyən qızdan,
Güləyən gəlindən lotu yaxşıdı.

Aşiq olan sözün söyləyər başdan,
Salla – baş adamdan, ürəyi daşdan,
Bədnəzər qonşudan, bədcins yoldaşdan,
Qədir bilənlərin iti yaxşıdı.

Aşiq Hüseyin söylər kəlməni teydən,
Dərsimi almışam əlifdən, beydən,
Çörəksiz otaqdan, gözəlsiz öydən
Çölün, biyabanın otu yaxşısı.

Ustadlar ustadnaməni iki yox, üç deyər, biz də deyək üç olsun,
namərdlər saralıb solsun.

Bü dünyada kamal nədi, var olan,
Ağlı az olsa da başdı, deyərlər.
İxtiyarı xəlayiqə car olan,
Adam cərgəsinə keçdi, deyərlər.

Bayquş olub viranalıq eyləsə,
Məcnun kimi divanalıq eyləsə,
Nə qədəri vecsiz kəlam söyləsə,
Ağzından cəvahir saçdı, deyərlər.

Arayiban xiridarın tapgilan,
Xüffət çəkib, namus-arın tapgilan,
Aşiq Kamal bərabərin tapgilan,
İndən sonra sənə yaşdı, deyərlər.

Dostlar, sizə haradan, kimdən xəbər verim, Tifərqanda¹ Xoca Mayıl
adlı bir adam var idi. Xoca Mayılın Abbas adlı çox ağıllı bir oğlu var
idi.

Bir gün Xoca Mayıl bərk xəstələndi, arvadını yanına çağırıb,
vəsiyyət elədi:

– Oğlum, Abbas hankı sənəti xoşlasa qoyarsan o sənəti öyrənər.

Elə həmin gün Xoca Mayıl canını tapşırırdı sizə. Xoca Mayılı dəfn-
kəfn eləyib, basdırdılar. Yeddi gün, yeddi gecə yas saxladıqdan sonra
anası Abbası çıxartdı şəhərə. Hara apardısa, Abbas heç bir sənəti bəyən-
mədi. Ta ki, gəlib mədrəsəyə çıxdılar. Abbas mədrəsəni gördü, dedi:

– Ana, mən oxumaq istəyirəm.

Anası çox sevindi, onu mollaının yanına gətirdi. Molla arvada dedi:

– Nə qulluq?

Arvad dedi:

– Bu uşağı gətirmişəm, oxudasan.

Molla dedi:

– Yaxşı, nə deyirəm, oxudaram.

Arvad Abbası mollanın yanında qoydu. Abbas başladı oxumağa.

Bir gün molla başqa yerə getmişdi. Abbas da uşaqları başına yığmışdı, əlini qulağına verib şikəstə deyirdi. Molla qayıdanda onun səsini eşitdi, gizləndən baxıb gördü ki, oxuyan Abbasdı. Molla içəri girib, Abbasın ayağını falaqqaya saldı. Ayaqlarına o ki, var idi o qədər döydü ki, ayaqlarının bir qabıq dərisi getdi.

Abbas ağlaya-ağlaya evlərinə gəlib, anasına dedi:

– Mən ta oxumağa getməyəcəyəm. Molla məni falaqqaya salıb döyür.

Anası nə qədər cəzə-fəzə elədisə Abbas oxumağa getmədi.

Hacı Seyid oğlu Saqi Abbasın dostu idi. Bir gün Abbas Saqi ilə bağa gəzməyə getmişdi. Bir qədər gəzəndən sonra hərəsi uzanıb bir ağacın dibində yatdı. Saqi bir vaxt yataqdan qalxıb gördü axşamdı, amma Abbas yuxudan hələ ayılmayıb. Nə qədər elədi, Abbası ayılda bilmədi. Tez gedib Abbasın anasına, bacısına, qonşularına xəbər elədi. Səs düşdü, hamı tökülüb gəldi. Nə qədər elədilər Abbası oyada bilmədilər. Onu elə yuxulu götürüb evə gətirdilər. Bütün rəmmallar, qarılar yığıldılar, bunu hərə bir yerə yozdu. Kimi dedi dəli olub, kimi dedi başına hava gəlib. Bir qarı onun nəbzini tutub dedi:

– O eşq yuxusundadı, sabah ayılacaq.

Sabah açılan kimi Abbas yuxusundan ayılıb dedi:

– Ana, bu camaat bura niyə yığılıb?

Anası əhvalatı ona söyləyib dedi:

– Oğul, dərdin nədi?

Abbas dedi:

– Bir ucu çömçə, bir ucu nimçə gətirin, dərdimi deyim.

Gedib Abbasa bir saz gətirdilər. Abbas sazı sinəsinə basıb, görək nə dedi:

Ruzi-əl-məhşərdə mövlam eşqinə
İçmişəm kövsərdən bir cami-ləziz.
İskəndər axtardı, tapıb içmədi,
Xızır içdi oldu cəvanü əziz.

Mələklər geyinib sündüstə braq,
Şəmsü qəmər göyde vurur mayallaq.

Şərabi-əntəhür, bir əcəb bulaq –
Süddən ağdı, tamı şəkərdən ləziz.

Xudaya, Abbası eyləmə zəlil,
Yetişsin dadımə Cabbarü Cəlil;
Göndərdin quranı bəndəyə dəlil,
Şükr, biz də tapdıq imani-əziz.

Arvad dedi:

– Oğul, mən indi başa düşdüm. Bir qıza aşiq olmusan. De görüm,
kimə aşiq olmusan? Sevgilin haralıdır?

Abbas dedi:

– Ana, qulaq as, deyim.

Aldı Abbas, görək nə dedi:

Ağalar ağası, ağalar xası,
Ana, mövlam mənə buta veribdi.
Düldülün sahibi, Qənbər ağası,
Ana, mövlam mənə buta veribdi.

Anası onun sözünün cavabında dedi:

– İndi ki, belə oldu. Oğul, qulas as, birini də mən deyim.

Aldı anası:

Ağılən duamı, duasız olma!
Göydəki quş kimi yuvasız olma!
Həyalı görəndə həyasız olma!
Götür namus, qeyrət, ari bil incə.

Aldı Abbas:

Haca gedər hacıların hacısı,
Bilən olmaz şirin ağzım acısı,
Mənim yarım Məmməd bəyin bacısı,
Ana, mövlam mənə buta veribdi.

Anası dedi:

– Sənə qurban olum, oğlum! Qonşumuzdakı Məhəmməd bəyin
bacısıdısa, bu saat gedim elçiliyə. Ümidim var ki, Məhəmməd bəy
bacısını sənə versin. Ancaq uzaq yer olmasın ha...

Aldı anası:

Elə otur, elə dur, bəynişin olsun!
Yediyin, içdiyin xoş nuşun olsun!
Qərrib İmam Rza yoldaşın olsun!
İmamların həşt-çaharı bilincə.

Aldı Abbas:

Mənim ağam Şahi-Mərdan Əlidi.
Hökm eyləsə, düşmən bağrın əridi,
Abbas deyər: yarım adı Pəridi,
Ana, mövlam mənə buta veribdi.

Aldı anası:

Ağanın əlindən sən badə içdin,
Alışdın, tutuşdun, odlara düşdün.
Səlbinaz da deyər: oğlumu qoşdum,
Haqq-taalanı bircə barı bilincə.

Anası çox ağladı, sıtqadı ki, oğlunu qoymasın gedə, Abbas razı olmadı. Axırda çar-naçar razı olub, oğluna xeyir-dua verdi. Abbas getməkdə olsun, sizə kimdən xəbər verim, Xoca Mayılın siğə qardaşından.

Xoca Mayılın Təbrizdə bir siğə qardaşı vardı. Bu adam eşitdi ki, siğə qardaşının oğlu Abbas bərk azarlayıbdı. Xurcuna bir az çörəkdən-zaddan yığıb, Tifərqaqna tərəf getməyə başladı. Kişi az getdi, üz getdi, yolda Abbasa rast gəldi. Abbas onu tanımadı. Salamdan-kalamdan sonra Abbas ondan soruşdu:

– Əmi, Təbrizə mən neçə günə gedib çıxı bilərəm?

Kişi gülümsünüb dedi:

– Oğul, Təbrizlə Tifərqaqın arası uzaq yol deyil, bir saqqal boyu yoldu də. Tez çatarsan.

Kişi güləndə Abbas əl atdı saza, dedi:

Xəbər aldım təbrizlidən
Məni hərcayı çağladı.
Viran bağlar xəzəl oldu,
Didələrim qan ağladı.

Bülbüləm, dala qonaram,
Zərgərəm, gümüş yonaram,
Ha bu dərdə mən yanaram,
Xoryat söz məni dağladı.

Abbasam, yoxdu məkanım,
Sana qurban şirin canım.
Şəhrinizdə Pəri xanım
Sidqin mövlaya bağladı.

Xoca Mayıl Abbası tanıdı, o saat atdan yerə düşüb dedi:

– Abbas, sən mənim qardaşım oğlusan. Mən sənin naxoş olmaq xəbərini eşitdim, Tifarqana gədirdim. Şükr Allaha, yaxşı olmusan. İndi gəl atı min, sən get Təbrizə, mən də sonra gələrəm.

Abbas nə qədər dedi özün min, yaxşı deyil, sən məndən yaşlısan, kişi razı olmadı. Axırda Abbas atı mindi, yola düşdü. Az getdi, çox getdi, gedib Təbrizə çıxdı. Abbas baxıb gördü bir dəstə adam ağacla bir oğlanı döyür. Abbas atdan sıçrayıb yerə düşdü, dedi:

– Bunu niyə döyürsünüz? Nə günahın sahibidi?

Dedilər:

– Hərəməzə bir manat borcludu, vermir, onunçun döyürük.

Abbas döyülən adamdan soruşdu:

– Adın nədi?

Döyülən adam dedi:

– Qənbərdi.

Abbas adamlara dedi:

– Mənim atımı alın, bunun borcunu çıxın, bu yazığı azad eləyin.

Adamlar atı alıb, oğlanın borcuna çıxdılar. Abbas elə buradaca bu Qənbərlə siğə qardaş oldu. Abbas bir müddət Qənbərin evində qaldı. Bir gün Qənbərə dedi:

– Bu şəhərdə sazbənd varmı?

Qənbər dedi:

– Sazbəndi neyləyirsən?

Abbas dedi:

– Bir saz qayırtdıracağam.

Qənbər onu apardı sazbəndin yanına. Sazbənd ona bir cürə saz vermək istədi.

Abbas dedi:

– Xeyr, usta, o göydən asılan tavar sazı mənə ver! Bu cürəni neyləyirəm?

Usta dedi:

– Sən uşaqsan, o sazı çala bilməzsən. O saz sənin üçün yaramaz. Onu ancaq yaxşı ustalar çala bilərlər.

Abbas dedi:

– Usta, sənin nə işinə qalıb. Sən o göydən asılan sazı mənə ver, haqqını da al. Çalaram da özüm bilərəm, çalmaram da.

Usta dedi:

– Oğul, mənim əhdim var. O sazı kim mənim könlüm istəyən kimi yaxşı çala bilsə, ona bağışlayacağam. Ancaq heç bir ustad aşiq onu mən istəyən kimi çala bilməyib. Al, mən istəyən kimi çalsan sana peşkəşdi.

Usta sazı Abbasa verdi. Abbas sazı köklədi. Təzənəni simlərə çəkəndə, saz durdu süxənvərlik eləməyə. Usta lap məəttəl qaldı. Abbasa afərin söyləyib, sazı ona bağışladı. Abbas öz-özünə dedi:

– Mən sazı səssizcə aparmayım, qoy Ustadan bir neçə söz soruşum.

Aldı Abbas:

Şikəstə könlümün təbibisi usta,
Bu Təbrizin binaları neçədi?
Neçə ayə oxunur cim, sin, dal üstə²,
Oxunanda mənaları neçədi?

Usta dedi:

– Oğul, mənim sənətim saz bağlamaqdı. Mən elə şeyləri başa düşmərəm. Burada Aşiq Şirvandostu, Aşiq Sənan kimi usta aşiqlər var. Onlar Batmanqılıncın aşiqləridi. Bu sözləri get onlardan soruş!

Abbas dedi:

– Usta, eybi yoxdu, cavab verməsən də, icazə ver, gerisini deyim.

Usta dedi:

– Oxu, ancaq sənin dediklərini mən başa düşəsi deyiləm.

Aldı Abbas:

Ərənlər üstümə gəldi nümayan,
Bir ayə göstərdi bəyanbəbəyan,
Bir saf mələk gördüm, huriyi-qılman,
Dal gərdəndə şanaları neçədi?

Giriftaram bir pərinin dağına,
Gərdiş eləmədim solu sağına.
Abbas deyər: girdim xublar bağına,
Eyvan, otaq, xanaları neçədi?

Üstəlik usta ona xələt də verdi. Abbas bu xələti Qənbərə bağışladı. Abbasla Qənbər evə qayıtdılar. Bir-iki gün də keçdi. Bir gün Abbas Qənbərə dedi:

– Qardaş, Aşıq Şirvandostu, Aşıq Sənan, Aşıq Hüseyn harda olur?

Qənbər dedi:

– Abbas, onların adını çəkmə! Onlar yaman aşıqdı. Üstlərində də qırx aşıq var. Sənin gəldiyini, aşıq olduğunu bilsələr səni öldürərlər.

Abbas dedi:

– Onların məclislərinə gedək. Bir az sözlərinə qulaq asaq, görək nə cür aşıqdılar.

Qənbər buna razı oldu. Bir-birinə qoşulub, bu aşıqların məclisinə getdilər. Qapıdan içəri girəndə Abbas salam verdi. Aşıqlar çalılıb-çağırılıb oynayırdılar. Abbas axıracan qulaq asdı. Məclis qurtarandan sonra Abbas onlara bir qədər xərclik verdi. Oradan çıxıb, Qənbərin evinə gəldi. Abbas Qənbərə dedi:

– Qənbər, o aşıqların hamısı tıncıq aşıqlardı. Kisələrində heç zad yoxdu. Sabah sazı götürüb, onların məclisinə gedərik.

Qənbər başladı dəlil-dələyil elməyə ki:

– Onlar Batmanqılıncın aşıqlarıdır. Getmə, xataya düşərsən.

Abbas gördü Qənbər getmək istəmir, bərk qorxur, ona üz vurmadı. Gecəni yatdılar. Səhər Abbas qapıya çıxmışdı, baxdı ki, bir çoban, yanında köpəyi gedir. Onu çağırılıb dedi:

– Çoban qardaş, ağadan ayda neçə toxlu alırsan?

Çoban dedi:

– Nə ay, ildə beş toxlu alıram.

Abbas dedi:

– Bir illik haqqını verim, mənəmlə bu gecə bir yerə gedək.

Çoban fikirləşdi ki, deyər yer qaz, qazaram, odun daşı, daşıyaram, ta mana nə eləyəcək? Dedi:

– Yaxşı, razıyam. Burada dur, aparım bu qoyunu sahibinə tapşırım, sonra gəlim.

Abbas razı oldu. Çoban aparılıb şeyləri evdə qoydu. İti, qoyunu yeyə-sinə tapşırılıb, Abbasın yanına qayıtdı, dedi:

– İndi hara gedirsən gedək!

Abbas dedi:

– Əyninə bir çuxa geydirəcəyəm. Başına bir papaq qoyacağam. Ayağına bir başmaq geydirəcəyəm. Belinə də bir qurşaq qurşayacağam. Sonra sana bir neçə söz öyrədib, Batmanqılıncın aşıqlarının yanına aparacağam. Özünə də altı toxlu haqq verəcəyəm. Soruşsalar, deyər-sən aşıqam. Bax oyan–bu yan eləməzsən ha!..

Çoban razı oldu. Necə ki, demişdi, Abbas çobanı geyindirib, köhnə sazını da çiyinə keçirib dedi:

– Səni ki, aparacağam o məclisə, əvvəl qapıdan girəndə salam ver! Sonra başmağını çıxart, get başda oturanların lap üst tərəfində otur! Bir az keçəndən sonra de ki, icazə verin mənəm bu şagirdim sizin şagirdlərlə beytləşsin. Tay dalısı ilə işin yoxdu. Sən səssiz otur, qulaq as. Heç bir söz danışma.

Abbas ona bir neçə beyt də öyrətdi. Çobanla Abbas bir-birinə qoşulub, aşıqların məclisinə getdilər. Salam vermək, başmaq çıxartmaq çobanın yadından çıxdı. Başmaqlı–zadlı gedib yuxarı başda əyləşdi. Baxdı ki, hamı ona baxır, nə qədər fikirləşdi, beytlər yadına düşmədi. Axırda naçar qaldı, üzün Aşiq Hüseyinə tutub dedi:

– Usta, icazə verin, şagirdlərimiz bir az beytləşsinlər, biz də qulaq asaq.

Belə deyəndə aşıqlar bir-birinin üzünə baxdılar.

Aşiq Hüseyinə dedilər ki:

– Dur bunun şagirdinin də, ustasının da sazını əlindən al!

Həmin məqamda Batmanqılınc da adam göndərmişdi ki, qonağım var, bir kamil aşıq gəlsin, dövrən keçirsin. Batmanqılınc göndərdiyi adam da kənardə durub, bu həngaməyə tamaşa eləyirdi. Aşiq Hüseyin sıçrayıb çuxadan çıxdı. Sazını düzəldib dedi:

– Hamı şagirdin? De meydanıma gəlsin?

Çoban Abbası göstərib dedi:

– Bax budu.

Abbas sazını köynəyindən çıxartdı. Aşiq Hüseyinin müqabilinə atıldı. Bunlar meydan suladılar. Abbas dedi:

– Aşiq Hüseyin, fürsət sənindi, ya mənəm?

Aşiq Hüseyin dedi:

– Nə fürsət–mürsət? Əvvəlki kəlmədə belini qırıb, sazını əlindən alacağam. Nə fürsətdən dəm vurursan?

Abbas dedi:

– Arxı tullan, sonra bərəkallah de! Bir o qədər laf eləmə! Nə bacarırsan de gəlsin!

Aldı Aşiq Hüseyin:

Mənnən salam olsun arif olana,
Peyğəmbər nə günü taci-sər oldu?
Kim qırxdı başını, muyin neylədi,
Nə sual eylədi, nə iqrar oldu?

Abbas başını bulayıb güldü. Sazı sinəsinə çıxıb, təzənəyi simə bərk-bərk çəkdi, dedi:

Ol cümə günündə, sübh namazında,
Peyğəmbər o günü taci-sər oldu.
Ahu qırxdı, başın, muyin götürdü,
Həqiqət, mərifət o iqrar oldu.

Aşiq Hüseyin dedi:

– Gerisinə qulaq as, gör sənin başına nə oyun gətirəcəyəm.

Aldı Aşiq Hüseyin:

Nə günü qırxıldı Rəsulun başı?
Ona kim gətirdi ülgücü, daşı?
Neçə tarixində oxunur yaşı?
Neçə ay, neçə il ömrü xar oldu?

Aldı Aşiq Abbas:

Cümədə qırxıldı Rəsulun başı,
Cəbrayıl gətirdi ülgücü, daşı,
Altmış iki tarix oxunur yaşı,
Altmış üç tarixdə ömrü xar oldu.

Aldı Aşiq Hüseyin:

Hüseyin deyər: kun cahanda neçədür,
Neçə yaqut, neçə mərcan, neçə dürr?
Rəsulun sərində muyi neçədir?
Harada yerləşib, bərqərar oldu?

Aldı Aşiq Abbas:

Abbas deyər: kun cahanda ikidür,
İki yaqut, iki mərcan, iki dürr.
Altı min altı yüz altmış ikidür,
Behişt-ələda bərqərar oldu³.

Batmanqılınc göndərən adam işin axırını gözləyirdi. Çoban yavaşcalıqnan əyilib, Şirvandosta dedi:

– Bəs siz neçə toxluya bura gəlibsiz?

Aşıqlar belə hesab elədilər ki, çoban onlardan “toxlu bağlaması” soruşur, dəydilər bir-birinə. Heç biri toxlu bağlamasını bilmədi. Qaçmağa yol axtardılar, ancaq mümkün edə bilmədilər. Aşiq Abbas Sənana dedi:

– İndi, aşiq, mən sənnən bir neçə söz xəbər alacağam. Gərək cavab verəsən.

Aşiq Sənan dedi:

– Sənin ağzınnan süd iyi gəlir. Sən şir meydanında davam götürə bilməzsən.

Aşiq Abbas dedi:

– Eybi yoxdu, ağıl yaşda deyil, başdadı. Cücəni payızda sayarlar.

Aldı Aşiq Abbas:

Mənnən salam olsun Aşiq Sənana,
Bil neçə gül bitib, ovrağı nədi?
Məscidi-əqşayə kim qoydu bina,
Onun içi daşdı, qırağı nədi?

Bir neçə qəndillər asılıb dardan,
Neçəsi heyvandan, neçəsi nardan,
Xəbər ver, yer-göyün qapısı hardan,
Xəbər ver, kim örtər növrəği nədi?

Abbasam, ağamdan içmişəm bada,
Bada içənlərdən oldum ziyada,
Üç kimsənə gördüm, getdi zülmata,
Onlar nə yandırır, çırağı nədi?

Bütün aşıqlar gözlərini döyə-döyə bir-birinin üzünə baxdılar. Bir-birinə qaş-gözlə dedilər ki, biz gərək buna bir kələk qurub, başını buradaca batraq. Abbas bunların hiyləsini anlayıb dedi:

– Hələ dalısına qulaq asın! Harasıdır? Təzə başlamışam.
Aldı Aşıq Abbas:

Mənnən salam olsun arif olana,
Neçə ulduz neçə aya bağlıdı?
Təqlid nədi müsəlmanlıq şertiynən?
Neçə təqlid Mustafaya bağlıdı?

Durdum əlif-beydən dərşimi alım,
İstəyirsən mən də sizə dov gəlim.
Oturən alimlər, bir xəbər alın,
Dörd kitabda neçə ayə bağlıdı?

Abbasam, yoluma kim versin salıq?
Yetişsin dadıma o rəbbi-xalıq,
Dərya kənarında kim oldu balıq?
Namaz qılan nə qibleyə bağlıdı?

Abbas bunların kələyini əvvəldən başa düşmüşdü. Odu ki, söz qurtarana kimi üzünü onlara tutub dedi:

– Mən görürəm, sizin fikriniz başqadı. Amma elə fikrə düşməyin.
Aşıqdı, biri güclü olar, biri gücsüz olar.

Çoban dedi:

– Abbas, sən aşıqşan ki, aşıqşan. Xalis haqq aşığışan. Sözüünü
arxayın oxu! Sana bir söz desələr, hamısını qıracağam.

Batmanqılınc göndərən adam dedi:

– Abbas, sözünü de! Bura aşıq məclisidi. Bir kəs sana güldən ağır
söz deyə bilməz.

Abbas sazı sinəsinə basıb, zilini zil, bəmini bəm eylədi, görək nə
dedi:

Aldı Abbas:

Səhər-səhər dost kuyuna varanda,
Ona deynən, bizə yar isə gəlsin.
Elə danış seyraqıblar duymasın,
Zahirdə, batində var isə gəlsin.

Müsəlmanlar, siz düşməyin qiybətə,
Qiybət edən özü düşər zillətə,
İskəndəri kim göndərdi zülmətə?
Hər kim ondan xəbərdar isə gəlsin!

Qızıl gül açılıb xəndan içində,
İnnabı dodaqlar dəhan içində.
Abbasam durmuşam meydan içində
Hər kimin mənimlə var isə gəlsin!⁴

Abbas bu sözləri tamam eləyən kimi aşıqlar hər tərəfdən onun üstünə töküldülər.

Çoban işi belə görəndə çomağı çəkib, çuxasını bəlgə elədi. Bunları budayıb, şil-küt elədi, hərəsini bir tərəfə yıxdı. Abbas dedi:

– Çoban qardaş, bundan sonra mənim başım qadadan-baladan uzaq olmayacaq. Gəl sənin haqqını verim get! Mən özüm nə elərəm, elərəm.

Çoban dedi:

– Mən sənnən heç zad istəmirəm. Ölüncə mən səninlə yoldaşam.

Abbas dedi:

– O çiyindəki sazı sana bağışladım.

Bəli, ərz olsun, Batmanqılınc göndərən adam düz ağasının yanına gedib, əhvalatı ona söylədi, Abbası çox təriflədi. Batmanqılınc dedi:

– O aşığın yerini bilirsənmi?

Dedi:

– Lüt Qənbərin evindədi.

Batmanqılınc dedi:

– Bu saat Aşiq Abbası mənim hüzuruma gətir, görüm o nəçidi ki, mənim aşıqlarımı bağlayıbdı.

Fərzaşlar gəlib Abbası Qənbərin evindən çağırtdılar. Qənbər dedi:

– Qardaş, yaxşı evini yıxdın. Batmanqılınc evinə gedən geri qayıtmır. O sənin boynunu vurduracaq.

Abbas dedi:

– Qoy məni öldürsünlər. Eybi yoxdu. Bir gün yaranmışam, bir gün də öləcəyəm. Sən uşaqlarının yanında qal, mən gedirəm.

Qənbər fikirləşib dedi:

– Ölüm nədi ki? Ondən ötəri də dostdan əl çəkmək olar? Mən də səninlə gedəcəyəm. Mən uşağım olsa, hamısı sənin bir dırnağına qurban! Mən səni tək buraxmaram. Dost-dostnan axıracan.

Bunlar bir-birinə qoşulub, Batmanqılıncın yanına yola düşdülər. Yolları düşdü Pəri xanımın küçəsindən. Qulluqçular onları qoymayıb dedilər:

– Bu küçə ilə getmək qadağandı. Bura Batmanqılıncın bacısı Pəri xanımın küçəsidə.

Abbas dedi:

– Mən bu küçə ilə gedəcəyəm.

Pəri xanım Abbasın gəlməyini eşitmişdi. Ora-bura vurnuxub, Abbası görməyə çalışırdı. Evinin eyvanında, bağında gəzib, Abbası gözləyirdi. Həmin gecə o, yuxuda görmüşdü ki, Abbas onun küçəsi ilə gələcək. Odu ki, tezdən yerindən durub başa çıxmışdı. Çəsmənin başında oturub, əlləri qoynunda Abbası gözləyirdi.

İndi eşit Abbasdan. Qulluqçular nə qədər əlləşdilərse Abbası ayrı yolnan apara bilmədilər. Çar-naçar razı olub, Abbası Pəri xanımın küçəsi ilə apardılar. Abbas yolnan gedirdi, gözünü çevirib baxdı ki, Pəri xanım balasını itirmiş maral kimi, əllərini qoynuna, başını çiyninə qoyub, çəsmənin başında dayanıb. Abbas onu görən kimi ürəyi bitaqət olub, dayandı. Üzünü qulluqçulara tutub dedi:

– Allahı sevərsiniz, qoyun bir neçə kəlmə oxuyum, sonra gedək.

Qulluqçular ona acıqlanıb dedilər:

– Adə, sən sarsaxlamısan, yoxsa nədi? Bura Pəri xanımın küçəsidir. Buradan, hələ bu vaxta kimi kişi xaylağı keçməyib. Tez ol, buradan uzaqlaş! Yoxsa Pəri xanım duyuc düşüb, səni də öldürər, bizi də.

Pəri xanım danışıqları kənardan eşidirdi. O saat qulluqçuları yanına çağırıb dedi:

– Onun xatirinə dəysəniz, nəslinizi yer üzünün kəsərəm. Qoyun nə kefi istəyir eləsin.

Qulluqçular ikiqat olub, Abbasın yanına qayıtdılar. Abbas sazın zilini zil elədi, bəmini, bəm, götürsün görək nə deyir:

Aldı Abbas:

Səhər-səhər sərçəsmələr başında
Gün kimi aləmə yayılan Pərim!
Hər kim mənnən sana yaman qandırsa,
Ya əqrəb dişləsin, ya ilan, Pərim!

Qovma dərgahından şirin nökeri,
Geyməyəm hər şilə, hər qələmkəri,
Hicran xəstəsiyəm, yeməm şəkəri,
Qoynundakı nara mayılam, Pəri!

Götür sürməni çək qaşına, gəlsin!
Çal əyri çalmanı başına, gəlsin!

Abbasın sözləri xoşuna gəlsin!
Hurilər qızınnan sayılan Pərim!⁵

Pəri xanım özünü saxlaya bilməyib, Abbasın yanına yüyürdü. İki aşıq-məşuq sarmaşıq kimi bir-birinin boynuna sarılıb, yarım saata kimi ayrılmadılar. Pəri xanım dedi:

– Abbas, mənim qardaşımın yanına gedirsən, nə badə, nə badə qardaşımdan qorxasan. O sana təpinəcək. Səni hədələyəcək. Sən heç keyfini pozma! Mən səninem, sən də mənim! Bizi heç kəs bir-birimizdən ayıra bilməz. Nə soruşsalar düz cavab ver! Mənim qardaşım mərdimazar adam deyil. Sana heç zad eləməyəcək. Səni incitməyəcək.

Abbas dedi:

– Gülgəz, qorxma, yar yolunda ölmək toy-bayramdı. O aşıq xoşbəxtti ki, yarın yolunda ölür.

Gülgəz Pəri dedi:

– Dediklərimi yadınnan çıxartma!

Abbas Pəri xanımla əltəmən olub ayrıldı. Qulluqçular Abbası Batmanqılıncın məclisinə apardılar. Batmanqılınc Abbasa baxıb gördü ki, bu gözəllikdə oğlanı Allah-taala tək yaradıb. Abbas da baxdı ki, Təbriz şəhərində nə qədər hörmətli adam varsa, hamısı Batmanqılıncın yanında. Öz-özünə fikir elədi ki, mən burada görəsən nə oxusam bunların xoşuna gələr. O bu fikirdə ikən Batmanqılınc ona dedi:

– Abbas, gərək aşıqlığını biruzə verəsən, görüm nə cür adamsan ki, mənim aşıqlarımı yerindən tərpətmisən.

Camaat yerbəyerdən Batmanqılıncı dedilər:

– Ağa, aşığa güldən ağır söz demək olmaz. O el gəzir. Qoy aşıqlığını biruzə versin.

Abbas sazını çıxardı basdı sinəsinə, dedi:

Ay ağalar, gəlin sizə söyləyim,
Üzüməsin əldən əli bu bəyin!
Cənnəti-ələda, bağı-behiştdə
Xoşnişin döşənsin yeri bu bəyin!

Bu kəlmə Abbasın ağzınnan qurtaran kimi hərə əlindən çıxan xələti ona verdi. Qənbər o saat xələtləri topladı bir yerə.

Aldı Abbas sözün gerisini:

Əyninə geyibdi zər ilə xardan,
Xudam qəni edib dövlətü vardan.
Nəfəsi kəskindi o Zülfüqardan,
Kəmərin qurşasın Əli bu bəyin!

Adamlar genə xələt verdilər. Abbas dedi:

Şahların şahıynan çıxaydı ova,
Qüdrət şəmşirini gətirsin sova,
Gecə-gündüz Abbas eyləsin dua,
Haqdan uzun olsun ömrü bu bəyin!

Abbas qurtarandan sonra Batmanqılınc üzünü ona tutub dedi:

– Afərin, usta! Həqiqətən yaxşı aşıqmışsan. Halal olsun sana! Bir de görüm, mənnən nə istəyirsən?

Abbas dedi:

– Bəy, dil ilə desəm dilim quruyar, qoy saz ilə deyim.
Aldı Aşıq Abbas, görək Batmanqılınc nə dedi:

Könül bir cananın sovdasında,
Cismdə insandı, mahi-ənvərdi,
Boyunu arzular bağçada bülbül,
Bilmirəm susəndi, ya sənubərdi.

Sevdiyimin hüsnü qüreyşin nuri,
Kənanın Yusifi, Çinin fəqfuri,
Deyirlər behiştə çox olur huri,
Onlar da köhnəlib, yar təzə-tərdi.

Çoxu aşıqlığı asan şey sandı,
Cəfasını gördü, çox tez usandı,
Abbas bir pərinin oduna yandı,
Görənlər dedilər: bax, səməndərdi⁶.

Abbas üstəlik dillə də dedi:

– Bəy, sənin bacın Pəri üçün gəlmişəm. Ya məni öldür, ya bacını Allahın əmri, peyğəmbərin şəriəti ilə mana ver!

Batmanqılınc fikrə getdi. Hamı minnət elədi ki, Abbas haqq aşı-
ğdı. Sözüünü yerə salma. Batmanqılınc Qara vəzirə dedi:

– Vəzir, nə deyirsən? Sənin tədbirin nədi? Pərinə Abbasa verimmi?
Vəzir cavab verdi:

– Bəy, sən bacını saz çalana versən, hamı sana əl çalıb gülər.

Vəzirin sözü Abbasa çox toxundu. Sazını sinəsinə basıb, görək nə dedi:

Nə baxırsan gözü qanlı haramı?
Sən deyən günahkar ha mən deyiləm.
Hər şəhərin bir adı var, bir sanı var.
Mən Misir şəhriyəm, Yəmən deyiləm.

Yarın qapısında üz qan eyelədim,
Əl uzatdım, çəkdim üz qan eyelədim,
Bir könülə dəydin, yüz qan eyelədin,
Mən ki, bir kəs ilə yaman deyiləm.

Abbas ağlar, libasını soydular,
Zülm eyeləyib qönçə gülün dərdilər,
Hərcayilər qaş oynadıb güldülər,
Elə deyil, yarım, haman deyiləm⁷.

Batmanqılınc dedi:

– Vəzir, sən həmişə belə pis danışırsan? Bu gül kimi cavan oğlandı. Nə olar aşıq olanda? Aşıq daha yaxşıdı. Sən ki, bir qəlbi tikə bilməyəcəksən, niyə yırırsan? Gəl razı ol, Pərinə verək buna, çıxıb getsin, heç pis oğlan deyil. Ağıllı-kamallı bir oğlandı.

Vəzir dedi:

– Bəy, mən razı ola bilmərəm. Sən bacını padşah oğluna ver, biz də padşahla qohum olaq. Tifər qan nədi ki, ondan çıxan adam nə olsun?

Abbas baxdı ki, vəzir işi burur. Batmanqılınc da onun sözünnən çıxmır. Abbas qorxdı ki, vəzir Batmanqılıncın fikrini dəyişdirə, götürdü sazı, görək Batmanqılınc nə deyir:

Özündən kiçiyi buyurma işə,
Sözün yerə düşər, heç miqdar olmaz.
Hər nə ki, iş tutsan öz əlinlə tut,
İnsan öz işində cəfakar olmaz.

Özünnən böyüyün saxla yolunu!
Düşən yerdə soruş ərzi-halını!

Amanat, amanat, qonşu malını,
Qonşu yox istəyən özü var olmaz.

Soruşun, Qul Abbas, halın necədi?
Gündüzlərim ay qaranlıq gecədi.
Sərv ağacı hər ağacdən ucadı,
Əsli qıtdı, budağında bar olmaz.

Vəzir qəzəbləndi, yerdən qalxmaq istəyəndə Abbas dedi:

– Qəzəblənmə! Hələ qulaq as!

Aldı Aşiq Abbas:

Ay ağalar, gəlin sizə söyləyim,
Yalquz daşdan olmaz divar, deyərlər.
Bəzircansan, aç, mətahın, xırd elə,
Alanlar yükündə nə var, deyərlər.

Bəylər olan saxlar alıcı quşu.
Sərraf olan seçər qiymətli daşı,
Bir oğul atadan artırsa işi,
Xalq içində ona tavar deyərlər.

İskəndər atlandı çıxdı zülmatdan,
Xızır peyğəmbər içdi abi-həyatdan,
Bəhs düşdü iyiddən, qılıncdan, atdan,
Sırfanı onlardan sivar deyərlər.

Bir bağçanın əgər barı olmasa,
Alması, heyvası, narı olmasa,
İyidin dünyada varı olmasa,
Xalq içində ona sərsər deyərlər.

Tifərqlı Abbas gecələr yatmaz,
Peyğəmbər qarğayıb, müxənnəs artmaz,
Hər nə versən haqqın yolunda itməz,
Min qadanı başdan sovar, deyərlər.

Vəzir dedi:

– Bu haranın bəd övladı idi, gəldi buraya çıxdı. Bəy, Allah xatirənə, bunu rədd elə getsin. Yoxsa bundan bizə ziyan toxunacaq.

Vəzirin bu sözü Abbasa acıq getdi. Gördü ki, adamların çoxu vəzirin tərəfinə addadı. Onun tərəfində az adam qaldı. Batmanqılınc da heç dinmir. Elə bil vəzirdən qorxur. Abbas kədərlənib sazı sinəsinə basdı, görək nə dedi:

Ay ağalar, gəlin sizə söyləyim,
Kəsə-kəsə bağrım gözə tutarlar.
Əzəldən belədi dünyanın işi,
Qiyamət pərdəsin üzə tutarlar.

Yeriyir mayalar dalında köşək,
Dünyaya gələnlər bir gün köçəcək,
Varlı yalan desə, yoxsullar gərçək,
Varlının sözünü sözə tutarlar.

Abbas, gərək dostun zatın biləsən,
Xəncər kimi bağrın başın böləsən,
Ağa vəzir, yüz il qazanc eləsən,
Axırın beş arşın bezə tutarlar!

Batmanqılınc dedi:

– Aşıq, heç fikir eləmə! Qız sənindi. Mən Pərinin sana verəcəyəm.

Batmanqılınc vəzirin sözünə baxmayıb, bacısı Pərinin şirnisini Abbasla içdi. Yedilər, içdilər, çaldılar, oynadılar, keflədilər. Vəzir də acıq eləyib, məclisdən çıxıb getdi. Bu gündən Pəri xanım Abbasın nişanlısı oldu.

Amma ki, hələ Abbas Pəri xanımla bir yerdə olmurdu. Ayrı-ayrı otaqlarda olurdular. Abbas Məmməd bəyin yanında olurdu, Gülgəz Pəri də öz otağında.

Günlərin bir günü Batmanqılınc uzaq bir səfərə çıxmalı oldu. Odu ki, Abbası yanına çağırıb dedi:

– Abbas, mən uzaq səfərə gedirəm. Qalarsan elə burada. Gələndən sonra toyunuzu eləyəcəyəm.

Batmanqılınc Abbasla, adamlarla görüşüb, öpüşüb, çoxlu qoşunla səfərə çıxmaqda olsun, al xəbəri acıq eləyib gedən vəzirdən.

Vəzir Pəri xanımı öz oğluna almaq fikrində idi. İşi belə görəndə gəzib dolandı, bir qarı tapdı, dedi:

– Səni dünya malından qəni eləyəcəyəm, Abbas ilə Pərinin arasını vur!

Qarı əlini gözünün üstünə qoyub dedi:

– Mənim əlimdən ancaq ara vuruşdurmaq gəlir. Ondan asan nə var ki? İstəyirsən günü sabah onların arasını vurum.

Qarı tumanım çəkə-çəkə, burnunu silə-silə, düz Abbasın yanına gəlib, salamnən-kalamdan sonra dedi.

– Abbas, qərib ölkədə qız sevən oğlan onnan-bunnan soruşar, qızın halına-xasiyyətinə bələd olar, sonra nişanlanır. O Pəri xanımı sən nə ağılla aldın? Sənin beynini saz aparıb, adam tanıdırsan.

Abbas məəttəl qalıb dedi:

– Axı nə olub, qarı nənə? De görək, nə var?

Qarı dedi:

– Nə olacaq? Pəri xanımın gözləri kor, ayaqları topal, dili də laldı.

Abbas lap məəttəl qaldı, fikirləşdi, fikirləşdi, bir yana çıxarda bilmədi. Qulluqçunu çağırıb dedi:

– Aparıb bu qarının başını kəsdirərsən.

Qarı baxdı ki, onu öldürəcəklər, dedi:

– Oğul, mən sana pis demədim. Dedim ki, Pəri xanımın gözləri kordu, yəni naməhrəmə baxmır. Dili laldı, yəni danışmır, söz gəzdir-mir. Ayağı topaldı, yəni sarsaq-sarsaq gəzmir. Tam məni niyə öldürürsən?

Abbas gördü ki, qarı yaxşı danışdı, onun dediyini başa düşməyib. Ona çoxlu xələt verib, azad elədi. Qarı özünü tülkülüyə vurub dedi:

– Abbas, bu yaxşılığın qabağında, mən səni Pəri ilə qaz damında görüşdürəcəyəm. İndi sən bunun əvəzində mənə nə verirən?

Abbas dedi:

– Nə istəsən verərəm.

Qarı dedi:

– Axşam, bizim evin qapısına gələrsən.

Bəli, axşam oldu, axşamlarınız xeyirlə gəlsin! Abbas düz qarının qapısına getdi. Qarının bir sürü qazı var idi. Onun üçün qarı bir daxma tikdirmişdi. Abbası aparıb qaz damında qoydu. Qarını da kilidləyib, düz Pəri xanımın yanına gəldi. Qarı bir tumanını çəkib, bir də burnunu sildi, beş-altı dəfə burnunu çəkəndən sonra Pəri xanıma dedi:

– Qadan alım, mənim xanım qızım, tək-cə bir madar qızım var. Onu bu gün ərə köçürdürəm, başını bəzəyən yoxdu. Gedək onun başını bəzə! İnşallah, səni nişanlığa köçürdəndə mən də sənin toyunda süzə-süzə oynaram.

Pəri xanım qarının sözünü yerə salmadı. Onun dalına düşüb, düz qaz damına gəldi. Qapıdan içəri girib, gördü heç kəs yoxdu, məəttəl qalıb dedi:

– Qarı nənə, toy evi belə olmaz. Hancarı bura sahabsızdır? Heç kəs yoxdu. Bura lap qaz damına oxşayır.

Qarı dedi:

– Qadan alım, darıxma! Qızım su gətirməyə gedib. Buyur içəridə əyləş, xanım adamsan, qızım sənin qulluğuna gələr.

Pəri xanım içəri girəndə gördü qaz damının dibində bir gərdək var, gərdəyi qaldırıb baxanda gördü ki, dalında Abbas, saz da qucağında oturub. Pəri xanım çox acıqlanıb dedi:

– Abbas, mənim atamın gözəl bağları, evləri var. Nə üçün belə yerdə görüşürsən? Heç ayıb deyilmi? Layiq bilib məni qaz damına gətirirsən? Heç bu yaraşan işdimi?

Abbas sazı döşünə basıb dedi:

Nazlı yarın qəmər hüsni,
Ay, günü, tələti neylər?
Yarın ləbinnən bal əmən
Şəkəri, şərbəti neylər?!

Ağladıban gülən olsa,
Eynim yaşın bilən olsa,
Bir yar ki, dərd bilən olsa,
Qaş, göz, işarəti neylər?!

Qara zülfü kəmənd olan,
Ləbləri dolu qənd olan,
Başdan-ayağa bənd olan
Sənəti, sərəcəti neylər?!

Çıxıb təxt üstə oturan,
Ağ üzdən busə götürən,
Abbası yara yetirən,
Kəbə, ziyarəti neylər?!

Qarı qarıya gəlib qışqırdı:

– İndi necəsiniz qışqırım ki, bütün Təbriz əhli bura tökülsün.

Abbas işi belə görəndə dedi:

– Dayan, bir ağız deyim, sonra qışqırsan.
Aldı Abbas:

Başına döndüyüm alagöz Pəri,
Tanrı səni mənnən ayrı salmasın!
Haqq götürsün bu beymanı aradan,
Nişanası qiyamətə qalmasın!

Gedənin gəlməsin, yatanın ölsün!
Fələk əli dəysin, dövrənin dönsün,
Firiştələr vursun, ağızı əyilsin,
Sənin bir dərdini bilən olmasın!

Soruşmadın yazıq Abbas halını,
Mən sana neylədim, tanrı zalımı?!
Əzrayil donunda alım canını,
Üstündə bir həşir quran olmasın!⁹

Pəri xanım bərk acıqlanmışdı. Acıqdan dartıb köynəyinin yaxasını da cırmışdı. Əlini sinəsinə qoyub, maral kimi nəfəs ala-ala dedi:

– Abbas, mənim sözlərim bəlkə xatirinə dəydi? Qadan alım, məni başışla! Mən sənin xeyrinə danışıram. Axı bura nə sana, nə də mana yaraşmaz.

Pəri danışanda sinəsi qalxıb düşürdü. Abbas o saat sazı götürüb dedi:

Pəri, sənin püstanların
Heç bilmirəm nəyə bənzər.
Biri yasin surəsinə,
Biri əlif-beyə bənzər.

Biri mimdi, biri cimdi,
Onları xəlf edən kimdi?
Biri səhər doğmuş gündü,
Biri bədir aya bənzər.

Biri Alxatın alması,
Biri Bağdadın xurması,
Biri şəkərin xırdası,
Biri şamamaya bənzər.

Mən Abbasam, ağılım çaşır,
Qolların boynumdan aşır,
Qızıl taxt üstdə boylaşır,
Bir cüt şahzadəyə bənzər.

Bunlar bu danışığıda, qarı özünü vəzirin qızı Əsmər xanımın yanına saldı. Altdan-üstdən ona danışdı dedi:

– Bu saat Abbas ilə Pəri xanım qaz damındadı. Mən onun qarğı-şından qorxuram, get gözünnən gör, nə bacarırsan elə!

Əsmər xanım qarının yanına düşüb, düz qaz damına gəldi. Gördü nə Abbas var, nə Pəri. Nə day var, nə daylaq. Qaz damını çox gəzdi, aradı, onlardan bir nişan tapmadı.

Demə Abbasla Pəri qarını güdürlərmiş, qarı Əsmərə xəbərə gəndə onlar da qaz damından çıxıb gediblərmiş. Əsmər xanım dedi:

– Qarı, mən bu saat Pəri xanımın yanına gedəcəyəm. Əgər Pəri xanım Abbas ilə görüşmüş olsa, özünə məşatə verib, görüşməyibse məşatə verməyib. Əgər görüşməsə sən dərinə soyacağam.

Əsmər xanım daban alıb, düz Pəri xanımın otağına gəldi. Pəri xanım çox darıxırdı. Əsməri görə kimisi içəri çağırıb ona qonaqlıq verdi. Söhbətdən, mükəllimədən sonra Pəri xanım ona dedi:

– Əsmər xanım, sən heç bura gəlməzdin, nə üçün gəlmisən? Mənim üçün nə qulluğun var?

Əsmər xanım dedi:

– Gəldim ki, bəlkə Abbas burada ola, baxam görə necə oğlandı. Sana layiqdimi?

Pəri xanım dedi:

– Vallah, Abbas bircə dəfə də olsun buraya gəlməyib.

Əsmər dedi:

– Bəs mən onu nə təhər görə bilərəm?

Pəri xanım dedi:

– Sabah bağa gəl, o tez-tez bağda olur. Mən orada onu sana göstərəm.

Bəli, Əsmər evə qayıtdı, sabaha kimi ilan vuran yatdı, o, yatmadı. Sabah açıldı, üstünüzə çox xeyirli sabahlar açılsın, qızlar cəmləşdilər. Maral sürüsü kimi Pəri xanımın bağına toplandılar. Pəri xanım Abbasa bir kağız yazdı ki, durmasın, bağa gəlsin. Pəri xanımın bir süd anası var idi. Bu iman, quran nəşib olmuş bir qarı idi. Qızlar seyrə çıxanda

qarı tez özünü Abbasa çatdırıb, kağızı ona verdi. Abbas Pəri xanımın kağızını oxuyub, bağa gəldi. Abbas bağa çatan kimi Əsmər bir nar üzüb, Abbasa verib dedi:

– Buyur!

Abbas narı almaq istədi, sonra gözünü dolandırıb Pəri xanıma baxdı, gördü ki, onun rəngi qaçıb, narı almayıb, sazı sinəsinə basdı, görək nə dedi:

Payız olcaq bağlar tökər xəzəli,
Bahar olcaq bağçanıza bar gəlir.
Bir iyidin olsa baxtı, iqbali,
Cənnət bağçasınnan ona nar gəlir.

Mən bu yerdə nə aşnayam, nə yadam,
Yar yanında nə qəmginəm, nə şadam.
Ay ağalar, nə bələli səyyadam,
Tor qururam tərhan üçün, sar gəlir.

Abbas deyər: gəncin üstü bədəndi,
Qara bağrım dəlik, zədən–zədəndi.
Ay ağalar, heç bilmirəm nədəndi
Aləmə gen dünya mənə dar gəlir.

Əsmər Abbasın sözünü başa düşdü. Onun bərk acığı tutdu. Kinayəli, kinayəli Pəriyə dedi:

– Bunun biznən ki, arası yoxdu, bizi niyə buraya gətirmisiniz?

Pəri əl-ayağa düşüb, Abbasa dedi:

– Abbas, amandı, qoyma Əsmər getsin. Getsə bizi el içində biyabır eləyəcək, o yaman adamdı. Sən allah onun könlünü al!

Abbas götürüb sazı, görək Əsmərə nə deyir:

Başına döndüyüm, ay Əsmər xanım,
Nə göyçək yaradıb yaradan səni.
Mənim meylim sənnən belə ki, xoşdu,
İstəməm gedəsən buradan səni.

Əsmər bu sözü eşidən kimi tez Abbasın yanına gəldi. Abbas baxdı ki, Pəri alınıbdı. İndi də Pərinin könlünü almaq üçün dedi:

Gəlmə xoryat, yarı yolda qalarsan,
Seyrağıb əlində zəlil olarsan,
İki dostu bir-birinnən salarsan.
Görüm haqq götürsün aradan səni!

Gözəllər içində bəslə, bəllisən,
Tərən cüvəlisən, yüz xiyallısan,
Ağ sinəsi bir cüt qoşa xallısan,
Görcəyin tanıdım oradan səni.

Gözəllikdə sənəin əvəzin hanı?
Hüsnünü bəxş edib kərəmin kanı.
Dağların maralı, çölün ceyranı,
Ovçular keçirməz bərədən səni.

Haqq da bilir Adəm ata zatıyam,
Göyü bilməm, yerin yeddi qatıyam,
Şikəstə Abbasam, xərabatıyam,
Könül, heç görmədim abadan səni.

İndi də Əsmər acıq eləyib getmək istəyəndə Pəri xanım dedi:

– Abbas, Əsməri qoyma getsin, ta sənnən küsməyəcəyəm.

Abbas dedi:

– Elə getsin, daş da dalınca. Mən heç nə deyə bilmərəm. Belə deyirəm sən inciyirsən, elə də deyirəm o inciyir.

Pəri nələc qalıb, on iki hörük saçlarının bir tel ayırıb, sinəsaz elədi, görək Əsməri nə cür geri qaytarır:

Başına döndüyüm, ay Əsmər xanım,
Sən bizim bağçaya, bağa xoş gəldin!
Süsəndən, sünbüldən, tər bənövşədən,
Mərhəmət elədin, saya xoş gəldin.

Qızlar, bu ad mana yaman ad oldu,
Yandı qara bağrım, nə bərbad oldu.
Dağıldı gözəllər, daha dad oldu,
Əlif qəddim döndü yaya, xoş gəldin!

Pəri deyər: halay-halay ha bağlar,
Təbib gələr, yaralarım ha bağlar.
Əsmər getsə, viran qalar ha bağlar,
Qatardan üzülmüş maya, xoş gəldin!¹⁰

Əsmər onun sözüne baxmayıb, düz çıxıb getdi. Abbas da ona bir söz demədi. Pəri bu işdən çox kefsiz oldu. Qarını yanına çağırıb, əhvalatı ona söylədi. Qarı ona təskinlik verdi. Qızları onun yanına topladılar. Qızlar Pərinin fikrini dağıtmaq üçün çalıb-oynadılar, oxuyub çağırtdılar, Gülgəzin kefi açıldı, qəmi dağıldı. Abbas sevgilisini qarı ilə belə kefdə görəndə sazını götürüb, görək nə dedi:

Başına döndüyüm alagöz Pəri
Geyinmiş yaşılı, alınan oynar
Cəvahir mətai, dürr xəridari,
Tutubdu dəstində ləlinən oynar.

Sevdiyim əyninə geyibdi ağı,
Çəkibdi sinəmə düyünü, dağı,
Zülfün əncəbini eylər məzağı,
Ağ üzde münəvvər xalınan oynar.

Ay Abbas, Pərinin bu çöp işləri,
Yorğun maral kimi xoş baxışları,
İncidən, sədəfdən, dürdən dişləri,
Qaymaq dodaqları balınan oynar¹¹.

Pəri xanım Abbasın incidiyini bilib, onun könlünü aldı, dedi:

– Abbas, buradan xəlvətcə get! Vəzir bilsə işimizi xarab elər. Mənim sözlərimdən incimə! Mən sənə xeyrinə danışırım.

Onlar həlal-himmət eləyib, bir-birinnən ayrıldılar. Abbas evə təzəcə gəlmişdi ki, bir adam qaranəfəs içəri girib dedi:

– Abbas, niyə durmusan? Anan ölüm üstədi.

Pəri əhvalatı bilib, gözünün yaşını ab-leysan kimi qırmızı yanaqları aşığı axıtmağa başladı, dedi.

– Abbas, məni qoyub hara gedirsən?

Abbasın ürəyi qubar əylədi. Bir təhər şirin dil ilə onu sakit eləyib, üstəlik dedi:

– Qəm yemə, anam yaxşı olar, yenə qayıdıb gələrəm.

Bəli, onlar həlal-hümmət eləyib ayrıldılar. Abbas daban aldı, Tifərqaqna yol elədi. Gəlib gördü anası ağır xəstədi. Abbas anasının yanında qalsın, sizə xəbər verək, şah Abbasdan.

Günlərin bir günü şah Abbas böyük ziyafət vermişdi. Əyan-əşrafı ziyafətə toplamışdı. Şahın baş hərəmi Pərlam başda əyləşmişdi. Pərlam çox gözəl xanım idi. Şah Abbas da ona diqqətlə baxıb dedi:

– Görəsən dünyada Pərnam kimi gözəl bir xanım varmı? Əlbəttə, ola da bilməz.

Bu o vaxt idi ki, Sarı Xoca ticarətdən təzəcə gəlmişdi. O, ayağa qalxıb, rəsmi-təzim eləyib dedi:

– Şah sağ olsun, Təbriz valisi Məhəmməd bəyin Pəri xanım adlı bir bacısı var. Günəş onun gözəlliyinnən utanıb, çıxmır, ay onun gözəlliyinnən xəcalət çəkib qaranlığa girir. Sizin baş hərəminiz Pərnam onun əlinə su tökməyə də yaramaz.

Şah dedi:

– Sarı Xoca, elə şey olmaz. Dünyada Pərnamdan gözəl yoxdu. Tez Təbrizə gedib, Gülgəz Pərinə ya zor, ya güc mənim hüzuruma gətirərsən. Sarı Xoca, əgər sözün doğru olsa, səni dünya malınnan qəni edəcəyəm. Yox, yalan olsa, boynunu vurduracağam.

Sarı Xoca dedi:

– Eybi yoxdu. Yalan olsa vurdur! Hələ bəlkə dediyinnən də bir az artıq gözəl olacaq.

Sarı Xoca sözünü tamam eləyib, Dəli Becan, bir də Allahverdi xanla Təbrizə yol aldılar, mənzilbəmənzil gedib, Təbriz şəhərinə çıxdılar. Nər üçü Məhəmməd bəyin evinə gəldilər.

Dəli Becan Pəri xanımın anasını çağıraraq dedi:

– Şah Abbasın əmrini, gərək Pəri xanımı İsfahana aparaq.

Arvad dedi:

– Qadan alım, qızımın nişanlısı var.

Becan dedi:

– Uzun danışma! Artıq-əskik eləyərsən, səni də atın quyruğuna bağlaram, düz İsfahana apararam.

Arvad dedi:

– Aparırsan, apar, mənim gücüm yox, qoşunum yox. Onu deyim ki, oğlum bu qisası yerdə qoymayacaq.

Arvad sözünü tamam elədi, zar-zar ağlayıb, gözlərinin yaşını tökdü.

Bunlar burada qalsın, eşit Pəri xanımdan. Pəri xanım evdə oturub, Abbasın yolunu gözləyirdi. Kənizlərdən biri içəri girdi, dedi:

– Bəs, bilmirsən, dəli Becan səni İsfahana Şah Abbasın hərəmxanasına aparmaq istəyir.

Pəri xanım qəzəblənib dedi:

– Məni heç kəs apara bilməz!

Elə bu söhbətdə Dəli Becan dəstəsi ilə Pəri xanımın mənzilinə girdi. Pəri xanımı zorla evdən çıxarıb, kəcavəyə basdılar. Pəri xanım dedi:

– Zalım Becan, indi ki, məni zorla aparırsan, kəcavəni əyləndir, anama bir neçə sözüm var, deyim, sonra apar.

Kəcavəni dayandırdılar. Pəri xanım on iki hörük saçınan bir tel ayırıb, döşünə basdı, mərcan dırnaqlarını təzənə eləyib, görək anasına nə dedi:

Əgər Abbas gələr olsa buraya,
Söyləgilən dalımızca gəlməsin.
Öldürərlər, itirərlər arada,
Nahaq qanı üstümüzə salmasın.

Ay ağalar, bu dərd məndə qalınca,
İncəlinçə, saralınca, solunca,
O mənimdi, mən onunam ölüncə,
Mənnən qeyri özgələri almasın.

Mən Pəriyəm, əlim yardan üzəli,
Yazıq canım bu dərdnən tez ölü,
Yetişsin dadıma Mürtəza Əli,
Üz çevirib İsfahana gəlməsin¹².

Anası ağlaya-ağlaya özünü kəcavənin ayağına salıb dedi:

– Bala, mən Abbası nə cür saxlaram? Yönü bəri olsa, ölsə də dalınca gələcək. O sənsiz dayana bilməz.

Pəri genə alsın, görək anasına nə deyir:

Başına döndüyüm gül üzli ana,
Gəlməsin Abbasım, Allah kərimdi!
Dərdinnən olmuşam dəli, divana,
Gəlməsin Abbasım, Allah kərimdi!

Fələk məni dərdə salıb güldürər,
Ağladıban çeşmim yaşın sildirər,
Becan kəmfürsətdi, gəlsə öldürər,
Gəlməsin Abbasım, Allah kərimdi!

Gülgöz Pəri saralıban solunca,
Qaynayıban peymanələr dolunca,
Qoy gəlməsin Məhəmməd bəy gəlinçə,
Gəlməsin Abbasım, Allah kərimdi!

Onlar kəcavənin pərdəsin salıb, yola düzəldilər. Pəri getməkdə olsun, indi sizə kimdən xəbər verim, Lüt Qənbərdən.

Lüt Qənbər işi belə görəni kimi, başına döyə-döyə özünü Tifarişanda Abbasa çatdırdı. Abbas Qənbəri gözü yaşlı görəni soruşdu:

– De görəni, Pəri xanımın başında nə var ki, ağlayırsan? Allah xatirinə, tez de!

Aldı Qənbər, onun cavabında görəni nə dedi:

Başına döndüyüm, qurban olduğum,
Abbas, apardılar yarını sənin.
Alışib oduna, büryan olduğum,
Abbas, apardılar yarını sənin.

Köç-köç oldu, kəcavələr düzüldü,
Axdı eyni yaş, üzə süzüldü,
Geri baxdı, əli sənnən üzüldü,
Abbas, apardılar yarını sənin.

Mən Qənbərəm, söyləməyəm heç yalan,
Sarı Xoca, Becan, Allahverdi xan,
Elinə, ölkənə saldılar talan,
Abbas, apardılar yarını sənini¹³.

Abbas bu sözü eşidən kimi varından yox oldu. Göz yaşını abi-neysan kimi tökə-tökə Qənbərdən soruşdu:

– Ədə, nə danışırsan? Bəs, Məhəmməd bəy gəlməyib? Vəzir harada idi?

Qənbər dedi:

– Evi yıxılmış, nə qoymusan, nə danışırsan? Vəzir özü onlara kömək elədi. Pərinin yerini göstərdi.

Qənbər vəzirdən çox söz danışdı. Onun da kəcavə ilə İsfahana getdiyini ona xəbər verdi.

Vəzirin hərəkəti Abbasa pis gəldi. Sazı götürüb, görəni nə dedi:

Bədvəladı əzəl başdan tanıram,
Çör-çöp yığar, yad ocağı yandırar.
Səhər durar, ar-namusun gözləməz,
Suyu tökər, öz ocağın söndürər.

Ulğun coşa gəlsə, köpük yağ olmaz,
Söyüd bar gətirsə, bağça bağ olmaz.
Zibil təpə olmaz, küllük dağ olmaz,
Yel əsəndə alçaqlara endirər.

Abbas bu sözləri deyər sərinnən,
Arxı qazın, suyu gəlsin dərinnən,
El bir olsa, dağ oynadar yerinnən,
Söz bir olsa, zərbi kərən sındırar.

Qənbər Abbasa çox təsəlli verdisə də, olmadı. Abbasın gözləri yaşla doldu, gözlərini çevirib İsfahan tərəfə baxdı. Gördü dağları tamam çiskin, duman basıb. Aldı, görək nə dedi:

Duman, gəl get bu dağlardan,
Dağlar təzə bar eyləsin.
Nə gözlərim səni görsün,
Nə könlüm qubar eyləsin.

Haşa, sevdicəyim haşa,
Deyilənlər gəldi başa,
Bir yannan özün tut daşa,
Bir yannan el çar eyləsin.

Abbas ağlar zarı-zarı,
Getməz könlünün qubarı,
İlqarınnan dönən yarı
Tanrı tezbazar eyləsin.

Söz tamam olan kimi dağlardan duman çəkildi. Yollara, dağlara gün doğdu. Ancaq Abbasın qəlbi açılmadı. Aldı, görək dübarə nə dedi:

Qasid gəldi, yardan xəbər gətirdi,
Necə çəkim bu fərağı, getdilər.
Aşiq məşuqunu qəhrə yetirdi,
Çəkdilər sinəmə dağı, getdilər.

Malı, mülkü verib ağça aldılar,
İlqarı verdilər, buğça aldılar,
Barı tərək etdilər, bağça aldılar,
Pərişan qoydular bağı, getdilər.

Abbas, cavan ömrün sən verdin bada,
Günü-günnən dərdin oldu ziyada.
Yedilər, içdilər fani dünyada,
Aldılar beş arşın ağı getdilər.

Qənbər onun qolunnan tutub dedi:

– Abbas, daha fikir eləməyin, ağlamağın yeri deyil. Pəri əldən gedib.
Kimi desən, onu sənə alarıq.

Qənbərin sözləri Abbasın qulağına girmirdi, elə hey Gülgəzi yadına salıb ağlayırdı.

Səda gəldi mana canan elinnən,
Oyandım, ağlaram bu sabahları,
Bülbül ayrı düşüb qönçə gülündən,
Görüm açılmasın bu sabahları.

Ay da qalxıb günortanın yerinə,
Talib olan qulluq eylər pirinə,
İki sevgi yetsə biri-birinə,
Allaha xoş gedər bu sabahları.

Abbas deyər: müsəllaya varmadım,
Əl uzadıb, yar zülflərin hörmədim,
Xəzəl oldu, mən gülümü dərmədim,
Dərdilər tökdülər bu sabahları.

Qənbər ona təsəlli verib dedi:

– Abbas, qardaş, qəm yemə! Gedib, gedib. Sən kimi deyirsən onu sana alarıq. Nə çox dünyada qız. İndi sən kirimişcə yerində otur! Pərinin fikrini tamam başından dağıt! Sən şah Abbasla oynaya bilməzsən. Onnan Məhəmməd bəy kimi pəhlivan bacara bilmir.

Abbasın qəmi daha da artdı. Ona təsəlli-zad kar eləmirdi. Sazını götürüb, gözlərini sim, göz yaşını təzənə eləyib, görək nə dedi:

Dindirməynən, qan ağlaram,
Artıbdı fərağım mənim.
Durub baş alıb gedərəm,
Tutduqca ayağım mənim.

Fələk məni sahib ləngə,
Düşmüşəm, qovğaya cəngə,

Gedərəm Hində, Firəngə,
Heç gəlməz sorağım mənim.

Abbas qürbət elə varsa,
Müxənnətdi geri qalsa,
Bu deylənlər gerçək olsa,
Sönübdü çıraqım mənim.

Anası Abbasın yanına gəldi, göz yaşlarını bir-birinə qatdılar.
Anası gördü ki, Abbas gedəcək. Ona təskinlik verib dedi:

– Qadan alım, oğlum, bu dönüş də mənim sözümlə eşit! Heç hara getmə! Gəl Təbrizdə, Tifarqanda kimin qızını deyirsən sana alım. Sən bu daşı ətəyindən tök! Qız ağacı, qoz ağacı, çaldılar, çapdılar, daha geri qayıtmaq olmaz. Mən sənnən əl çəkəsi deyiləm.

Abbas sazı götürüb, onun cavabında dedi:

Nə ağlarsan, nə sızlarsan,
Bir dərdi beş olan könlüm!
Axırda zünnar bağlarsan,
Qəmə yoldaş olan könlüm!

Yarım gedib obasınnan,
Alım dərdi-bəlasınnan,
Çərxi-fələk badasınnan
İçib sərxoş olan könlüm!

Doymamışam göz-qaşınnan,
Aləm yanır ataşınnan,
Heç duman getmir başınnan,
Baharı qış olan könlüm!

Abbas ağlar arsız-arsız,
Dünya, sənsən etibarsız,
Deyirdin dözərəm yarsız,
Döz, bağı daş olan könlüm!¹⁴

Arvad genə yalvardı, yapışdı, oğlunun göz yaşını yaylığı ilə sildi, dedi:

– Oğul, atanın yerində otur. Mülk-malına sahib ol! Birinin qızını da al, ev-eşik sahibi ol! Tacir ol! Bu aşığı daha burax!

Abbas başını bulayıb sazını sinəsinə mindirdi, dedi:

Mən olmuşam dərdü qəmin barkəşi,
Qəmdən tikdirmişəm nə qalam indi.
İstədim ki, yara bir namə yazım,
Nə mürəkkəb tapdım, nə qələm indi.

Leyli Məcnun məskənini dağ etdi,
Sinəsi üstün düyün etdi, dağ etdi,
Fələk vurdu, ləşkərimi dağıtdı,
Ləşkərim qalmadı, nə qalam indi.

Bir ərzim var, mən də deyim şahana,
İlahiyə şükr eylərəm, şaha nə?
Qorxuram ki, nazlı yarı şah ana,
Nə qovğayam indi, nə qalam indi.

Kitablar oxuyub, cimadə getdi,
Məhəmməd meraca cumada getdi,
Abbas ağlar, Gülgəz Cuma da getdi,
Pərisiz dünyada nə qalam indi.

Anası dedi:

– Oğul, Pərinin bir az gözəlliyi var, nə olsun? Ondan ağıllı, kamallı qız çoxdu. O nədi ki, ondan ötrü ağlayırsan, özünü bada verirsən? Sən lap axmaq adamsan. Pəri heç əslində bir qız deyildi.

Anası çox dedi, Abbas az eşitdi. Axırda çar-naçar razı olub, Abbas ilə halal-hümmət eləyib yola saldı. Abbasla Qənbər düz gəlib Pəri xanım olduğu evə çıxdılar. Abbas nə gördü, lələ köçüb, yurdu qalıb. Pəri nə gəzir? Qızıl quş yerində qarğalar, tər lan yerində sar gəzir. Ürəyi qubar eyelədi. Sazı sinəsinə basıb, görək nə dedi:

Gəldim, gördüm Pəri köçüb yurdunna,
Yaylaq yeri çəmən olmuş, ay olmuş.
Bundan belə mən sağlığı neylərəm?
Rəqib yar ləb əmən olmuş, ay olmuş.

Yenə artdı mən fəqirin ələmi,
Çərxi-fələk tərsə çəkdi qələmi,
Göz yaşına qər q eylərəm ələmi,
Qətrə sular ümman olmuş, ay olmuş.

Məclisimə surahılar düzüldü,
Eynim yaşı qabdan-qaba süzüldü,
Ağla, Abbas, əlin yardan üzüldü,
Bu gün axır zaman olmuş, ay olmuş.

Pəri xanımı zalımlar İsfahana aparanda o, xəli toxuyurdu. Xəlisini yarımçıq qoyub, əlində olan kələfi də yerə tullayıb getmişdi. Bir kağız da yazıb, anasına vermişdi ki, gələndə versin Abbasa.

Pərinin anası elə bilirdi ki, qızın aparıldığını Abbas bilmir. Odu ki, onun fikrini dağıtmağa çalışdı, dedi:

– Abbas, başına dönüm, nə olub ki, belə rəngi-rufun solub?

Abbas dedi:

– Ana, tez Pəri xanımdan mana bir xəbər!

Arvad Pəri xanımın aparıldığını Abbasdan gizlətmək istədi. Özünü sad göstərib dedi:

– Qadan alım, Pəri xanım qonşuya gedib, bu saat gələcək.

Abbasın gözünə Pəri xanımın toxuduğu xalı dəydi. Sazı köynəyin-nən çıxarıb, zilini zil, bəmini bəm eləyib, görək nə dedi:

Müşərrəfəm, dilbər, sənin yolunda,
Dünya şövkətinnən xalı san barı,
Uğradıbsan məni Əyyub dərdinə,
Dərmanım səndədir, halısan barı?

Sallana-sallana oda gedərsən*,
Yandırıb cismimi oda gedərsən,
Nahaq dilbər, sən da oda gedərsən,
Od budu – sinəmdə xalis anbarı.

Xalı yığırdırılır var ayağına,
Yoxsul üzün sürtür var ayağına,
Abbas, əlin yetmə yar ayağına,
Döşən payandaz, ol xalı, sən barı.

Abbas sözünü tamam elədi. Arvad baxdı ki, Pərinin getdiyini Abbas bilir. Kağızı çıxarıb ona verdi. Abbas Pərinin kağızını oxumağa başladı. Pərinin anası ona dedi:

* Odu ha gedərsən

– Oğul, sən heç ağlayıb sızlama. Məhəmməd bəy gələcək. Pərini yer üzündə də olsa tapıb gətirəcək, yer altında da. O elə oğul deyil, qisası yerdə qoymayacaq. Sən arxayınca yerində əyləş.

Abbas sakit olmadı, sazı götürüb dedi:

Ağlaya-ağlaya düşdüm yollara,
Yar ayrısı, dərdü möhnət yara yüz...
Dərdim olub əvvəlkinənən beşbetər,
Şan-şan oldu qara bağrım, yara yüz.

Tutdum yar əlinnən bəlkə sağalam,
Saqi laldı, saqi sərxoş, saqi lam,
Çətin-çətin bu yaradan sağalam,
Dərd bir olub, dərman doxsan, yara yüz.

Abbas deyər: yara qurban yar üçün,
Doğra bağrım, kəs ciyərim yar üçün,
Yar odu ki, bu dünyada yar üçün,
Yaxa yırtı, zülf dağıda, yara üz¹⁵.

Bəli, bu da Abbası saxlaya bilmədi. Kəcavələrin getdiyi yolu öyrənib, daban aldı.

Abbas beş mənzili bir mənzil eləyib gedirdi. Bir də baxdı ki, odu, uzaqdan kəcavə görünür. Abbasın ürəyi dəmirçi körüyü kimi alışıb yandı. Sazı sinəsinə basıb dedi:

Başına döndüyüm, qurban olduğum,
Qoyma, dəli Becan yarım apardı!
Alışıb oduna büryan olduğum,
Qoyma, dəli Becan yarım apardı!

Şah Abbas hökmilə naməni yazır,
Qurub kəcavəni olubdu hazır,
İsfahannan gəldi o zalım vəzir,
Qoyma, Dəli Becan yarım apardı!

Mən Abbasam, heç vaxt söyləməm yalan,
Elimə ölkəmə saldılar talan,
Xoca, Dəli Becan, Allahverdi xan,
Qoyma, Dəli Becan yarım apardı!

Abbas baxdı ki, belə getməklə karvana çata bilməyəcək. Özünü bir kəsə yola saldı. Bu yolnan gedib, onlardan qabaq Xoca Yəqub quyusunun başına çıxdı. Oturub gözləməyə başladı. Hannan-hana kəcavə gəlib çıxdı. Becan kəcavəni bir az kənarda açıb, quyudan su çəkməyə gəldi. Baxdı ki, quyunun başında bir cavan aşıq oturub. Becan aşıqdan əhval-pürsən olanda Pəri xanım başını kəcavədən çıxarıb, gördü nə... Abbas quyunun başındadı.

Becan Pərinin nişanlısının Aşıq Abbas olduğunu eşitmişdi, amma görməmişdi. Onun üçün də Aşıq Abbası tanımadı. Tez Pərinin yanına qayıdıb gördü ki, Pəri ağlayır. Ondan soruşdu:

– Bu sirdən məni agah elə görüm, sən niyə bu aşığı görəndə ağladın?

Pəri sirri gizlədə bilməyib dedi:

– Becan, o gördüyün aşıq mənim sevgilimdi. Onun üçün ağladım.

Becan elə Abbası çoxdan axtarırdı. Sarı Xoca ilə kənara çəkilib, söz bir yerə qoydular ki, Abbası quyuya salıb öldürsünlər. Tez bir yaxşı süfrə düzəldilər. Abbası da çağırıb, dil-ağız eləyib dedilər:

– Abbas, padşah əmr idi. Sənin nişanlıni aparırıq. Bizdə günah yoxdu. Sən heç qorxma. Biznən gedərsən. Şah Abbas rəhmkar bir adamdı. Sana baxıb, nişanlıni özünə verər. Heç qəm etməyinən. İndi gəl, sən hamımızdan cavansan, səni quyuya sallayaq, bir az su içək, sonra yola düzələk.

Abbas bunların sözüənə razı oldu. Onların kələyini bilmədi. Bəli, hamı quyunun başına gəldi. Kəndiri Abbasın belinə bağlayıb, quyuya saldılar. Bir xeyli su çəkənnən sonra kəndiri kəsdilər. Abbas quyuda qaldı. Pəri bunu görəndə dad-fəğan eləyib qışqırdı, ağladı, yalvardı ki, Abbası çıxartsınlar. Ancaq onun sözüənə baxmadılar. Pəri xanım yüyürüb, quyunun başına gəldi.

Becan baxdı ki, Pəri özünü quyuya atmaq istəyir. Tez onu tutdu. Güclə dartıb, kəcavəyə mindirmək istəyəndə Pəri dedi:

– Becan, qoy heç olmazsa bir neçə söz deyim, sonra nə eləyirsən elə!

Bircə insaf eylə, ay zalım Becan,
Ayrırma Abbasdan, zülmdü mana.
Sənsən bu ölkədə ədalət, divan,
Ayrırma Abbasdan, zülmdü mana.

Becan, sən eləmə qəddimi kaman,
Aşiqə, məşuqə çəkdirmə aman,
Sən olasan o duz-çörək, nəmək-nan,
Ayırma Abbasdan, zülmü mana.

Pəri dərd əlindən yetişdi cana,
Oldum yar eşqinən dəli, divana.
Qəflə-qatır işlər ol Tifərqana,
Ayırma Abbasdan, zülmü mana.

Becan onu sürüyə-sürüyə kəcavəyə mindirdi. Kəcavə yola düzəldi. Pəri başına döydü, şivən eylədi, tay haray hara çatacaq? Abbas əldən çıxmışdı. Başını yerə sövkəyib, ağlamağa başladı. İndi eşit Abbasdan!

Abbas qəflə-qatırın tappılısınınan bildi ki, kəcavə yola düzəldi. Pəri getdi. Quyunun içərisində sazı sinəsinə basıb, görək nə dedi:

Ay ağalar, gedənə bax, gedənə,
Məni gözü yaşlı qoyub, yar gedər,
Yüklənibdi qəflə-qatır, barxana,
Sanasan ki, külli-ələm var gedər.

Bizim yerin bənövşəsi bitibdi,
Heyf, cavan ömrüm başa yetibdi,
Kəcavəsi gedib gözdən itibdi,
Dəvə bozlar, sarvan ağlar, nər gedər.

Gəzdim alçaqları, gəzdim ucanı,
Görüm yolda qalsın dəli Becanı,
Yar yolunda qoyum bu şirin canı,
Abbas ağlar, Pəri kimi yar gedər¹⁶.

Bunlar getməkdə olsun. Abbas da quyuda qalmaqda, al xəbəri quyunun sahibi Xoca Yəqubdan!

Xoca Yəqub həmişə sübh namazını bu quyunun başında qılırdı. Səhər tezdən genə də quyunun başına gəldi. Baxdı ki, kimsə quyunun ağzını möhkəm-möhkəm daşla qayıdır. Xoca Yəqub qaldı mat-məəttəl ki, görəsən bu necə olan işdi. Bir də Xoca Yəqub bir hənirti eşitdi. Diqqət eləyib, baxdı ki, səs quyudan gəlir.

Xoca Yəqub əvvəl elə bildi ki, onu qara basır. Ya quyuda cin, şeytan var. İstədi durub qaça. Sonra özünə ürək-dirək verib diqqət elədi, gördü yox, bu hənirti adam hənirtisinə oxşayır.

Səsləndi:

– Quyudakı, kimsən?

Abbas dedi:

– Mənəm. Tifərqlanlı Aşıq Abbasam. Məni quyuya salıblar. Kim-sənsə, Allah xatirinə, məni buradan xilas eylə!

Xoca Yəqub səsindən Abbası tanıdı, dedi:

– Abbas, səni kim saldı quyuya?

Abbas dedi:

– Dəli Becan.

Xoca Yəqub dedi:

– Dayan, gedim adam gətirim, daşı quyunun ağzından götürdüm, bir də ip gətirim, səni çıxardım.

Xoca Yəqub bunu deyib, daban aldı kəndə tərəf.

Bu vaxt Abbas nə gördü? Darda qalanların dadına yetən Şahimərdan, budu gəldi. O saat əlini atıb quyunun ağzındakı daşı götürüb, atdı bir tərəfə, dedi:

– Abbas, qorxma, səbr elə, nicat taparsan.

Bunu deyib, əlini uzatdı, Abbası quyudan çıxarıb, qoydu kənara. Abbas bayax ha ağılı sərdən verib, bihuş yıxıldı yerə. İndi Abbas burada qalsın, sənə kimnən deyim, Xoca Yəqubdan.

Bəli, Xoca Yəqub özünü kəndə çatdırdı. Bir dəstə adam götürüb, quyunun başına gəldi. Baxıb nə gördü?

Daşı quyunun ağzından kənara tullayıblar. Abbas da kənarda bihuş yatır. Xoca Yəqub əlini göyə tutub dedi:

– Xudaya, bu nə möcüzədi? Bu daşı quyunun ağzından kim götürdü? Bunu quyudan kim çıxartdı?

Bu dəmdə Abbas ayıldı. Dörd tərəfə baxdı, göz gəzdirdi. Xoca Yəqubgildən başqa kimsəni görmədi. Sazı sinəsinə basıb, görək onlardan necə xəbər aldı:

Kor olasan, ay gözlərim,
Ağam görən hara getdi?
Beşikdə ikən əntəri
İki bölən hara getdi?..

Zülfüqarı çəkdi daşa,
Bir cüt bulaq çıxdı qoşa.
Əjdahanı başdan-başa
Bölüb, soyan hara getdi?..

İstərəm Şiri-xudanı,
Ağamı, Şahi-mərdanı;
Mən Abbasi, binəvanı,
Ağlar qoyan hara getdi?..

Xoca Yəqub sözdən bütün əhvalatı başa düşdü. Üstəlik onu da bildi ki, Abbas sevgilisinin dalınca gedir. Xoca Yəqub ona xeyir-dua verib dedi:

– Aşıq, get! Yaxşı yol! Uğurlar olsun! Allah səni öz sevgilinə çatdırsın!

Abbas Xoca Yəqubla görüşüb, İsfahana yol aldı. Bir müddət yol gedənnən sonra bərk yoruldu, qıçları heydən düşdü, üzüquylu düşüb yatdı. Aləmi-röyada gördü ki, bir adam ona deyir:

– Abbas, qalx! Yatmaq vaxtı deyil!

Abbas sərsəm yuxudan ayılıb, gördü göy əmmaməli, göy atlı bir adam onun yanında durub.

Göy atlı dedi:

– Abbas, bu atın rikabınnan yapış, gözlərini də yum! Havaxt desəm aç, onda açarsan.

Abbas atın rikabınnan yapışıb, gözlərini bərk yumdu. Bir az sonra atlı dedi:

– Abbas, gözlərini aç!

Abbas gözlərini açdı, gördü İsfahan şəhərindədi. Yanında da heç kəs yoxdu. Çox fikirləşdi, bilmədi hara getsin. Gəzə-gəzə bir çayçıya rast gəldi. Çayçı baxıb gördü ki, bu elə bir gözəl oğlandı ki, yemə, içmə, xətti-xalına, gül camalına tamaşa elə! Özü də qərrib adamdı. Dedi:

– Oğlan, görürəm qəribsən. Gəlsən, mənim yanımda şeyird qalasan.

Abbas dedi:

– Qalaram, niyə qalmıram.

Bəli, Abbas çayçıya şeyird qaldı. Burada üç-dörd gün şeyirdlik elədi. Abbas çayçıdan bütün əhvalatı öyrənib bildi ki, hələ Becan Gülgəz Pərinə İsfahana gətirib çatdırmayıb. Abbas gözləməyə başladı. Bəli, bir gün, beş gün, bir həftə, iki həftə, düz qırx gün keçdi. Qırx

birinci gün şəhərdə şadyanalıq başladı. Abbas baxdı ki, hamı tamaşaya gedir. Gəldi çayçının yanına, dedi:

– Əmi, biz də tamaşaya gedə bilərikmi?

Çayçı dedi:

– Niyə gedə bilmirik, lap yaxşı gedərik. Könlün istəyirsə, dur bu saat gedək.

Çayçı Abbası da götürüb, ala qapının ağzına gəldi. Bir az gözlədlər, bir də gördülər ki, kəcavələr, budu, gəlir. Becan Aşiq Abbası görən kimi tanıdı.

– Vəzir, biz bunu Xoca Yəqubun quyusuna salıb gəlmədikmi? Bu nə təhər işdi? Bu quyudan necə çıxdı? Özü də bizdən tez gəlib çatıb.

Abbas onları belə mat-məəttəl görüb, özünü atdı ortaya, dedi:

– Çox fikir eləmə, Becan! Pəri xanımı Şah Abbas üçün gətirməyin sadlığına izn ver bir neçə söz deyim.

Becan izn vermək istəmədi. Camaat yerbəyerdən qışqırdı:

– Söylə, aşiq, söylə!

Aldı Aşiq Abbas:

Başına döndüyüm, qurban olduğum,
Endir kəcavəni, yarı görəyim.
Ala gözlərinə heyran olduğum,
Endir kəcavəni, yarı görəyim.

Əmən bilər ləblərinin qəndini,
Salmışam boynuma yar kəməndini,
Telli, sarvan, sən bilirsən fəndini,
Endir kəcavəni, yarı görəyim.

Mən Abbasam, yol üstündə duraram,
Gah ağlayıb, gah da boynum buraram,
Sarı sarvan, sana bir ox vuraram,
Endir kəcavəni, yarı görəyim¹⁷.

Söz tamam oldu. Becan çayçıdan soruşdu:

– Bu neçə vaxtdı buradadı?

Çayçı dedi:

– Qırx gündü ki, mana şeyirddi.

Becan bu işə mat-məəttəl qaldı. Tez özünü Şah Abbasın hüzuruna yetirdi. Ədəb salamını yerinə yetirənnən sonra dedi:

– Qibleyi-aləm sağ olsun, sana bir sözüüm var. Əgər izn versən deyərəm.

Şah dedi:

– İzndi, de!

Becan dedi:

– Şah sağ olsun, qız gəlib, ancaq nişanlısı da gəlib.

Şah Abbas dedi:

– Becan, bu nə sözdü? Necə nişanlı?

Becan dedi:

– Şah sağ olsun, Pərinin Abbas adlı bir nişanlısı var. O bizim dalmıza düşüb Xoca Yəqubun quyusunun başına gəlmişdi. Biz onu quyuya saldıq. Ağzına da elə bir daş qoyduq ki, qırx adam götürə bilməzdi. İndi gəlib burada görürəm ki, Abbas çayçının yanında şəyirdi. Özü də qırx gündü buradadı.

Şah əmr elədi Abbas ilə çayçını onun hüzuruna gətirdilər. Şah xəbər aldı:

– Aşiq, bunlar səni Xoca Yəqubun quyusuna salmışdılar, bəs nə cür olub ki, orada ölməyib nicat tapmısan?

Abbas dedi:

– Şah, dilimlə desəm, dilim quruyar. İzn ver, sazla deyim.

Şah Abbas izn verdi. Aşiq Abbas sazı sinəsinə basıb, görək nə dedi:

Qalmışdım qəri-zəmində,
Cuşimə bir nida gəldi.
Oyandım xab-qəflətdən,
Məhəmməd Mustafa gəldi.

Dərin dəryaya dalmışdım,
Könlu zülmata salmışdım,
Hamıdan dalda qalmışdım,
Dada İmamzada gəldi.

Özüm doğru, sözüüm düzdü,
Bədən birdi, yara yüzdü,
Abbas, üzün nurlu üzdü,
Cəbrayıldan səda gəldi.

Şah Abbas qəzəblənib dedi:

– Ədə, nə Məhəmməd Mustafa, nə İmamzada, nə Cəbrayıl? Sən nə danışsən? Səni bu saat içi zəhərnən dolu quyuya salım, qoy dediklərin gəlib qurtarsın, görək nə cür qurtaracaqlar.

Bu tədbir Sarı Xoca ilə Becana çox xoş gəldi. Yerbəyerdən dedilər:

– Şah sağ olsun, tədbirin çox gözəl tədbirdi. Əmr et, əməl eləsinlər.

Bunların bu hərəkətləri Aşıq Abbası yandırdı. Sazını döşünə basıb dedi:

Şeytan qalib olub, şeytənət artsa,
Dəyər bir-birinə kəc adam oğlu.
Bütün dünya haqq yolunda düz olsa,
Qoymaz düzəlməyə bic, adam oğlu.

Bir söz deyim sənə, qəzəbə dolma!
Namərdin əlinnən heç badə alma!
Seyrağıb adamla oturub-durma!
Bir gün elər səni puç, adam oğlu!

Abbas deyər: cism nədi, can nədi,
Ərəsətdə gedə nədi, xan nədi,
Zülmkar padşaha din, iman nədi,
Qoyubsan küfrən, tac, adam oğlu!

Aşıq Abbasın bu sözləri Şah Abbasın qəzəbini daha da artırdı. Ağı köpükləndi. O saat hökm elədi, Aşıq Abbası zəhərlə dolu olan bir quyunun içinə saldılar. Çayçı Abbasın paltarını, sazını götürüb ağlaya-ağlaya evinə getməkdə olsun, indi eşit Pəri xanımnan.

Pəri xanım başına-gözünə döydu, göz yaşını tökdü. Özünü öldürmək istədi. Şah Abbas onu hərəmxanasına göndərdi. Elə bil Pəri zindana düşdü. Axşam oldu, Şah Abbas durub Pərinin yanına getdi. Pərinin gözəlliyi Şah Abbası heyran eləmişdi. Baxdı ki, Pərnam doğrudan da heç bunun əlinə su tökməyə də yaramaz. Şah Pəri xanıma yaxınlaşmaq istədi. Pəri dedi:

– Mənim sevgilimi zəhər quyusuna atıb öldürdün, bu öz yerində, ancaq onun qırxı çıxmamış, mənə səmt gəlsən özümü öldürəcəyəm.

Şah Abbas gördü xeyr, əməl eləyəsi iş deyil, ona əl vursa özünü öldürəcək, ipə-sapa yatan adam deyil. Odu ki, razı oldu.

Bunlar burada qalsın, sizə xəbəri verim Məhəmməd bəydən.

Məhəmməd bəy səfərdən evlərinə gəlib gördü nə Abbas var, nə Pəri xanım. Anası bütün əhvalatı, mən sizə nağıl elədiyim kimi, ona nağıl elədi. Məhəmməd bəy çox qəmləndi. Bildi ki, bacısını İsfahana Şah Abbasın hərəmxanasına aparıblar, Abbas da onun dalınca gedib, özü də Şah Abbas Aşıq Abbası öldürəcək. Üç adam çağırtdırdı, biri ərəb, biri fars, biri də türk. Onlara dedi:

– Qoçaqlarım, İsfahana gedərsiz. Aşıq Abbasın öldü-qaldısını öyrənərsiz, qayıdıb mənə xəbər verərsiz. Şah Abbasa qonaq olub deyərsiz bizə elə aşıq lazımdı ki, üç dildə söz deyə bilsin: ərəbcə, farsca, türkcə. Bunu Abbasdan başqa dünyada heç kəs bacarmaz. Onda Abbasın öldü-qaldısını şah sizə deyəcək.

Məhəmməd bəy bunlara çoxlu pul verib, yola saldı. Bunlar yola düşüb, İsfahana tərəf getməyin binasını qoydular. Mənzilbəmənzil, teyyi-mənazil, az getdilər, üz getdilər, gedib İsfahana çıxdılar. Uzaq ölkə qasidi kimi, Şah Abbasın yanına gedib, xidmət məqamında dayandılar. Şah Abbas onlardan soruşdu:

– Nə məqsədə gəlmisiniz?

Qasidlər dedilər:

– Şah sağ olsun, bizim ölkədə yaşayan əhali üç dildə danışır: ərəbcə, farsca, türkcə. Bizim padşahımız oğluna toy eləyir. Ona üç dildə oxuya bilən aşıq lazımdı. Deyirlər Təbrizdən bura Abbas adlı bir aşıq gəlib, o bilir. Onun üçün gəlmişik.

Padşah dedi:

– Bizim ölkədə ərəbcə, farsca, türkcə oxuya bilən aşıq yoxdu. O, dediyin Abbas da zəhər quyusuna düşüb ölüb.

Qonaqlar çayçıya rast gəlib, ona qonaq oldular. Çayçı bunlara çox hörmət-izzət elədikdən sonra soruşdu:

– Qonaqlar, ayıb olmasın soruşmaq, deyin görüm, siz bura niyə gəlmisiniz?

Dedilər:

– Bizim Aşıq Abbas adlı bir adamımız itib. Onu axtarıyıq.

Çayçı dedi:

– Aşıq Abbas elə mənim evimdə olurdu. Şah Abbas onu zəhər quyusuna atıb öldürdü.

Qonaqlar dedilər:

– O zəhər quyusunun yerini bilirsənmi?

Çayçı dedi:

– Bilirəm, ancaq oraya heç kəs gedə bilməz.

Qonaqlar dedilər:

– Sana bir kağız yazıb versək Gülgəz Pəriyə çatdırı bilərsənmi?

Çayçı dedi:

– Çatdırı bilərəm.

Qonaqlar bir kağız yazıb, çayçı ilə Pəri xanıma göndərdilər ki, bilsin görək Aşiq Abbas ölüb, yoxsa hələ sağdı. Çayçı kağızı Pəri xanıma aparmaqda olsun, qulluğunuza Pəri xanımnın xəbər verim.

Pəri xanımın yanında Bəyim adlı bir imanlı qarı var idi. Bu qarı çox rəhmdil bir arvad idi. Pəri xanım həmişə sözünü ona söyləyib, sirrini ona deyirdi. O da Pəri xanıma əlinnən gələn köməyi elərdi. Pəri xanım Bəyim qarı ilə oturub söhbət eləyirdi, bu vaxt çayçı kağızı gətirib ona verdi. Pəri xanım qarını da götürüb, gəzmək bəhanəsilə quyunun başına gəldi. İndi eşit Abbasdan.

Abbas ölməmişdi. Qeybdən quyuda olan zəhər gülaba, Abbasın yeri də zərrin otağa dönmüşdü. Abbas güləb içində oturub, fikir dəryasına batmışdı, birdən Gülgəz Pərinin bir damla göz yaşı onun üzünə düşdü. Abbas dik sıçradı. Onun canı tır-tır əsdi, bu damla suyun yar gözünün yaşı olduğunu hiss etdi. O saat üzünü yuxarıya tutub, görək nə dedi:

Başına döndüyüm ala göz Pəri,
Gahdan ağla, gahdan yada sal məni!
Qara bağrım şan-şan oldu, dəlindi,
Gahdan ağla, gahdan yada sal məni!

Bağman oldum, bağım təğayır oldu,
Gözüm gördü, ağlım tağayır oldu,
Xoryat əli dəydi, toğ ayır oldu,
Gahdan ağla, gahdan yada sal məni!

Mən sana can dedim, sən də mana can,
Alış eşq oduna, mənim kimi yan,
Adım Aşiq Abbas, yerim Tifarqan,
Gahdan ağla, gahdan yada sal məni!

Bəyim qarı baxdı ki, Abbas sağdı, Pərinin gəlməyini də bildi. İndi əgər Pəri də başlayıb onunla danışsa, eşidib bilən olar, işin içindən iş çıxar. Odu ki, Pərinin danışmağa qoymayıb dedi:

– Qızım, Abbasın sağlığını ki, bildin, bəsdı. Tay burada durmaq olmaz. Abbası orada saxlayan saxlayıb. Bilib, gələrlər. Abbası da öldürərlər, bizi də. Gəl çıxmaq gedək!

Pəri baxdı ki, Bəyim qarı ağıllı söz deyir. Durub onunla evə gəldi. Sonra Bəyim qarını göndərdi ki, gedib əhvalatı çayçıya xəbər versin.

Bəyim qarı özünü tez çayçının evinə yetirib dedi:

– Adamlara xəbər ver ki, Abbas hələ sağ-salamatdı.

Adamlar bu xəbərdən çox şad oldular, ancaq nə qədər elədilər, çalışdılsa, özlərini quyunun başına sala bilmədilər. Axırda naəlac qalıb, Məhəmməd bəyə xəbər vermək üçün geri, yola düşdülər.

Aşiq Abbas üçün quyuda bir saat bir il keçirdi. Günlərin bir günü öz-özünə dedi:

– Yaxşı, mən bu quyunun içərisində həmişə qalım, nə olsun? Axı mənim sevgilim şah Abbasın əlində qalıb. Mənim yolumu gözləyir. Mən onu şah Abbasın əlinə qurtarmalıyam.

Dərd yenə də Abbası götürdü. Sazı sinəsinə basıb, görək nə dedi:

Xaliqi ləm-yəzəl, vahidi-yekta,
Salma nəzərindən, ay ağa, haray!..
Mən ki, qovruluram tənə sözüynən,
Pərvanə tək yandım, ay ağa, haray!..

Başına döndüyüm ala yapışır,
Zər-zərbaf geyinib, ala yapışır,
Mərdin qaydasıdı – ələ yapışır,
Seyrağıb əl atar ayağa, haray!..

Kəbədən gələnin bu müşk gülünə,
Bülbül, əhvalımı demiş gülünə,
Şikəstə Abbasın bu müşkülünə,
Sən özün yet dada, ay ağa haray!..

Abbas sözün qurtaran kimi bir səs gəldi. Qeybdən ona dedilər:

– Abbas, fikir eləmə! Gözlərini yum! Səni zəhər içində bəsləyən, sənə nicat da verəcək.

Abbas gözünü yumdu. Bir vaxt gözünü açıb, özünü Pəri xanımın bağının qabağında gördü¹⁸. Gözünü dörd tərəfə gəzdirib gördü ki, Pəri xanım eyvanda dayanıb. Pəri xanım da Abbası görüb güldü. Pəri xanımın

gülməyi Abbasa toxundu. Öz-özünə dedi: ey dadi-bidad, yəqin Pəri xanım mənən üz döndərib. Mənim bu hala düşməyimə gülür. Yəqin ki, o, şah Abbasın fənd-felinə uyub. Sazı sinəsinə basıb dedi:

Nə gülürsən, mənim kimi gülüncə,
Sən mana gülüncə, dərdə gül, Pəri!
Alişan otaqda, zərnişan bağda
Süsəni, sünbülü dər də, gül, Pəri!

Bir zaman gəzirdik Təbrizdə bağı,
Sinəmə çəkirsən dağ üstədən dağı.
Bənd edibsən mənim kimi dustağı,
Sən məni qoyubsan darda, gül, Pəri!

Abbas gətirdi dar ayağına,
O qulaş qolların sal ayağına,
Qanınnan xına yax əl-ayağına,
İndi mənim kimi mərdə gül, Pəri!¹⁹

Pəri xanım baxdı ki, gülməyi Abbasın keyfinə toxunub. Tez Abbasın yanına gəldi. İki aşiq-məşuq bir-birinin boynuna sarıldılar. Pəri xanım dedi:

– Abbas, mən sənə salamət qurtarmağına sevinib gülürdüm. Sən niyə incidin?

Abbas dedi:

– Elə bildim ki, rəqibə uyub, məni tərək eləmişən.

Gülgəz Pəri dedi:

– Ağına ayrı şey gəlməsin. Mən sənə dönmərəm. Ancaq qorxuram gəlib bizi burada görələr. Gəl tez buradan çıxıb gedək!

Abbas dedi:

– Pəri, qadan alım, bir neçə tapşırığı var, qoy deyim, sonra get! Ölüm itimdi, bəlkə sonra heç görüşmədik.

Bunu deyib Abbas sazı döşünə basdı:

Başına döndüyüm, a Gülgəz Pəri,
Əmərlər dilini, aman, əl aman!..
Badi-səba mənə yaman yağdı,
Dağıdar telini, aman, əl aman!..

Kəsmə ala gözün siyah sürməsin,
Seyrağıblar qönçə gülün dərməsin,
Pünhan danış, bədnəzərlər görməsin,
Kəsərlər dilini, aman, əl aman!..

Hərdən sən Abbası yada salanda,
Dindirib, söyləyib, könlün alanda,
Əbrişim saçların səcdə qılında,
İncidir belini, aman, əl aman!..

Gülgəz Pəri dedi:

– Abbas, heç qorxma! Yel də olub yanımnan ötə bilməzlər. Mən sənənin, sən də mənənin.

Abbas ilə Gülgəz Pəri bir-birindən ayrıldılar. Abbas tez çayçının evinə gəldi. Çayçı onun üzünən-gözünən öpüb, salamat qalmağına çox sevindi. Abbas Təbrizdən əhval soruşdu. Çayçı Təbrizdən gələn adamların əhvalatını ona söylədi. Çayçı Abbasa faxir libas geyindirib hamama apardı, qaytarıb evinə gətirdi. Dedi:

– Abbas, heç bir yana çıxma! Şah adamları səni görərlər, genə tutarlar.

Bəli, bir neçə gün də belə gəldi, keçdi. Abbas çayçının evində yedi, içdi, istirahət elədi.

Günlərin bir günündə Abbas öz-özünə dedi: Ey dadi-bidad! Mən burada niyə oturmaşam? Gedim Gülgəz Pərinin bağının yanına, bəlkə onu gördüm.

Abbas özünü Pəri xanımın bağının yanına saldı, baxdı ki, Gülgəz Pəri bir dəstə qız ilə bahar bağında seyrə çıxıb. Abbas bunu görəndə sazı sinəsinə basdı, dedi:

Yar geyinib yaşılınan, alınan,
Elə bildim sonam bu, sudan gəlir.
Müjgan atdı, dəydi, keçdi sinəmnən,
O cadu qəmzələr, busudan gəlir.

Örtübən başına şalı-zər, gəzər,
Abıdan nimtənə, qızıl düymələr,
Yaraşır belinə zərbafdan kəmər,
Çəpkənli, çarqatlı ağ bədən gəlir.

Abbasam, çəkərəm aman-amana,
Nə ola yetəydi əlim canana,
Qoynu içi dönüb təza bostana,
Sərxoş sevdiciyim bu sudan gəlir.

Pəri xanım Abbasın səsini eşidib, çox şad oldu. Amma elə bu dəqiqədə Dəli Becan çıxıb onu gördü. Aman verməyib tutdu, bir baş Şah Abbasın yanına gətirdi. Şah Abbas çox təəccüb elədi, dedi:

– Abbas, bu necə oldu ki, o zəhər quyusunun içində sən parçalanıb ölmədin? Axı o zəhər elə zəhərdir ki, onun içərisində bir dəqiqə dayanmaq olmazdı. Bu nə sirdi?

Aşiq Abbas dedi:

– Şah, icazə ver, sazla deyim.

Şah icazə verdi.

Aldı Aşiq Abbas, dedi:

Onun kimi şahı-xuban sevənin,
Nə dərdi var, qala qəmlər içində?
Gözəl şahın üzün görənlər çürüməz?
Yüz il qalsa elə nəmlər içində.

Əmib, əmib ləblərinnən qanaram,
Elə bilmə, ölsəm, yardan dönərəm,
Gündüz odlanaram, gecə yanaram,
Yarı görüb naməhrəmlər içində²⁰.

Şah Abbas Becana dedi:

– Becan, bunun yarımın yanına kim getmişdi ki, bu belə danışır?

Becan dedi:

– Şah sağ olsun, Sarı Xocadan başqa onun yanına kimsə gedə bilməz.

Şah Abbas dedi:

– Abbas, Sarı Xoca anadan doğma xonsadı. O həmişə arvadlar içərisində olur. Onu bil ki, bu vaxta kimi Pəri xanımın yanına heç kəs getməyib. O sənə yası saxlayır. İkincisinə qalan yerdə, Pəri xanımın sana nə dəxli var? Naməhrəm yanına gəldi, gəlmədi.

Aşiq Abbas dedi:

– Şah, gerisinə qulaq as!

Əzəldən Abbasın sahibi sənsən,
Hökmi-Süleymansan, təxti-rəvansan,
Sərdari-əzəmsən, kökəb-nişinsən,
Mələkəsən münəvvərlər içində.

Aşiq Abbasın bu sözləri Şah Abbasın xoşuna gəlmədi. Abbası yanından qovdurdu. O gedəndən sonra Becanı çağırır dedi:

– Becan, nə olursa-olsun, mən bu gecə Aşiq Abbası öldürməliyəm. Axırı bu bizə əngəl olacaq.

Sonra da Sarı Xocanı çağırır dedi:

– Xoca, evə əlvən fərş döşərsən. Altına da ağzı yuxarı zəhərli almas qılınclar qoyarsan. Abbas gəlib keçəndə parçalanıb ölür. Şər deməsən, xeyir gəlməz. İşdi, elə ki, ölmədi, keçdi, onda bir almaya süleymani zəhər daxil edib verərsən, ölüb başımızdan rədd olub gedər.

Sarı Xoca şahın əmrini yerinə yetirdi, tapşırıqlarını düzəltdi.

Bəli, axşam oldu, Abbası toy-nağara ilə döşənmiş evə apardılar.

Becan Abbasa dedi:

– Abbas, şah əmridi, gir bu ətərxanaya, kefin nə istəyir ləli-gövhərdən götür, sonra məclis başlarıq. Məclis qurtarandan sonra da sənin toyunu buradaca edəcəyik.

Abbas evə qədəm basmayıb, qapıda dayandı, dedi:

– Becan, qoy bir neçə söz deyim, sonra içəri girim. Aldı, görək nə dedi:

Əttar dükənində bir molla gördüm,
Tutubdu dəstində varağını gör!
Aldı cavabımdan, cavab anladı,
Döndərdi, mənanın var, ağını gör!

Abbas sözünü qurataran kimi, almas qılınclar hamısı yastısına yerə düşdü. Abbas onların üstündən keçib evə girdi, mollanın yanına getdi. Molla ona dil-ağız eləyib, bir alma uzatdı, dedi:

– Abbas, bu almanı şah veribdi, al, ye! Sonra toyunu edəcəyik.

Abbas dedi:

– Molla, bir bənd söyləyim, sonra.

Aldı Abbas:

Bitib dost bağında canım alması,
Dərmə, kamil deyil, canım, alması.
Necə qəbul elər, canım alması
Doğram-doğram eylər, var, ağını gör!

Pəri xanım da yuxarıdan baxırdı. O, Abbasın işin içinnən ustalıqla çıxmasına sevindi.

Başını bulayıb gülmək istəyəndə qulağındakı sırğanın səsi otağa düşdü. Səsi Abbasın qulağı çaldı. Dedi:

Mənim yarım qaş oynadar, baş bular,
Göz süzdürər, dil tərpedər, baş bular,
Qibləgahım başım üstədən baş bular,
Tez azdı, sırğanın var ağını gör!

Padşah baxdı ki, Abbas qılıncları da bildi, almanı da. Üçüncünü də yoxlamaq istədi, dedi:

– Gedin, görün Pəri xanımın sırğası səslənibdimi?

Bir adam gedib Pəri xanımdan soruşdu və geri qayıdıb, padşaha dedi:

– Qibleyi-aləm, doğru deyir. Pəri xanım başını tərpedib, sırğa səslənib.

Şah Abbas işi belə görəndə çağırırdı Becan ilə Sarı Xocanı.

– Deyin görüm, nə tədbiriniz var?

Sarı Xoca ilə Becan Pəri xanımın paltarını bir dul ifritə qarıya geydirib, öyrətdilər ki, Pəri adı ilə içəri girib, gedib şahın ətəyinnən tutsun, desin: “Mən Abbası istəmirəm, səni istəyirəm”. Bu tədbiri hazırladılar, sonra girib dedilər:

– Şah sağ olsun, biz belə məsləhət görürük ki, bu barədə Pəri xanımın özünün fikrini bilək, görək o kimə getmək istəyir. Şah Abbasa, ya Aşıq Abbasa?

Hamı bu məsləhəti bəyəndi. Becan ilə Sarı Xoca Pərinin paltarını geyinmiş qarını içəri saldılar. Qarı düz gedib Şah Abbasın ətəyinnən tutdu ki:

– Mən Şah Abbasa Getmək istəyirəm.

Aşıq Abbas məsələni başa düşdü.

Sazı döşünə basıb dedi:

Ay ağalar, gəlin sizə söyləyim,
Ala qarğa şux tərlandı bəyənməz.
Oğullar atanı, qızlar ananı,
Gəlinlər də qaynananı bəyənməz.

Adam var ki, getməyəsən işinə,
Adam var ki, dolanasan başına,
Adam var ki, ayran tapmır aşına,
Dindirərsən yağlı nanı bəyənmez.

Adam var əyninə geyinir dəri,
Adam var dünyada gəzir sərsəri,
Adam var mərfətdən yoxdu xəbəri,
Dindirərsən yol-ərkanı bəyənmez.

Adam var çölləri gəzər köllahı,
Adam var tanımaz o bir Allahı,
Adam var ki, bilməz o, bismillahı,
Adam var ki, yol-ərkanı bəyənmez.

Adam var dolanar səhranı, düzü,
Adam var düşürər külli-nərgizi,
Adam var geyməyə tapılmaz bezi,
Adam var, al geyər, şalı bəyənmez.

Adam var çox işlər eylər irada,
Adam var ki, yetə bilməz murada,
Adam var ki, çörək tapmaz dünyada,
Adam var yağ yeyər, balı bəyənmez.

Adam var ki, adamların naşsıdı,
Adam var ki, anlamazdı, naşsıdı,
Adam var ki, heyvan ondan yaxsıdı,
Dindirərsən heç insanı bəyənmez.

Adam var dəstinə verəsən güllər,
Adam var gözünə çəkəsən millər,
Tifərqlanlı Abbas, başına küllər,
Nə günə qalmısan, qarı bəyənmez.

Bu kələk də baş tutmadı. Aşıq Abbas bunu da bildi. Şah qəzəblənib, cəlladı çağırdı. Cəllad hazır olub dedi:

– Şah sağ olsun, qolum qüvvətli, qılıncım kəskin, kimi istəyirsən, boğazımı cücə boğazı kimi üzüm.

Şah Abbas dedi:

– Bu aşığı aparıb dar ağacından asarsan.

Cəllad Aşiq Abbası yaxalayıb, dar ağacının dibinə apardı. Aşiq gördü ölüm zamanıdır, əli yarından üzülür, üzünü cəllada tutub dedi:

– Cəllad, qoy bir neçə sözüm var, deyim, sonra kəndiri boğazıma keçir. Sazı sinəsinə basıb, görək nə dedi:

Durum dolanım başına,
Ala gözlü yar, gedirəm.
Ölsəm, boyuna sadağa,
Qalsam, intizar gedirəm.

Mərd ilə eylə ülfəti,
Çəkmə namərddən minnəti,
Bülbül kimi gül həsrəti,
Qışı, yazı, zar gedirəm.

Abbas deyər: gül fəslidi,
Bundan artıq dərd hansıdır?
Ayrılığın vədəsidi,
Gəl könlümü al, gedirəm.

Pəri xanım kənardan baxıb, göz yaşını ab-leysan kimi töküdü. Abbas sözü qurtaran kimi Pəri on iki hörük pərişan saçından bir tel ayıraraq, sinəsinin arasına basdı, incə barmaqlarını təzənə eləyib, görək nə dedi:

Başına döndüyüm gül üzli cavan,
Halal-hümmət eylə, gəl, onnan ayrıl!
Bilməz idim belə hicran dərini,
Lütf elə, üzümə gül, onnan ayrıl!

Qasid gəldi, qəsdən xəbər gətirdi,
Əlif olan qəddim dala yetirdi,
Axdı çeşmim yaşı, üzüm götürdü,
Eynim adaların bil, onnan ayrıl!

Eşqin ataşdı sinəmdə dəftər,
Gecə-gündüz sənsən dilimdə əzbər,
Sən ol bu Pəriyə buta verənlər,
Qolunu boynuma sal, onnan ayrıl!

Gülgöz Pəri sözünü qurtarıb, özünü Abbasın üstünə atdı. Onun boynuna sarılıb dedi:

– Mən bunnan ayrılmayacağam. Məni də bununla öldürün!

Abbas bir özünə baxdı, bir boynuna sarılmış Pəriyə baxdı, bir də dönüb dar ağacına, cəllada baxdı, ürəyi qubar elədi. Təklük, kimsəsizlik ona əsər elədi. Eli, yurdu, adamları yadına düşdü. Məhəmməd bəy onun gözünün qabağına gəldi. Sazı sinəsinə basıb dedi:

Başına döndüyüm, qurban olduğum,
Hara getdi baxtı qara, gəlmədi?
Bülbül uydu, soldu gülün yarpağı,
Qismət oldu qönçə xara, gəlmədi.

Şah hökmüylə xan üstünə xan getdi,
Ağla didəm, yaş yerinə qan getdi,
Qol boşaldı, dil dolaşdı, can getdi,
Axır apardılar dara, gəlmədi.

Abbas deyər: bu ad yaman ad oldu,
Cismim ataş, qoynum dolu od oldu.
Mən dost dedim, dostlar mənən yad oldu,
İndi uzaq düşdü ara, gəlmədi.

İndi bunlar burada qalsın, sənə kimdən deyim, Şah Abbasdan.

Şah Abbas vəzir-vəkili çağırıb dedi:

– Abbas haqq aşığıdı, onun sevgilisini əlinnən alsaq bəlaya düşərik. Bütün sınaqlardan çıxdı. Onu öldürməyib, Pərinə özünə verirəm, nə deyirsiniz?

Dedilər:

– Şah sağ olsun, hamımız razıyıq. Aşığı incitmək olmaz.

Şah əmr elədi, Abbası gətirdilər. Şah Abbas ona dedi:

– Aşığı, sevgilini özünə verirəm. Ya bizim ölkədə qal, ya da öz ölkənə get.

Aşığı Abbas dedi:

– Şah, mərhəmətin artıq olsun, Pərinə mənə buta verən həmişə köməyimizdədi. İzn ver, biz gedək.

Şah əmr elədi, Gülgöz Pərinə çağırdılar. Gülgöz Pəri Abbası tərəf gələndə Abbas elə bildi məclisə yeni gün doğdu. Özü də bu elə gündü

ki, əsl günü batil eləyir. Abbas quş kimi pərvazlandı, aldı sazı sinəsinə, görək nə dedi:

Könül, Məcnun kimi yayın dağlara,
Əyil bu lələnin budağınnan öp!
Pərvanə tək dolan yarın başına,
Arala tellərin, qabağınnan öp!

Almaq olmaz nanəcibin qızını,
Çəkmək olmaz bədəsilin nazını,
O üzünü, bu üzünü, gözünü,
Dilindən, dişindən, dodağınnan öp!

Kitabda oxunan sına yaxşıdı,
Seyrağib gərdəni sına yaxşıdı,
Mən dedim: öpməyə sinə yaxşıdı,
Könül ha yalvarır buxağınnan öp!

Bağçalar titrəşir bardan ötəri,
Almadan, heyvadan, nardan ötəri,
Abbas, ağlayardın yardan ötəri,
Dur Şahi-mərdanın ayağınnan öp!²¹

Şah Abbas əmr elədi, kəcavələrə qoşuldu, adamlar atlandı. Pəri xanım kəcavəyə tərəf gəldi. Abbas əhd eləmişdi ki, Gülgöz Pəriyə çatıb onu kəcavəyə mindirəndə onun üzəngisini özü basıb ata mindirsin. Odu ki, Pərinə kəcavəyə tərəf gedən görüb, sazı basdı döşünə, dedi:

Qurban olum sinəndəki turunca,
Yetir sən dəstimi damana, Gülgöz!
Ay tək şölə salıb ayna qabağın,
Əbruların bənzər kamana, Gülgöz!

Dedim: xanım, sallan gedək bu bağa!
Gör necə sarmaşıb budaq-budağa,
Üz sürtüm üzünə, dodaq-dodağa,
Könül bu qəflətdən oyana, Gülgöz!

Basım rikabını, Gülgözüm, atdan!
Sən məni qurtardın alovdan, oddan.
Oyatdın Abbası xabi-qəflətdən,
Tovuz kimi silkin bu yana, Gülgöz!²²

Abbas sözünü qurtarıb Gülgöz Pərinin rıkabını basıb, ata mindirdi. Elə bu zaman Məhəmməd bəy də gəlib çıxdı. Öpüşüb görüşənnən sonra yola düşüb, Təbriz şəhərinə gəldilər. Məhəmməd bəy əmr elədi ki, şəhəri çil-çırağban elədilər. Abbasla Gülgöz Pəriyə qırx gün, qırx gecə toy eləyib, şadyanalıq keçirdilər.

Abbas Məhəmməd bəyə dedi:

– Sən öz bacının toyunu elədin. Ancaq mənim də anam var; bacım var, izn ver, mən də gedib Tifarıqanda özümə toy eləyim.

Məhəmməd bəy əmr elədi, bir dəstə at hazır oldu. Hamı atlandı. Gülgöz Pəri ilə Aşıq Abbası Tifarıqana gətirdilər. Abbas anası, bacısı ilə görüşdü. Burada təzədən bunlara qırx gün, qırx gecə toy elədilər.

Ustad bir aşıq toyun axırında bu duvaqqapmanı oxudu:

Göz gördü, könül sevdi,
Sən tuti-zəbanı şirin.
Gəzərlər, yoxdur tayın,
Hələb, İsfahanı, şirin!
Görmüşəm çox mahalı,
Barabarı hani, şirin?
Bülbüləm gül eşqindən
Çəkirəm fəğanı, şirin!
Ahu fəğansan,
Qənzəsi qansan,
Tazə cavansan;
Qaşı kamansan;
Kamandır qaşın,
İncidir dişin,
Yumrudur döşün,
Xoşdur baxışın.
Xudam sənə bəxş eyləib
Bu dürlü nişanı şirin!

Gözəlliyin nişanıdır,
Mayıl oldum məh-camala.
Huri misal, mələk mənşər,
Mən valehəm xətti-xala.
Gözlərin qan piyaləsi,
Ənnabi ləblər piyala
Yasəmən tellərini

Aşırıbsan qəddi dala.
Siyah tellisən,
Tuti dillisən,
İncə bellisən,
Ləbi ballısan,
Ləbləri gövhər,
Sərvi-sənubər,
Xalları ülkər,
Ay təzə nöbər,

Vergilən muradımlı,
Tez tapın inamı, şirin!
Hər tərəfdə gileylidir
Sonalar siyah telindən.
Tutilər avaz alır
O şirin imran dilindən.
Ənkəbut tək şan asılıb
Sənin o incə dilindən.
Yoldaşımdan gileyliyəm,
Bir də ki, sənin əlindən.

Yoldaşı ilqarlı gəlin.
Ağ sinni qarlı gəlin,
Yenə ucu düymələninib,
Əttar sədrilə parlı gəlin.
Bir busə lütf eylə mənə,
Ay təza nubarlı gəlin!
Ağ üzündən maç,
Telin bir qulac
Üz rübəndin aç,
Vəsf etsin şair Vəli
Bu şövkəti, şanı şirin!

Məhəmməd bəy toydan sonra bir neçə gün qalıb, dəstəsi ilə geri qayıtdı. Aşiq Abbas Gülgöz Pəri ilə ölüncə Tiflərdə keflə, damaqla yaşayıb dövran keçirdilər. Siz də keflə, damaqla yaşayıb dövran keçirəsiniz, məddi-muradınıza çatasınız.

USTADNAMƏ

Qafil könül, bir məclisə varanda
Ver qadağa acı dilə, danışma.
Hərcayı söyləmə, hərcayı demə,
Laf eyləyib, gülə-gülə danışma.

Aşığı görək hər məclisdə sayılsın,
Sözünü eşidən qansın, ayılsın.
Kəlmə çıxar, şirin cana yayılsın,
Aşırıb sözünü zilə danışma.

Sözün manı tutma azğın, axmağın,
Xoşlanılmaz aralıqdan çıxmağın.
Layıq deyil başa qaxınc qaxmağın,
Öz eybini bilə-bilə danışma.

Yazıq Hüseyin, əhdin yetər yerinə,
Könül bağla aşıqların pirinə.
Çək sözünü həqiqətə, dərinə
Hər qədir bilməzə belə danışma.

Ustadlar ustadnaməni bir deməz, iki deyər, biz də deyək iki olsun,
düşmənin gözü tökülsün.

Könül, mane olma yara, yoldaşa,
Cəhd et yıxılanın əllərindən qap,
Güvənmə bəyliyə, gülmə gədaya,
Axır bir gün səndən çəkərlər hesab.

Ay ilə gün gərmiş eylər, ötüşər,
İki sevgi peymanına bitişər,
Ruzi müqərrərdi, gələr yetişər,
Həzəran ölkə göz, həzəranda çap.

İbrahim, elmində nabeləd olma,
Qaynayıban peymanə tək sən dolma,
Dünyaya qul olub, saralma, solma,
Çərxin gərmişinə eyləməzsən tab.

Ustadlar ustadnaməni iki deməz, üç deyər, biz də deyək üç olsun.

Sən gəl uyma hərcəyiyə, nakəsə,
Naxələfdi, onda düz bazar olmaz.
Ortaq olma bivəfanın tağına,
Zatı yoxdu, şamaması tər olmaz.

Çox aşiq xəlq etdi qüdrət girdiyar,
Olubdu sözləri tamam dildə car,
Cəmi hicran çəkən nə ki aşiq var,
Mənim kimi dərdə giriftar olmaz.

Vəliyəm, açılmaz eynimin yaşı,
Əynimə geymişəm mən qəm libası,
Hər şeyin təzəsi, dostun köhnəsi –
Dönüb ilqarından bilqar olmaz.

Sizə haradan, kimnən xəbər verim, İstanbul şəhərində iki tacir qardaş var idi. Böyüyünün adı Məhəmməd tacir, xırdasının adı Əhməd tacir idi. Məhəmməd tacirin Seydi adında bir oğlu var idi, Əhməd tacirin də Məryəm xanım adda bir qızı. Bir gün Əhməd tacir Məhəmməd tacirə dedi:

– Mənim bir qızım var, sənin bir oğlun. Niyə varımızı özgə yesin? Mən qızımı sənin oğluna verirəm.

Bəli, qızı oğlana ad elədilər, nişanladılar. Hər iki qardaş bir-birinə ilğar verib, ilğar aldılar.

İlahinin qəzyəsidi, yaranan dünyada qalmayacaq, Məhəmməd tacir dünyadan köç eylədi, dünya ilə halallaşmış getdi. Məhəmməd tacir ölənnən sonra Əhməd tacir vardan Seydiyə vermədi. Seydi on iki, on üç yaşına çatdı. Ayaqyalın, başıaçıq çox pis günlər keçirirdi. Bir gün Seydi yolnan ağlaya-ağlaya gedirdi, bir qarını onun qabağına çıxıb dedi:

– Oğul, niyə ağlayırsan? Sən də bir addı kişinin oğlusan. Əmində olan variyyət sənin dədəyindi. Əmin qızı da sənin deyiklindi. Get, elçi göndər, qızı sana versə, variyyətdən də sana verəcək.

Seydi gedib əmininin öyünə elçi göndərdi. Elçilərə Əhməd tacir cavab verdi ki:

– A kişi, mən adam tapmırammı qızımı verəm? Gərək ayaqyalın, aca verəm?

Qızdan soruşdular. Qız da dedi:

– Mən də getmirəm.

Elçilər geri qayıdıb dedilər:

– Oğul, qızı vermədi.

Seydi bu sözü eşidəndə ağlaya-ağlaya özünü yetirdi atasının məzar sandığının üstünə. Torpağı qucaqlayıb, atasına şikayətləndi. Başı qəbrin üstündə, onu yuxu apardı. Ağalar ağası Şahi-mərdan özünü yetirib dedi:

– Oğul, niyə ağlayıb qəmgin olursan? Al əlimnən bu camı iç!

Seydi dedi:

– Atam, anam sana qurban, axı o cam bizə nəhydi.

Əli dedi:

– Oğul, bu cam o camlardan döyül.

Seydi camı nuş elədi. Əli barmağını qaldırıb dedi:

– Bax, nə görürsən?

Seydi dedi:

– Uzaq-uzaq yerlər görürəm.

Həzrət dedi:

– Ta nə görürsən?

Seydi dedi:

– Hind padşahının qızını görürəm.

Əli dedi:

– Hind padşahının qızı Pəri xanımı sana buta verirəm.

Seydi bir qədərdən sonra əsrəmiş nər kimi yerindən qalxdı. Ona bir gözəllik gəlmişdi, bir gözəllik gəlmişdi ki, görən deyirdi: nolaydı, bir də görədim. Seydi başladı oxumağa. Əmisi onu görüb dedi:

– Nə cür oldu ki, bu gözəlləşdi! Oğul, bu nə əhvalatdı?

Seydi dedi:

– Əmi, qoy deyim.

Aldı Seydi, görək nə dedi:

Əmi, bu gün bir mənzilə uğradım,
Hər yana dönəndə yolları yeddi.
Sual verdim, cavabımı almadım,
Bir molla göstərdi bulları yeddi.

Yeddi bülbül, yeddi güldü, yeddi nə?
Yeddi süsən, yeddi sünbül, yeddi nə?
Üç gözələ düçar oldum, yeddi nə?
Cığası, sərində, telləri yeddi.

Seydi oxur nə qələmsiz, nə yazı,
Nə məkandı-nə qışı var, nə yazı?
Dörd kitaba yazılıbdı nə yazı?
Üçü beşdi, üçü dörddü, yeddi nə?

Əmisi baxdı ki, Seydi çox sözlər deyir, amma heç nə başa düşmək mümkün deyil, çıxıb getdi. Əmisi gedəndən sonra anası gəldi, Seydinin əhvalını pəjmürdə görüb dedi:

– Ay oğul, başına dönüm, sana nə olub?
Aldı Seydi, görək nə dedi:

Başına döndüyüm gül üzlü ana,
Ana, halal eylə, mən gedər oldum.
Südü nü əmmişəm mən qana-qana,
Ana, halal eylə, mən gedər oldum.

Öyümüzün dalı çimən, söyütdü,
Qohumum qardaşım tamam iyiddi,
Sənin hər dediyin mənə öyüdüdü,
Ana, halal eylə, mən gedər oldum.

Mən Seydiyəm, yardan üzüm əlimi,
Tufana vermişəm ata malımı,
Qismət olsa tapacağam Pərimi,
Ana, halal eylə, mən gedər oldum¹.

Söz tamama yetdi. Seydi saz qayırının yanına gedib, gördü divardan bir saz asılıb, dedi:

– Əmi, o sazı mana ver!

Sazbənd dedi:

– Özüm üçün qayırmışam, sana niyə verim?

Seydi dedi:

– Onda ver bir az çalım.

Sazbənd dedi:

– Sən tacir Məhəmmədin oğlusan, sən saz çalmağı nə bilirsen?

Seydi dedi:

– Sən ver, çalaram.

Sazbənd sazı verdi, Seydi aldı, görək ustaya nə deyir.

Başına döndüyüm, ay kamil usta,
Qadir mövlam mana buta veribdi.
Bir dərdə düşmüşəm, bir murad üstə
Qadir mövlam mana buta veribdi.

Usta bilər ustaların halını,
Qəhri əyib qamətimi, belimi,
Yaman günnən yaxşı billəm ölümü,
Qadir mövlam mana buta veribdi.

Usta, eşqin atəşindən geri dur!
Göz yaşlarım dəyirmannar yeridir,
Mən Seydiyəm, sövdücəyim Pəridir.
Qadir mövlam mana buta veribdi.

Usta dedi:

– Oğul, saz sana peşkəşdi.

Seydi gedib anasıynan halal-hümmət elədi, tay-tuşuynan görüşdü,
yolda əmisi qızı Məryəm qabağı kəsdi ki:

– Əmi oğlu, haraya gedirsən?

Seydi dedi:

– Səfərə gedirəm.

Qız aldı, görək nə dedi:

Əmim oğlu, sən ha beylə döyüldün,
Gəl al məni, getmə bizim ellərdən.
Mən dönmərəm ilqarımnan, yarımnan,
Gəl al məni, getmə bizim ellərdən.

Aldı Seydi cavabında:

Səhər-səhər gəlib qarşı durarsan,
Var get, əmi qızı, durma qarşımda.
Nahaq hicran çəkib, boynun burarsan,
Var get, əmi qızı, durma qarşımda.

Aldı Məryəm:

Bir daş vurram, gedər dəyər sazına,
Dözəmmərəm işvəsinə, nazına,
Mən mayılam sənə ala gözünə,
Gəl al məni, getmə bizim ellərdən.

Aldı Seydi:

Dərin-dərin dəryalara dalmadın,
Şirin canın eşq oduna salmadın,
Elçilər gələndə sən ki gəlmədin,
Var get, əmi qızı, durma qarşımda.

Aldı Məryəm:

Həmişə mərd olar mərdlərin sözü,
Sinəmə çəkilib bu eşqin gözü,
Gülür Məryəm xanım, öz əmin qızı,
Gəl al məni, getmə bizim ellərdən.

Aldı Seydi:

Yazıq Seydi çox mərdanə söz deyər,
Xancal alıb, qara bağrın gözdəyər,
Pəri xanım indi yolum gözdəyər,
Var get, əmi qızı, durma qarşımda.

Seydi qəbul eləmədi, yola düşdü, o yerə çatdı ki, bir dağın damanında qaçaqlar onun qabağını kəsdi. Hərəmilərin hamısı qız idi. Baş hərəmi də Cəfər paşanın qızı idi. Seydiyə dedilər:

– Aşıqlarda pul çox olar, çıxart pulu.

Biri dedi:

– Soltan, vur bunun boynunu!

Qaçaqqlar çörək yeyirdi. Bunların kim olması Seydiyə məlum idi.

Biri dedi:

– Əyər haqq aşığısansa, tap görək, biz kimik, fikrimiz nədi?

Aldı Seydi:

Adını çağırıram, ya mənim ağam,
Ağa, məni dərdə salan gəlindi!
Müşgülə düşmüşəm hicran içində,
Ağa, məni dərdə salan gəlindi!

Mərdi iyid mərd deyər mərd oğlu mərddən,
Sərraf olan seçər ləli gövhərdən,
Düldülün sahibi ya Şahi-mərdan,
Ağa, məni dərdə salan gəlindi!

Baxçalar gətirən heyvadı, nardı,
Mən çəkdiyim müdam ah ilə zardı,
Biçarə Seydinin yeri nə dardı...
Ağa, məni dərdə salan gəlindi!

Qızlar dedilər:

– Biz sana dedik, bizi tap, demədik ki, ağayı çağır.

Aldı Seydi:

Bu qılıqda soltan olmaz qazılar,
Bunun bu döşündə hiylə var, hiylə!
Ağ sinədə tər şamama bitirdi,
Bunun bu döşündə hiylə var, hiylə!

Sana qurban olsun bu şirin canım,
Cannan artıq nəyə gələr gümanım,
Nar, turunc oğrusu, ay Pərzad xanım,
Sənin sağ əlində hiylə var, hiylə!

Gözəllər içində əlvən donlusan,
Adam öldürənsən, qəddar qanmışan,
Banı xanım, sən də ikicannısan,
Sənin o qarnında hiylə var, hiylə!

Həqiqi cavabı deyib yozuram,
Dərsimi oxuyub, özüm yazıram,
Xan Seydiyəm, öz Pərimi gəzirəm,
Mənim gəzməyimdə hiylə var, hiylə!²

Qaçaqqlar baxdılar ki, bu haqq aşığdı. Bunnar Seydini buraxdılar. Seydi yola düşdü. Az getdi, çox getdi, Kazım paşanın şəhərinə çıxdı. Paşanın qızı Maral xanım səyahətə çıxmışdı. Seydini əylədilər. Maral xanım ona dedi:

– Gedək bizə.

Seydi razı olmadı. Aldı Maral xanım, görək ona nə dedi:

Başına döndüyüm, ay cavan oğlan,
Getmə, oğlan, mən də sana gələrəm!
Aylar, illər həsrətini çəkdiyim,
Getmə oğlan, mən də sana gələrəm!

Aldı Seydi cavabında:

Maral xanım, bu minnəti eləmə,
Yeri, xanım, səni alan ha döyləm!
Bu sözdəri yaraşana söyləmə,
Yeri, xanım, səni alan ha döyləm!

Aldı Maral xanım:

Hüsndə qələmlər gör necə qaşdı,
Bu necə çərxdı bu necə işdi?
Qul-qarabaş hamsı sana peşkaşdı
Getmə, oğlan, mən də sana gələrəm!

Aldı Seydi:

Bülbüllü baxçalar, gül mənim olsun,
Ərzi-Alosman fərmanım olsun,
Qul-qarabaş hamsı qurbanım olsun,
Yeri, xanım, səni alan ha döyləm!

Aldı Maral xanım:

Dərin-dərin dəryalara dalarsan,
Şirin canım eşq oduna salarsan.
Maral sənə qurban, haçan gələrsən?
Getmə, oğlan, mən də sana gələrəm!

Aldı Seydi:

Seydi deyər: ellər dağa köçəndə,
Qızılıgülü dəstə tutub biçəndə,
Dəvə buynuz sürüb, qum gül açanda,
Onda, xanım, gəlib alaram səni!³.

Seydini Maral xanım saxlaya bilmədi. Maral xanımla vidalaşıb yola düşdü. O yerdə gəlib çatdı ki, Pəri xanımın atası ölüb, taxtda Pəri xanım əyləşmişdi. Seydi baxdı ki, qız eyvannan tamaşa eləyir, sazı çıxarıb, görək nə dedi:

Pəncərədən hayıl-mayıll baxarsan,
Bilseydim gözdərin kimi axtarır.
Şirin canım eşq oduna yaxarsan,
Bilseydim gözdərin kimi axtarır.

Günəş camalına mən oldum heyran,
Öluncə əl çəkməz söygünü söyən,
Doğru, dürüst oldu ərənlər deyən,
Bilseydim gözdərin kimi axtarır.

Seydi deyər: şux gözəllik səndə var,
Al-qumaş geymişən, üstdə zər də var,
Tovuz tamaşalı xoş əndamlı yar,
Bilseydim gözdərin kimi axtarır.

Qız vayqiyi-aləmdə Seydini görmüşdü. O saat Seydini tanıdı, əmr elədi, onu öz otağına apardılar. Bir qədər yeyib-içməkdən sonra, qız dedi:

– Seydi, peyğəmbərin buyruğu var. Şükür Allaha, gəlib çıxmısan. Get bir molla tap, kəbinimizi kəsdir.

Seydi şəhərə çıxdı, bir məscidə getdi. Baxdı ki, məsciddə bir neçə molla oturub, bir-biriynən cəhl eləyir. Mollalar onu görəndə dedilər:

– Bura aşiq yeri döyül, qayıt!

Seydi dedi:

– Sözüüm var sizə.

Dedilər:

– De!

Aldı Seydi, mollalara görə nə dedi:

Bir bölük mollalar, mollazadalar,
Şəri-peyğəmbəri istərəm sizdən.
Ərş üzündə şəmsi, mahi seversiz,
Şəri-peyğəmbəri istərəm sizdən.

Alma mənim, heyva mənim, nar mənim,
Namus mənim, qeyrət mənim, ar mənim,
Bir balaca nikah işim var mənim.
Şəri-peyğəmbəri istərəm sizdən.

Dərya qırağınnan ayrılır ada,
Canım qurban olsun o min bir ada,
Kəs kəfini, Seydi yetsin murada
Şəri-peyğəmbəri istərəm sizdən⁴.

Mollalar başa düşdülər ki, Seydi kəbin kəsdirməyə gəlib. Mollalar Seydiyə kəbin kəsdilər. Kəbin kağızını götürüb, Pəri xanımın yanına getdi. Pəri dedi:

– Mənim dostum, düşmənim var, gərək pəhlivan kimi geyinəsən.

Seydi üçün qılinc, gürz, qalxan hazırladılar. Pəri xanım Seydidən ötrü bir səmənd at saxlamışdı. Onu da Seydiyə verdi.

Ustadlar deyir qızın eyvanının altından su fəvvarə vurub axırdı. Qız da şəklini eyvandan asmışdı. Seydi qızın şəklini götürüb baxırdı. Külək vurdu, əlindən suya düşdü. Seydi su aşağı düşüb şekli axtarmaqda olsun, Hasan paşanın mehtərləri də atları suvarmağa götürsün. Atlar suya yaxın gəlmədi. Mehtərlər baxanda gördülər, suyun üzündə bir qız şekli var, götürüb baxdılar, gördülər elə qızdı ki, misli, bərabəri yoxdu. Atlar onun işığından ürküb suya getmirmiş. Mehtərlər şekli aparıb Hasan paşaya verdilər. Hasan paşa qızın şeklinə baxıb, hayıl qaldı. Çox çalışdılar, şekli şüşədən çıxarda bilmədilər. Demə, şüşə tilsimli imiş. Bir qarı var idi, adı Bayramxatun qarı idi. Qarı buraya gəldi, dedi:

– Mən açaram.

Hasan paşa dedi:

– Nə istəsən verərəm, aç!

Qarı dedi:

– Məni al, onu açım. Gözün bağlı olmasaydı, bu şəklin yiyəsini tapardın.

Hasan paşa dedi:

– Nənə!..

Qarı dedi:

– Nənə öz anandı. Məni al, şekli açım.

Hasan paşa dedi:

– Aldım aç.

Qarı bir əfsun oxudu, şekili şüşədən çıxartdı.

Hasan paşa dedi:

– Bu kimdi?

Qarı dedi:

– Öz əmin qızı Pəri xanımdı.

Hasan paşa əmr elədi ki, Pəri xanımı gətirin. Hasan paşanın adamları yürüş eləyib gedən vaxt Seydi bunların qabağına çıxdı, baxdılar ki, bu, pəhlivandı, soruşdular:

– Sən nəçisən?

Seydi götürdü, görək onlara nə cavab verdi:

Ay ağalar, bəylər, ay duran cannar,
İtirmişəm yar telini, gəzirəm.
Hər kəs tapsa müjdahını verərəm,
İtirmişəm yar telini, gəzirəm.

Dərin-dərin dəryalara dalıbdı,
Şirin canım eşq oduna salıbdı,
Pəri xanım məlul-müşkül qalıbdı,
İtirmişəm yar telini, gəzirəm.

Düşməni ağladıb, dostu güldürərəm,
Dəsmalınan gözün yaşın sildirərəm,
Xan Seydiyəm, yəqin bil ki, öldürərəm,
İtirmişəm yar telini, gəzirəm.

Dedilər:

– Əşi, nə yar teli? Sən kimsən?

Aldı Seydi:

Nagahandan məni bir yuxu basdı,
O vaxtında könül istədi dostu.
Sağ tərəfdən badi-müxalif əsdi,
Yar verən tel bir ümmana qərq oldu.

Qoşunda olanlar onun sözünü xoşlamadılar. Hər tərəfdən onun üstünə hücum elədilər. Bərk dava oldu. Seydi çox adam qırdı, davada bir qarının oğlu da öldürüldü. Qoşun sınıb geri qayıtdı. Hasan paşaya xəbər verdilər ki, pəhlivan qoşunu qırıb, tamam qaytardı. Hasan paşa əmr elədi ki, gərək o pəhlivan öldürülsün, Pəri xanım gətirilsin. Qoşun gəlib, qalanın dörd tərəfini bürüdü. Pəri xanım yatmışdı. Seydi götürüb dedi:

Qoşun gəldi səf-səf oldu,
Oyan, Pəri xanım, oyan!
Qalanın ətrafın aldı,
Oyan, Pəri xanım, oyan!

Ağlatseydim, güldürseydim,
Göz yaşını sildirseydim,
O qız yerinə mən olseydim,
Oyan, Pəri xanım, oyan!

Ağlımı sərdən alırsan,
Nə qəflətə qərq olursan,
Seydini dərdə salırsan,
Oyan, Pəri xanım, oyan!

Pəri xanımın bir qulluqçusu var idi. Pəncərədən baxanda onu oxla vurub öldürdülər. Bunu Seydi görüb, kefsiz oldu. Yenə qoşuna hücum elədi, qoşunu qovub dağıtdı. Hasan paşa əmr elədi, genə qayıtsınlar. Qoşun əhli yerbəyerdən Hasan paşaya: “Ta getmirik, özün get!” – deyib dağıldılar. Hasan paşa kefsiz oldu. Qarı Hasan paşaya dedi:

– Mən dediyimi elə, mən onu tutmağın, ya öldürməyin təhərin sana deyim.

Hasan paşa dedi:

– Elərəm!

Qarı dedi:

– Bir qədər bihuşdarı aldır. Mən gedib onu bihuş eləyib, sarıyaram, siz gəlib gətirərsiniz.

Hasan paşa bihuşdarı hazır elədi. Qarı yola düşən zaman dedi:

– Onu mən bihuş eləyəndə od tayalarına od vurduracağam, qoşunu göndərərsən gələr.

Dedi:

– Yaxşı.

Qarı ayaqyalın, başıaçıq gedib. Pəri xanımın pilləkəninin ayağında oturdu, zağ-zağ əsməyə başladı. Hamının ona yazığı gəldi. Seydi eyvana çıxmışdı, onu gördü, yazığı gəldi, tez aşağı yendi, əlinnən tutub otağa çıxartdı, dedi:

– Nənə, nəyin var?

Qarı dedi:

– Heç kəsim yoxdu.

Seydi dedi:

– Qarı, səni nənə kimi saxlayacağam.

Pəri xanım dedi:

– Seydi, bu hiyləgər qarıya oxşayır, qov getsin.

Seydi dedi:

– Yox, mən saxlayacağam, yazıqdı.

Qarını yaxşı geyindirdilər. Qarı bunnara çox hörmət göstərdi. Buna inandılar. Bir dəfə çörək bişirəndə Seydinin də, Pəri xanımın da çörəyinin içinə bihuşdarı daxil elədi. Çörəyi yeyən kimi hər ikisi bihuş oldular. Qarı Seydinin əl-ayağını möhkəm bağladı. Bir qədər keçənnən sonra Seydi ayıldı, gördü əl-ayağı bağlıdı. Qarı dedi:

– Səni Hasa paşaya verəcəm.

Götürdü Seydi, ona dedi:

Başına döndüyüm, ay qarı nənə,
Bu gün din günüdür, iman günüdür.
Görüm sən gələsən dinə imana,
Nənə, bu günkü gün aman günüdür.

Aldı qarı:

Al cavabın deyim, ay Seydi oğul,
Ağla, oğul, bu gün ölən günündü.
Mən neynirəm dini, ya da imanı,
Ağla, oğul, bu gün ölən günündü.

Aldı Seydi:

Mən necə oğuldum, sən necə ana,
Alışıb ürəyim dönübdü qana,
İrəhm eylə mənim kimi cavana,
Nənə, bu günkü gün aman günüdür.

Aldı qarı:

Harda oldum, oğul, mən sana ana?
Alışıb ürəyin, qoy dönsün qana,
Yetrəcəyəm səni buyün düşmana,
Ağla, oğul, bu gün ölən günündü.

Aldı Seydi:

Baxan yoxdu xan Seydinin halına,
Bülbül kimi həsrət qoyma gülünə,
Özün öldür, vermə düşmən əlinə,
Nənə, bu gün dinü iman günüdür.

Aldı qarı:

Qarı demək olmaz mən tək gəlinə,
Gümüş kəmər xub yaraşır belinə,
Yetirəcəm səni düşmən əlinə,
Ağla, oğul, bu gün ölən günüdür.

Söz tamama yetdi, qarı gedib taylara od vurdu. Qoşun gəlib Seydi ilə Pərinə aparanda Seydi aldı, dedi:

Canım Pəri, gözüm Pəri,
İlqarınnan dönmüyəsən.
Ağıldan olub sərsəri,
İlqarınnan dönmüyəsən.

Qaşların tağı qaradan,
Peykan oxladı yaradan,
İlqar, iman keçib aradan,
İlqarınnan dönmüyəsən.

Seydinin daşın atısan,
Yadlar hörmətin tutusan,
Bu gələn şaha gedisən,
Mətlubuna çatmıyasan.

Seydi və Pərinə apardılar. Pəri xanım götürüb, ağlaya-ağlaya görək nə dedi:

Dağlar abı geyib, ahular qara,
Mənim üçün bu dövrəyə vey deyim!
Ya rəbbim, dərdimə sən eylə çara,
Çərxi dönmüş bu dövrəyə vey deyim!

Dəryanın üzündə gəzirdi gəşdi,
Fələyin qəhəri bizə də keşdi,
Meydanın ölübdü gəl bala teşdi,
Mən ağlayım, bu meydana vay deyim!

Mən Pəriyəm, həsrət qaldım, gülümə,
Necə dözümlü, Allah, belə zülümə,
Qanlı paltarımı alım əlimə,
Gün doğannan gün batana vay deyim!

Hasan paşa əmr elədi:

– Vurun bunun boynunu!

Qazı baxıb gördü ki, Seydi öləsi oğlan döyül, dedi:

– Hasan paşa, biz bunu öldürsək camaat bizdən ikrah olar. Aparaq bəzirgan yolunda su quyusuna tullayaq.

Hasan paşa razı oldu. Cəlladlar onu aparıb quyuya salmaq istəyəndə Seydi dedi:

– Zalım cəllad, qoy bir neçəsini deyim, sonra sal!

İzn verdilər. Aldı Seydi:

İstərəm aybını üzünə deyəm,
Heç kəsinən başa vurmədin dünya!
Əzəl gələnlərə hörmət eylədin,
Sonra gələnləri neylədin, dünya?

Neylədin soltanı, neylədin xanı?
Göylərə hökm edən qəhrəman hanı?
Yer, göy padşahı Rüstəmi-Zalı –
O şiri-kirani neylədin, dünya?

Səndən qorxub xan Seydinin ürəyi,
Heç yanında hasil olsun diləyi,
Süleymandı yerin, göyün dirəyi,
Ona da bir izzət etmədin, dünya!

Söz tamama yetdi. Seydini atdılar quyuya. Bir neçə gün Seydi suyun içində qaldı. Əhməd adlı bir tacir gəlib, bu quyudan bir az kənardə qəflə-qatırı əyləndirmişdi. Bir nəfər göndərdi ki, quyudan su gətirsin. Seydi kəndirdən bərk yapışdı, su çəkən quyuya əyilib Seydini görəndə elə bildi cindi, kəndiri buraxıb çıxıra-çıxıra qaçdı ki:

– Quyuda cin var.
Əhməd tacir dedi:
– Başın batsın, cin nədi, suyu çək gətir!
Sövdəyərbaşı quyunun başına gələndə aldı Seydi, görək quyunun
içində nə dedi:

Əzəl Allahın oduynan
Dilim mövla, mövla deyir.
Bismillahın zinyətiynən
Dilim mövla, mövla deyir.

Kimiydi düşdü dərinə?
Kimiydi çıxdı sərinə?
Günü günorta yerinə
Çəkib, mövla, mövla deyir.

Oxudum sureyi-yasin,
Sinəmdədi, şovq, həvəsin,
Yazıx Seydi öz ağasın
Görüb, mövla, mövla deyir.

Sövdəyərbaşı ipi salladı. Seydi yapışıb kənara çıxdı. O saat ağı
başından gedib bihuş oldu. Bunun üzünə su səpib özünə gətirdilər.
Əhməd tacir dedi:

– Mən bunu saxlayacağam.

Əhməd tacir buna yaxşı baxdı, Seydi düzəldi.

Seydi sövdəyərbaşının yanında qalmaqda olsun, Hasan paşa Pəri
xanıma adam göndərüb sifariş elədi ki:

– Nə deyirsən, toyumuzu eləyəkmiz?

Pəri xanım dedi:

– Heç zad demirəm, razıyam, bu şərtənən ki, səmənd atı minib
meydanda yeddi dəfə hərləyəsen.

Hasan paşa kimi göndərdi, səmənd at onun başını üzdü. Səs hər
yerə yayıldı. Atı gətirənə böyük ənam vəd elədilər. Bunlar burada
qalsın, al xəbəri Seydidən. Seydi Sövdəyəyə dedi:

– Sövdəyər əmi, mənə atalıq eləmişən, məni ölümdən qurtarmı-
san. Mənim bir mirazım var, izn ver, mən gedim. Əgər öldüm, çörəyini
mənə halal elə, ölmədim, çörəyin özünə çatar.

Sövdəyər dedi:

– Get, oğul, çörəyim halalın olsun!

Halal-hümbət eləyib ayrıldılar. Seydi yolda bir dəstə bostançıya rast gəldi. Bostançılardan birinə dedi:

– Gəlsənə paltarımızı dəyişək?

Bostançı razı oldu. Niyə də olmasın? Köhnə paltar verib, təzə paltar alırdı. Seydi bostançı tatdan bir silmə (ağac) də aldı, oldu bostançı tat.

Seydi gedirdi. Hasan paşanın nökərinin biri ona rast gəldi, dedi:

– Bir at var, onu minə bilərsənmi?

Seydi dedi:

– O kimin atıdı?

Dedi:

– Seydi adda bir gorbagor var idi. Onun atıdı. Heç kəs minə bilmir.

Seydi dedi:

– Ax, necə minərəm...

Seydini Hasan paşanın yanına apardılar.

Hasan paşa da ondan soruşdu:

– Bir at var, onu minə bilərsənmi?

Seydi dedi:

– Minərəm, lap canını da alaram. Mən o ata altı ay qulluq eləmişəm.

Hasan paşa dedi:

– Səni dünya malınnan qəni eləyəcəyəm. Get, o atı min. Bunu aparın o atın yanına.

Seydi dedi:

– Yox, gərək Seydinin paltarını, yarağını verəsiniz geyinəm. Yoxsa at məni öldürər.

Bəli, Seydinin paltarını verdilər geydi, yarağına qurşandı, altdan geyindi, üstdən qıfıllandı. Onu atın yanına ötürdülər. At onun üstünə cumanda Seydi ona bir sillə vurdu. Səsindən at onu tanıdı, başını qoydu Seydinin çiyinə, başladı ağlamağa, Seydi də ağladı. Pəri xanımın nökəri baxırdı. Bunu Pəri xanıma xəbər verdi. Pəri xanım gəldi gördü at da ağlayır, tat da ağlayır. Pəri xanım da ağladı. Ancaq Seydini tanımadı. Hasan xanın nökəri gedib paşaya xəbər verdi. Paşa dedi:

– Necə at da ağlayır, tat da ağlayır, Pəri də?

Pəri xanım atdan bir az aralı dayanmışdı. Seydi götürüb görək nə deyir:

Başına döndüyüm, qurban olduğum,
Seydi ağlar, səmənd ağlar, yar ağlar.
Yanıb atasına giryan olduğum,
Seydi ağlar, səmənd ağlar, yar ağlar.

Əlimə alaram xətavət sazı,
Yaxın gəl, eyləmə sən belə nazı,
Soyun qaraları, geyin qırmızı,
Seydi ağlar, səmənd ağlar, yar ağlar.

Ləblərin dönübdü şəkərə, qəndə,
Qadir Allah, bəla versin namərdə,
Biçərə Seydini qoyma şərməndə,
Seydi ağlar, səmənd ağlar, yar ağlar.

Pəri xanım Seydini tanıdı, dedi:

– Seydi, xoş gəlmisən!

Onunla əl tutdu. Seydi baxdı ki, qız həm ağlayır, həm də hirsindən tərləyib. Aldı, görək nə dedi:

Bu yarın köçünə mehman gəlmişəm,
Süzülür sinənnən tər şirin-şirin.
Bu yerlərin gözəl seyrəngahı var,
Gətirir bağçamız bar şirin-şirin,

Rüxsarın qəmərdir, dəhanın püstə,
Həsrətin çəkməkdən mən oldum xəstə,
Qoyunan başımı al dizin üstə,
Qoy verim canımı yar, şirin-şirin,

Xan Seydi söyləyər: qadan alım mən,
Əyləngilən, qol boynuna salım mən,
Layiq gör bağında bağban olum mən,
Dərim budağınnan nar şirin-şirin,

Pəri xanım istədi ki, Seydinin gəldiyini heç kəs bilməsin. Onun üçün dedi:

Seydi, sana bir ərzim var,
Dolan pünhanı-pünhanı.
Sana qurban püstani-nar,
Dolan pünhanı-pünhanı.

Seyrəqiblər bildirərlər,
Göz yaşını sildirərlər,
Ha bilsələr öldürərlər,
Dolan pünhanı-pünhanı.

Seyrəqib üzü gülməsin,
Qapısınnan kimsə girməsin,
Elə gəl bilən olmasın,
Dolan pünhanı-pünhanı.

Pəri deyər doğru sözü,
Sana qurban ala gözü,
Doğanda danın ulduzu,
Gəl var pünhanı-pünhanı.

Seydi atı mindi, meydana tərəf getməyə başlayanda görək Pəri xanım ona nə tapşırır:

Dərin dəryaya dalıbsan,
Gəl qoyma, səməndim, qoyma!
Bu meydana xoş gəlibsən,
Gəl qoyma, səməndim, qoyma!

Çapdır səməndimi, çapdır,
Kəllədən minarə yapdır,
Cəhd eylə qarıya tapdır,
Gəl qoyma, səməndim qoyma!

Yerişdə səməndim, yerişdə!
Səməndin nalın gülüşdə!
Qazıyı mana bağışla,
Qalanın səməndim, qoyma!

Pəri sənin nə halındı,
Gülmü qonça dahanındı,
İndi ki, meydan sənindi,
Xan səməndin qoyma, qoyma!¹⁶

Seydi atı sürüb, Hasan paşanın qabağında dayandı, dedi:

– Paşa, sən yeddi dəfə demisən, meydanı hərlə, mən iyirmi dəfə hərləyəcəyəm.

Paşa dedi:

– Sağ ol, oğlum, səni razı eləyəcəyəm.

Seydi atı ilə bircə dəfə meydanı hərlədi, sonra gəlib Hasan paşanın qabağında dayandı, aldı, görək nə dedi:

Gəl sana söyləyim, ay Hasan paşa!
Səmənd at yeyəsi gəlsə neylərsən?
Əyrice qılıncı sənə vurarsa,
Səmənd at yeyəsi gəlsə neylərsən?

Hasan paşa dedi:

– Atın yeyəsi çoxdan ölüb. Atı hərlə, nəmərinə al, get!

Seydi dedi:

Hayqırıb dağları qubar eyləsə,
Əgər qoşununu tarmar eyləsə,
Misir qılıncını aşkar eyləsə,
Səmənd at yeyəsi gəlsə neylərsən?

Dərin dərin dəryalara dalmışam,
Cavan canımı eşq oduna salmışam,
Mən Seydiyəm, meydanına gəlmişəm,
Səmənd at yeyəsi gəlib, neylərsən?

Söz tamam olan kimi qılıncı Hasan paşanın boynundan vurdu, başı yerə düşdü. Əsrəmiş nər kimi özünü qoşuna vuranda Pəri xanım qoymadı. Qarını tapıb gətirdilər, bir dəli qatırın quyruğuna bağladılar.

Təzədən yeddi gün, yeddi gecə toy elədilər. Toyun axırında bir ustad aşıq aşağıdakı duvaqqapma ilə toyu sona verdi.

Genə gəldi bahar fəslı,
Aləmi roşən bəzənib.
Seçmə gözəllər əyninə
Geyib zərnişan, bəzənib.
Baxırsan sağa, sola,
Görürsən hər yan bəzənib.
Səf çəkib huri, mələk,
Pəriyü-qılman bəzənib.
 Nasaq qılmayan dilimə.
 Qoy deyim dastan bəzənib.

Baxmasın gözəllərə
Adamların bəd nəzəri.
Əndəlib nalə çəkib,
Ölməsin güldən ötəri.
Naz ilə canım alan,
Olubdur dilim əzbəri.
Yaradan bir rəhm elə,
Pozulmasın bu səfləri.
 Fəhm elə, diqqət elə.
 Gör necə canan bəzənib.

Gözəllər tər əndama
Geyinibdir ağı yenə.
Can cəsəddən ayrılır,
Qalmadı bir tağı yenə.
Ala gözlər süzüləndə
Eyləyir nasağı yenə.
 Şənini vəsf eləyim,
 Bir şuxi tərflan bəzənib.

Gəzmişəm, görməmişəm
Mən bir belə gül camalı.
Gülgöz yelənli kəlağay
Bürünübüdür qəddi-dalı.
Hal bilən, şirin gülən,
Ağ üzündə qoşa xalı.
Rəhm elə, mürvətə gəl,
Salma belə qilü qalı.

Qoy deyim, bu məclisdə
Nə gözəl dövrən bəzənib.

Dərdlilər təbib deyib
Yığılıb dərmana bu gün.
Gözəlin gül camalı
Şoq salır hər yana bu gün.
Yanıram atəşinə
Mən mərdi-mərdanə bu gün.
Yazıq Hüseynin könlünü
Eyləmə viranə bu gün.
Aşıqlar qara geyib,
Gözəllər əlvən bəzənib.

Seydi orada padşah olub, dövrən keçirdi.

USTADNAMƏ

Ay həzərat, gəlin sizə söyləyim,
Dünya mənim üçün xalis ambarı.
Sən məni salıbsan Əyyub dərdinə,
Gəl elə dərdimə xalisam barı.

Dağıdıb nananı, oda gedərsən,
Gəl bəri deyərəm, o da gedərsən,
Pərim sən nə üçün oda gedərsən?
Od budu – sinəmdə xalis ambarı

Eyvanımı tikdiribsən qəlbidən,
Sərraf olan dürrü seçər qəlbidən,
Yaslanıbdı, daha çıxmaz qəlbidən,
Bu sınıq könlümdə xalis ambarı.

Meylimi bağladım yar ayağına,
Bayqu məskən saldı yar ayağına,
Abbas, əlin çatsa yar ayağına,
Döşən təmənnə qıl xalisam barı.

Ustadlar ustadnaməni bir deməz, iki deyər, biz də deyək iki olsun,
namərd saralıb solsun.

Qoç iyidi üç şey çəkər qabağa –
Biri sirdaş, biri yoldaş, yaxşı ad.
Bir doğru söz min yalandan yaxşıdı,
İnsaf deyil, mərdi sən namərdə sat.

Bədöy mənzilinə hər at yetirməz,
Nanəcibə öyüd versən götürməz,
Ölənə tək nişanını itirməz,
Yaxşı əsil, yaxşı nəsil, yaxşı zat.

Hüseyn sözün nə gizləyər, nə dana,
Nə yaranar, daha doğar nə də ana,
Gövhər mətəni açma nadana,
Tök bazara, sərrafına yaxşı sat.

Ustadlar ustadnaməni üç deyər, biz də deyək üç olsun, acgözün gözü doysun.

Öz dostunnan sınaq könül, bitməyin layiq deyil,
Qədir bilməz kölgəsində yatmağın layiq deyil.
Bir səməndi saxlayasan ondan bəddöy çıxmasa,
Onu dosta tərif edib, satmağın layiq deyil.

Bir qətrə sudan yaranıb bu cahana gələnələr,
Dolanıb xeyrü şəri, yaxşı, yaman bilənlər,
Bir ustada qulluq edib, ondan dərşin alanlar,
Təklifsiz bir məclisə getməyin layiq deyil.

Nəcəf deyər: yaxşılıq et, yoldaş, etmə pis deyər,
Dərdin demə, dərman olmaz, hər nadansa, kəs deyər,
Bir yerə ki, varid oldun hamı başla istəyə,
O məclisdə acı söhbət qatmağın layiq deyil.

Keçmişdə Qəndahar şəhərində Aslan adda bir şah var idi. Onun vəzirini öz qardaşı Əhməd idi. Günlərin birində Aslan şahın bir oğlu dünyaya gəldi, adını qoydular Müğüm. Ondan bir il sonra Əhməd vəzirin də bir oğlu oldu, adını qoydular Məhəmməd. Uşaqlar səkkiz yaşa çatanda onları molla yanına qoydular. Molla hüvəlfəttə-hül-əlimdən başladı dərs deməyə. Bunlar molladan beş il dərs aldılar. Aslan şah dedi:

– Ay molla, bilirsən nə var? Oxuyan uşaqlarımızın səbəbinə yetim-yesir uşaqları da yığarsan, pulsuz oxuyarlar. Onlardan haqq-zad almazsan. Onun əvəzində mən sana çox ənam verəcəm.

Günlər dolandı, aylar dolandı, vaxt gəlib altıncı ilə keçdi. Molla Müğüm şahnan Məhəmmədə çox fikir verirdi ki, onnar oxusun, kamala yetsin. Altıncı ilin yarısında Aslan şah molla evinə çağırdı, münasib adamları da topladı. Camaat yeyib, içib dağılından sonra mollaya dedi:

– Molla, qal, sana bir sözüm var. uşaqların ikisini də yoxlayarsan. Hansı yaxşı oxuyur, kamallıdı, mana deyərsən.

Molla dedi:

– Yaxşı.

Molla sabahı məktəbə getdi. Dərsin yarısında uşaqlara rüsxət verdi ki, gedib yarım saat gəzsinlər. Uşaqlar gəzməyə gedəndə molla bir kərpic Müğüm şahın yasadığının altına, bir kağız da Məhəmmədin yas-

dığının altına qoydu. Uşaqlar qayıtdılar, başladılar dərs oxumağa. Amma Müğüm şah yastığın altında kərpic olduğunu bilmədi. Məhəmməd bir yuxarı baxdı, boylandı. Molla bunnara fikir verirdi. Gördü Müğüm şah öz işindədi. Amma Məhəmməd oxumur. Molla soruşdu:

– Niyə rahat oxumursan?

Məhəmməd dedi:

– Molla əmi, ya yer bir təbəqə yuxarı qalxıbdi, ya da göy bir təbəqə aşağı yenibdi.

Molla dedi:

– Ay oğul, bu nə sözdü danışırsan? Necə yəni, yer qalxıb, göy yenib?

Məhəmməd dedi:

– Molla əmi, yer bayaqkı kimi deyil, dəyişibdi.

Molla çəkib Məhəmmədin üzündən öpdü, dedi:

– Oğul doğru deyirsən.

Molla bu sözü yadında saxladı. Bir gün Aslan şah mollanı çağırırdı ki:

– Uşaqların hansı kamallıdı?

Molla dedi:

– Sənin oğlun bir şey qanan deyil. Amma Məhəmməd çox kamallıdı. Sən yüsəbbəhidən deyirsən, o yasından xəbər verir. Mən onun yastığının altına bir kağız qoydum, bildi.

Söz yayılan şeydi. Bu söz hər tərəfə yayıldı. Hamı bildi. Müğüm şah çox kefsiz oldu. Həmişə qəmgin dolandı. Oydu ki, bir günneri yenə uşaqlara istirahət verdilər. Cümə günü idi. Uşaqlar Müğüm şahla bağda gəzirdilər, ancaq Müğüm şahın heç halı üstündə döyüldü. Müğüm şah bir sərv ağacının dibində fikirdəydi. Bunu qəm yuxusu tutdu. Bu qəm yuxusunda qaldı. Uşaqlar dağılıb getdilər. Bunun üstünə kim gəldi? – Darda qalanların dadına çatan Xızır peyğəmbər. Xızır peyğəmbər ona dedi:

– Oğul, nə yatıbsan, bir gözünü aç!

Müğüm şah gözünü açdı. Xızır dedi:

– Məni tanıyırsanmı? Mən müşgül işləri düzəldənəm.

Əlində bir piyalə Müğüm şahın qabağına tutdu dedi:

– Oğul, al bu piyaləni iç!

Müğüm şah dedi:

– Ağa, o suyu bizə haram buyurublar.

Xızır dedi:

– Oğul, bu sən deyən sudan deyil. Bu su Leylini Məcnuna, Fərhadı Şirinə, Arzunu Qənbərə, Şahsənəmi Qəribə, Əslini Kərəmə yetirən sudandı.

Müğüm şah suyu aldı. Xızır dedi:

– Bu suyu sana verərəm bir Allahın eşqində, yüz iyirmi dörd min peyğəmbərin eşqində. Ondan da Xanbalıq şəhərində Fətəli xanın qızı Gülşad xanımın eşqində. Onu sana buta gətirərəm, səni də ona.

Bu sözdən sonra Müğüm şah camı başına çəkib içdi. Xızır dedi:

– Oğul, sana bu əsər eləyirmi?

Dedi:

– Eləyir.

Xızır barmağını yuxarı qaldırıb dedi:

– Oğul, nə görürsən?

Müğüm şah dedi:

– Bir böyük şəhər görürəm.

Xızır dedi:

– Oğul, şəhərdə nə görürsən?

Müğüm şah dedi:

– Yeddi mərtəbə bir otaq görürəm, hər tərəfi şüşəbənd.

Xızır dedi:

– İmarətdə nə görürsən?

Müğüm şah dedi:

– İmarətdə külafirəngidə bir qız görürəm. Bulud kimi saçlarını darayıb üzünə töküüb. Elə bil ay buluddan çıxıb.

Xızır dedi:

– O tərəfdəki kimdir?

Müğüm belə baxanda gördü dərviş zad yoxdu. Müğüm şah özündən gedib yerə yıxıldı. Toran çalıb, şər vaxtı olanda baxdılar ki, Müğüm şah yoxdu. Axşam oldu, əl-ayaq yığışdı. Axşam olanda Aslan şah uşaqları çağırıb dizinin dibində oturdardı. Odu ki, Məhəmməddən soruşdu:

– Qardaşın necə oldu?

Məhəmməd dedi:

– Güllü bağda oynuyurdun, bir də gördüm yoxdu, elə bildim öyə gəlirdi. İndi görürəm öydə də yoxdu.

Durdular, töküldülər güllü bağa ki, görsünlər Müğüm şah necə olub? Sərv ağacının dibində Müğüm şahı tapdılar. Götürüb öyə gətirdilər.

Qonum-qonşu, qohum-qardaş yığıldı başına. Mollalar gəldilər, baxdılar, onun dərđini tapmadılar. Dünyagörmüş qarıları yığıdılar. Bir iman-quran qarı var idi. Görən kimi dedi:

– Buna ağası buta verib. İki gün yatar, üçüncü günü qalxıb, nə mətləbi olsa sizə deyəcək.

Anası onun başını alıb dizinin üstünə, üç gün gözlədi. Üçüncü günü Müğüm şah gözünü açdı. Baxdı gördü ki, başının altında bir cam, bir quran, bir də bir saz var. Bunları qarı demişdi, başının altına qoymuşdular. Müğüm şah gördü hamı yanına yığılıb. Aslan şah dedi:

– Oğul, sənə nə olub?

Müğüm şah başını aşağı saldı, gözlərinin yaşını tökməyə başladı. Bir kəlmə də danışmadı. Yığılan adamlar ona dedilər:

– Oğul, dilini aç, bir söz söylə, görək sana nə oldu? Niyə ağlayırsan?

Müğüm şah sazı götürdü, zilini zil elədi, bəmini bəm! Sinəsinə basıb, görək nə deyir; oturanlardan nə soruşur?

Həqiqət danışib məclisə girən,
Əvvəl həqiqəti deyən kim oldu?
Nə qədərdi yernən göyün arası?
Dünya nə üstündə sərəncam oldu?

Nə üçün yarandı ləlinən gövhər?
Nədən xəlq olubdu cisminən cövhər?
Nəyinən hörülüb bərrühi-zövhər?
Kimlər oturban xoşqədəm oldu?

Tacı-sərin neçə əsmər qulu var?
Yerdən göyə neçə yerdən yolu var?
Cavabı verməyə kimin dili var?
Kimlər cavab verdi, kimlər xəmə oldu?

O nədi ki, yetmiş iki başı var?
O nəynən hörüldü, nədən daşı var?
Laşərikin neçə sirdaşı var?
Bilməyən ustaya Müğüm şərmi oldu.

Atasıyan anası baxdılar ki, Müğüm şahınkı vergidi. Adamlar onu dəli hesab edib, dağılıb hərə öz öyünə getdi. Amma əmisi oğlu Məhəmməd dedi:

– Qardaş, sən hara getsən, mən də gedəcəm.

Müğüm şah dedi:

– Yox, sən getmə, mənim başıma çox bəlalar gələcək. Sənin başın niyə bəla çəksin?

Məhəmməd əl çəkmədi, dedi:

– Olmaz, mən də gedəcəyəm. Sənin başın nə bəla çəkərsə qoy mənim başım da çəksin.

Üstünüzə xeyirli sabahlar açılsın. Sabah açıldı. Məhəmmədnən Müğüm şah iki at çəkib mindilər. Hər ikisi ata suvar olanda anası qabağını kəsib, görək nə dedi:

Əzzim oğul, gözüm oğul,
Oğul, gəl getmə, qoymaram!
Sana qurban özüm, oğul,
Oğul, gəl getmə, qoymaram

Aldı Müğüm şah:

Əzzim ana, gözüm ana,
Halal eylə, hümbət eylə!
Sana qurban özüm, ana!
Halal eylə, hümbət eylə!

Aldı anası:

Oğul, olsa səyahətin,
Haqqa bağla etiqadın,
Məndən kəsmə məhəbbətin,
Oğul, gəl getmə, qoymaram!

Aldı Müğüm şah:

Neçə sözlərin dildədi,
Seyrağıb sağı-soldadı,
Yarımmın gözü yoldadı,
Halal eylə, hümbət eylə!

Aldı anası:

Sən çəkməynən bu tufanı,
Viran qoyma xanimanı,

Sana qurban anan Banı,
Oğul, gəl getmə, qoymaram!

Aldı Müğüm şah:

Mən Müğüməm, mindim atı,
Ağam veribdi baratı,
Döşündən əmdiyim südü,
Halal eylə, hümbət eylə!

Halal-hümbət eləyib düşdülər yola. Atası divanxanadan gələndə ona xəbər verdilər ki, Müğüm şahla Məhəmməd atlanıb getdi. Atası arvadını danladı, arvad ağladı. Aslan şah dedi:

– Məndən ki, icazəsiz gedib, bu gündən sonra mən onu axtaran deyiləm.

Bu söz anasına çox təsir eləməkdə olsun, Müğüm şahla Məhəmməd az gedib, çox gedib, günə bir mənzil, teyyi-mənzil getməkdə olsunlar, sizə xəbəri Gülşaddan deyim. Necə ki, Gülşadı Müğüm şahla buta vermişdilər, eləcə də qıza Müğüm şahı buta vermişdilər. Qız yol gözləyirdi. Deyirdi ki, Müğüm şahı görsəydim, ölsəydim də ahüzarım olmazdı.

Felatda Məhəmməd bəy adlı on səkkiz, on doqquz yaşlı bir oğlan var idi. Başında da dəliləri, çox vuran-tutan bir oğlan idi. Gülşad xanıma bunun da gözü düşmüşdü. Məhəmməd bəy qızın atasına deyirdi:

– Versən Allah əmriyəni, verməsən zornan qızın Gülşadı alacağam.

Bunun qorxusundan qızı ona verməyə razı olmuşdular. Amma qız razı deyildi. Yanında bir zəhər şüşəsi saxlamışdı ki, əgər onu Məhəmməd bəyə versələr, özünü öldürsün. Bəli, vaxt gəldi, qızın toyun Məhəmməd bəyə eləməyə başladılar. Qızın əlacı kəsilib dedi:

– Qırx gün toy eləyin!

Fikri bu idi ki, bəlkə qırx günə Müğüm şah gəlib çıxsa. Bir gün qız qızılarnan səyahətə çıxdı. Gördü yolun qırağına bir karvan tökülüb. Qız dedi:

– Qızlar, siz burada durun, gedim görüm o karvan hara gedəcək?

Qız karvanın yanına getdi. Tacirin adı Xoca Sənhan idi. Sənhan qızı yanına çağırıb dedi:

– Qızım, mətləbin nədi:

Aldı qız, görək ona nə dedi:

Başına döndüyüm, ay Xoca Sənhan,
Müğüm şaha deynən dərdi-dilimi.
Atamdan, anamdan, mən gəldim pünhan,
Müğüm şaha deynən dərdi-dilimi.

Yatmışdım, yuxumda badə verdilər,
Bir dərdimi min ziyada verdilər,
Zor əliynən məni yada verdilər,
Müğüm şaha deynən dərdi-dilimi.

Mən Gülşadam, dərdi-dilim bil mənim,
Ağlayıram, çeşmim yaşın sil mənim,
Qiyamətdə ətək sənin, əl mənim,
Müğüm şaha deynən dərdi-dilimi.

Xoca Sənhan karvanı yüklədi, yola düşdü. Gedib Aslan şahın torpağına çıxdılar. Müğüm şahla Məhəmməd gəlib bunların üstünə çıxdı. Tacir baxdı ki, iki gözəl oğlandı. Soruşdu:

– Oğul, hardan gəlib, hara gedənsiniz?

Müğüm şah aldı, görək nə dedi:

Başına döndüyüm, gül üzlü Xoca,
Xocam, bu yol Xanbalığa gedirmi?
Nə gündüzüm gündüz, nə gecəm gecə,
Xocam, bu yol Xanbalığa gedirmi?

Aldı Xoca Sənhan cavabında dedi:

Başına döndüyüm, gül üzlü oğul,
Oğul, bu yol Xanbalığın yoludu.
Sana yedirərəm qəndnən noğul,
Oğul, bu yol Xanbalığın yoludu.

Aldı Müğüm şah:

Hərdən danışırсан, hərdən gülürsən,
Yaylıq alıb, çeşmim yaşın silirsən,
Yük bağlayıb hansı yerdən gəliрсən?
Xocam, bu yol Xanbalığa gedirmi?

Aldı Sənhan:

Hərdən danışırım, hərdən gülürəm,
Yaylıq alıb, çeşmin yaşın silirəm,
Yük bağlayıb Xanbalıqdan gəlirəm
Oğul, bu yol Xanbalığın yoludu.

Aldı Müğüm şah:

Mən Müğüməm, keçdim küllü varımdan,
Namusumdan, qeyrətimdən, arımdan,
Bir xəbər ver mana Gülşad yarımından,
Xocam, bu yol Xanbalığa gedirmi?

Aldı Sənhan:

Xoca Sənhan bağça-bar deyin əsir,
Heyvalar titrəyir, nar deyin əsir,
Gülşad da Müğümə yar deyin əsir,
Oğul, bu yol Xanbalığın yoludu.

Uşaqlar Xocaynan əltəmən eləyib ayrıldılar. O, vaxt yetişdilər Xanbalığa ki, gördülər bir qarı təzək yığır. Müğüm şah dedi:

– Nənə, bu gecə bizi qonaq saxlarsanmı?

Qarı dedi:

– Allaha da qurban olum, qonağına da. Ancaq yeməyə bir şeyim yoxdu.

Müğüm şah qarının əlinə bir çəngə qızıl basdı, dedi:

– Nənə, götür, hər nə lazımdı al, gətir!

Qarı bunları öyünə apardı. Bazara çıxdı, bunnara yemək-İçmək hər nə lazımdı aldı. Məhəmməd dedi:

– Qardaş, mən hər nə desəm sən dinmə.

Müğüm şah dedi:

– Baş üstə!

Məhəmməd qarının qılığına girdi, dedi:

– Qarı nənə, Fətəli xanın qızı Gülşad xanımı tanıyırsanmı?

Qarı dedi:

– Tanıyıram, bacım qızıdı, özü də toyunun şirin yeridi.

Məhəmməd dedi:

– Nə təhər eləyək onu biznən görüşdürəsən?

Qarı dedi:

– Mənim qızım onun yanında olur. Nə vaxt istəsən görüşdürə bilərəm.

Qarı sabahnan Müğüm şahın üzüyünü də götürdü, gedib qızla görüşdü. Əhvalatı ona danışdı. Qız dedi:

– Aman nənə, onu mənə görə!

Qarı geri qayıtdı, əhvalatı Müğüm şahə söylədi. Məhəmməd dedi:

– Mən gedib qıznan görüşərəm. Sən getsən özünü bildirəcəksən.

Qarı Məhəmmədi qız paltarına geyindirdi, yanına salıb toy məclisinə apardı. Məhəmməd qızlara qarışdı. Fərsət tapıb, özünü Gülşada tanış verdi. Gecənin bir zamanında Gülşad xanım qızları dağıtdı ki:

– Siz gedin, mənim əziz qonağım var, qoyun rahat eləyim.

Hamı dağılıb getdi. Qaldılar qız, qarı, bir də Məhəmməd. Qız elə bilirdi bu, Müğüm şahdı. İki yer saldı. Birini özü ilə Məhəmmədə, birini də qarıya. Məhəmməd soyunub yerinə girdi. Qarı da yatdı. Qız soyunub yerinə girəndə gördü ki, oğlan araya bir qılınc qoyub, götürdü, görək qız nə dedi:

Başına döndüyüm ay qarı nənə,
Bu nədi, araya gəldi pıçaqlar?!
Şirin növrağımda, yatdığım yerdə
Qara bağrım dələr oldu pıçaqlar?!

Bilmirəm sizlərdə bu nə adətdi,
Evdəki qonağa hörmət-izzətdi,
Bu yatan deyəsən qul Məhəmməddi;
Onu gətir, bunu apar bu çağlar.

Mənim bu dərdimi bilən kim oldu?
Gül kimi saralıb solan kim oldu?
Gülşadın cavabın alan kim oldu,
Sən deyirdin Müğüm gəldi bu çağlar.

Məhəmməd əhvalatı qıza söylədi. Qız əhvalatı biləndən sonra şad oldu. Gecə gəlib keçdi. Səhər tezdən qarı durub, Məhəmmədi götürüb apardı. Özü də qıza tapşırırdı ki, mən gəlincə başını heç kəsə bəzətməz-

sən. Qarı gedəndən sonra kimi gətirdilərsə qız başını bəzəməyə razı olmadı, heç kəsi yaxın qoymadı. Şəhərdə adam qalmadı, hamısı gəldi. Qız dedi:

– Gərək filan qarı gəlsin.

Gedib Gülsəfa qarını gətirdilər. Qarı qızın başını bəzədi, öz ağırlığında ona qızıl verdilər. Qarı dedi:

– Gərək gəlini qəbiristanlıqdan keçirəsiniz. Bacımın üstündə bir az ağlayım, xeyir-dua verim, gəlinin qədəmi mübarək olsun.

O biri tərəfdən Müğüm şah, Məhəmmədə xəbər verdi ki:

– Qəbiristanlığa gəlin. Orada gizlənin, gəlini götürüb gedin.

Məhəmməd qız paltarında gedib qəbiristanlıqda günbəzdə gizləndi. Bir də baxdı ki, budu, gəlini gətirirlər. Qarı başladı ağlamağa, dedilər:

– Niyə ağlayırsan?

Qarı dedi:

– Bacım vəsiyyət eləyib ki, qızım ərə gedəndə mənim qəbrimin üstünə gəlsin.

Kəcavəni qəbrin üstünə sürdülər. Qızı kəcavədən endirdilər. Qarı qızı günbəzə apardı. Qızın paltarını tez soyundurub Məhəmmədə geydirdi, Məhəmməd geydiyi paltarı da qıza geydirdi. Məhəmmədi aparıb kəcavəyə qoyub dedi:

– Gedin!

Bunlar getməkdə olsun, o biri tərəfdən qarı Gülşadı günbəzdən qaytarıb, Müğüm şahın yanına gətirdi. Qız gələndə Müğüm şah götürdü, görək nə dedi:

Ala gözlü mehribanım,
Səfa gəldin, səfa gəldin!
Sana qurban şirin canım,
Səfa gəldin, səfa gəldin!

Aldı qız cavabında:

Sana deyim, cavan yarım,
Səni saldım yada, gəldim!
Sana qurban küllü varım,
Səni saldım yada, gəldim!

Aldı Müğüm şah:

Dərin dəryanı boyladın,
Gəldin burda nə söylədin?
Qul Məhəmmədi neylədin?
Mana verdin şəfa, gəldin!

Aldı qız:

Mana vermə əziyyəti,
Haqqın bu imiş mərhəməti,
Dediğin qul Məhəmmədi
Verdim sənə fəda, gəldim!

Aldı Müğüm şah:

Müğümə görükmə bu gündən,
Sinəmə çəkdin düyündən,
İt get gözümün öyündən,
Mana vermə cəfa, gəldin!

Aldı qız:

Xudam eylər dərdə dərman,
Mən söz deyim, sən sözüm qan;
Sana qurban olsun Gülşad,
Sən sürgünən səfa, gəldim!

Bunlar burada qalmaqda olsun, kəcavəni apardılar Məhəmməd bəyin öyünə. Qız paltarında olan Məhəmmədi gərdəyin dalına qoydular. Məhəmməd dedi:

– Qırx gün oğlan mənim yanıma gəlməməlidir, anamın qırx gün yasını saxlayacağam.

Məhəmməd bəyə dedilər. Məhəmməd bəy razı oldu, amma bacısı Səlbi xanıma dedi:

– Gəlin ilə həmişə bir yerdə olarsan. Qırx gün ondan ayrı durmazsan.

Səlbi xanım başladı gəlinin yanında qalmağa, gəlin də ki, Məhəmməd.

Bir gün, beş gün, Məhəmmədin Səlbi xanımdan xoşu gəldi. Bir beş gün də keçdi, Məhəmməd bir ürəkdən min ürəyə vuruldu Səlbi xanıma. Bir beş gün də belə keçdi. Axırda Məhəmməd dözə bilməyib, əhvalatı açıb Səlbi xanıma dedi. Səlbi xanım baxdı ki, gəlin bir gözəl oğlan imiş.

Bir gün anası baxıb gördü ki, Səlbinin üz-gözüne ləkə düşüb. Dedi:

– Ay qız, sənin günün qara olsun, arvad kimi üzünə ləkə düşüb, bu nə əhvalatdı?

Qız dedi:

– Ay ana, mən gəlinin yanından hara gedirəm ki, üzümə ləkə düşsün?

Səlbi anasının əlindən bir təhər qurtararaq özünü saldı Məhəmmədin yanına. Baxdı ki, Məhəmməd yatıb. Qız götürdü, görək Məhəmməd yatdığı yerdə ona nə dedi:

Xab içində yatan oğlan,
Dur, yatmağın çağrı deyil.
Dərdü qəmə batan oğlan,
Dur, yatmağın çağrı deyil.

Xanbalıqdan gələn kişi,
Allah kəssin belə işi,
Özü erkək, donu dişli,
Dur, yatmağın çağrı deyil.

Ay uca dağların qarı,
Təzə bağçaların barı,
Qardaşımın erkək yarı,
Dur, yatmağın çağrı deyil.

Məhəmməd ona fikir verirdi. Qız aldı gerisini:

Xanbalıqdan gələr çapar,
Sınıq könülləri yapar,
Qardaşım birin də tapar,
Dur, yatmağın çağrı deyil.

A beymürvət çıxdı canım,
Müjganların tökür qanım,

Sana qurban Səlbi xanım,
Dur, yatmağın çağı deyil.

Məhəmməd ayılıb qalxdı. Səlbi xanım əhvalatı ona söylədi. Sonra gedib, toyladan iki at çəkdi, hər ikisi suvar olub, yola düşdülər. Bir qədər gedəndən sonra qız fikirləşdi: “Ey dili-qafil, mən hara gedirəm? Bəlkə bu bir avara adamdı”. Qız atının başını çəkib, başladı ağlamağa. Məhəmməd aldı, görək Səlbi xanıma nə dedi:

Başına döndüyüm, qurban olduğum,
Alagözlü Səlbi xanım, ağlama!
Alışib oduna büryan olduğum,
Alagözlü Səlbi xanım, ağlama!

Nə baxırsan yenə maral baxışlı
Əli əlvən, dizi bəzək naxışlı,
Qızıl tutmacalı, xurmayı saçlı,
Alagözlü Səlbi xanım, ağlama!

Uca dağlar Məhəmmədə daldadı,
Seyrağıb yığılıb sağı-soldadı,
Mügüm şahın indi gözü yoldadı,
Ona qurban şirin canım, ağlama!

Söz qurtardı. Səlbi xanım gördü, yox, səhv eləyib, yola düşdülər. Xanbalıq şəhərinin yaxınlığında Fətəli xanın çobanı gördü ki, bir oğlan gedir, yanında da bir gözəl nazənin. Çoban bunların qabağına çıxıb, yolu kəsdi, dedi:

– Hardan gəlırsiniz, haraya gedirsiniz?

Dedilər:

– Xanbalığa gedirik.

Çoban istədi əlini Səlbi xanımın telinə çəksin. Məhəmməd gördü çoban zırının biridi, heç qanmır. Götürdü, görək çobana nə dedi:

Başına döndüyüm, elin çobanı,
Çoban, incitməynən məni, mən gedim.
Heç çəkilmir bu könlümün dumanı,
Çoban, incitməynən məni, mən gedim.

Biz də gəldik Xanbalığın elinə,
Əl vurmaıyan sonam Səlbi telinə,
Peyğəmbər eşqinə, Allah yoluna,
Çoban, incitməynən məni, mən gedim.

Bir dərd bilən yoxdu dərdim ağlayam,
Qürbət eldə düyünlüyəm, dağlıyam,
Məhəmmədəm, Əhməd vəzir oğluyam,
Çoban, incitməynən məni, mən gedim.

Çoban dedi:

– Olmaya sən qız yerinə köçürülən oğlansan?

Məhəmməd dedi:

– Bəli.

Çoban dedi:

– Tez rədd ol başımdan, Fətəli xan bilib nəslimi kəsər.

Gecənin yarısında getdilər qarının darvazasının dalında dayandılar.

Nə qədər çağırırdılar, bunlara cavab verən olmadı. Götürdü, görək
Məhəmməd darvazanın dalından nə dedi:

Ay həzərat, gəlin sizə söyləyim,
Yar ucundan atılmışam nara mən.
Deyirlər hər dərdə dərman bulunmaz,
Eləmişəm bu dərdimə çara mən.

Yüklənibdi qəflə, qatır, ulaxlar,
Suyu sərin, daşı mərca bulaxlar,
Ha çağırıram, heç eşitmir qulaxlar,
Axır çağda urcah oldum kara mən.

Ay ağalar, sinəm üstü yaradı,
Kor taleyim mənim nə sitaradı?
Deyirlər Məmmədin baxtı qaradı,
Xan Səlbiyi keçirmişəm tora mən.

Qarı bunların səsini eşitdi, tez darvazayı açdı, Məhəmmədin üz-
gözündən öpdü. Bunları içəri apardı. Müğüm şahı da oyatdı. Görüşdülər,
öpüşdülər, şad oldular. Məhəmməd baxdı ki, Müğüm şah ondan çox
inciyyə, onu dindirmək istəmir. Aldı tənris havasında görək nə dedi:

Beybafa dünyadan, qohum-qardaşdan,
İnciyən varmı heç gör mənim kimi.
Yaz bu sözlərimi dəftərə başdan,
Əcəl şərbətini iç mənim kimi.

Bu vəsiyyətimi yadda saxla sən,
Etiqadın bir Allaha bağla sən,
Tərəqqidə tənəzzülə ağla sən,
Axıt gözlərindən yaş mənim kimi.

Qəza kəməndinə salanda məni,
Bədbəxtlik üz verib alanda məni,
Qüdrət dəftərindən siləndə məni,
Məhəmmədə ver sən baş mənim kimi.

Söz tamam oldu. Müğüm Məhəmmədnən barışdı. Qarı dedi:

– Durun, buradan gedin. Məhəmməd bəy gəlib mənim evimi yıxar.

Bunlar getməyə bina qoysunlar, sizə xəbər verim Aslan şahın
arvadı Banı xanımdan.

Banı xanım aləmi-vaqyada gördü ki, oğlu bir dəryaya düşüb,
hayana çabalayı, bir yana çıxı bilmir. Yerindən qalxdı, ağlaya-ağlaya
görək nə dedi:

Şah, taci-taxtına nə qul olubsan?
Söylə görüm, tacü-taxtım necoldu?
Bilmirəm ki, nə xəyalı dalıbsan,
Söylə görüm, tacü-taxtım necoldu?

Bir səda alıba xəbər bilmədin,
Bənnə olub sınıq könlüm hörmədin.
Bir bağ saldın, qonça gülün dərmədin,
Can içində şirin canım necoldu?

Yaşılı tökübən qara bağlaram,
Sinəm üstün çarlı-çarpaz dağlaram,
Mən Banyam, gecə-gündüz ağlaram,
Müğüm kimi nocavanım necoldu?

Aslan şah hökm elədi. Qoşun Xanbalıq şəhərinə tərəf yol başladı.
Xanbalıqnan Qəndəharın arasında bir qalaça var idi. Bunlar qalaçaya,

Məhəmməd bəyin qoşunu da qalaçaya yetirməkdə olsun. Müğümnən Məhəmməd də özlərini qalaçaya verdilər. O qoşun o tərəfdən, bu qoşun bu tərəfdən qalaçanı araya aldılar. Aslan şahın qoşunu qalaçaya girib, Məhəmmədnən Müğüş şahı gördülər. Aslan şah dedi:

– Niyə bizə xəbər vermirdiniz?

Aldı Müğüm şah cavabında:

Başına döndüyüm ədalət şahım,
Nə üçün kəsilib yollarım mənim?
Əzəlindən bülbül kimi ötürdüm,
Lal olub danışmır dillərim mənim.

Gəl yetiş dadıma, ey şahi-kübar,
Sana qurban olsun gözləri xumar,
Oxunmamış, əldə ərzi-halım var,
Oxusan bilərsən hallarım mənim.

Dərd bilən olmadı dərdim ağlıyam,
Zülm ucundan düyünlüyəm, dağlıyam,
Mən Müğüməm, Aslan şahın oğluyam,
Qəndəhar tək var ellərim mənim.

İşdən hali oldular. Bildilər ki, Məhəmməd bəyin qoşunu onları tutmağa gəlib. Aslan şahın qoşunu Məhəmməd bəyin qoşununu dağıtdı, Məhəmməd bəyi də diri tutdu. Məhəmməd bəy əhvalatı onlara söylədi. Aslan şah Məhəmməd bəyin günahından keçdi, öz qızını da ona verdi. Təzədən şadyanalıq keçirdilər, hər üçü qırx gün, qırx gecə toy elədilər, mən də gəlib çıxdım, toyun duvaqqapmasını oxudum:

Qədəm basıb qulluğuna,
Gəlmişik sizə, qaraqaş!
Vətənsiz qərrib sayılır,
Qulluq et bizə, qaraqaş!
Bəzənib al yaşıldan
Geyibsən təzə, qaraqaş!
Əl saxla, ürbəndini
Çəkməynən üzə, qaraqaş!
Aşiq sana tərif deyir,
Fikir ver sözə, qaraqaş!

Behiştin bir qəsridi,
Otağın sana yaraşır.
Hər yanda on dörd hörük,
Zülfün gördənə yaraşır.
Küsmüsən, gəl barışaq,
Qolların boynumdan aşır,
Camalını görənlerin
Huş gedir, xəyalı çaşır.
Heç kim sana tay tapammaz,
Yüz il də gözə, qaraqaş!

Açılıb yaxan bəndi,
Dağların qarı səndədi.
Xəstələrə şəfa verən,
Behiştin narı səndədi.
Yoxsullar həsrət çəkir.
Dünyanın varı səndədi.
Zəyəmli Aşiq Orucun,
Küll ixtiyarı səndədi.
Qəvvas olan dəryalarda
İstəyir üzə, qaraqaş!

USTADNAMƏ

Eşqin şərabından bir qətrə içən
Əlbəttə, od tutub yanar, ariflər!
Gizlin sirri hər cahilə car açan
Düşər etibardan kənar, ariflər!

Əvvəl ustadından dərslər alan,
Dünyanın varını, yoxunu bilən,
Sərində bir zərrə kamalı olan
Dədiyindən necə dönər, ariflər?!

Məhəmməd də bilməz ömür yaşını,
Canıma salmasın eşq atəşini,
Heç kəs qanmaz bu dünyanın işini,
Biri keçər, biri qonar, ariflər!

Ustadlar ustadnaməni bir yox, iki deyər, biz də deyək iki olsun,
yağının gözü qanla dolsun.

Görürsənmi o dağları, getməz duman, üstədi,
Ovçu gəzər şikarını, oxu kaman üstədi,
Namərdə yalvarınca, düş mərdin ayağına,
Can deyib xoş danışmaq şirin zəban üstədi.

Bir bülbülün qafil taza gülü düşdü yadına,
Sığındı, bel bağladı qabil nəccar ustadına,
Şahım gördü pozğun baxır şahin öz qanadına,
Dedi: quşum, kərəm eylə, dərya ümman üstədi.

Gəl, biçərə Nəcəf, fəhm et alimlər həyatına,
Mərəkədə düşürərlər, minmə özgə atına,
Ustadına kəc baxanın lənət gəlsin zatına,
Müxtəsəri, bu sözlərim yaxşı, yaman üstədi.

Ustadlar ustadnaməni iki deməz, üç deyər, biz də deyək üç olsun,
tənbəllər geridə qalsın.

Hər hansı məclisdə müxənnəs dinsə,
Məclisdə aşığın havası olmaz.
Ürək bir şişədi, toxunub sınsa,
Həkim, loğman gəlsə davası olmaz.

Məclislərdə danışanda səs olar,
Hərəsinə “kiri” desən bəs olar,
Biri yaxşı olar, biri pis olar,
Hamı sözü adam sevəsi olmaz.

Bir adam məclisdə sağır otursa,
Özü söyləməyib, fağır otursa,
Yerində ağıllı, ağır otursa,
Kamal durub onu qovası olmaz.

Sizə hardan xəbər verim, İsfahan şəhərində Qiyas vəzirdən. Qiyas vəzir şah Abbasın bilikli vəziri idi. Qiyas vəzirin bir oğlu var idi, adı da Abdulla idi. Bir dənə olduğu üçün atası-anası da, şah da onun xətrini çox istəyirdi. Bir molla tutmuşdular, ona dərs deyirdi.

Ay dolandı, gün keçdi, Abdulla oxuyub, elmləri sinədəftər elədi. Molla ona dedi:

– Elmlər qurtardı, tay gedə bilərsən. Bunnan sonra mən oldum sənin lələm.

Abdulla dedi:

– Molla əmi, bu vaxta kimi mən heç kəsin üzünü görməmişəm. Ancaq sənin üzünü görmüşəm, gəl bir ova çıxaraq.

Şahdan, vəzirdən icazə aldılar, hərəsi bir at mindi, əlinə bir tər lan quş götürüb, ova çıxdılar. Çox getdilər, az getdilər, baxdılar ki, bir aşıq saz çiyində yavaş-yavaş gedir. Aşıq bunları görəndə əlini qulağına qoydu, bir bayatı çəkdi.

Eləmi, küncü haray!
Ərəsbər küncü haray!
Bir vəfalı həmdəmnən
Gəzəydim küncü haray!

Abdulla atı əylədi, dedi:

– Lələ, o nə deyir?

Molla dedi:

– Heç nə, oxuyur da... Nə eləyirsən, qoy varsın getsin.

Abdulla dedi:

– Yox, lələ, o, yaxşı söz deyir. Aşıqlar dünya görüblər. Yəqin Ərəsbər yaxşı yerdi, gərək gedəm oranı görəm.

Lələ ilə atlarını çapıb, Ərəsbərə gəldilər. Gördülər Ərəsbər çox yaxşı, gözəl yerdir. Abdulla dedi:

– Lələ, mən buraya bir də gələcəm.

Qayıdıb atasının yanına getdi, dedi:

– Ata, mən gedib Ərəsbərdə yaşayacağam.

Atası çox dedi, oğlu razı olmadı, elə dedi ki, gedəcəm.

Vəzir dedi:

– Onda qoy padşaha da deyim.

Vəzir padşahın yanına gedib dedi:

– Qibleyi-ələm, oğlum Ərəsbəri görüb, deyir Ərəsbərə köçüb gedəcəm. Amandı, qoyma getsin!

Padşah dedi:

– Neynək, qoy getsin, sən də get!

Odu ki, Abdullanın atası İsfahandan bir neçə öylə köçüb getdi Ərəsbərə, orda yerrəndi. Bunnar burda yaşamaqda olsun, qulluğunuza hardan ərz eləyim, Şirvan ölkəsinnən. Şirvan ölkəsində, Xançoban elində Camal bəy adlı bir adam yaşayırdı. Burda bir Ağa xan da var idi. Həmişə kefi əhliydi. Bunun kefi duru olan vaxtı Camal bəyin qızı Cahan xanımı baxçada gördü. Ağa xan xəbər aldı:

– O qız kimin qızıdır?

Dedilər:

– Camal bəyin.

Ağa can bir adama dedi:

– Get, Camal bəyə de, qızını mənə versin.

Elçilər getdi, Camal bəy minnət-sünnətsiz razı oldu. Günlər gəldi, keçdi, Camal bəy çox gözlədi, Ağa xannan bir xəbər çıxmadı. Axırda onun yanına bir adam göndərdi ki:

– Ağa xan, mənim qızımı alacaxsan, almayacaxsan? Onu de!

Ağa xan cavab verdi:

– Get, Camal bəyə de, qızının başını bəzəsin, mənim məclisimə göndərsin. Xoşuma gələrsə alaram, gəlməzsə nöqərlərimnən birinə verərəm.

Gedib bu sözləri Camal bəyə dedilər. Camal bəy dedi:

– Mən nə qədər əskik adamam ki, qızımın başını bəzəyəm, Ağa xanın məclisinə göndərəm?! Mən köçürəm Qiyas bəyin yanına.

Camal hazırlandı, dost, qohum da ona qoşuldu, bir neçə adamla birlikdə Qiyas bəyin yanına köçdülər. Vay-şüeyən adlı bir kişi də bunlardan köçdü. Köç gedib çatdı Qiyas bəyin evinin yanına. Bir gözəl meşənin yanında çadırları qurdular. Bunlar buraya təzəcə gəlmişdilər, Abdulla lələsinə bir gözəl yer göstərib dedi:

– Lələ, oraya gedəcəyik.

Bunlar Abdulla dediyi yerə gedəndə bir ağacın başında bir şahşunqar quşu gördülər. Şahşunqara baxırdılar, birdən ağacın dibinnən bir kəklik pırıldayıb göyə qalxdı. Abdulla tərlandı kəkliyin dalınca buraxdı. Tərlandı şahşunqarı görəndə kimi yerə düşdü, kəkliyin baxtı yar oldu, uçub getdi. Abdullanın tərlandı acığı tutdu, dartıb onun boğazını üzdü. Lələnin quşunu alıb, onu da buraxdı. Lələnin quşu da şahşunqarı görəndə kəkliyin dalınca getmədi, yerə düşdü. Abdulla genə acıqlandı, dartıb bunun da başını üzdü. Abdulla anrı-bəri baxanda şahşunqarı gördü, dedi:

– Lələ, mənim quşlarımı öldürən, bax, o şahşunqardı; onu tutacağam.

Lələ dedi:

– Ay bala, şahşunqar tora gəlməz, gəl çıxıb gedək!

Abdulla dedi:

– Yox, tutacağam.

Abdulla torunu qurdu, Lələ də getdi çörək gətirməyə. Lələ gedəndən sonra Abdulla uzanıb yatdı. Abdulla yatmaqda olsun, qulluğunuza ərz eləyim Cahan xanımnan. Cahan xanım dedi:

– Qızdar, gəlin meşəyə, allı-güllü yerlərə gəzməyə gedək, bahar vaxtıdır.

Bunların yanında bir qarı var idi, ağzında bir diş də yox idi. Qarı dedi:

– Mən sizdən əskik döyüləm, mən də gedirəm.

Qız dediyin keçisi cinsidi. Hərəsinin ağzı bir tərəfə düşdü. Qarıyan Cahan xanımnın da ağrı bir tərəfə düşdü. Yazın isti günü idi, susuzluq Cahan xanıma əsər elədi. Qarı əlini gözünün üstünə qoydu, gördü uzaqda bir yer göyərir, dedi:

– Qızım, ora lildirdi, orda su olacaq, gəl gedək. Üz çövdülər, orıya tərəf. Cahan xanımnan qabaq qarı getdi, gördü burada bir oğlan

yatıb, xudavəndi–aləm buna yeddi qələm çəkib. Qarı özün saxlaya bilmədi, başladı Abdullaya yetim kalça kimi baxmağa. Cahan xanım gəldi çatdı. Dəsmal çıxarıb, oğlanın üzünün suyunu sildi, sonra qarıya dedi:

– Qarı nənə, qələmin varmı?

Qarı dedi:

– Ay bala, niyə yoxdu? Yeddi il kovxa yanında mirzəlik eləmişəm. Sən de, mən yazım.

Cahan xanım aldı, görək asta-asta nə dedi:

Xab içində yatan bixəbər səyyad,
Tər lan mənəm, qeyri tər lan istəmə!
Mən səni sevmişəm, sən də sev mənə.
Sev bu canı, qeyri canan istəmə!

Bizlərdə adətədi saza söz demək,
Qara bağı kabab deyin közdəmək,
Məndən deyin, səndən ilqar gözdəmək,
Yüz il getse əbrü–kəman istəmə!

Zülfüm muyi səndə qaldı nişana,
Ayrılıq atəşi kar eylər cana,
Deyərlər ki, sevən gedər sevənə,
Yaxşısən, yaxşı sev, yaman istəmə!

Arayıb axtarsan pünhanbapünhan,
Yerim xan çobandı, nişanbanışan,
Atam Camal bəydi, öz adım Cahan,
Cahan mənəm, qeyri cahan istəmə!¹

Cahan xanım sözünü tamam eləyib qurtarandan sonra üzüyünü çıxarıb, Abdullanın barmağına saldı. Qarı da Cahan xanımın dediyini bir kağıza yazıb, Abdullanın cibinə qoydu. Cahan xanım özü də Abdullanın darağını götürdü.

Qızların bir tərəni vəd eləmişdilər, oraya getdilər. Qızlar Cahan xanımdan soruşdular:

– Niyə gec gəldiniz?

Aldı Cahan xanım, görək onlara nə cavab verdi:

Səhər durdum, seyrə vardım,
Yarı gördüm bağ içində.
Dərər, dərər, dəstə bağlar,
Qızılgül yarpaq içində.

Bağın barısından aşdım,
Süsən sünbülə dolaşdım,
Öpdüm, qucdum, halallaşdım,
Məni qoydu dağ içində.

Mən Cahanam, oxum atdım,
Tamam İrani oyatdım,
Qızılgüldən yükümü tutdum
Yasəmən, zambağ, içində.

Söz tamama yetişdi. Qızlar burda qalsın, sizə xəbər verək Abdul-
ladan. Abdulla lələnin atının ayağının səsinə oyandı. Lələ dedi:

– Oğul, gəl çörək yeyək.

Abdulla dedi:

– Qoy əlimi yuyum.

Əlini yuyub, silmək istəyəndə gördü cibində bir kağız var. Kağızı
çıxarıb oxuyanda lələ ona dedi:

– Ədə, sənə demədim yatma? Onu cibinə cinnər qoyub, tez at yerə.

Abdulla kağızı açdı, gördü Cahən yazıb: “Xançobanlı Camal bəyin
qızıyam”.

Lələ dedi:

– Ay bala, başın bəla çəkəcək, kağızı tulla!

Abdulla dedi:

– Yox, lələ, quşumu tutmuşam, haraya tullayım?

Lələ dedi:

– Ay bala bu sövdadan əl çək!

Aldı Abdulla, görək ona nə dedi:

Lələ, yatmışıdım xabi-qəflətdə,
Oyandım ki, bahar, yaz gəlib gedir.
Bir əlində süsən, sünbül, ərğəvan,
Yanıncə qırx incə qız gəlib gedir.

Ölüm yeydi bu sağlıqdan, bu günnən,
SİNƏM FARIQ OLMAZ DAĞÜ DÜYÜNNƏN,

Tər lan binəsin nən, laçın ovun nan,
Ürküşdü qubalar, qaz gəlib gedir.

Eşqin atəşinə düşüb Abdulla,
Belə gözəl görməmişəm mən billa,
Vərqa var, Gülşə var, Yusif, Züleyxa,
Cahan kimi cannar az gəlib gedir.

Lələ Abdullanı götürüb öz evlərinə gətirdi, dedi:

– Abdulla yatmışdı, başına hava gəlib.

Anası gəlib dedi:

– Ay oğul, azarın nədi, niyə saralıb solubsan?

Aldı Abdulla, görək ona nə cavab verdi:

Başına döndüyüm gül üzlü ana,
Ana, məni dərde salan Cahandı.
Südü nü əmmişəm mən qana-qana,
Ana, məni dərde salan Cahandı.

Mənim yarım al geyinib qırmızı,
İşvəsi, qəməzəsi yandırır bizi,
Öz adı Cahandı, Camal bəy qızı,
Ana, məni dərde salan Cahandı.

Lələ aramızda çəkibdi pərdə,
Apardı ağılımı, qoymadı sərdə,
Abdullanı saldı sağalmaz dərde,
Ana, məni dərde salan Cahandı.

Anası dedi:

– Ay bala, cahan dünyaya deyəllər, nə Cahan?

Abdulla dedi:

– Yox, ana, Cahan Camal bəyin qızıdır. Onu Ağa bəyə nişan qo-yublar, mən onu sevirəm.

Anası bunu ərinə xəbər verdi. Qiyas bəy mətəbər kişilərdən bir neçəsini götürdü, Camal bəyin evinə elçiliyə getdi, Camal bəy qızını Abdullaya verdi. Toy üçün vədə günü qoydular, hər kəs öz evinə getdi. Bəli, bir neçə gün gəlib keçdi. Cahan xanım eşitdi ki, Abdulla quşlarını öldürüb. Özünün bir tər lanı var idi, onu Abdullaya göndərdi. Amma

tapşırı ki, quşdan müğayat olsun, hardan buraxsa onun yanına gələcək. Bu da yaxşı deyil.

Bir gün yenə Abdulla lələsi ilə ova çıxmışdı. Abdulla bir kəklik gördü, quşu onun dalınca buraxdı. Quş bir baş uçub Cahan xanımın çadırına getdi. Cahan xanım quşu gördü, əl-ayağa düşdü. Cahan xanım fikirləşdi ki, çadranı bürünsün, quşu aparıb Abdullaya versin, tapşırıns ki, bir də quşu kəklik dalınca buraxmasın, özü də bu yanlara gəlməsin. Qız quşu gətirib tərənin dalında Abdullaya verəndə itlər Abdullanın üstünə töküldü, Abdullanı elə yoldular ki, əynində paltarı da qalmadı. Abdulla fikir elədi ki, qızların bir təhnəli sözü var. Bir vaxt olacaq, itlər məni boğduğunu qız başıma qaxacaq. Qılıncını çəkdi, itlərin hamısını qırdı. Vay-şüvən adlı kişinin də bir iti var idi. Abdulla onu da yaraladı. Vay-şüvən dedi:

– Bu gün bizim itlərimizi qıranda sabah da özümüzü qıracaq. Mən paşanın yanına köçəcəm, burda qalmayacağam.

Camal bəy dedi:

– Mən də köçəcəm.

Hamı köçdü.

Cahan xanım belə bir kağız yazdı:

Kağız, gedər olsan yarın yanına
Sən allah, sən tanrı, yara de, gəlsin.
De uymasın fani dünya malına,
Mən çəkirəm, ahü-zarı, de gəlsin.

Yazı gəlsin, payız ayın işləsin,
Gəlsin qışın, qış qoynumda qışlasın,
Hər nə təqsirim var, de bağışlasın
Mənəm onun günahkarı, de gəlsin.

Canım kağız, bircə dindir o yarı,
Hər nə təqsirim var qoy desin barı,
Sevgilinin beləmi olar ilqarı?!
Cahan oldu qəm memarı, de gəlsin².

Kağızı ocaq daşının altında qoyub getdi. Abdulla bir neçə gün bu yana gələ bilmədi. Bir neçə gündən sonra gəlib gördü ki, elin yerində hörümçək tor bağlayıb, çoxdan köçüb gediblər.

Abdulla dedi:

– Lələ, bu nə işdi?

Lələ dedi:

– Sana demədimmi başın bəla çəkəcək?

Aldı Abdulla, görək lələsinə nə dedi, lələsi ona nə cavab verdi.

Aldı Abdulla:

Köçdü, getdi xan çobanın elləri,
Cığalanmır sərv tellər, ay lələ!
Uçub bülbül, boş qalıbdı dalları,
Boş qaldı budaqlar, dallar, ay lələ!

Aldı lələ:

Eşitginən sən lələnin sözünü,
Çox olacaq qalmaqallar, Abdulla!
Bilən bilir, bilməyəne dan gəlir,
Çoxlu canlar ölü qalar, Abdulla!

Aldı Abdulla:

Qarşımızda duran qarlı dağ oldu,
Sinəmə çəkilən düyün-dağ oldu,
Bu gün mənzilimiz viran bağ oldu,
Düşmüşəm fitnəyə, fellər, ay lələ!

Aldı lələ:

Bir bağa girəndə budağın əymə!
Dərdindən dəliyəm, xətrimə dəymə!
Atanı, ananı intizar qoyma!
Tökmə gözlərindən qanlar, Abdulla!

Aldı Abdulla:

Abdullayam, keçdim küllü varımdan,
Namusumdan, qeyrətimdən, arımdan,
Cahan xanım köç eylədi yanımdan,
Yadıma düşüb şirin dillər, ay lələ!

Aldı lələ:

Yazı yazan belə yazdı yazını,
İyid olan yaxşı saxlar özünü,
Eşitginən sən lələnin sözünü,
Çox olacaq qalmaqallar, Abdulla!

Lələ ona çox təsəlli verdi, olmadı. Abdulla kədərlənib, dübarə görək nə dedi:

Köç-köç oldu, əlim yardan üzüldü,
Yaman qonşu, qoy xatirin xoş olsun!
Bu ayrılıq mənə haqdan gəlibdi,
Mən ağlaram, qanlı didəm yaş olsun!

Mən sevmişəm iyidlərin mərdini,
Çəkmək olmaz müxənnəsin dərdini,
Çox çəkmişəm bu dərdlərin dördünü,
Qoy bunu da çəkim, bunnan beş olsun.

Dedim uyma bu dünyanın malına,
İpəyinə, qumaşına, alına,
Uçdu quşlar, qondu dallı-dalına,
Bunnan geri bizim dallar boş olsun³.

Abdulla istədi köçün dalınca getsin, lələ razı olmadı, dedi:

– Ay bala, sənin Qiyas vəzir kimi atan var. Neynək, köçüb, qoy köçsün. Gedib Cahanı ordan gətirdər.

Bu söz Abdullanın beyninə batdı. Oradan geri qayıtdılar. Lələ Qiyas vəzirin yanına gedib dedi:

– Camal bəyin eli köçüb gedib. Oğlun elin dalınca getmək istəyirdi, qoymadım. Sevgilisi Cahandan ayrı dura bilmir.

Qiyas vəzir dedi:

– Lələ, sənə çox qoşun verəcəm. Elə elərsən, qoşun üç-bir, iki-bir dağılar. Təkcə sənən Abdulla qalar. Abdulla tək neynəyəcək, qayıdıb gələcək, Cahandan da gözünü çəkəcək.

Lələ dedi:

– İxtiyar sənindi, nə cür desən, elə elərəm.

Abdulla dədəsi lələyə öyrətdiyi hiyləni başa düşdü. Çox qəm-
ləndi, aldı, görək nə dedi:

Mən gedirəm sevdiyimin dalınca,
Sən də məndən belə varalı, könül!
Deməynən xeyri var, şəri də çoxdu,
Küsmə məndən, çəksən zərəli, könül!

Bivəfanın andı, musafı yalan,
Evin yıxır bivəfaya inanan,
Yar köçürüb, yollarına güvənən,
İndi düşüb məndən aralı, könül!

Abdulla əlindən bir nişan alan,
Yarıyıb dost qoynuna gülşan olan,
Əzəlindən məndən canhacan olan,
İndi düşüb məndən aralı, könül!

Abdulla başa düşdüyünü nə lələyə dedi, nə də atasına. Öz ürəyin-
də dedi: yaxşı, siz deyən olsun.

Bəli, vəzir əmr elədi, qoşun hazırlandı, lələni də qoşuna böyük
qoydu. Büzənhabüzən, damhadam qoşun yola düşdü. Yolda qoşunda
olanlar bir-bir, iki-bir dağıldı. Axırda qaldı bir lələ, bir Abdulla. Lələ
də dedi:

– Bir qoca kişiyəm, tay mən də getmirəm. Getsəm də qoşunsuz bir
fayda çıxmaz.

Abdulla dedi:

– Lələ, onda bir sözüüm var, yaz, dağılan cavanlara ver, qoy oxu-
sunlar.

Götürüb Abdulla dedi:

Budu ürəyimdə fikir, xəyalım,
Düşüm yarım düşən yollar, ay lələ!
Yetircəyin durum dönüm başına,
Qərq olsam dəryaya, sellər, ay lələ!

Aldı Lələ:

Əzəli dərdimi sana söyləyim,
Öluncə dönmərəm səndən, Abdulla!

Allah qoysa, gedib sevgin gətirrəm,
Uzaq yerdən, o Şirvandan, Abdulla!

Aldı Abdulla:

Qarşımızda duran qarlı dağ oldu,
Yar başına örtən yaşıl, ağ oldu,
Bu günkü mənzilimiz lap irəğ oldu,
Gözümə göründü yollar, ay lələ!

Aldı Lələ:

Biz də gəldik Xançobanın elinə,
Bad, əsmə yarımın sünbül telinə!
Bir canım var, qoyum sənin yoluna,
Öluncə dönmərəm səndən, Abdulla!

Aldı Abdulla:

Abdullayam, haqqa pənah gətirrəm,
Allah qoysa, mətləbimə yetirrəm,
Ya can verrəm, ya Cahanı gətirrəm,
Bunu bilsin bizim ellər, ay lələ!

Aldı Lələ:

Dərdimi söylərəm mən yana-yana,
Sıdqımı bağladım qadir sübhana,
Biçarə lələni saldın hicrana,
Öluncə dönmərəm səndən, Abdulla!

Söz tamama yetdi. Lələ danışıqla da dedi:

– Oğul, mən səni tək buraxa bilmərəm. Qoşun cəhənnəmə dağılsın, mən də sənən gedəcəyəm.

Lələ ondan ayrılmadı. Onlar az getdilər, çox getdilər, gedib Xançobana çatdılar. Bir qarı bunlara rast gəldi. Abdulla dedi:

– Ay nənə, bizi qonaq elərsənmi?

Qarı dedi:

– Qonaq Allah qonağıdı, gəlin.

Abdulla dedi:

– Qarı nənə, sənə bir sözüüm var.

Üstəlik ətəyinə də xeyli pul tökdü.

Qarı dedi:

– Nə deyirsən?

Abdulla dedi:

– Bu üzüyü aparıb Cahan xanıma verərsənmi?

Qarı dedi:

– Oğul, Cahan xanım toy üstündədi. Ağa xan onu özünə alır. Toy başlanıbdı.

Abdulla dedi:

– Neynək toy üstündədi? Sən üzüyü apar ona ver.

Qarı razı oldu. Abdulla görək qarıya nə yazdı, verdi.

Başına döndüyüm, ay qarı nənə,
Götür yar nişanı, yetir yara, ver!
Görüm yetəsən axirət imana,
Götür yar nişanı, yetir yara, ver!

Sevdiciyim daldalardan baxıbdı,
Şirin canım eşq oduna yaxıbdı,
Öz əliynən barmağıma taxıbdı,
Götür yar nişanı, yetir yara, ver!

Sevdiciyim ağlayıban gülübdü,
Naşı təbib dərdə dərman bulubdu,
Söylə: Cahan, Abdullahın gəlibdi,
Götür yar nişanı, yetir yara, ver!

Qarı bir həybəçəni doldurdu ağac qırıqları ilə, getdi Cahan xanımın otağının yanında “ay xırdavat alan” deyib qışqırdı. Cahan xanım qızlara dedi:

– Onu buraya gətirin.

Qızlar gəlib onu Cahan xanımın yanına apardılar. Cahan xanım dedi:

– Nənə, nə satırsan?

Qarı dedi:

– Bəzək-düzək.

Cahan xanım dedi:

– Bədənnümayı çıxart.

Qarı bir taxta, bir bıçaq, bir daş qırığı çıxartdı. Qarıyı döydürmək istəyəndə stəkanda olan suyun içində üzüyü Cahana verdi. Cahan gördü Abdullaya verdiyi üzükdü. Qızları dağıdıb dedi:

– Bu mənim süd anamdı, kor olmuş gözüm tanımayıb.

Qızlar hamısı dağıldı. Cahan aldı, görək qarıya nə dedi:

Canım qarı, gözüm qarı,
Yarımdan xəbərin varmı?
Malım, mülküm sənnən yarı,
Yarımdan xəbərin varmı?

Aldı qarı:

Cahan xanım, sənə deyim,
Abdulla öləcək oldu.
Eşqin düşübdü sərinə,
Sarılab solacaq oldu.

Aldı Cahan xanım:

Pünhan yanına getdiyim,
Ağ üzdən busə götdüyüm,
Şanasın bəlgə getdiyim,
Yarımdan xəbərin varmı?

Aldı qarı:

Sığın haqqın bir adına,
Tez yetəsən muradına,
Salıbsan eşqin oduna,
Alıştın yanacaq oldu.

Aldı Cahan xanım:

Dərin dəryaya dolanlar,
Dərddən xəbərdar olanlar,
Cahanı oda salanlar,
Yarımdan xəbərin varmı?

Aldı qarı:

Qədəmnisəyəm, taparam,
Sınıq könüllər yaparam,
Səndən bir müjdə qoparam,
Yəqin bil, gələcək oldu.

Söz tamam oldu. Cahan qarıya dedi:

– Qarı nənə, get Abdullaya de, güllü bağçaya gəlsin, mən də qız-
larnan oraya gedirəm.

Qarı taptıya-taptıya gedib, Cahanın sözlərini Abdullaya xəbər
verdi. Abdulla dedi:

– Özümə bir bəzək vurum, sonra gedim.

Abdulla geyinib, kecinib, bağçaya gəldi, gördü qız yoxdu. Durub o
yana, bu yana boylanırdı, bu zaman işin tərsindən Ağxa xan başında
atlısı ilə gəldi, onu gördü. Salam verib, salam aldı, dedi:

– Aşıq, haralısınız?

Lələ dedi:

– Ərəsbərdənlik.

Ağxa xan dedi:

Kimin aşığısınız?

Lələ dedi:

– Qiyas vəzirin.

Ağxa xan dedi:

– Mənim toyum var, ora gedək. Toydan sonra sizə aşılıq lazım
deyil, gedib sövdəgarlıq elərsiniz.

Aşıqları götürüb aparanda Lələ Abdullaya dedi:

– Bizi aparın Ağxa xandı. Birdən toyda Cahan adı çəkərsən, bizi
ölümə verərsən.

Abdulla dedi:

– Çəkmərəm, qorxma!

Onlar gedib Ağxa xanın evinə çatdılar. Ağxa xan dedi:

– Bu cavan oğlan oxusun, görüm, ləfzi nə təhərdi, mənim toyumu
yola sala bilərmə?

Abdulla sazı götürdü, aldı, görək nə dedi:

Başına döndüyüm, ay mənim lələm,
Lələ, hanı bəs Cahanım, görünməz?

Aylar, illər həsrətini çəkdiyim,
Lələ, hanı bəs Cahanım, görünməz?

Dərin-dərin dəryalara daldığım,
Şirin canım eşq oduna saldığım,
Zülfünün muyunu bəlgə aldığım,
Lələ, hanı bəs Cahanım, görünməz?

Arı desən, qızıl güldən arıyam,
Duru desən, çeşmələrdən duruyam,
Abdullayam, mən Cahanın yarıyam,
Lələ, hanı bəs Cahanım, görünməz?⁴

Ağa xanın acığı tutdu. Abdulla ona dedi:

– Ağa xan, pis oxudumsa, qoy yaxşısını oxuyum.

Aldı Abdulla dübarə:

Əzəl başdan sənnən sövda eylədim,
Sənə verdim çox-çox nəsihət, könül!
Gözə qorxu yoxdu, dil başa bəla,
Gəl eylə başını salamat, könül!

Yarı olan haçan dönər yarından,
Əlbət ki, utanar öz ilqarından,
Əcəl meydanından, can bazarından,
Haçan görünüb sapa zarafat, könül?!

Apardım lələmi ağılı, huşundan,
Əlbət, doymaq olmaz yar baxışından,
Sənin bu işindən, bu tutuşundan,
Hələ çoxdu səndə əlamət, könül!

Bu söz də Ağa xanın acığına gəldi. İstədi onu tutdurub zindana saldırsın. Lələ Abdullanın sazını əlindən aldı, dedi:

– A bala, sən ki, söz demək bilmirmişsən. Niyə oxuyurmuşsan?!
Aldı lələ:

Əlbəttə ki, düşər kəndi,
Hər kim quyunu qazar əyri,
Bir düzə bərabər olmaz.
Yığılsa səd həzar əyri.

Hər kəsin suçu özündən,
Salamsızın qaç üzündən,

Düşər mövlanın gözündən
Kim düz baxıb, yazar əyri.

Lələ minər insan atı,
Gedər, görür qiyaməti,
İyidin olmasa zati,
Gəzər leylü nahar əyri.

Ağa xan cavab verdi.

– Afərin, bax sözü belə deyərlər. İndi durun gedək qız görüşünə. Sizi yaxşı yola salacağam. Amma, cavan oğlan, sənin ləfzin yaxşıdır, qızın yanında bir söz deyib, mənim adıma bağlarsan.

Abdulla dedi:

– Baş üstə!

Bunlar qızın otağına gedəndə Cahan xanım hamamdan gəlirdi. Bunlarnan qabaqlaşdılar. Ağa xan dedi:

– Aşığı, mənim toy elədiyim qız, bax, budu. Bir yaxşı söz de, mənim adıma bağla, səni razı eləyəcəyəm.

Abdulla dedi:

– Baş üstə!

Qız gördü Abdulladı. Qız Abdullaya tərəf baxmaq istəyəndə yel vurdu rübəndini açdı. Abdulla aldı, görək nə dedi:

Sallana–sallana gələn salatın,
Tərən təkı süzüsündən bəllidi.
Bir yel əsdi, atdı rübəndi üzündən,
Canlar oda yaxışından bəllidi.

Sinə ağdı, Savalanın qarı nə?
Bundan artıq gözəlliğin karı nə?
Yumruluqda bənzər Kürdaş narına,
Ağ məmələr duruşundan bəllidi.

Zülf tökülüb yandan, qucubdu gərdən,
Abdullanın ağı gedibdi sərdən,
Barilahim, özün saxla nəzərdən,
Bir ay doğub, doğuşundan bəllidi⁵.

Təxəllüsünü Abdulla özünə deyəndə Ağa xan çox qəzəbləndi. Cahan xanım irəli keçib dedi:

– Xan, mərfətin olsun, sən buna nə xələt verdin ki, sözü sənin adına bağlasın?!

Xan sakit oldu, dedi:

– Yaxşı, gedək otaqda xələtini verərəm, sözü mənim adıma bağ-larsan.

Qız bunlardan qabaq otağa getdi, pərdənin dalında oturdu. Ağa xan qabaqca içəri girdi. Ağa xan kef əhli idi, ayıq vaxtı olmazdı, dedi:

– Aşırıq, tez sazı çıxart, üç söz de, mənim adıma bağla!

Abdulla dedi:

– Mənim gözüm üstə! Üç söz deyib, sənin adına bağlaram, arxayın ol!

Abdulla sazı götürdü, aldı görək nə dedi:

Boyu mina, qəddi nazikbədən yar,
Yüz min işvə, nazın qurbanı canım!
Bir gülgöz yanaqlı, abi-ireyhan,
Oğrun baxan gözün qurbanı canım!

Əzəldən aşnaydıq, yad olduq nədən?
Mən sənə qurbanam, ay nazik bədən!
Girəydim qoynuna ta ki, sübhətən,
Şəhdü şəkkər dilin qurbanı canım!

Alı aldı, qırmızısı al yanaq,
Əmmək üçün ləzzət verir bal dodaq,
Məmən dikdi, sinən bəyaz, gen qabaq,
Şəmsü qəmər üzün qurbanı canım!

Abdullayam, var xəyalı yerində,
Ağlı, huşu, var kamalı yerində,
Zülfü, muyi, qəddi, dalı yerində,
Bu nişanda qızın qurbanı canım.

Bu sözləri yenə də Ağa xanın adına bağlamadı. Ağa xan istədi onu qılıncla vursun, Cahan xanım pərdənin dalından çıxdı. Ağa xana dedi:

– Mərifətin olsun, aşığı pulnan döyərlər, yoxsa qılınclan?

Ağa xan dedi:

– Mən səhv eləmişəm. Aşırıq oxu!

Abdulla aldı, görək nə dedi:

Yarım şana vədə verdi,
Dedi sən get, gəlirəm mən.
Hər zaman üzün görməsəm,
Yaqin bil ki, ölürəm mən.

Sevdiyim süpür odanı,
Doldur, saqi, ver badanı,
Yarıma gələn qadını
Qızıl kimi alıram mən.

Miqdarı olmaz yalanın,
Ağlı olmaz çox gülünün,
Abdullayam, dərd bilənin
Yüz il getsə, quluyam mən⁶.

Qədəmnisə qarı şərbət paylayırdı. Ağa xan onun çənəsinin altından bir dürtmə vurdu, qarı dığırlandıb yıxıldı. Qız bərk pərt oldu, Ağa xana dedi:

– Ağa xan, qarını niyə vurursan? Qoca arvaddı, Allaha xoş gəlməz.
Ağa xan dedi:

– Mən o qədər əskik olmuşam ki, mənə şərbəti qarı verir, bəs sən özün niyə vermirsən?

Çahan xanım bu sözü eşidəndə pərdənin dalına keçdi, bir piyala şərbətin içinə behuşdarı daxil elədi. Ustadlar belə deyərlər ki, behuşdarı vaxtınandı. Qız piyaləni əlində tutmuşdu. Qorxusundan gətirib verə bilmirdi. Abdulla bunu gördü, götürüb dedi:

Əzəl başdan məni dərdə salan yar,
Nə doğrusun söylər, nə saği neylər,
Eşqin piyaləsin tutub dəstində,
Doldurmuş zəhrənən, nə saği neylər.

Katiblər dərs alar, vədə sin gözlər,
Ömür başa yetən vədə sin gözlər,
Məcnun da Leylinin vədəsin gözlər,
Baş verib xırqadan nəş aği neylər.

Abdullayam, mən də yaram, o da yar,
Kimə gedim yar əlindən dada, yar,
Qiya baxdın, məni saldın oda, yar,
Nə doğrusun gözlər, nə saği neylər.

Cahan xanım gətirib behuşdarını Ağa xana verdi. Ağa xan o saat behuş olub, yerə yıxıldı. Cahan xanım əmr elədi, üç at hazır oldu. Atları minib, yola düşəndə Qədəmnisə qarı lələyə dedi:

– O özününkün aparır, bəs sən niyə özününkünü aparmırsan?

Lələ dedi:

– Mənim özümünkü kimdi?

Qarı dedi:

– Məni niyə unudursan?

İtələyib onu yerə yıxdılar, atları minib, yola düşdülər. Az getdilər, çox getdilər, bir tərəyə çatdılar. Atlardan düşüb, dincəlməyə başladılar. Lələ tərəyə çıxıb, yollara baxırdı, bir də gördü, Ağa xanın qoşunu sel kimi axıb gəlir. Lələ geri qayıdıb, gördü Abdulla ilə Cahan yatıblar, götürdü lələ, görək bunları nə cür oyadı:

Qalx ayağa, gör nə fikir elərsən,
Gələnlər cəlladlar da bu cana gələr.
Üz qoyubdu yollarına payəndaz,
Sər götürüb, mərdü mərdana gələr.

Danıscax gəlir qədəmə qədəm,
Hoyumuza yetişsin o şahı-kərəm,
Döyülür təbillər, sancağı ələm
Bizləri gözlüyüb nişana gələr.

Lələyəm, məskənim çöldü, biyaban,
Öldürsələr məni can sizə qurban,
Yazıq lələ deyər: gəlir Ağa xan!
Bizləri qoyubdu nişana, gəlir.

Lələ ağladı, gözündən yaş Cahan xanımın üzünə düşdü. Cahan xanım oyanıb dedi:

– Lələ, niyə ağlayırsan?

Lələ dedi:

– Niyə ağlamayım? Mən də sizin kimi cavan olmuşam. Bu dağlarda mən çox ov eləmişəm.

Cahan xanım dedi:

– Hansı dağlarda?

Lələ dedi:

– Bax, bu dağlarda.

Cahan götürdü, görək Abdullanı nə cür yuxudan oyadı:

Dur, çağır Əli dostunu,
Oyan, Abdullahım, oyan!
Ağa xan kəsib üstünü,
Oyan, Abdullahım oyan!

Ağa xan qoşun gətirdi,
Mənzili başa yetirdi,
Qəvi düşmənin güc gətirdi,
Oyan, Abdullahım, oyan!

Dalınca gəlmədi fərman,
Mən ollam dərdinə dərman,
Cahan xanım sənə qurban,
Oyan, Abdullahım, oyan!

Abdulla yuxudan oyandı. Lələ dedi:

– Oğul, deyən bu qız ikidillidi, onlara da söz verib, bizə də. Dur, atımızı minib qaçaq.

Qız götürüb dedi:

Qoca, bil ki, qabağımızda gor gəlir,
Öluncə düşərəm, dönmərəm, lələ!
Bizlərdə adətdi – birə bir gəlir,
Öluncə düşərəm, dönmərəm, lələ!

Qaçə bilmərik, düşmənin bizi görübdü,
Bir-birinə müjdə xəbər veribdi,
Ölürəm deyəni kim öldürübdü?
Öluncə düşərəm, dönmərəm, lələ!

Cahanam məskənim çöldü, biyaban,
Öldürsən də məni, can sizə qurban,
Lələ də deyər: budu, gəldi Ağa xan,
Öluncə düşərəm, dönmərəm, lələ!

Söz tamama yetişdi. Ağa xanın qoşunu yetişib, dörd tərəfi kəsdi. Ancaq Camal bəy də gəlmişdi. Qoşundan kənarında durmuşdu. Abdullagil özlərini Kürün qırağında olan qalaçaya saldı. O vaxt qayda belə idi ki, bir adamın üstə bir adam gələrdi. Artıq adamın gəlməyə ixtiyarı yox idi. Odu ki, meydan açıldı, nə qədər pəhlivan gəldisə, Abdulla hamısını tələf elədi. Camaat gördü Abdullaynan kimsə bacarmır, dedilər:

– Ağa xan, meydana özün get! O səni öldüsə qız onun olsun, sən onu öldürsən sənin.

Ağa xan nələc qalıb, razı oldu. Vəzirin tədbiri ilə Ağa xan əmr elədi meydanın dörd tərəfinə lağım atdırdı ki, Abdulla meydana gələndə atlı-zaddı lağım düşüb ölsün.

O gecə qız yuxuda gördü ki, Abdulla bir dərəyə düşüb, əlini uzadır, heç şeydən tuta bilmir. Qız başa düşdü ki, Abdullanın başında bir xəta olacaq. Abdulla atını minib meydana gedən vaxt aldı Cahan xanım, görək nə dedi:

Getmə, getmə, bir bəri dön, sevdiyim,
Qoy verim, qalmasın amanatın, yar!
Qorxuram ki, bir də səni görməyim,
Onunçün eylərəm vəsiyyətim, yar!

Aldı Abdulla:

Ağlama, ağlama, bağrım qan olu,
Bağrım başı doldu fəğanınan, yar!
Üzmə əlin mənnən, kəsmə ümidin,
Get, sövdanı eylə sübhanınan, yar!

Aldı Cahan xanım:

Gəlsin yazın, yaz, baharın qış olsun,
Seyrağtın işi yaman iş olsun,
Qorxuram görşümüz bu görüş olsun.
Əl uzat, dəstindən mən də tutum, yar!

Aldı Abdulla:

Bağça sənə, bağban sənə, bağ sənə,
Alma sənə, heyva sənə, nar sənə,
Mən öləndə vəsiyyətim var sənə.
Sarmaşmaynan qara tikanınan, yar!

Aldı Cahan xanım:

Mən Cahanam, dərdə dözdürə bilməm,
Sırrım seyrağıba sezdirə bilməm.
Sənsiz bu canımı gözdirə bilməm
Qoy qanım qanına mən də qatım, yar!

Aldı Abdulla:

Abdullayam, sirrə sirdaşım gərək,
Ümməna qarışan göz yaşım gərək,
Bu günümdə qoçaq qardaşım gərək,
Gör, nə dava eylərəm Şirvanınan, yar!

Söz tamama yetdi. Abdulla meydana çıxdı. Ağa xan hələ gəlməmişdi, götürüb dedi:

Çağırdım mövlamı, girdim meydana,
Gəlırsən meydana, gəl indi, gəl, gəl!
Meydanı boyaram zərəfşan qana,
Gəlırsən meydana, gəl indi, gəl, gəl!

Yerdi Şirvan, qətlə fərman ya mənım,
Əzbərımđi şiri-yəzdan ya mənım,
Cahan xanıım ya sənındı, ya mənım,
Gəlırsən meydana, gəl indi, gəl, gəl!

Abdulla meydanda, Şirvan oynar,
Qalxan gumbuldanı, şəmsitan oynar,
Axar bu meydanda qızıl qan, oynar,
Gəlırsən meydana, gəl indi, gəl, gəl!7

Ağa xan meydana çıxıb dedi:

– Firsət sənındı, mənım?

Abdulla dedi:

– Biz firsəti hərifə verərık.

Bir qılınc vurmağı qərara aldılar. Ağa xan üç qılınc vurdu. Abdulla dedi:

– Niyə qırarımıızı pozdun? Sən mənə üç qılınc vurubsan, onun birını Allaha bağışladım, birını də baxan camaata. Mən sənə bircə qılınc vuracam. Atalardan məsəl var: nər maya üstə qızar.

Abdulla atı hərləyəndə baxdı ki, Ağa xan qaçır. Abdulla onun dalınca gedəndə xarıma düşdü, Abdullanı tutdular. Ağa xan istədi Abdullanı öldürsün, camaat qoymadı. Abdullanı ağaca sarıdılar.

Lələ Abdullanın tutulduğunu görüb, aldı, gərək Cahan xanıma nə dedi:

İndi belə sən gör lələnin günün,
Şadlıq xəbərını vaya yetirdi.

İlk deyil taxsırı, çox günahkardı,
Verdiyim əməyi zaya yetirdi.

Çətin bu yaralar sağala bilə,
Sinəmin üstünü dağ ala bilə,
Nə vətənə gedə, nə qala bilə,
Əcəl məni bu səhraya yetirdi.

Et gözüm önündən pünhan atanı,
Sən mənə qanısan, mən sənə qanı,
Qiyasınan oldum mən lələ qanı,
Cahan Abdullanı baya yetirdi.

Bu burada qalsın, Camal bəyin yanında Qanlı Turab adında bir kişi var idi, ərəsbərli idi. Əlindən xəta çıxmışdı deyən, gəlib Camal bəyin yanında yaşayırdı. İş belə olanda Camal bəy Qanlı Turaba bir kağız verib dedi:

– Apar, bu kağızı Qiyas vəzirə ver. Sənin günahından keçəcəm.
Qanlı Turab yola düşüb, yel kimi getdi.
Qanlı Turab gedən zaman lələ Cahan xanıma demişdi:

Mütrübü xoş xannar nama eylədi,
Şükür, şəfa tapdı yaradan canım.
Xəyalım könlümü verən eylədi,
Sübhü şam sızıldar yaradan canım.

Böyük mina qırıblar, batıb qənara,
Yar əllərin əcəb batıb qənara,
Yar gəzməyən yerlər qalsın verana,
Yarsız da verməsin yaradan canım.

Bıçarə Lələyəm, səndən alıram,
Səndən yaralıyam, səndən alıram,
Abdulla qisasın səndən alıram,
Əyər olmasan yaradan canım.

O biri tərəfdən Qiyas vəzir də qoşunla oğlunu axtarmağa çıxmışdı. Gördü ki, Qanlı Turab boğanaq kimi gəlir, dedi:

– Onda bir xəbər var.

Qanlı Turabı tutdular. Qanlı Turab kağızı Qiyas vəzirə verdi, ona çoxlu ənam verdilər. Bunlar getməkdə olsun, aldı qız, görək nə dedi:

Ağa xan, boynun qırılsın,
Ayırdın o yarı məndən.

Qarı düşmən güc gətirdi,
Aldı ixtiyarı məndən.

Al eylədin, inandırdın,
Yarı yardan usandırdın,
Çərxi-fələk, dolandırdın
O çərxi-qəddarı məndən.

Cahan dözəmməz bu dağa,
Bülbülüm qonmaz, budağa,
Yarsız girmərəm otağa,
Tanrı alsın canı məndən.

Söz qurtaran kimi Qiyas vəzirin qoşunu gəlib yetirdi. Dörd tərəfi kəsdilər. Qoşun hamısı əl qaldırdı. Qiyas vəzir oğlunu dar ağacından açdırdı. Qiyas vəzir qoymadı Ağa xanı öldürsünlər.

Ağa xandan soruşdu:

– Ayıb döyülmü belə işi görürsən?

Ağa xan dedi:

– Qız əvvəl mənim nişanlım idi, onun üçün belə işi gördüm.

Qiyas vəzir Camal bəydən soruşdu, Camal bəy dedi:

– Yalan deyir, mən qızımı əvvəl sənin oğluna vermişəm.

Camaat dedi:

– Nə eləmək?

Qiyas vəzir dedi:

– Mən qızımı Ağa xana verirəm.

Ustadlar deyir bunların ikisinin də toyu bir yerdə oldu. Qırx gün, qırx gecə toy eləyib, məddi-murada çatdılar. Aşiq gəlib toyun duvaq-qapmasını belə söylədi:

Həzərat, gözəllərin
Bir xası öldürdü məni.
Açılmamış təzə gülün
Qonçası öldürdü məni.
Baş verib nar məmələr,
Düyməsi öldürdü məni.
Bir şux alıcı tərhanın
Cilvəsi öldürdü məni.
Canım alan qara gözün
Sürməsi öldürdü məni.

Camalımı gören xəstə
Olubdu avara, deyim.
Məcnun kimi divanədi,
Düşübdü dağlara, deyim.
Ay beymürvət, gəl bir eylə
Bu dərdimə çara, deyim.
Amandı, eşit ərzimi,
Sən şahı-xublara deyim.
Ay qız, nəzik əllərinin
Xınası öldürdü məni.

Kimsədə görməmişəm
Belə qamət, qəddi gözəl.
Gün kimi şölə verib,
Bu necə surətədi, gözəl?
Maşallah, şükür eylərəm,
Əcəb məlahətədi, gözəl.
Xub gözəllər içində
Sənsən çox qiymətədi gözəl
Geydiyın gül əndamın
Qaftanı öldürdü məni.

Ay nainsaf, gəl məni sən
O Şeyxi-Sənan eləmə,
Dərd məni çox söylədir,
Demə ki, hədyan eləmə.
Sona tək cəlvələnib,
Sən belə cövlan eləmə.
Hər baxanda canlar alıb,
Saatda yüz qan eləmə.
Od kimi müjganların
Yarası öldürdü məni.

Görəsən dünya üzündə
Bir belə insan yoxmudu?
Behiştə xəlq olunan
Huriyi qılman yoxmudu?
Ölürəm, mən xəstənin
Dərdinə dərman yoxmudu?
Hüseynin ilahıdan
Qətlinə fərman yoxmudu?
Nainsaf gözəllərin
Əlası öldürdü məni.

*Məsim və
Diləfzuz*

USTADNAMƏ

Özündən özgəyə bir iş buyurma,
Sözün yerə düşər, qiyməti olmaz.
Hər iş tutar olsan, öz əlinlə tut,
Cəfası çox olar, minnəti olmaz.

Obadan obaya dolanma, könül,
Doğru söz deyəndə bulanma, könül,
Avara-avara dolanma, könül,
Doğru yol tutanın bələdi olmaz.

Xərmöhərə gətirib, ləldir deyər,
Doğru söz deyərsən, təbinə dəyər,
Bir igid öz qədrin bilməsə əyər,
Düşər el gözündən, hörməti olmaz.

Halal ilə haram, bil ki, alışmaz,
Qaynayıban bir-birinə qarışmaz,
Cəsədə nuş olub, cana yapışmaz,
Rizasız tikənin ləzzəti olmaz.

Boynunu vurma sən yolda yönsüzün,
Bir bağı yanığın dinlə sən sözün,
Açgözün, namərdin, xəsis, sonsuzun,
İsmayıl, dünyada qeyrəti olmaz!

Ustadlar ustadnaməni bir yox, iki deyər, biz də deyək iki olsun.

Səyyad olub, ov bərəsin kəsəndə
Yaxşı yerdə yaxşı gözlə, yaxşı yat.
Ovun gəlib bərəsinə çatanda
Yaxşı dinlə, dürüst oxun yaxşı at.

Bekar arvad cavan əri qocaldar,
Əsil arvad çox dərđini azaldar,
Üç şey deyim insan başın ucaldar –
Yaxşı səxa, yaxşı süfrə, yaxşı ad.

Arsız qohum xalqı sənə güldürər,
Pis qardaşın dərdi adam öldürər,
Hüseyn deyər: yıxılsan da qaldırar,
İyid düşmən, ilqarlı dost, yaxşı yad.

Ustadlar ustadnaməni iki deyər, üç deyər, birini də deyək üç olsun.

Gözün açıb bu dünyaya gül olan,
Demə ki, nə yaxşı xoş səfası var.
Alçaltma kəndini, bir növ dolan,
Səfası varsa da, çox cəfası var.

Hər yetənlə ülfət qılma, kənar göz,
Həqiqi dost olan qəlbini əyməz.
Yüz namərd yığılsa bir mərdə dəyməz,
Məhəbbət əhlinin bir vəfası var.

Yaxşı dostu satma dünya malına,
Rəhmin gəlsin fəqəralar halına,
Əvvəlcə fikir ver işin dalına,
Dərk elə sirrinin hər xanası var.

Çıxma haqq yolundan, axtar doğru yol,
Hərçayı sözləri eyləmə qəbul.
İstəyənlə ilqarında möhkəm ol,
Hərdəm xəyallığın nə binası var?

Hər namərdə bel bağlama müttəsil,
Göstərər isbatın olarsa xəcil,
Bədəsil kimsəyə üz versən dəlil,
Novrəs iman söylər iltihası var.

Yəmən şəhərində Xoca Əziz adda bir tacir var idi. Xoca Əzizin varı-dövləti həddini aşmışdı, ancaq övladdan Məsim adlı bir oğlundan başqa kimsəsi yox idi. Günlərin bir günü Xoca Əziz yük bağlayıb, Çin padşahının torpağına sövdəyəriyə getdi. Çin padşahının da bir gözəl qızı vardı. Ona bir yaxşı otaq yaptırmışdı, hovuzu sağ tərəfində, baxçası sol tərəfində. Bu elə otaq idi ki, dünyada misli-bərabəri yox idi. Bu otağın tikilişi Xoca Əzizin çox xoşuna gəldi. Otağın şəklini çəkirdi,

şəkil çəkiləndə, nə təhər oldusa, buranın hovuzu sola, baxçası sağa düşdü. Əziz gəlib bu quruluşda öz torpağında oğluna bir otaq tikdirdi. Ancaq burada hovuznan, bağça tərsinə – sağa-sola düşmüşdü. Məsim oxuyub, elmini tamam sinədəftər eləyib, öz otağında yaşamaqda olsun, indi sizə xəbəri verim Soltan Süleymandan, yəni Süleyman şahdan. Soltan Süleymanın dişi bərk ağrıyırdı, nə eləyirdi, gecə yata bilməyirdi. Bir gün vəzir-vəkili çağırıb dedi:

– Nə olardı bir şey olaydı, ona tamaşa eləyəydim, dişimin ağrısı qoyaydı.

Soltan Süleyman gördü heç kim bir şey bilmir, o saat fəriştələri çağırıb, olara dərini söylədi. Fəriştələrin biri dedi:

– Mən elə bir yer bilirəm, səni oraya aparsaq, tamaşa elərsən, dişinin ağrısı kəsər.

Süleyman şah dedi:

– Tez məni oraya aparın!

Fəriştə Soltan Süleymanı göynən gətirib, qoydu Məsimin öyünə, dedi:

– Şah sağ olsun, bax, bura yaxşı yerdir.

Soltan Süleyman doğrudan da xoşlandı. Dedi:

– Görən bura, bu oğlana yaraşan bir qız da olarmı ki, gətirilər bura, bular bir-biri ilə sevişə.

Fəriştələrin biri dedi:

– Var, Çin padşahının qızı. Elə otağı da oğlanın otağına oxşayır; özü də oğlana layıxdı.

Soltan Süleyman əmr elədi, fəriştələr gedib, qızı yatdığı yerdə gətirib qoydular oğlanın yanına. Süleyman şahnan fəriştələr də gözə görükmüyüb, bir kənardan tamaşa eləyirdilər. Oğlanla qızın hər ikisini oyatdılar. Qız oğlana bir şillə vurdu ki:

– Sən mənim öyümdə nə gəzirsən?

Məsim dedi:

– Bura mənim öyümdü, sən burda nə gəzirsən?

O dedi: – Öy mənimdi, bu da dedi: – Yox, öy mənimdi.

Soltan Süleyman bulara baxırdı. Bular sözləşdilər ki, otaxların nişanın deyək, qız dedi:

– Mənim baxçam sağda, hovuzum soldadı.

Oğlan dedi:

– Mənimki isə sən dediyinin tərsinədi.

Getdilər, baxdılar. Qız gördü ki, oğlan düz deyir, öy onundu. Gəldilər otağa, qız dedi:

– Bu nə işdi? Yəqin məni bura gətirən var, gənə aparacax.

Odu ki, qız üstündə Diləfruz yazılan üzüyünü oğlana verdi, özü də dedi ki:

– Mən burdan gedən kimi özümü vuracam lallığa, kim gəlsə danışmayacağam, sən həkim libasında gəl, üzüyü maa görsət, onda danışacağam.

Bular bir-birinə əl atmaq istəyəndə fəriştələr qızı yuxuya verib apardılar öz yerinə. Qız səhər yuxudan ayılında dedi:

– Ay Məsim, bir az anarı yat.

Qızdar baxıb gördülər ki, xanım sayaxlayır. Dedilər:

– Ay xanım, Məsim kimdi?

Onda Diləfruz götürüb dedi:

Səhər durdum, seyrə vardım,
Yarı gördüm bağ içində.
Rəhm, dərər, dəstə bağlar
Qızılgül yarpağ içində.

Ləblərin təhr edir qəndə,
Rərm eylə mən dərdiməndə,
Yar məni vurubdu bəndə,
Bir əlvən otağ içində.

Diləfruzam, budu andım,
Deməynən yardan usandım,
Pərvanə tək oda yandım,
Qovrulmuşam yağ içində¹.

Qız bu sözü deyəndən sonra oldu lal. Çin padşahı hər yerə car çəkirdi ki, kim qızının dilini açsa, qız onundu, kim aç bilməsə, onun başı mənimdi. Odu ki, heç kim qızın dilini aç bilmədi, o qədər həkim başı vuruldu ki, sayı-hesabı olmadı.

İndi ərz eliyək Məsimnən. Məsim fikrinnən çox saraldı. Atası bir dəstə molla göndərib, oğlunun dərđini xəbər aldı.

Məsim mollaları görüb başladı ağlamağa. Bu zaman molla ərz elədi:

– Oğul, o barmağındakı üzüyü ver maa, mən sənə dərđinə əlac eləyim.

Onun cavabında Məsim aldı, görək nə dedi:

Molla, mən də bir sevdaya düşmüşəm,
Dərd əlinnən yata bilməm, ağlaram,
Uçurdum əlimnən bəhri-laçınım,
Səyyadıyam, tuta bilməm, ağlaram.

Ah çəkibən sinəm üstən ötürrəm,
Göz yaşımnan şəccərələr bitirrəm,
Sərraf olsam qiymətinə yetirrəm,
Amanatdı, sata bilməm, ağlaram.

Haqq da bilir əyriynən doğruyu,
Təbib bilir xəstəynən sayrısı,
Məsim deyər: Diləfruzdan qeyriyi
Çarx altında buta bilməm, ağlaram².

Söz tamama yetdi. Molla Məsimin könlünü alıb dedi:

– Oğul, mən həmi mollayam, həmi də həkim.

Bu zaman Məsim təzədən aldı, görək nə dedi:

Gəl, ay həkim, mənim dərdimə dərman
Səndən olmaz, öz dilbarım gərəkdi.
Eşqin tüccarıyam, qəm bəzirganı,
Həsrət çəkən intizarım gərəkdi.

Mən də düşdüm eşqin cəzri, məddinə,
Nə olaydı yetəm dərdiməndimə,
Dərman eyləməyə yüz min dərdimə
Diləfruz tək bir həmkarım gərəkdi.

Mən Məsiməm, dəli, dolu olmuşam,
Sarılıban heyva tək solmuşam,
Orada bəlyə verib, bəlyə almışam,
O nişanda öz dilbarım gərəkdi³.

Söz təzəcə tamama yetişdi, atası Xoca Əziz də gəldi. Gördü mol-
lalar da bir şey eliyə bilmirlər, oğlu yenə ağlayır. Xoca Əziz dedi:

– Oğul, niyə ağlayırsan?

Götürdü Məsim, dedi:

Canım ata, gözüm ata,
Ağlaram, ata, ağlaram!
Mövlam verib mana buta,
Ağlaram, ata, ağlaram!

Aldı atası Xoca Əziz:

Bu yazılan necə yazıdı?
Sinən də eşqin gözüdü,
De görüm kimin qızıdı?
Ağlama, oğul, ağlama!

Aldı Məsim:

Yazılan haqdan yazıdı,
Bu sinəm eşqin gözüdü,
Çin padşahının qızıdı,
Ağlaram, ata, ağlaram!

Aldı Xoca Əziz:

Coşar dəli könül, coşar,
Coşuban həddinnən aşar,
Xoca Əziz yola düşər,
Ağlama, oğul, ağlama!

Aldı Məsim:

Mən Məsiməm, oldum dəli,
Dadıma yetişsin Əli,
Həkim libasında yeri,
Ağlaram, ata, ağlaram!

Söz tamama yetdi, elə bu vaxtda Məsimin anası girdi içəri. Məsim anasını görüb dedi:

Budu, gəldi bahar fəslü,
Zimistan vaxtı yeridi.
Süsən, sünbül, lalə, nərgiz,
Beymürvət baxdı, yeridi.

Aşıq deyişənmi mægər?
Bənövşə boynunu əgər,
Yatmış idi beyəsəbər,
Süleyman taxtı yeridi.

Lalə göstərər dağını
Bağmannar bəsdər bağını,
Sevda Məsim ağını
Sərdən buraxdı, yeridi⁵.

Anası ağladı, onun boynun qucaqlayıb, üzünən, gözünən öpdü.
Göz yaşını onun göz yaşına qatdı. Anası işdən xəbərdar oldu.

Sonra Xoca Əziz ailəsi ilə xudahafizləşdi, yük bağlayıb, təzədən yola düşdü, özü də üzüyü özünən götürdü. Əhvalatı Məsimdən bir də ətraflı öyrəndi, Məsimi öz qohum-qardaşına tapşırıb dedi:

Ey yığılan elim, ulusum mənim,
Amanatdı, can Məsimin, can sizin.
Qohumum, qardaşım, varisim mənim,
Amanatdı, can Məsimin, can sizin.

Mən bilirəm mənim günahım nədir,
Dadıma yetişsin subhani-qədir.
Gələm, ya gəlməyəm, vəsyətim budur,
Amanatdı, can Məsimin, can sizin.

Xoca Əziz çəkər aman, ələman,
Müşkül könlümnən heç çıxmaz güman,
Bu günkü imamımız sahibi-əzzaman
Amanatdı, can Məsimin, can sizin⁶.

Xoca Əziz yük bağlayıb, yola düşdü. Aylar, illər yol getdi, həkim, sodəyəər paltarında getdi çıxdı Çin padşahının torpağına.

Çin padşahı nə qədər çalışırdısa qızın dilini açdıra bilmirdi. Oydu ki, əmr elədi ki, özgə torpaqdan mənim ölkəmə heç kimi buraxmayın, çünki gəlib qızımın lal olduğunu görüb, məni lağa qoyallar.

Xoca Əziz sərhəddi keçəndə onu qoymadılar. Xoca Əziz götürüb, görək onu qoymayanlara nə dedi:

Bir yanım çarhovuz, sonalar üzər,
Yol ver, gəmçi, yol ver, qafiləm keçsin.
Bir yanım gülşanlıq, bülbüllər gəzər,
Yol ver, gəmçi, yol ver, qafiləm keçsin.

Yönümü çöyürəm şahlar şahına,
Sıtqımı bağlaram qibləgahıma.
Bir namə yazaram Çin padşahına,
Yol ver, gəmçi, yol ver, qafiləm keçsin.

Saraldı Məsimim, gül kimi soldu,
Tutu kimi Diləfruzum lal oldu.
Kim der: yazıq Əziz, gəmin qərq oldu?
Yol ver, gəmçi, yol ver, qafiləm keçsin⁷.

Söz tamama yetdi. Xoca Əziz çox yalvardı, yapışdı, yenə qoymadılar. Onda Xoca Əziz götürüb Çin padşahına bir kağız yazdı ki, “mən belə-belə bir sodəyəyəm. Varım, dövlətim həddini aşıb. Özüm də qocalmışam. İstəyirəm gələm sənənin torpağına, öləndə də varım, dövlətim qalsın sənə”.

Çin padşahına tamah güc elədi, icazə verdi ki, xocanı buraxsınlar. Xocanı buraxdılar Çin torpağına. Xoca Əziz gedib qəflə-qatırı açdı. O zaman da qayda beləydi ki, gərək padşahın adamları o mala əvvəlcə qiymət qoyeydilər, sora sovdəyə o malı sata bilərdi.

Çin padşahı bir dəstə adamnan Xoca Əzizin malına baxmağa gəldi. Mala qiymət qoyub qayıdanda Xoca Əziz dedi:

– Ey şah, eşitmişəm ki, sənənin qızın lal olub. Mən həkiməm, apar məni, onu yaxşı eləyim.

Şah Xocanı gətirdi öz otağına, dedi:

– Əyər qızın dilini açsan, qız sənəndi, açmasan, başın mənimdi.

Xoca Əziz razı oldu. Amba Əzizin çuxasının altında bir balaca cürə var idi. Əzizi apardılar qızın yanına, Xoca Əziz gördü qız o qədər gözəldi ki, gəl görəsən. Xoca onu görən kimi tır-tap yıxıldı yerə. Bir təhər durub gəldi qızın yanına. Qız gördü ki, bu heç həkimə oxşamır. Xoca Əziz burda yavaşa sazı çıxarıb dedi:

Sən ki, cananının canan döyüldün,
Niyə saldın eşq odunu canıma?
Sən ki, onun üçün yanan döyüldün
Nahaq yerdən sən susadın qanına.

Dərin-dərin dəryalara dalıbdı,
Sarılıbdı, heyva təki solubdu,
Eşqə mübtəladı, cünun olubdu,
Əziz Məsimdi, gövhər kanı nə?!

Qırxların əlindən içibdi tası,
Mövluya bağlıdı yəqin ixlası,
Mən Əzizəm, ol Məsimin atası,
Göndəribdi söygülüsü yanına.

Xocanın sözü qurtarannan sora qız dedi:

– Həkim, sən sözünün axırında bir Məsim sözü dedin, o kimdi?

Xoca qızı aldadıb dedi:

– Qızım, Məsim bizim yerdə bir dağdı.

Xoca qızın nəbzini əlinə aldı ki, görsün onun dərdi nədi. Bu yerdə qız aldı, görək nə dedi:

Əl vurma mənim nəbzimə,
Məndə yoxdu can, ey həkim!
Həlbətdə ki, sən bilirsən
Dərdimi pünhan, ey həkim!

Həkim, dur gözək bağları,
Bülbülün gülşan çağları;
Məsimin çarpaz dağları
Sinəmdə nişan, ey həkim!

Diləfruzam bu dünyada,
Canımı yandırdım oda,
Yatmışdım mən vayğada,
Gördüm pərişan, ey həkim!⁸.

Xoca elə ki dedi: “Məsim dağ adıdı”, – qız inanmadı, aldı, görək dübarə nə dedi:

Əziz gəldin, əziz xəbər gətirdin,
Söylə görüm, Məsim sənəin nəyindi?
Doğru danış, haqq eşqini söyündür,
Söylə görüm, Məsim sənəin nəyindi?

Baxaram, görünməz dağların başı,
Didəmdən axıtdım qanının yaşı,
Ya Məsim atası, ya da qardaşı,
Söylə görüm, Məsim sənin nəyindi?

Diləfruzam, mən də çəkərəm ahı,
Dadına yetişsin şahların şahı,
Verdiyim ilqardan dönmərəm dahı,
Söylə görüm, Məsim sənin nəyindi⁹.

Elə ki, sözün qurtardı, Xoca dedi:
– Mən Məsim-zad tanımıram, həkim adamam.
Qız bunun həkimliyinə də şübhə eləyib, aldı, görək nə dedi:

Uca-uca dağ başınnan gəlibsən,
Sənin həkimliyin nə nişaninan?
Xancal alıb, bağrım başın dəlibsən
Sənin həkimliyin nə nişaninan?

Aldı Xoca Əziz:

Uca-uca dağ başınnan gəlmişəm,
Mənim həkimliyim bu nişaninan.
Xancal alıb, bağrım başın dəlmişəm,
Mənim həkimliyim bu nişaninan.

Aldı Diləfruz:

Həkim, sənin gözdərini oydurram,
Oydurub, yerinə manqal qoydurram,
Verərəm davağa, dərin soydurram.
Sənin həkimliyin nə nişaninan?

Aldı Xoca Əziz:

Xan ağalar daldalardan baxarlar,
Şirin canım eşq oduna yaxarlar.
O nədi ki, qızlar barmağına taxarlar,
Mənim həkimliyim bu nişaninan.

Aldı Diləfruz:

Diləfruzun dedicəyin tutasan,
Səni görüm mətlubuna çatasan,
Mənim daşım bu yerlərdən atasan,
Sənin həkimliyin nə nişanının?

Qızın bu sözünün qabağında Xoca Əziz dedi:

Mən Əzizəm, dedicəyin tutaram,
Allah versə mətlubuma çataram,
Sənin daşını bu yerlərdən ataram,
Mənim həkimliyim bu nişanının¹⁰.

Sözlər tamam olanda Xoca Əziz dedi:

– Qızım, bir stəkan ver, saa dərman verim, yaxşı ol!

Qız bir stəkan su gətirdi, Xoca üzüyü stəkana saldı, qıza verdi. Qız baxıb gördü ki, bu Məsimə verdiyi üzükdü. Qul-qaravaşdar aynadan gördülər ki, qız qocəynən əməlli-başlı danışır. Gedib bunu padşaha xəbər verdilər. Padşah o saat Xocanı yanına apardırdı, dedi:

– Xoca, isdə mənnən görək nə istəyirsən?

Xoca dedi:

– Yox, padşah, bizim şərtimiz var.

Padşah dedi:

– A kişi, sən qoca adam, o cavan uşaq, elə turalım mən verdim, sənənin insafına nə olub?! Əvəzində nə istəsən verərəm, sən qızdan, əl çək?

Hamı Xocanı qınıyıb dedi:

– Ə, sən kişmiş, noğul satan adamsan, neylirsən şah qızını?

Xoca gördü ki, onu qərrib görüb hamı məzəmmət eləyir, ürəyi qubar eliyib, görək nə dedi:

Aldı Xoca Əziz:

Ay ağalar, heç kim qərrib olmasın,
Qərriblərin yeri, yurdu dar olu.
Qərrib dinsə yerbəyerdən qınallar,
Elli dinsə ellərində car olu.

Qərribin üzünə qapı açılmaz,
Yüz xan olsa bir gədədən seçilməz.
Onun üzü gülüb, qəlbi açılmaz,
Tamam işi-gücü ahü-zar olu.

Xoca Əziz, dur buradan köç indi!
Köçübəni vətəninə keç indi!
Kor yapalaq öz yerində laçındı,
Tülək tərhan qürbətdərdə sar olu.

Xoca Əziz aldı dübarə:

Yaxşı olar ellik, günlük, obalıq,
Yalqız daşdan divar olmaz deyəllər.
Bəzircansan, göstərməsən matahın,
Axtarıb, yükündə nə var deyəllər.

İskəndər atlandı, çıxdı zülmatdan,
Xızır gedib, içdi abi-həyatdan,
Bəs düşdü qılıncdan, geyimdən, atdan,
Sırfanı onlardan suvar deyəllər.

Əsil bəylər saxlar alıcı quşu,
Sərraf olan seçər qiymətli daşı,
Bir oğul atadan artırsa işi,
El içində ona tavar deyəllər.

Xoca Əziz quldu, buradan getməz,
Seyrağıb olanlar mətluba yetməz,
Hər nə versən Allah yolunda itməz,
Yüz min qada başdan sovar deyəllər.

Adamlar dedilər:

– A kişi, dəli-zad olmamısan ki, nəvən yerində şah qızını istəyirsən.

Xoca Əziz Diləfruzu özünə yox, oğluna alacağını söyləyib, aldı,
görək nə dedi:

Qasid yoxdu yar yanına göndərəm,
Bir namə yazaram Yəmən elinə.
Payəndaz döşərəm Çinnən Yəmənə,
Ehtaşdığım yoxdu dünya malına.

Mənsuru çəkdilər Hələbdə dara,
Gül əlinnən bülbül sinəsi yara,
Biçdirrəm zibalar, tikdirrəm xara,
Zibalar düzdürmə qəddi-dalına.

Xoca Əziz, bu necə namus, nəc ardı?
Gədiklər bağlanıb, zirvələr qardı,
Qızın Diləfruz oğlum Məsimə yardı,
Qaynata da kəc baxarmı gəlinə?!¹¹

Sözünü qurtaranda padşah gördü ki, bu, özünən çox basıb kəsir.
Odu ki, padşahın qəzəbi tutdu, onu istədi çəkdirsin dara. Xoca dedi:
– Padşah, günahım nədi ki, məni asdırmaq istəyirsən?
Aldı Xoca, görək burda nə dedi:

Başına döndüyüm ədalət şahım,
Övladınla o cənnətə varasan.
Sərimin sərtacı, ey qibləgahım,
Günahkarsam, çəkdirsən dara sən.

Uca dağ başında hərgiz qar olmaz,
Göy söyüddə heyva olmaz, nar olmaz,
Aynan gün də xalda bərabər olmaz,
Gözəllikdə sən Məsimi görəsən.

Şah hökmüynən məni gətdilər üzə,
Məsimin yolunda çox çəkdim cəza,
Bir qızdı, bağışda Xoca Əzizə,
Allahın yolunda gərək verəsən!¹²

Camaat Xocanın sözündən sora padşaha yalvardı ki, Xocanı öldürməsin. Xoca açıb hər şeyi danışdı ki, qızı mən özümə yox, oğlum Məsimə alıram. Həmi də qızın oğlumun nişannısıdı. Padşah əhvalatdan halı olub, qızı Xoca Əzizin oğluna verdi. Xoca qızı alıb, yola düşməkdə olsun, görək Məsim noldu. Məsim xüfətinən saralıb solurdu. Bir qoca qarı dedi:

– Oğul, var səndə, gözəllik səndə, niyə belə saralırsan?
Məsim qarının cavabında dedi:

Başına döndüyüm ay qarı nənə,
Sarılbıdı, gül irəngim solubdu.

Bu gözdərim ağlamasın neyləsin,
Dəli könlüm qəmə qayğı alıbdı.

Mərd istərəm bu sözdəri götürə,
Götürübən mənzilinə yetirə,
Babam gedib sövdüyümü gətirə,
O səbəbdən gözüm yolda qalıbdı.

Boyu sərv ağacı, gərdəni mina,
Şirin can od tutub istər ki, yana,
Diləfruz dərdi məni salıb bu günə,
Qoy desinlər Məsim cinni olubdu.

Qız öyə gələndə gördü Məsim qavağa çıxırmı. Ustadlar deyir ki, Məsim huşa gedibbiş, bəziləri də deyir ki, öz əhdinə görə ölübbüş.

Qız içəri girib gördü Məsim yerə uzanılıdı, qəti danışmır, elə bil lal olub. Aldı Diləfruz, görək ağlaya-ağlaya nə dedi:

Üzü qonça, ləbi lalə, bənöfşə,
Alagözlü mehribanım, de danış!
Sən danışsan mənim qəlbim şad olu,
Mürvət eylə, çıxdı canım, de danış!

Bayğu gələr, məskən salar bu dala,
Uçdu bülbül, gəldi qondu bu dala,
Al xançalın, qara bağrım budala,
Qoy tökülsün qızıl qanım, de danış!

On dörd, on beşdi Diləfruzun hey yaşı,
Didə yaşı, qannı yaşı, hey yaşı,
Ümmana dönübdü gözümün yaşı,
Çürüdər də giribanım, de danış!¹³

Məsimdən səs çıxmadı. O, maddım-maddım Diləfruzun üzünə baxırdı. Aldı Diləfruz, görək ağlaya-ağlaya nə dedi:

Haray Allah, nələr gəldi başıma,
Çıxım xalqa nə danışım, nə deyim?!
Rəhim edin gözdən axan yaşıma,
Çıxım xalqa nə danışım, nə deyim?!

Yəqin bil ki, bu dərd məni öldürdü,
Öldürübən gül irəngimi soldurdu,
Deyəllər yad qızı qəsdən öldürdü,
Çıxım xalqa nə danışım, nə deyim?!

Rəhm eylə, Diləfruz kimi kəsdəyə,
Rəqib yoxdu dərman edə xəsdəyə,
Ana gəlib oğlun mənən isdəyə,
Çıxım xalqa nə danışım, nə deyim?!¹⁴

Diləfruz gözlərini çevirəndə Məsim qalxıb yerində oturdu, aldı, sevgilisinə dedi:

Alagözlü mehribanım,
Əfruz, xoş gəldin, xoş gəldin!
Sənə qurban yazıq canım,
Əfruz, xoş gəldin, xoş gəldin!

Mən qalmışdım yana-yana,
Eşqin kar eylədi, cana,
Gəl görüşək qana-qana,
Əfruz, xoş gəldin, xoş gəldin!

Çoxdan həsrət idim sənə,
Çox haqqı-say qoydun mənə,
Baş alıb Çindən Yəmənə,
Əfruz, xoş gəldin, xoş gəldin!

Dərdindən olmuşdum xəstə,
Qəddi mina, boyu bəstə,
Ayaq basıb gözüm üstə,
Əfruz, xoş gəldin, xoş gəldin!

Yar, qədəm qoydun otağa,
Olum boyuna sadağa,
Məsiməm, düşdüm ayağa,
Əfruz, xoş gəldin, xoş gəldin!

Sözün qurtaran kimi yerdən qalxdı, qol-boyun oldular, öpüşdülər, görüşdülər. Başlarına gələnləri bir-birinə nağil elədilər.

Hamı şad oldu, təzədən onlara qırx gün, qırx gecə toy elədilər. Bir ustad aşiq onların duvaqapmasını belə bağladı:

Süz, yeri, qaragöz maral,
Qəddi-dala mən müştəğam.
Şəkərdən şirin söz maral,
Ləbi-dala mən müştəğam.

Eşqin sevdası başımda,
Aşığam cavan yaşımda,
Geyinib sallan qarşımda,
Yaşıl, ala mən müştəğam.

Əhdini yerinə yetir,
Mətləbini tezəcə bitir,
Nazik əllərinlə gətir,
Ver piyala, mən müştəğam.

Gəl gözünü süzə-süzə,
Dərdimi yetirmə yüzə,
Xoş növrəğa, lələ üzə,
Gül camala, mən müştəğam.

Qalx havalan tər lan kimi,
Mən boylanım ceyran kimi,
Dərddən qanan loğman kimi
O kamala, mən müştəğam.

Hər vaxt elə dostunu yad,
Mənim könlümü eylə şad,
Buraxma ahunu, səyyad,
Sən marala, mən müştəğam.

İlqarına elə vəfa,
Yolunda çəkmişəm cəfa,
Həmdəm olaq, sürək səfa,
Qumrah hala, mən müştəğam.

Könül mail ay qabağa,
Ağlım alan gül yanağa,
Zənəxdana, ağ buxağa,
Xətti-xala, mən müştəğam.

Eşqin gölünə qalanda,
Əhdinə doğru qalanda,
Yazıq Miskini salanda
Qilü qala, mən müştəğam.

*Leyli və
Məcnun*

USTADNAMƏ

Can deməklə candan, can əskik olmaz,
Məhəbbət artırar, mehriban eylər.
Çor deməyin nəfi nədi dünyada?
Abad könülləri pərişan eylər.

Nakəs adam danışıqdan saz olar,
Kərəmdən kəm, səxavətdən az olar,
Nütfədə qarışan şeyitbaz olar,
Mərd də sığışdırmaz, nahaq qan eylər.

Mən istərəm alim, mömin yüz ola,
Gözü haqq yolunda doğru, düz ola,
Dəhanında sözü üzbəüz ola,
Ələsgər yolunda can qurban eylər.

Ustadlar ustadnaməni bir deməyib, iki deyir, biz də deyək, iki olsun,
düşmanın ömrü solsun.

Bir insan ki, əsil olsa binadan,
Qəlbə dəyməz, düz xəyalı gözləyər.
Artırıb şəfqətin şahən-şah olsa,
Bir təhərdə, hər mahalı gözləyər.

Qəza, qədər başa salsa qaranı,
Dövlətə dost olan qılmaz çaranı,
Kasadlığa düşsən kəsər aranı,
Tikə dostu, dövlət, malı gözləyər.

Demə şair Vəli düşüb gümana,
Fəhm yetiribdi yaxşı-yamana,
Kamil olan heç qovl verməz şeytana,
Dərk eləyər, pürkamalı gözləyər.

Ustadlar ustadnaməni iki yox, üç deyər, biz də deyək üç olsun, düş-
mənlərin ömrü puç olsun.

Mərifət bəhrində, ədəb-ərkanda
Bir iyid istərəm lami-ləng ola.
Atı düldül ola, qılıncı düsər,
Dayanmaz, qabaqda yüz nəhəng ola.

Fərhad qaya çapar, sənginə yetməz,
Kimsə ərənlərin dənginə yetməz,
Heç cəng o mövlanın cənginə yetməz,
Ya Rum, ya Qeysər, ya Firəng ola.

Xəstə Qasım əl götürməz damandan,
Sidqini bağlayar sahib-zamandan,
O gün çox qorxaram şahı-Mərdandan,
Çəkə zülfüqarın xürd-təng ola.

Sizə haradan, kimdən söyləyim, keçmiş əyam-sabiqələrdən –
Bağdad şəhərində Firuz tacirdən.

Bağdad şəhərində Firuz adında bir tacir vardı. Bunun malı, pulu
həddən aşmışdı, amma heç bir fərzəndi yox idi. Özü də çox qocalmışdı.
Firuz Abdulla adında birisini özünə köməkçi götürmüşdü. Abdulla çox
sidq-ürəklə xidmət elədiyinə görə Firuz da onun xətrini çox istəyib,
şəhərin varlı tacirlərindən birisinin qızı Reyhan xanımı Abdullaya
almışdı.

Aradan bir müddət keçdi. Firuz tacir xəstələnib yorğan-döşəyə
düşdü. Abdulla şəhərdə nə ki, həkim, cərrah vardı, götürüb gəldi, heç
biri Firuz taciri sağalda bilmədi. Günü-gündən Firuz tacirin əhvalı
pisləşdi.

Bir gün Firuz Abdullanı çağırıb dedi:

– Abdulla, bu mal, bu pul, bu da ilxı. Mən də ki, görürsən, ölürəm.
Mən öləndən sonra bu dövlətimə sahib durmaq, ticarət aparmaq üçün
bir övladım yoxdu. Gəl bu var-dövləti sənin adına salım, mən öləndən
sonra ye, iç, keyfini çək, mənə də rəhmət oxu.

Abdulla dinməyib, başını aşağı saldı. Abdulla tacir Firuzun xətrini
çox istəyirdi, uşaq kimi ağlamağa başladı.

Firuz adam göndərib, şəhərin qazısını çağırırdı. Bütün var-
yoxunu Abdullanın adına saldı. Çox çəkmədi ki, tacir Firuz ömrünü
Abdullaya bağışladı.

Abdulla neçə müddət tacirlik eləyib, öz gəlirini artırdı. Çox çək-mədi ki, Bağdad şəhərində birinci adam oldu. Yetim, kimsəsiz Abdulla dönüb oldu xacə Abdulla.

İndi qulaq asın, sizə söyləyim xacə Abdulladan. Xacə Abdullanın dövlətinin gəlhağəl vaxtı idi. Mal, dövlət həddindən aşmışdı. Amma oğulsuz bu cahi-cələl nəyə görəydi?

Xacə Abdulla günlərin bir günündə durub hücrəsin bağladı, evinə gəldi. Əyalını çağırib dedi:

– Arvad, gəl abadanlıqdan xarabalığa, xarabalıqdan abadanlığa köçək.

Reyhan xanım dedi:

– Xacə Abdulla, dediyin beynimə batmadı. Açıq de görüm, nə demək istəyirsən?

Xacə Abdulla dedi:

– Gəl, otur yanımda.

Arvad xacə Abdullanın yanında oturdu. Abdulla dedi:

– Allah bizə bir fərzənd vermir. Fərzəndsiz də ki, evin ləzzəti yoxdu. Gəl bu var-yoxumuzu fağır-füğaraya paylayaq, bəlkə Allah bizə bir fərzənd verə. Sonra xarabalığı abadanlaşdırmaq asandı.

Xacə Abdulla var-yoxunu ehsan verdi. Fağır-füğaranın qarnını doydurdu, nə ki, qızılları, pulları vardı əlsiz-ayaqsızlara payladı.

Ay keçdi, gün dolandı, doqquz gün, doqquz saat tamam olandan sonra xacə Abdullanın övrəti Reyhan xanımın bir uşağı oldu. Uşağın adını Qeys qoydular.

Aradan bir ay keçmişdi ki, Qeys ağlamağa başladı. Hərçi elədilər ki, Qeysin ağlamağını kəssinlər, mümkün olmadı. Axırda belə məsləhət gördülər ki, Qeysi bulaq başına aparsınlar, versinlər arvadların qucağına, hər kimin qucağında dayanıb ağlamasa, onu Qeysə daya tutsunlar.

Qeysin anası uşağı qucağına alıb, bulaq başına apardı. Qeysi hər kimin qucağına verdilər, dayanmadı, ağladı. Baxdılar gördülər ta arvad xeylağı qalmadı. Amma kənarda yaş yarım bir balaca qız dayanıb. Qeysi verdilər bu qız uşağının qucağına. Qız uşağı alan kimi Qeys səsini kəsdi. Başladı mat-mat bu qızın üzünə baxmağa. Kənardan baxanlar bu işə təəccüb eləyib, xəbər aldılar:

– Ay qız, kimin qızısan? Adın nədi?

Qız dedi:

– Mənim adım Leyli, özüm də Soltan Mahmud paşanın qızıyam.

Xacə Abdullaya xəbər getdi ki, bəs Soltan Mahmud paşanın qızı Leyli xanım oğlun Qeysi qucağına alan kimi, ağlamağını kəsdi. Əgər çarə olsa, sənə Leylidən olacaq.

Xacə Abdulla durub, Soltan Mahmudun yanına gəldi. Başına gələni nağıl eləyib dedi:

– Görək qızın Leylini verəsən, ta ağılları kəsənə kimi oğlum Qeysnən bir otaqda qalsınlar.

Soltan Mahmud xacə Abdullanın sözünü yerə salmayıb, razı oldu. Xacə Abdulla Leylini götürüb gəldi evinə. Bunlara otaq ayırdı. Bir də, daya tutub, bunları dayanın ixtiyarına verdi.

Aradan bir müddət keçdi. Uşaqlar yaşa yoldular. Belə ki, məktəbə getmək vaxtları çatdı. Xacə Abdulla Qeyslə Leylini məktəbə qoydu. O zamanacan oxudular ki, Leyli on altı yaşa çatdı, Qeys də on beş yaşa.

Günlərin bir günündə Qeyslə Leyli məktəbdən çıxıb, evlərinə gedirdilər, Qeys yolda diqqətnən onun gül rüxsarına tamaşa eləyib, əlini boynuna saldı, rüxsarından bir busə aldı. Leylinin yanaqları yeni-yetmə qırmızı alma kimi alışıb yandı. Bu işi kim gördü, kim görmədi, bir imansız qarı. Qarı yolnan, dalında da bir şələ qaratıkan gedirdi. Gördü ki, Mahmud paşanın qızı Leyli Qeyslə öpüşür. Tez qaratıkanı yerə atıb, özünü Leylinin anasının yanına yetirdi, dedi:

– Nə durubsan, ay Allahın yazıq bəndəsi?! Qızın Leyli Qeysnən məktəbdən qol-boyun çıxıb, evə gəlirdilər, yolda Qeys Leylidən busənin yüzünü bir köpüyə alırdı, o da nisyə, xirmən vaxtına.

Leylinin anası qarıya inanmadı. Sabahı gün tezdən durub məktəbə gəldi. Daldalanıb divarın dibində Qeyslə Leylinin yolunu gözləyirdi ki, bir də gördü, budu, Qeysnən Leyli qol-qola keçirib, məktəbə gəlirlər. Qapının ağzında Qeys Leylidən bir busə aldı. Leylinin anası özünü saxlaya bilməyib, Leylinin biləyindən yapışdı, döyə-döyə götürüb apardı öz evlərinə, otaqların birinə salıb, qapıları da üzünə bağladı. Leyli tək-tənha otaqda qaldı. Bir müddət belə keçdi. Günlərin birində Leyli çox ah-zardan sonra pəncərəni açıb, bağa-bağçaya tamaşa edirdi ki, bir də gördü bir dəstə qız məktəbə gedir. Leylinin Qeyslə məktəbdə keçirdiyi günlər yadına düşdü. Siyah telindən birini ayırıb, sinəsaz elədi, sıxıb döşünə, görək qızlarnan Qeysə nə xəbər göndərdi:

Dəstə ilə gedən qızlar,
De, durmasın, ona, gəlsin!

Xəbər alsın – günüm qara,
Düşmüşəm zindana, gəlsin!

Ovçunun ovu dəstində,
Anamdı canım qəsdində,
Qaragöz Qeysin üstündə
Düşmüşəm zindana, gəlsin!

Leyli qurban olsun sizə,
Qara zülfü tökün üzə,
Gedin deyin qaragözə,
Düşmüşəm zindana, gəlsin!

Qızlar ötüb getdilər, Leyli oturub ağlamağa başladı. Sən demə, anası qapının dalında dayanıb qulaq asırmış, gördü ki, Leyli Qeys deyib, gözünün yaşını bahar buludu kimi tökür, içəri girib dedi:

– Qızım, niyə ağlayırsan?

Leyli gözünün yaşını silib dedi:

– Ana, darıxıram. Axı niyə qoymursunuz məktəbə gedəm?

Anasının bir tərəfdən Leyliyə ürəyi yandı, bir tərəfdən də qəzəbləndi, aldı, görək nə dedi:

Eşitmişəm, əcəb balam,
Bir aşığa yar olmusan.
Məhəbbətin bəlasından
Çox tez xəbərdar olmusan.

Anası belə deyəndə Leyli qızardı. Sonra siyah saçlarından üç tel ayıraraq, sinəsinə basdı, aldı, görək anasına nə cavab verdi:

Nə deyirsən, aman ana,
Heç kimə mən yar deyiləm.
Aşıq-məşuq danışırısan,
Mən ki, xəbərdar deyiləm.

Aldı Leylinin anası:

Nə layiqdi dost yanında,
Qaldın dillər dastanında,
Biganələr bostanında
Açıb, lələzar olmusan.

Aldı Leyli:

Oxuyuram məktəbdə mən,
Dolanıram ədəblə mən,
Bu diyari-Ərəbdə mən,
Heç ki, taxsırkar deyiləm.

Aldı Leylinin anası:

Sənsən gözəllər içrə baş,
Adın olub aləmə faş,
Qınar səni yar, yoldaş,
Deyərlər biar olmusan.

Aldı Leyli:

Var get o məktəbxanadan,
Xəbər algilən molladan,
Nə istəyirsən Leyladan?
Binamus, biar deyiləm.

Hər ikisi sözlərini tamam elədilər. Leyli dedi:

– Ana, mən heç kimə aşiq deyiləm. Gəl məni burax, gedim məktəbə. Mən Qeysi özümə qardaş bilirəm.

Anası razı olmadı. Leyli ağlamağa başladı. Leylinin anası işi belə görəndə dedi:

– Qızım, onu bil ki, bu gündən sonra sən məktəb üzü görməyəcəksən. Sənin yerin dörd divar arası olacaq. Sən Qeysdən əlini üz! Ölsən də səni Qeyse verməyəcəyik. Bir də Qeysin üzünü görməyəcəksən!

Leyli gözlərinin yaşını tökə-tökə görək anasına nə deyir.

Aldı Leyli:

Aman ana, gözüm ana,
Qoyma dərsim qala mənim.
Sənə qurban özüm, ana,
Qoyma dərsim qala mənim.

Oxuyuram hərfi başdan,
Ayırma yaru yoldaşdan,
Rəva deyil, qanlı yaşnan
Qoyma gözüm dola mənim.

Leyliyəm, candan bezaram,
Dərdimə dərman yazaram,
Yengi açmış lələzaram,
Qoyma rəngim sola mənim.

Leyli sözünü tamam elədi. Dilnən də yalvardı ki, burax məktəbə gedim.

Leylinin anası kəsən-kəs razı olmadı, qapıları Leylinin üzünə bağlayıb, çıxıb getdi.

Leylinin əlacı hər yerdən kəsildi. Günlərin bir günündə evdə oturmuşdu, Qeysin surəti gəlib dayandı Leylinin gözünün qabağında. Qız lap dəli-divanə oldu, durub gəldi pəncərənin qabağına. Açıb küçəyə tamaşa eyləyirdi, gördü ki, bir oğlan qoltuğunda kitab-dəftər məktəbə gedir. Leyli əl eləyib, oğlanı saxladı, xəbər aldı:

– Can qardaş, sən Qeysin yoldaşlarındansanmı?

Oğlan dedi:

– Bəli.

Leyli dedi:

– Gəl sənə bir məktub verim, apar Qeysə ver.

Oğlan dedi:

– Yaz, aparım verim.

Leyli kağız-qələm götürüb, məktubu yazdı, oğlana verdi. Oğlan soruşdu:

– Bacı, bu məktubda nə yazıbsan?

Leyli kağızın məzmununu görək Qeysin yoldaşına necə dedi.

Aldı Leyli:

Vəfalı yar, durub baxma yoluma,
Mən daha məktəbə gələn deyiləm.
Seyrağıblar vaqif oldu halıma,
Mən daha məktəbə gələn deyiləm.

Gecə, gündüz həsrətini çəkərəm,
Məhəbbətin ürəyimdə əkərəm,
Səndən ötrü qanlı yaşlar tökərəm,
Mən daha məktəbə gələn deyiləm.

Leyli deyər: bollu-bollu dərd məndə,
Əğyarın tənəsi saldı kəməndə,

Düşmüşəm məhbəsə, zindana, bəndə,
Mən daha məktəbə gələn deyiləm.

Oğlan məktubu Leylidən alıb, məktəbə gəlməkdə olsun, sizə xəbəri verim Qeysdən.

Qeys bir neçə gün evdə qalıb, ata-anasından sirrini gizlətdi. Gecə-gündüz göz yaşı axıdıb, evdən bayıra çıxmadı. Qeysin anası Reyhan xanım oğlunu belə pərişan halda gördü, durub gəldi oğlunun yanına, gərdəninə tökülmüş qulac saçını alıb, sinəsaz elədi, görək Qeysə nə dedi.

Aldı Reyhan xanım:

Oğul, söylə sözün, mən sənə qurban,
Dəgilən, dərdinə çara eylərəm.
Qoymaram qalasan qəmlərə mehman,
Öz ağ günlərimi qara eylərəm.

Qeys anasına cavab vermədi. Göz yaşı damcı-damcı axıb tökü-
lürdü Qeysin yanağına. Anası oğlunun bu halının görüb dedi:

Qurbanam gözünə yaşına sənin,
Ağını kim qatdı aşına sənin,
Əgər bir iş gəlsə başına sənin
Mən özümü həzar para eylərəm.

Qeys yenə də cavab vermədi. Reyhan xanım özünü saxlaya bilmə-
yib, əlin saldı Qeysin boynuna, görək sözünü necə tamamladı.

Aldı Reyhan xanım:

Mən Reyhanam, gözüm qaldı yaş üstə,
Yandırdın bağrımı ab-ataş üstə,
Qoymaram Bağdadda daşı daş üstə,
Deyilən, dərdinə çara eylərəm.

Qeys bu dəfə də anasına bir söz deməyib, içindən elə bir ah çəkdi ki, ağzından od çıxdı. Sonra durub, birnəfəsə yüyürdü məktəbə. Amma göz gəzdirib Leylini tapa bilmədi. Leylinin həmişə oturduğu yerə gəlib, üzü üstə yıxılıb, ağlamağa başladı. Məktəb yoldaşları yığıldı Qeysin başına. Bu dəmdə də Leylinin kağızı gəlib çatdı. Qeys alıb

kağızı oxudu. Məzmunundan xəbərdar olandan sonra kağız gətirən oğlana dedi:

– Qardaş, mənim yazı yazmağa əlim varmır, mən saznan deyim, sən də mən deyəni yaz.

Aldı Qeys:

Gecə, gündüz durub yolun gözlərəm,
Bilməm neçün, mehribanım gəlmədi.
Salıbdı başıma nigarım sevda,
Qan-yaş tökülür giribanım, gəlmədi.

İstəməm izzəti, cahi, dövləti,
Neyniyəm sənsiz dünya ləzzəti?
Ahularnan qıllam sözü, ülfəti,
Sərf edim yolunda canım, gəlmədi.

Qeysəm, vətənimdən qırağa düşdüm,
Leyli, Leyli deyib, sorağa düşdüm,
Gülzari-hüsndən fərağa düşdüm,
Məskən etdim biyabanı, gəlmədi.

Söz tamam oldu. Qeys kağızı alıb bükdü. Sonra yenə də haman oğlana verib dedi:

– Aparıb verərsən Leyliyə.

Oğlan kağızı aparıb, yüyürməcə yetirdi Leyliyə. Leyli kağızı oxuyub məzmunundan xəbərdar olanda heç bilmədi neyləsin. Uşaq kimi evin bir küncündə oturub, ağlayıb sızlamaqda olsun, sizə xəbər verim Qeysdən. Qeys tay-tuşdan ayrılıb öz mollasının yanına gəldi. Molla xəbər aldı:

– Dərsə niyə gəlmirsən?

Qeys dedi:

– İzn ver, bir neçə sözüm var, deyim.

Molla izn verdi. Görək Qeys ondan necə halallıq istədi.

Aldı Qeys:

Halal eylə, hümmət eylə, əfəndim,
Məhəbbət oduna yana gedirəm.
Eşqin səməndini sürüb meydana,
Mənzil sürüb, biyabana gedirəm.

Görünməz niğarım, düşmüşəm dərdə,
Eşqinin sevdası dolandı sərdə,
Qərarım gəlməyir duram bu yerdə,
Mənzil sürüb, biyabana gedirəm.

Qeys belə deyəndə mollası dedi:

– Gəl, bu sevdadan əl çək, dərslərini yarımçıq qoyma!

Qeys alıb sazını, cuş eləyə–eləyə, görək sözünü necə tamamladı.

Başə yetişmədi dərslər, savadım,
Bərəks etdi çərx–fələk muradım,
Mən Qeys ikən Məcnun qoyuldu adım,
Üz çevirib biyabana gedirəm.

Qeys sözünü müxtəsər elədi, mollası ilə halallaşmış, gəlmiş məktəb yoldaşlarının yanına. Görək bunlara nə dedi:

Aldı Qeys:

Məktəbdə cəm olan növrəs cavanlar,
Gəlin bir–bir halallaşın, gedirəm.
Tüllabeyi–elmlər, həm savadxanlar,
Gəlin bir–bir halallaşın, gedirəm.

Qəza–qədər yazdı lohi–talıma,
Atam–anam qan ağlasın halıma,
Bir dilbər sevdası düşüb canıma,
Gəlin bir–bir halallaşın, gedirəm.

Məni dərdə salan meyi–saqidi,
Sənəm üstə yar düyünü, dağıdı,
Həmtaylarım, Qeysin axır çağıdı,
Gəlin bir–bir halallaşın, gedirəm.

Qeys sözünü müxtəsər eləyib, eşqi dəniz kimi cuşa gəlmiş. Dağ, dərə deməyib, elə hey getməyə başladı. O qədər getdi ki, gözdən itdi, gəlib bir çölü–berrü biyabana çıxdı. Çox gəzdmiş, az gəzdmiş, bir çeşmə tapmış, üzü–quyulu bu çeşmə üstə düşmüş, ağlamağa başladı.

Qeys burada qalmaqda olsun, indi eşit xəbəri verim sənə Leylidən. Leyli eşitdi ki, Qeys Məcnun adını alıb, vəhşi təki üz qoyub çölü-bərrü biyabana, durub ayağa, gəldi qızların yanına, dedi:

– Qızlar, bahar fəslidi, gəlin gedək gəzməyə.

Qızlar razı oldular. Leyli gəlib anasından izn aldı, çıxdılar çölə. Qızlar gəzmək niyyətilə, Leyli Qeysi axtarıb tapmaq niyyətilə, düşdülər çölü-bərrü biyabana. Gəzhagəz, gəlib çıxdılar bir çəməngaha. Leyli baxıb gördü ki, qızların yanında Qeysi tapa bilməyəcək. Belə bir tədbir töküb, qızlara dedi:

– Qızlar, gəlin bu yeri nişanlıyaq. Sonra hərəməz bir yana gedək. Kim tez gül dərib qayıtsa, bu ipək dəsmal onun olsun.

Qızlar razı olub, hərəsi bir yerə dağılıdılar. Leyli qızlardan ayrılıb, o qədər getdi ki, gözdən itdi. Bir qərdərdən sonra gözünə bir tüstü gö-ründü. Yeri-yib irəli, gördü ki, öz məhbubu Qeysdi, bulanıb toz-torpağa, iki diz üstə oturub, rəngarəng güllərdən yığıb qabağına, tamaşa eləyir. Leyli irəli yeri-yib dayandı. Qeys başını qaldırır onu görən kimi eşqi çuşa gəldi. Qalxdı ayağa. Leyli dedi:

– Qeys bu nədi? Özünü niyə bu kökə salmısan?

Qeys aldı, görək Leyliyə nə cavab verdi:

Nə müddətdi camalını görmürəm,
Salıb məni qəm bu halə, sevdiyim!
Dost bağının əlvan gülün dərmirəm,
Düşüb başım qalmaqala, sevdiyim!

Məhəbbətin salıb məni dərbədər,
Məskənim olubdu biyaban, çöllər,
Əliyyü-mürtəza, saqi-yi-kövsər
Verib mənə bir piyalə, sevdiyim!

Mən Qeysəm, dərdindən olmuşam şeyda,
Sirrini demərəm əğyarə, yada.
Sən mənim, mən sənin, fani dünyada
Salma məni yaman halə, sevdiyim!

Qeys sözünü tamam elədi, iki həsrətkeş sarmaşığı kimi bir-birinə sarılıb, bihuş, dünyadan xəbərsiz qaldılar. İndi bunlar burada qalsınlar, sizə xəbəri verim qızlardan. Qızlar rəngarəng güllərdən yığıban, dəstə

tutub, nişan qoyduqları yerə cəm oldular. Gördülər ki, Leyli gəlib çıxmadı. Leylinin ləpirin tutub getdilər axtarmağa. Gəzib, gəzib, axırda gəlib çıxdılar haman çəmənliyə. Gördülər ki, Leyliyə Qeys gül bülbülə, bülbül gülə sarılan kimi bir-birlərinə sarılıb, heç dünyadan xəbərləri də yoxdu, başlarının üstə də iki gürzə ilan durub. İlanlar qızları görəndə kimi çəkilib getdilər. Qızlar bir neçə dəfə Leyli, Leyli çağırır, gördülər ki, bunlar heç ayılan deyillər. Leylini Qeysin qucağından ayırır götürdülər, şəhərə tərəf üz qoydular. Leyli ayılıb gördü qızlar bunu xəstə kimi aparırlar, xəbər aldı:

– Ay qızlar, məni belə niyə aparırsınız?

Qızlar dedilər:

– Sən gül dərməyə gəlmişdin, ya məhbubunla görüşməyə?

Leyli xəbər aldı:

– Mən haradaydım?

Dedilər:

– Sən Məcnunun yanında idin.

Leyli dedi:

– Qızlar dünyada nə yaxşıdı?

Bu suala hərə bir cür cavab verdi. Biri yeriyib irəli dedi:

– Dünyada sirdaşlıqdan başqa yaxşı şey ola bilməz.

Belə deyəndə Leyli qızlara yalvardı ki, bu gördüklərini atasına, anasına deməsinlər. Qızlar söz verdilər ki, demərik. İş bu yerə yetişəndə Leylinin ürəyi sakit olub, görək dərdinə münasib nə dedi:

Aldı Leyli:

Sənə qurban olum, kərəmli Xuda,
Gəlib bu mənzilə, yara uğradım.
Kərimdən, rəhimdən, həm müşkülğüşə,
İtirdiyim ruzigara uğradım.

Bir adın Hadı idi, bir adın Vəhdud,
Səndən hasil olub cəmi-əl-məqsud,
Sən ver muradımı, ya heyyəl-məbud,
Gəlib qəmi – dili-zara uğradım.

Baharın fəslidi, oxur bülbüllər,
Açılıb səbzələr, lalələr, güllər,
Divanəyəm, mənə Leyli deyərlər,
Eşqə düşdüm, xiridara uğradım.

Söz tamam oldu. Qızlar Leylini alıb evə gətirdilər, anasına da heç bir sirr vermədilər. Leyli oturub evdə, gecə-gündüz peşəsi ağlamaq olsun, eşit Qeysdən.

Qeys eşqdən bihuş olub, üç gün, üç gecə özünə gəlmədi. Dördüncü günü sabahın yeli ona dəyib, ayıldı. Baxıb gördü ki, Leyli yoxdu. Elə bildi ki, bivəfaliq eliyib. Eşqin dəryası yenə cuşa gəldi. Baş götürdü, özünü ins-cins olmayan çöllərə çəkdi.

Qeysin atası eşitdi ki, oğlu Məcnun adı ilə səhralar müsafiri olub. Əbasın çiyinə saldı, bir heybə çörək götürdü, düşdü ərəb çöllərinə, oğlunu axtarmağa.

Bir müddət səhraları gəzdi, ancaq oğlunu tapa bilmədi. Qayıdıb Bağdada gələn macalda yolda uzaqdan bir adam gördü, amma bu adamın yanında ağ-ağ şeylər vardı. Güman elədi ki, çobandı, yanında da qoyun-quzu. Dedi:

– Yaxşı oldu. Gedib bundan Qeysi soruşaram.

Bir neçə qədəm irəli gəlib, gördü bu çoban deyil, öz oğlu Qeydi. Çayın kənarında dayanıb, mat-mat çaya baxır. Qeys çayda atasının əksini gören kimi istədi qaça. Xacə Abdulla yapışib oğlunun biləgindən, dedi:

– Oğul, üç gündü ki, səndən ötrü gəzirəm. Hər yeri gəzib, hər yerdən səni soruşmuşam. De görüm, sənin dərdin nədi ki, belə çöllərə, səhralara düşmüşən?

Qeys heç bir söz demədi. Balaca pıçağını çıxartdı, qolunu çırmayıb, damarından balaca qan aldı. Atası xacə Abdulla baxıb gördü oğlunun qolundan qan açılıb töküldü daşların üstünə, hər yerdə “Leyli-Leyli” yazıldı. Sonra döşünü verdi atasının qulağına. Xacə Abdulla qulaq asıb gördü, Qeysin sümükləri də Leyli-Leyli deyir.

Dedi:

– Oğul, indi bildim ki, səni dəli-divanə eyləyən Leylidi. Gəl gedək toyunu eləyim. Leyli evimizdə səni gözləyir.

Abdulla Qeysi qatıb qabağına, götürüb gəldi Bağdada. Qeys evlərinə çatıb, qapıdan içəri girdi. Gördü ki, toydan heç iy də yoxdu. Atasından xəbər aldı:

– Ata, bəs hanı Leyli? Hanı toy?

Xacə Abdulla dedi:

– Oğul, hələlik sənə dərviş toyu eləyəcəyəm. Bəy toyu sonraya qalıb.

Qeys keçib otaqların birində oturdu. Qeysin anası Reyhan xanım sevinə-sevinə Qeysin boynunu qucaqlayıb, o üzündən, bu üzündən öpüb dedi:

– Qeys, oğlum, xoş gəlibsən!

Qeys Leylini anasından görək necə xəbər aldı.

Aldı Qeys:

Alıb başım, xidmətinə gəlmişəm,
Ana, mənəm mehribanım görünməz!
Hanı de, qəlbimin soltanı, xanı?
Neçün təxti-Süleymanım görünməz?

Leyli yarın sevdasına dolmuşam,
Hüsn-camalina aşiq olmuşam,
Sorağını bizim evdə almışam,
Gizlənbmi növcavanım, görünməz!

Məcnunam, qəsidəm düşübdü dilə,
Qeysinəm, göz yaşım dönübdü selə,
Canım ana, mənə doğrusun söylə,
Gedibmi, o mehribanım, görünməz?

Qeys sözünü tamam elədi. Reyhan dedi:

– Oğul, Leyli burda idi, getdi ata-anasını görməyə.

Qeys səhərə kimi oturub Leylini gözlədi. Gördü ki, Leyli gəlib çıxmadı. Qələm aldı, bir kağız yazıb verdi anasına, dedi:

– Ana, bu kağızı Leyliyə yetir.

Reyhan xanım xəbər aldı:

– Oğul, bu kağızda nə yazıbsan?

Qeys görək kağızın məzmununu anasına necə dedi.

Aldı Qeys:

Elimdən, yurdumdan oldum dərbədən,
Hanı mənəm məmləkətim, elim, yar?!
Aşiq aşiqinə beləmi yanar?
El bilməzsə, sən bilərsən halım, yar!

Şeyda bülbül havalanıb dövr elər,
Təbib gəlsə, yaralarım qövr elər,

Bir tərəfdən qohum-qardaş cövr elər,
Bir tərəfdən sən bükərsən belim, yar!

Bülbül ağlar, gül yerini aldı xar,
Bu sinəmdə oxlanmamış nəyim var?
Miskin Qeysi, gəl qoyma sən intizar,
Qoyma çöldə gözü yaşlı qalım, yar!

Söz tamam oldu. Reyhan xanım kağızı aparıb gizlətdi. Xacə Abdulla çıxıb bayıra pir kişilərdən yığdı, məsləhət gördülər ki, Leyliyə elçi getsinlər, Qeysə alsınlar.

Yığılıb pir kişiler xacə Abdulla ilə birlikdə gəldilər Soltan Mahmudun hüzuruna. Soltan Mahmud baxıb gördü ki, bir neçə kişilə bərabər xacə Abdulla onun evinə gəlir. Tez çıxıb qarşılmasına, bunları xoş sifətlə qonaq otağına qəbul elədi. Oturub hərə öz istədiyi yerdə, bir qədər şirin-şirin söhbət elədilər. Xacə Abdulla baxıb gördü ki, məclisdə oturanların heç birisindən bir səda çıxmır. Axırda özü üzünü Soltan Mahmuda tutub dedi:

– Soltan Mahmud, mənim oğlum Qeys sənin qızın Leylinin dərindən dəli-divanə olub. Biz də elliknən yığılıb sənin qızıya elçi gəlmişik. Görək Leylini verəsən Qeysə.

Soltan Mahmud başını aşağı endirib, gözlərini tikdi yerə. Haçandan-haçana sual elədi:

– Məcnunun mənası nədi?

Xacə Abdulla dedi:

– Məcnun, yəni divanə, dəli.

Soltan Mahmud dedi:

– Xub, indi ki, dəlidi, mən qızımı dəliyə necə verim?

Əhli-məclis yerbəyerdən qalxıb dedilər:

– İndi ki, qızın Leyli Qeysə getmək istəyir, daha sənin nə sözün ola bilər?

Soltan Mahmud dedi:

– Eybi yoxdu, mən razıyam. Əyər məcnunluq adını üstündən götürsə, mənim qızım qurbanı sənin oğluna.

Xacə Abdulla razı oldu, hər iki tərəfdən “Allah mübarək eləsin” – deyib getdilər.

Sənə xəbər verim Qeysdən. Qeys oturmuşdu evdə, gördü ki, nə Leylidən bir xəbər çıxdı, nə də atasından. Eşqin dəryası cuşa gəlib,

başladı hönkürtü ilə ağlamağa. Haçandan–haçana ağlamağını saxlayıb, qalxıb getmək istədi. Gördü ki, atası qapını açıb girdi içəri. Qeys sarılıb atasının boynuna, xəbər aldı:

– Atayi–mehriban, de görüm, necə gəldin?

Atası dedi:

– Oğul, Leylini aldım sənə.

Qeys başını tikib aşağı, bir xeylaq özünə toxtaqlıq verib dedi:

– Atayi–mehriban, bəs necə oldu ki, birkərəmə qızı verdilər?

Atası dedi:

– Oğul, Soltan Mahmud ərz elədi ki, əyər məcnunluq adın üstündən götürsən, vallah, billah, Leyli sənindi.

Xacə Abdulla belə deyəndə Qeys alıb sazın, öz atasına görək nə dedi:

Divanə əlində ixtiyar olsa,
Eşq daminə heç giriftar olurmu?
Bir kimsənin kamalında, ağlında,
Kəm olmasa kəm aşikar olurmu?

Təbibə dərdimin yox ehtiyacı,
Leylinin rüxsarı dərdim əlacı,
Bir kəsin eşq ilə dönsə məzacı,
Əğyar tənəsindən bimar olurmu?

Məcnunam, ay ata, eyləmə tədbir,
Tədbirin bugünə eyləməz təsir,
Leyli xəyalımı eyləyib təğyir,
Qeyridən qəminə qəmxar olurmu?

Qeys sözünü müxtəsər eləyib, istədi üz qoyub səhraya gedə. Xacə Abdulla tutub oğlunu saldı otağa, qapıları üzünə bağlayıb, çıxıb gedirdi ki, Qeys pəncərədən boylanıb, elə bir qıy vurdu ki, ağzından od çıxdı. Dağ, daş titrədi. Xacə Abdulla qulaq asmayıb, istədi çıxıb gedə. Baxıb gördü ki, ayaqları quruyub. İrəli qədəm ata bilmir. Dönüb dedi:

– Oğul, səni mən zindana salmıram. İzn ver, gedim sevgilinin atasının yanına məsləhətə.

Qeys dedi:

– İzn verirəm, amma axşama özünü mənə yetirərsən.

Xacə Abdulla, çıxıb şəhərə, getdi tanış-bilişlərinin evinə. Onlardan tədbir istəyib dedi:

– Mənim oğlum əldən gedir. Mənə tədbir!

Bir çoxları dedilər:

– Divanəyə nə tədbir?

Bir çoxları da dedilər:

– Apar pİRə, bəlkə şəfa tapa.

Xacə Abdulla qalxıb oğlunun yanına gəldi. Otağın qapısını açdı. Qeys xəbər aldı:

– Ata, necə oldu?

Xacə Abdulla dedi:

– Oğul, gəl səni aparım pİRə, bəlkə şəfa tapasan.

Qeys dedi:

– Ata, mənim aqlım yerindədi. Sən get elə bir dəli tap ki, pİR ona şəfa versin. Mənim şəfamı Leylidən başqa heç kəs verə bilməz.

Xacə Abdulla gecəni yatdı, səhər tezdən durdu, güclə Qeysi qabağına qatıb, pİRə yola düşdü.

Qeys gördü ki, göy üzündə beş-on durna gedir. Dayanıb durnalara dedi:

Göynən gedən beş-on durna,
Aparırlar pİRə məni.
Məyər mən dəli olmuşam,
Aparırlar pİRə məni?

Uca dağlarda məskənim,
Bəlli deyil heç məkanım,
Görsəz, deyin Leyli yarım,
Aparırlar pİRə məni.

Məcnunam, düşmüşəm lova,
Dərdimə eyləsin dava,
Leyli yazsın mənə dua,
Aparırlar pİRə məni.

Qeys sözünü müxtəsər eləyib, qoşuldu atasına, gəldilər pİRə, Xacə Abdulla dedi:

– Oğul, dayan burada, mən yalvardıqca sən də pİRə yalvar, bəlkəm şəfa tapasan.

Xacə Abdulla görək pirə necə ərz-hal elədi.
Aldı Xacə Abdulla:

Qibleyi-aləmim, kani-şəfaət,
İstərəm dərdimə davalar səndən.
Çoxlar mənim təki istəyib nəcat,
Bəxş olub onlara ətalar səndən.

Ey qədri bilinməz, nütfəsi ali,
Sənsən kəşf eyləyən müşkülli hali,
Divanə oğluma sən ver kəməli,
Neçələri yetib kəməla səndən.

Kəbəyi-beytulla deyirlər adın,
O İbrahim Xəlil qılıb bünyadın,
Ey piri-Bağdadım, sən ver muradım,
Abdulla götürsün şəfalar səndən.

Xacə Abdulla oğluna çox yalvardı ki:

– Oğul, sən də pirə yalvar, bəlkə sənə ağıl, kəmal verə.

Qeys gülüb dedi:

– Ata, mənim başımda Leyli sevdası var. Pir mənim dərdimə dərman eyləyə bilməz. Mənim dərdimin dərmanı Leylidi.

Xacə Abdulla çox yalvardı oğluna, gördü ki, sözüne baxmayacaq, əlini salıb Qeysin boynuna, o üzündən, bu üzündən öpdü. Qeysə eşq güc gətirdi, nə kimi bağıra-bağıra fəryad-fəğanla çıxıb pirdən, o yerəcən getdi ki, gəlib çatdı bir dağın döşünə. Nə qədər əlləşdisə dağa çıxmağa yol tapa bilmədi, dedi:

Ey sane-cahan, fərdi-bihəmtay,
Lütfü kərəmindən bir yar istərəm.
Əql, kəmal mənim hacətim deyil,
Eşqin bazarında bidar istərəm.

Eşqin piyaləsin nuş edib qanım,
Məhəbbət rəngində boyanıb qanım,
Daim zimistanda keçməsin günüm,
Baharın fəslində gülzar istərəm.

Sözün tamam eləyib yola düşdü, gəlib, dağın burcasına yetişdi, nə qədər o tərəf-bu tərəfə getdisə yol tapmadı, aldı, görək dağlara nə dedi:

Aldı Qeys:

Uca boylu duran dağlar,
Əcəb müşkül yolların var.
Sərv boylu ağacların,
Axan soyuq suların var.

Şir, aslan yığnaqların,
Ahu, maral oylaqların,
Gül, gülüstan yaylaqların,
Açılmış lələzarın var.

Məcnunam, yol azıb gəldim,
Həddən aşıb mənim dərdim.
Bir yol göstər, keçim gedim,
Can alıcı canların var.

Sözünü tamam elədi, dağın ətəyi ilə getməyə başladı. O qədər getdi ki, gəlib çatdı çölü-bərrü biyabana. Amma aclıq Qeysi elə taqətdən salmışdı ki, heç yeriyə bilmirdi. Dayanıb, görək nə dedi.

Aldı Qeys:

Məni yoxdan var eləyən,
Sən məni nakam öldürmə!
Dərdə giriftar eləyən,
Sən məni nakam öldürmə!

Gizlin sırım heç kəs bilməz,
Bilən əlacım eyləməz,
Üzüm şad olub heç gülməz,
Sən məni nakam öldürmə!

Məcnunam, dərdə peyvəstə,
Biyabanlar içrə xəstə,
Yetişməz xəbərim dosta,
Sən məni nakam öldürmə!

Sözün tamam eləyib, başladı yol getməyə. Bir qədər getmişdi ki, bir də baxdı bir şəxs bir ahunu qabağına qatıb aparır. Məcnun xəbər aldı:
– Ey şəxs, bu ahunun təxsiri nədi ki, əsir eyləmişən?

Şəxs dedi:

– Çıxıb getsənə yolunla. Nə işinə?!

Məcnun tutub bu şəxsin qabağını, başladı yalvarmağa. Yalvardı, görək necə yalvardı:

Səyyad, rəhm eylə bu hala,
Azad elə bu ahunu!
Gözü yaşlı bu qəzalə,
Azad elə bu ahunu!

Gözdən axan ol yaş ilə,
Ayrı salma yoldaş ilə,
Çıxart gözüüm maqqaş ilə,
Azad elə bu ahunu!

Məcnunun yoxdu minnəti,
Yox dost yanında hörməti,
Nədi ahunun qiyməti?
Azad elə bu ahunu!

Səyyad dedi:

– Hamı sənin kimi dəli ola bilməz ki? Mən ovu əlimdən buraxsam, əhli-əyalımın yanına nə üzlə gedərəm?

Qeys çox yalvardı ki, ahunu buraxa, buraxmadı. Qeys əlini cibinə salıb axtardı, gördü təkcə bir qızıl var, çıxardıb səyyada verdi. Səyyad ahunu verdi Məcnuna, çıxıb getdi. Məcnun ahunu öpüb dedi:

– Mən sənə həmrəh oldum, sən də mənə həmrəh ol! Leyli mənim yadıma düşəndə, gərək Leyli təsəllisini sən mənə verəsən.

Ahu başladı Məcnuna Leyli təsəllisi verməyə. Beləliklə, bir neçə ahu Məcnunun başına cəm oldu. Məcnun onlarla dolanmağa başladı.

Bir gün Məcnun oturmuşdu, gördü ki, bir nəfər şəxs, əlində bir qəşəng sabuta gedir. Məcnun kəsib Səyyadın qabağını, yalvardı ki, bu sabutanı ver mənə.

Səyyad dedi:

– Sən nə axmaq adamsan! Mən zəhmət çəkim, sabuta tutum, gətirim verim sənə.

Səyyad belə deyəndə Məcnun alıb görək nə dedi:

Aman səyyad, gözüüm səyyad,
Ver mənə bu sabutanı!

Sənə qurban özüm, səyyad,
Ver mənə bu sabutanı!

Leylinin gözləri qara,
Çıxıb qarşıma ilqara,
Sabuta dil yetirər yara,
Ver mənə bu sabutanı!

Səyyad dedi:

– Sən nə axmaqsan! Yarına məktub göndərəcəksən, mən niyə ovumu pulsuz-pələsiz sənə verim?

Məcnun cüşa gəlib, görək sözün axır bəndini necə tamamladı:

Məcnunam, yoxdu tavanım,
Heç şeyə gəlməz gümanım,
Rəhm eylə, cavandı canım,
Ver mənə bu sabutanı!

Qeys sözün müxtəsər eləyib, dililə də çox yalvardı ki, sabutanı ver. Kişi verməyib dedi:

– Havayı da adam adama şey verərimi?

Məcnun ora-burasına baxdı, heç bir şeyə gümanı gəlməyəndə pal-tarını soyunub səyyada vermək istəyirdi ki, birdən gözü qoluna sataşdı, bazubəndi gördü. Açıb bazubəndi verdi səyyada, sabutanı aldı. Sonra ona dedi:

– Mən səni azad elədim, sən də mənim Leyli yarım məktub aparmalısan.

Sabuta insan kimi baş tərptədi, bu da oldu Məcnuna yoldaş.

Məcnun ahunu, sabutanı alıb, “Leyli, Leyli” deyə-deyə gəlib çıxdı bir çayın kənarına. Gözəl-göyçək bir çəməndə oturub, ahunu aldı qucağına, Leyli təsəllisi almaqda olsun, sabuta da qalxdı göyə, enib oturdu Məcnunun başında. Açıb qanadlarını Məcnuna kölgəlik elədi.

Bu dəmdə bir kişi yolla gedirdi. Məcnun baxıb gördü ki, bunun əlində zəncirli bir şey var Məcnun durub özün yetirdi haman kişiyyə, xəbər aldı:

– Bu nə şeydi, belə zəncirləyib yanınca gəzdirirsən?

Kişi cavab verdi ki:

– Bunun adına mantar deyərlər.

Məcnun dedi:

– Nəyə lazım olan şeydi bu?

Kişi dedi:

– Bu mantarı oynadıb, pul yığıram.

Məcnun gülüb dedi:

– Əsil mantarı qoyubsan burda, onu niyə oynadırsan?

Kişi dedi:

– Hanı əsil mantar?

Məcnun dedi:

– Mənciyöz.

Kişi dedi:

– Sən nə səfeh adamsan.

Kişi istədi çıxıb gedə, Məcnun tutub dedi:

– Sən bu mantarı burax getsin, haman zənciri açıb bağla mənim boynuma. Sonra apar məni Bağdad şəhərinə. Leylinin imarətinin qabağında oynat, nə qədər qızıl istəsən, o sənə verər.

Kişi mantarı buraxdı. Zənciri taxdı Məcnunun boynuna. Hər ikisi gəldilər çıxdılar Bağdad şəhərinə. Kişi özün Leyli olan imarətin qabağına çatdırıb, başladı Məcnunu oynatmağa.

Bağdad şəhərinin əhalisi səğirən-kəbirən nə ki, vardı, yığıldılar Məcnunun tamaşasına. Leyli pəncərədən baxdı ki, görsün imarətin qabağına bu qədər camaat nədən ötrü yığılıb. Birinci baxışda Leyli sevgilisini tanıdı, özünü saxlaya bilməyib, çəkildi içəri, hədsiz-hesabsız qızıl səpələdi Məcnunun başına. Bahar buludu kimi gözlərindən yaş axıdıb, yıxıldı rəxtixabına.

Məcnun baxıb gördü ki, Leyli görünməz oldu. Kişiyə dedi:

– Məni apar Leylinin pəncərəsinin qabağına.

Kişi Məcnunu götürüb apardı Leylinin pəncərəsinin qabağına. Məcnun bir xeylaq oynadı. Gördü ki, Leyli evdən bayıra çıxmır. Eşqin dəryası çuşa gəldi, alıb zəncirləri əlinə, sinəsaz eyləyib, görək yanıqlı-yanıqlı nə dedi:

Gülüzlü dilbərim, dur ver payımı,
Sailəm, qarına ehsana gəldim!
Zənciri salmışam qəddi-boyuma,
Dərdim tüğyan edib, dərmanə gəldim!

Cinunluğuma səbəb olubdu eşqin,
Binayi-könlümü dəlibdi eşqin,
Məni səhralara salıbdı eşqin
Zülmədən qapına, amanə gəldim!

Məcnunam, bir nura olmuşam əsir,
Gəlmişəm qapına, boynumda zəncir,
Göstər camalını, mahi-minəvvir,
Nə çəkibsən özün, pünhana gəldim!

Məcnun sözünə tamam eləyib, gördü ki, Leyli görünmədi. İstədi üz qoya səhraya, bu dəm Leyli mənzilindən bayıra çıxdı. Məcnun Leylinin rüxsarını görəndə kimi eşqin dəryası çuşa gəldi, əl atdı zəncirə, parça-parça edib, hər parçasını bir tərəfə tulladı, üz qoydu səhraya. Bu tərəfdən də Bağdad şəhərinin uşaqları Məcnunun qaçmağını görcək, qıy vurub basdılar daşa. Məcnun yağış kimi yağan daşa baxmayıb, özünü yetirdi səhraya. Bir neçə gün gəzib dolanandan sonra, Leyli yadına düşüb, yenə üz qoydu Bağdad şəhərinə. İki gözünü bir parça əskiylə bağlayıb, xəlvət küçələrlə özünü saldı Leylinin bağına. Leyli çıxıb bayıra, gördü ki, Məcnunun şəhla gözləri bağlıdı. Elə bildi ki, həqiqətən Məcnun kor olub. Leyli təbə gəlib, siyah hörüklərini sıxdı döşünə, görək nə dedi:

Divanə dilbərim, nəçün bağlanıb,
Söylə görüm, o məstanə gözlərin?
Qan ağlamaq yaraşarmı bülbülə,
Bağlanıbdı o məstanə gözlərin!

Biyaban çöllərdə ahü-zar çəkib,
Nərəstə qəddini dərdü qəm öyib.
Qeyse fələkdən nə bəlalər dəyib,
Baxmaz bizə o məstanə gözlərin?

Biçarə Leyliyəm, adım dildədi,
Seyrağıblar bilməm nə xəyaldadı,
Aç gözünü, yarın gör nə haldadı,
Baxsın, görsün o məstanə gözlərin!

Leyli sözünü müxtəsər eləyib, tutdu Məcnunun qolundan, apardı otağına, sarmaşığı gülə sarılan kimi, iki həsrətli sarıldılar bir-birinə.

Məcnun bir müddət Leyli ilə bir yerdə qaldı. Birdən eşqin dəryası cuşa gəldi. Qalxıb üz qoydu səhraya. O qədər getdi ki, gəlib çatdı öz biyaban mənzilinə. Gördü ki, burada o qədər ahu, sabuta var ki, gəl görəsən. Məcnun qatışıb bunlara, başladı bu heyvanlarla gün keçirməyə. Bunlar burda qalsınlar, indi eşidin Leylidən.

Aradan bir müddət keçdi. Leyli dərdə səbr eləyə bilməyib, gününgündən saralıb zəfərana döndü. Günün birində anasının yanına gəlib dedi:

– Ana, darıxıram. İzn ver, qızlarla gülşən bağına seyrə çıxım.

Anası izn verdi. Leyli bir dəstə qız götürüb, seyrə çıxdı. Bir xeylaq gəzib, ürək açan yerlərdə əyləndikdən sonra bir çəməngah tapıb oturdular.

Leylinin gözü dörd idi ki, bəlkə Məcnuna bu tərəflərdə rast gələ. Amma Məcnunun heç iysi də gəlmirdi.

Leyli çox bikef olub əmr verdi ki, çadırı bir az o yanda qursunlar. Qızlar çadırın qabağında oturub, səbirsizliklə Məcnunun yolunu gözləyirdilər.

Bu zaman Salam şahzadə atasının vəziri ilə şikardan gəlirdi. Güzarları düşdü bu çadırın yanından. Salam şahzadə diqqətlə baxıb gördü ki, burda bir dəstə qız var.

Amma bu qızların içində bir gözəl qız əyləşib, elə bil on beş gecəlik aydı. Salam şahzadə Leylidəki gözəlliyə heyran qalıb, vəzirə dedi:

– Vəzir, bu qız hansı bəxtəvərin qızıdır?

Vəzir dedi:

– Bu Bağdadlı Soltan Mahmudun qızı Leyli xanımdı.

Vəzir belə deyəndə Salam şahzadə atının başını qaytarıb, özünü yetirdi şəhərlərinə. Beş gün, on gün otağından bayıra çıxmadı. Padşah bir gün xəbər aldı:

– Oğlum nə üçün mənim yanına gəlmir?

Vəzir dedi:

– Şahzadə xəstədi.

Şah durub oğlunun yanına gəldi. Xəbər aldı:

– Oğlum, nə üçün bikefsən?

Salam şahzadə dedi:

– Ata, mənim dərdim naxoşluq deyil. İzn ver, dərdimi sənə deyim.

Padşah izn verdi. Salam şahzadə dedi:

Əzəl gündən mən Bağdada varanda
Bir sona sallanıb, çıxdı qarşıma.
Zər kəməyə qurşanmışdı incə bel,
İndi deyim nələr gəldi başıma.

Şəhərdən çıxmışdım tər lan ovuna,
Gördüm, aşiq oldum gözəl boyuna,
Hərdən sığal verir zülfü-muyuna,
Bir sona sallanıb çıxdı qarşıma.

Salam deyir: sözüm çoxdu sinədə,
Tülək, tər lan, məskən salar binədə,
Gözüm qalıb Mahmud qızı Leylidə,
Ata, rəhm et, gözdən axan yaşıma.

Salam şahzadə sözünü müxtəsər elədi, sözlə də atasını başa saldı.
Padşah dedi:

– Oğul, elə bundan ötrü ah-zar eləyirsən? Bu dəqiqə elçi göndərib,
Leylini sənə istərəm.

Şah vəzir-vüzərasını elçi sifətilə Bağdad şəhərinə göndərdi.

Soltan Mahmud elçiləri o ki var, layiqincə qəbul eləyib, nə üçün
gəldiklərini xəbər aldı.

Vəzir dedi:

– Soltan Mahmud, gərək qızını Allahın əmrilə Salam şahzadəyə
verəsən.

Vəzir belə deyəndə Soltan Mahmud baxıb gördü ki, gələn elçilər
ağır eldəndi. Özü də çox adlı-sanlıdılar. Üzünü tutub elçilərə dedi:

– Bir qız nə şeydi? Qurbanı sizə!

Elçilər elə burada mübarəkbad elədilər, Leylinin şirnisini içib,
çıxıb getdilər.

Bunlar burda qalsınlar, indi eşit Zeyddən. Zeyd Məcnunun məktəb
yoldaşı idi. Eşitdi ki, Leylini ərə verirlər. Öz-özünə: – Ey dad, bu heç
qeyrətdən, insafdan deyil ki, Məcnun “Leyli, Leyli” deyib dağa-daşa
düşsün; onun sevgilisini götürüb şahzadəyə ərə versinlər. Yox, mən bu
işə gəndən baxa bilmərəm, – deyib, dəmir çarıqlarını ayağına çəkdi,
əsanı əlinə aldı, heybəsinə iki-üç çörək qoyub, yol getməyin binasını
qoydu.

Ustad dili yüyrek olar. Zeyd bir müddət yol gedib, bir çayın kənarına çatdı. Gördü ki, burda bir şey od tutub yanır. Tez özünü yetirib, gördü burda yatan binəva Məcnundu, hər ah çəkdiyə ağzından od çıxır. Zeyd yan alıb, bir təhərlə Məcnunu ayıltı. Məcnun bir qədər çəkmədi ki, gözünü açıb Zeydi başının üstə görcək, qalxıb istədi uzaqlara qaça, Zeyd onun qolundan bərk-bərk tutub dedi:

– Qardaş, dur aparım səni Bağdad şəhərinə.

Qeys xəbər aldı:

– Nə üçün?

Zeyd dedi:

– Leylini Salam şahzadəyə verdilər. Bu gün-sabah toy olacaq.

Məcnun Leyli adı eşidəndə bahar buludu kimi gözünün yaşını tökdü. Zeyd gördü ki, Məcnunun gözündən axan yaş da yerə düşdükcə “Leyli, Leyli” deyib fəğan eləyir.

Sonra Məcnun ahuların birini qucağına alıb dedi:

Başına döndüyüm vəfalı dostum,
Amandı, Leylini əldən verməyin!
Əhli-Bağdad gedin, minnətdar olun,
Yalvarım, Leylini əldən verməyin!

O incə bellini, qara tellini,
Quba qaz yerişli, tutu dillini,
Bağdad mahalında ağır ellini,
Amandı, Leylini əldən verməyin!

Dərya çuşa gəlsə, ada dayanmaz,
Qızıl kəmər incə bəldə dayanmaz,
Yanar Məcnun cismi, oda dayanmaz,
Amandı, Leylini əldən verməyin!

Məcnun sözünü müxtəsər elədi, eşqin dəryası çuşa gəldi, mədədə deyib qalxdı. Tüstü kimi gözdən itib getdi. Zeyd kor, peşiman Bağdad şəhərinə dönməkdə olsun, sənə deyim Leylidən. Leyli eşitdi ki, onuərə verirlər. Gecəni gündüzə, gündüzü gecəyə qatıb, ağlamağa başladı.

Leyli bir gün axşam vaxtı gördü ki, bir neçə pərvanə şamın işığına aşıq olub, özlərini yaxıb yandırmaq istəyirlər. Haman dəqiqə Leyliyə təb zor eyləyib, hörük saçından üç tel ayırdı, sinəsaz eləyib, görək nə dedi:

Canın yara qurban edən pərvana,
Mən də sizin təkin yara aşığam.
İstərəm yetirim canı canana,
Mən də sizin təki yara aşığam.

Mən də sizin təki yara bərabər,
Dolanım başına, hər axşam, səhər,
Verən yoxdu Məcnunumdan bir xəbər,
Mən də sizin təkin yara aşığam.

Biçarə Leyliyəm, Məcnundu butam,
Məhəbbət qoymayı dincələm, yatam,
İstərəm sizinlə ünsiyyət tutam,
Mən də sizin təki yara aşığam.

Leyli sözünü müxtəsər eləyib, evdən bayıra çıxdı, özünü yetirdi reyhan bağına. Bir tərəfdə Məcnun deyib ağlamaqda olsun, eşit Zeyddən.

Zeyd Bağdad şəhərinə gəlib çatmışdı. Güzarı düşdü reyhan bağına. Gördü ki, bağın xəlvət bir guşəsindən yanıqlı bir səs gəlir. İrəli yeriylə gördü ki, bu, binəva Leylinin səsidir. Leyli Zeydi görçək tanıyır, haradan gəldiyini xəbər aldı. Zeyd dedi:

– Məcnunun yanından gəlirəm.

Leyli Məcnun adı eşitçək dedi:

– Can Zeyd, Leylinin axır çağıdır. Məcnunu səndən istəyirəm.

Zeyd dedi:

– Heç qəm çəkmə! Bədənimdə nə qədər can var, çalışıb Məcnunu sənə yetirərəm.

Zeyd bunu deyib, geriye döndü, yol getməyin binasını qoydu.

Zeyd gecəni gündüzə, gündüzü gecəyə qatıb, gəlib çıxdı haman yerə. Ordan bir soraq tapmayan kimi, üz qoydu irəli getməyə. Az getdi, çox getdi, gəlib çıxdı bir çəməngaha. Gördü Məcnun ahunu alıb qucağına ağlayır, ahudan Leyli təsəllisi istəyir. Zeyd yetib, Məcnunu tutdu. Leylinin sözlərini ona deyib, onu başa salmağa başladı. Bu dəm Nofəl deyilən bir pəhləvan beş yüz qoşunla seyrə çıxmışdı. Gördü ki, budu, bir çəməngahda iki cavan oturub. Atını sürüb özünü bunların barabərinə yetirdi, gördü bu iki nəfərin birisi xəstədi. Ancaq elə gözəl idi ki, gəl görəsən. Hayıf ki, o gül rüxsarı saralıb solub. Sərv qəddi

əyilib. Nofəl özünü saxlaya bilməyib, əhval-pürsan olmaqçm, görək nə dedi:

Ahü-zarla gəzən cavan,
Qalx, dərdini söylə mənə!
Nədən oldun tərki-vətən?
Qalx, dərdini söylə mənə!

Nədən belə ah-zarlısan?
Yoxsa sən yadigarlısan?
Bir de görüm nə yerlisən?
Qalx, dərdini söylə mənə!

Nofələm, səni götürrəm,
Vətəninə tez yetirrəm,
Dərdinə əlac etdirrəm,
Qalx, dərdini söylə mənə!

Nofəl sözünü müxtəsər eləyib, dili ilə də xəbər alanda Zeyd alıb, görək ona nə dedi:

Başına döndüyüm ədalət şahı,
Bu növcavan, bil, Leyliyə aşiqdi,
Qan-yaş axıtmağı eyləyib adət,
Bu növcavan, bil, Leyliyə aşiqdi,

Minib eşq atına, olubdu süvar,
Vəhşilərlə eylər səhrada güftar,
Məcnunun cəsədi od içrə yanar,
Bu növcavan, bil, Leyliyə aşiqdi,

Zeyd deyir: Məcnunun ötübdü dərdi,
Onu qürbətlərə atıbdı dərdi,
Səksənə, doxsana yetibdi dərdi,
Bu növcavan, bil, Leyliyə aşiqdi,

Zeyd sözünü müxtəsər eləyib, Nofəli başa saldı. Nofəl bu haqsızlığa tab gətirə bilmədi, alıb Məcnunla Zeydi, Bağdad şəhərinin kənarına gəldi. Tez bir kağız yazıb, Soltan Mahmuda göndərdi. Soltan

Mahmud kağızı açıb oxudu. Gördü ki, bunu Nofəl çağırırdır. Hirsindən kağızı cırıb atdı. Qasidə dedi:

– Əyər mən ona lazımsa, hüzuruma özü gəlsin!

Qasid xəbəri Nofələ yetirdi. Nofəl hirsindən ox-yayın zəncirini çeynəməyə başladı. Bir nəərə çəkib, Bağdad şəhərinə girdi. Çatıb, görək Soltan Mahmuda necə hədə-qorxu gəldi. Nofəl Soltan Mahmudun imarətinin qabağında at oynada-oynada dedi:

Oyuncaqdı şəhri-Bağdadın işi,
İndi Soltan Mahmud meydana gəlsin!
Bir qıy vursam qalar meydanda leşi,
İndi Soltan Mahmud meydana gəlsin!

Misirdən alıram baci-xəraci,
Çəkərəm, yıxaram hasarı, bürcü,
Gəlməsə meydana, yoxdu əlaci,
Durmasın Mahmud şah, meydana gəlsin!

Nofələm, mən indi meydan eylərəm,
Ol şəhri-Bağdadı viran eylərəm,
İndi təxti-tacın al qan eylərəm,
Durmasın Mahmud şah, meydana gəlsin!

Nofəl sözünü müxtəsər eyləyib, başladı meydanı gəzməyə. Soltan Mahmud baxıb gördü ki, gəlməsə olmayacaq. Atını minib qoşun-dəsgahla gəldi Nofəlin barabarına dedi:

– Mənə görə qulluq?

Nofəl dedi:

– Qul sahibi olasan. Qulaq as, gör nə deyirəm. Yayın, oxun mizrab, saz eyləyib, görək nə dedi:

Baş götürüb ayağına gəlmişəm,
Soltanım, Leylini səndən istərəm,
Özüm üçün səni qəmşar bilmışəm.
Soltanım, Leylini səndən istərəm,

Leyli, Leyli deyib gözür çölləri,
Tərk eləyib ağır-ağır elləri,

Qanlı yaşa boyanmışdı telləri,
Qiyətli gövhəri səndən istərəm.

Nofəl yolda qoyar əziz başını,
Sitəm edib, axıtma göz yaşını,
Sinəsinə döyür səhra daşını,
Məcnunçun Leylini səndən istərəm.

Nofəl sözün tamam eləyib, dillə də Soltan Mahmuddan xahiş elədi ki, Leylini Məcnuna versin. Amma Soltan Mahmud sözünün üstündə möhkəm durub, yox deyəndə, görək bir-birlərinə necə hərbə-zorba gəldilər.

Aldı Nofəl:

Öz-özünü salma mənim cəngimə,
Gəldim, burdan əlləri boş getməyəm!
Nuh tufanın indi göstərmə sənə,
Gəldim, burdan əlləri boş getməyəm!

Aldı Soltan Mahmud:

Baxmagilən divanələr ahına,
Var get burdan, mən Leylini vermərəm!
Salmagilən özün qəm girdabına,
Var get burdan, mən Leylini vermərəm!

Aldı Nofəl:

Şəhərlər dağıdıb, ləşkər pozaram,
Mən düşmanı bir qılınca düzərəm,
İndi sən mən başını üzərəm,
Gəldim, burdan əlləri boş getməyəm!

Aldı Soltan Mahmud:

Gəl danışma sən bu qədər əfsana,
Batırma özünü nahaq al qana,
Sən neylərsən mənim təkin aslana!
Var get burdan, mən Leylini vermərəm!

Aldı Nofəl:

Bil, ismim Nofəldi, özüm namidar,
Çox ölkələr eyləmişəm tarü-mar.
Mərd iyidlər Bağdadı da dağıdar,
Gəldim, burdan əlləri boş getmərəm!

Aldı Soltan Mahmud:

Mahmud şaham, yetişmişəm mən cana,
Bac vermərəm sənin təkin düşmana,
Laf söyləmə, gəl girəlim meydana,
Var get, burdan, mən Leylini vermərəm!

Hər ikisi hər bə-zorbalarını tamam eyləyib, şir kimi meydana girdilər. Qan su yerinə axmağa başladı. Məcnun bir vədə baxıb gördü ki, Soltan Mahmudun qoşunu qırılıb, ta bir şey qalmadı. Tez çıxdı dağların burcasına, əlinə gələn xırdalı-irili daş yığıb, Nofəlin qoşununun başına tökdü. Nofəl bir vədə baxdı ki, göydən daş yağır. Başını yuxarı qaldıraraq gördü ki, daş yağdıran Məcnundu.

Dedi:

– Ey divanə, nə eləyirsən?

Məcnun cavab verdi:

– Sevgilimin atasının qoşununu qırarsan, məndən inciyər. Belə eləyirəm ki, onun xatiri xoş olsun.

Hamı Məcnunun sözünə məəttəl qaldı. Məcnun da özünü yerə atıb, çölü bəru biyabana üz qoydu. O qədər getdi ki, tüstü kimi gözdən itdi. İşi belə görə Nofəl davanı saxlatdırdı. Bu tərəfdən də Soltan Mahmud barışıq elan elədi, xoşluqla ayrıldılar. İşi yubandırmasın deyərək Soltan Mahmud Leylini tezliklə köçürmək üçün Salam şahzadəyə xəbər göndərdi ki, toy tədarükü başlamaqda olsunlar.

İndi eşit Məcnundan. Məcnun dağlar burcasından enib, özünü birməfəsə yetirdi qalın meşəyə. Bir cığır tapıb, başladı cığırda getməyə. Bu anda bir bülbül qonub ağac başına, başladı oxumağa. Məcnunun təbinə zor gəldi, alıb görək nə dedi:

Sıx ormanda gözən bülbül,
Sən sızlama, mən sızlaram.

Bağrım başın əzən bülbül,
Sən sızlama, mən sızlaram.

Bülbül, göysün altı qara,
Ürəyim olubdu yara,
Mən həsrətəm Leyli yara,
Sən sızlama, mən sızlaram.

Məcnunam, başımdı qalda,
Bulud oynar sağda, solda,
Leylinin gözləri yolda,
Sən sızlama, mən sızlaram.

Məcnun sözünü müxtəsər elədi, çeşmənin üstündə yıxılıb ağlamağa başladı. Bülbül haman saat enib, oturdu Məcnunun kürəyinin ortasında. Bir az keçmədi ki, bir neçə göyərçin gəldi. Çeşmənin suyundan içib, bunlar da qaldılar Məcnunun yanında. Ahular, ceyranlar da gəlib çıxdılar. Vəhşi heyvanlar da Məcnunla dostlaşmağa başladılar. İş o yerə çatmışdı ki, hətta gürzə ilan da Məcnundan ayrılmayırdı, onunla bir yerdə gəzib dolanırdı.

Bir gün meşə heyvanları, şir, pələng, ayı, tülkü, dovşan, bütün quşlar Məcnunun ətrafına yığılıb, ixtilat məqamında oturmuşdular. Birdən Leyli Məcnunun yadına düşdü. Eşqin dəryası cuşa gəldi, qalxıb çıxdı dağların başına. Diqqətlə Bağdad şəhərinə baxdı. Ürəyindən qara qanlar axmağa başladı. Ahunun birini qucağına alıb dedi:

Dərdim yenə tuğyan etdi,
Viran qalsın belə ellər!
Cavan ömrüm zaya getdi,
Viran qalsın belə ellər!

Səndə gəlim necə durum?
Yar deyibən boyun burum,
Daş-torpağın xalis zülüm,
Viran qalsın belə ellər!

Məcnunam mən, ah çəkərəm,
Bürücü, barını sökərəm,
Leylini səndən dilərəm,
Viran qalsın belə ellər!

Məcnun sözün müxtəsər elədi, enib dağların bürcasından, yol getməyə üz qoydu. Vəhşi heyvanlar, quşlar da ondan əl çəkmədilər.

Məcnun özün Leyli ilə görüşdükləri çəməngaha yetirib, gördü lələ köçüb, yurdu qalıb. Leyli yadına düşdü, təbinə zor gəlib aldı, görək nə dedi:

Ahu oynaqlı şux çəmən,
Əmanətimi istərəm.
Neçin viran olub bağrın?
Əmanətimi istərəm.

Bülbülün geyibdi qara,
Ürəyim olub səd para,
Təbib gəlsə, etməz çara,
Əmanətimi istərəm.

Yazıq Məcnun eylər dilək,
Bu qəm qoymur bizi gülək,
Güc eyləmə, çərxi-fələk,
Əmanətimi istərəm.

Sözünü müxtəsər eləyib, baxdı ki, otdan, çiçəkdən səs çıxmadı. Bir ah çəkib, üzü üstə yıxıldı, ağlamağa başladı. Bütün heyvanlar cərgə vurub, üzük qaşu kimi Məcnunu araya alıb, onun keşiyini çəkməkdə olsunlar, eşit Leylidən.

Leylinin köçürülməyinə üç-dörd gün qalmışdı. Binəva heç bilmirdi nə eləsin. Günü-gündən payız yarpağı kimi saralıb solurdu. Soltan Mahmud qızının bu halını görüb, ondan xəbər aldı:

– Qızım, nə üçün belə bikefsən?

Leyli dedi:

– Mehriban ata, yaman darıxıram. İzn ver, siyahətə çıxım, bəlkə könlüm açıla.

Soltan Mahmud qoşun götürüb, qızı Leylini qoşdu qızlara, düşdü-lər yola. Bir çuğul qarı da qoşuldu bunlara.

Soltan Mahmud bir neçə yerdə düşməyi qızına təklif elədisə də, Leyli razı olmadı. Harda dayanıb düşmək istəyirdilərsə, Leyli deyirdi:

– Ata, bura mənim xoşuma gəlmir.

Belə-belə üç gün yol gəlib, axır bir çəmənliyə çıxdılar. Çadırları qurdular. Hərə öz çadırına çəkildi. Leyli də öz çadırına çəkilib oturdu.

Amma Məcnun üçün gözləri dörd idi. Bu dəmdə bir kəklik oxumağa başladı. Leylinin təbinə güc gəlib, görək kəkliyə nə dedi:

Baharın gözəl çağında,
Nə oxursan nazlı kəklik?!
Yaxıb yandırma sən məni,
Az oxu sən, nazlı kəklik!

Qızıl gül yarpaq içində,
SİNƏM ÇARPAZ DAĞ İÇİNDƏ,
Yaşıl donlu bağ içində
Az oxu sən, nazlı kəklik!

Leyli deyir: öyün, öyün,
Bağrım başı olub düyün,
Halım yara yetir bu gün,
Az oxu sən, nazlı kəklik!

Leyli sözünü tamam eləyən kimi kəklik qalxıb, düz Leylinin çadırının üstündən keçib getdi. Leyli kəkliyin dalınca baxıb, öz-özünə dedi:

– Yəqin burda bir sirr var. Görək bu kəkliyin dalınca gedəm.

Qalxıb getməyə başladı. Kəklik özünü bir çəmənliyə verdi. Leyli hamam çəmənliyi nişanlayıb, özünü oraya yetirdi.

Nə gördü? Gördü ki, bura vəhşi heyvanlarla doludu. Heyvanlar bunu görəndə kimi hərəsi bir yana çəkildi. Leyli irəli yeriyib gördü binəva Məcnun burada yatıb. Amma başının üstündə bir gürzə ilan var. İlan Leylini görəndə kimi çəkilib getdi. Leyli Məcnunun başını dizi üstə alıb, görək onu necə ayılmağa başladı:

Qədəm basıb hüzuruna gəlmişəm,
Qara gözlü mehribanım, oyan, yar!
Seyraqlar girib canım qəsdinə,
Qara gözlü mehribanım, oyan, yar!

Aç gözünü, dərdim deyim sənə, yar,
Mən miskinim sirin deyim sənə yar,
Ürək dağlı pənah gətdim sənə, yar,
Qara gözlü mehribanım, oyan, yar!

Leyli deyir: mən pərişan olmuşam,
Saralıban heyva kimi solmuşam,
Can sevdiyim, mən sərgərdan qalmışam,
Qara gözlü mehribanım, oyan, yar!

Leylinin iyi Məcnuna dəycək, gözünü açdı. Amma Leylini başı üstə görə kimi eşqin dəryası cuşa gəlib, istədi durub qaça, Leyli Məcnunun qolundan tutub qoymadı. Hər iki aşiq sarmaşiq kimi bir-birinə sarılıb, elə qucaqlaşdılar ki, heç dünyadan xəbərləri də olmadı. Bunlar burda qalsın, sizə xəbər verim çuğul qarıdan.

Çuğul qarı gecənin bir aləmində durdu: – Gedim görüm Leyli xanım neyləyir, bəlkə mənə bir baş yağ düşdü, – deyib yola düzəldi. Gəlib çadıra çatdı, gördü ki, çadırın qapısı açıq, Leyli xanım da yoxdu. Çuğul qarı diqqətlə yerə baxıb gördü ki, Leyli xanımın izi günçixan tərəfə gedir: – Gedim, görüm bu qız hara gedib? Bəlkə mənə buradan da bir baş yağ düşdü, – deyib, Leylinin izini tutub getməyə başladı.

Çuğul qarı o qədər getdi ki, Leyli öz sevgilisi ilə yatdığı yerə çatdı. Çuğul qarı özünü yetirib gördü nə, Leyli Məcnunla dodaq-dodağa verib yatıb. Çuğul qarı palçıqlı balağını əlinə aldı, dabanına tüpürüb, özünü bir başa Soltan Mahmuda yetirdi. Tövşüyə-tövşüyə dedi:

– Vay səni görüm qan qusasan. Nə durmusan? Qızın Leyli yenə də o divanə Məcnunu tapıb. Filan yerdə dodaq-dodağa verib elə yatıblar ki, heç dünyadan xəbərləri yoxdu.

Soltan Mahmud çuğul qarıdan belə eşidən kimi ona bir nəfər qoşdu ki, gedib xanımı götürüb gəlsin.

Çuğul qarı palçıqlı balağının ucunu dişinə alıb, qaranəfəs yüyürməyə başladı. Gəlib çatdılar o yerə ki, Leyli ilə Məcnun sarmaşiq kimi bir-birinə sarmaşib yatmışdılar. Çuğul qarı istədi əl atsın Leyliyə, onu Məcnundan ayırsın. Bu anda gürzə ilan kolun dibindən çıxıb, ona sarmaşdı. İş belə görə Soltan Mahmudun adamı dabanına tüpürüb, elə qaçdı ki, heç iyi-tozu da qalmadı. Bu tərəfdən Məcnun ayıldı. Çuğul qarını görə kimi, yerindən qalxdı. Gözü Leylinin rüxsarına sataşcaq, eşqinin dəryası cuşa gəlib, getməyə üz qoydu.

Sabahın mehi Leylinin rüxsarına deyib, onu da ayıltı. Gördü ki, Məcnun yoxdu, onun yerinə qızıl gül kolunu qucub. Tez qalxdı, qara hörüklərini sinəsaz eyləyib, görək bu ayrılığa nə dedi:

Şaxı sınımış qızıl güllər,
Yar yanımdan necə oldu?
Bürünmüşdü zülflərimə,
Yar yanımdan necə oldu?

Fələk mənə belə yazdı,
Qara gözlü, quba qazdı,
Danışanda xoş avazdı,
Yar yanımdan necə oldu?

Leyli, baxtın qəhrə dönüb,
Şad günlərin zəhrə dönüb,
Göz yaşların nəhrə dönüb,
Yar yanımdan necə oldu?

Sözün müxtəsər eləyib, dönüb getmək istəyirdi ki, ayağının altında çuğul qarının meyitini gördü. Bildi ki, bunu atası göndərib. İş daha atasına da məlumdu. Höruk saçlarını əlinə aldı, cəhənnəmə vasil olmuş çuğul qarına bir təpik vurub, qaçmağa başladı. Ta ki, gəlib öz çadırına yetişdi, çox keysiz bir tərəfdə oturub, ağlayırdı ki, Soltan Mahmud çuğul qarının gəlib çıxmadığını görüb, onun çadırına gəldi. Qızını görcək xəbər aldı:

– Qızım hardaydın?

Leyli utandığından atasının üzünə baxa bilmədi, başını aşağı salıb, yavaşca dedi:

– Mehriban ata, darıxdığım üçün seyrə çıxmışdım.

Soltan Mahmud geri qayıtdı, xidmətçilərə çadırları yığıdırıb, şəhərə qayıtmalarını əmr elədi. Haman saat əmr yerinə yetirilib, Bağdada köçdülər.

O biri tərəfdən Salam şahzadə elçi göndərdi ki, Leylini apara. Soltan Mahmud razılıq verdi. Toy tədarüku başlandı. Şəhərin yetmiş yeddi yerindən məşşatə çağırıldı. Leylini geyindirib, yetmiş yeddi qələm zinət verdilər. Qazanlar asıldı. Ocaqlar yandı. O günü fəqirən, səgirən hər kim vardı, toy məclisinə gəlmişdi. Hamı şadlıq keçirirdisə də, amma Leylinin könlü açılmırdı, gözlərindən bahar buludu kimi yaş axırdı.

Bunlar kefdə, damaqda olsunlar, sənə kimdən deyim, Zeyddən. Zeyd özünü Məcnuna yetirib, onu əhvalatdan xəbərdar elədi. Məcnun dedi:

– Qardaş, al bu zənciri boynuma bağla, məni Leyli olan imarətin qabağına apar!

Zeyd zənciri Məcnunun boynuna salıb, Leyli olan imarətin qabağına gətirdi.

Məcnun dedi:

– Qardaş, sən çırtma vur, oxu, mən oynayacağam.

Zeyd çırtma vurub oxudu, Məcnun oynamağa başladı. Toy məclisinə toplanan qızlar, gəlinlər tamaşaya çıxdılar. Səsə-küyə Leyli də çıxdı.

Məcnun Leylini görən kimi görək nə dedi:

Gəl, sevdiyim, halallaşaq, ayrılacaq,
Dolansın boynuna ağ əllər indi.
Nə xoş xına görüb, rəngi al çalır,
Şimşad barmaqlarla ağ əllər indi!

Çərxi-fələk gör nə işlər qayırdı,
Can sevgilim, səni məndən ayırdı,
Yazıq canım eşq oduna qovurdu
Gəl tut tüstüsünə, ağ əllər indi!

Məcnunu gör, əcəb lüt-üryan oldu,
Bağrım başı yandı, ha büryan oldu,
Od tutub cəsədim yanhayan oldu,
Durubdu qəsdimə ağ əllər indi!

Məcnun sözünü müxtəsər elədi, elə bir nalə-fəryad çəkdi ki, dağ-daş titrədi, üz qoydu səhraya, elə bil ki, yayından ox ayrıldı. Məcnunu qaçıb getmiş görən Leyli tab gətirə bilməyib, görək nə dedi:

Çərxi-fələk, xanimanın dağılsın,
Eylədin sinəmi yara sən indi!
Bərbad olsun giribanın, dağılsın,
Saldın məni sönməz nara sən indi!

Əzəl başdan əyri oldun Adəmə,
Mədəd dedim, mən oturdum matəmə,
Çərxi-fələk, zəhər qatdın badəmə,
Kəsdin məni həzar para sən indi!

Leyli, qaldım nə bəd dillər içində,
Mənə ağlar bülbül güllər içində,
Rüsvay oldum ağır ellər içində,
Əcəb oldum üzü qara mən indi!

Leyli sözünü qurtarıb, ürəyi qəşş elədi, daş parçası kimi yerə sərildi. Qızlar onun üzünə müşk, ənbər səpib, ayıldıb öz otağına apardılar.

Toyun üçüncü gecəsi kəcavələr hazırlandı, Leylini Salam şahzadənin imarətinə köçürdülər. Elə ki, Leyli gəlin otağına daxil oldu, Salam şahzadə istədi buna yaxın dura, Leyli dedi:

– Şahzadə, mən indi səninem. Amma tələsmə, yeddi gün mənə möhlət ver ki, Məcnun yadımdan çıxsın.

Salam şahzadə bir söz demədi. Əlacı kəsilib razı oldu.

Bu yeddi günü Leyli gecə-gündüz ağlamaqda keçirdi. O, ağlayıb ölüm istəyirdi. Başqası ilə ülfət eləmək ona cəza kimi gəlirdi. Onun göz yaşı yerdə qalmadı. Yeddi günün tamamında Salam şahzadənin ürəyi partlayıb öldü. Leyli həm şad oldu, həm məyus. Şad oldu ona görə ki, diləyi hasil olmuşdu, məyus oldu ona görə ki, Məcnunun intizarını çəkirdi.

Leyli bundan sonra ta buralarda dayanmayıb, ata mülkünə gəldi. Gördü ki, Məcnun boynunda zəncir bir ağaca bağlanıb. Leyli dedi:

– Ey mənim mehribanım, gəl, Leyliyəm.

Məcnun dedi:

– Sən Leyli deyilsən, Leyli mənim ürəyimdədi.

Belə deyəndə, Leyli ağlamağa başladı. Məcnun zəncirləri qırıb qaçmağa üz qoydu. Leyli onun fərağına daha davam gətirə bilmədi, zar-zar ağlayıb, üzüquyulu düşdü. Onu yerdən qaldıranda gördülər ki, canını Məcnuna tapşırıb. Onun ölməyindən hamı qəmgin olub, Soltan Mahmuda lənət oxudular. Anası gəlib, qızı Leylinin üstə saç yoldu, fəğan edib, ağlamağa başladı. Şəhər əhli səqirən-kəbirən yas keçirib, bu nakam qızı dəfn elədilər.

Zeyd tab gətirə bilməyib, göz yaşın axıda-axıda çöllərə düşdü, Məcnunu axtarmaqda olsun, eşit Məcnundan.

Məcnun Leylidən ayrıldıqdan sonra özünü bir dağın dibinə verib, qurşağacan torpağa girmişdi, başını da bir çuxura sallayıb, o qədər ağlamışdı ki, çuxur yarıyacaq göz yaşı ilə dolmuşdu. Zeyd Məcnun binəvanı bu halda görüb dedi:

– Can qardaş, göz yaşı axıtmağın bicadı. Yazıq Leyli “Məcnun” deyə-deyə ömrünü sənə tapşırdı.

Məcnun Zeyddən bu xəbəri eşidən kimi elə nalə çəkdi ki, dağ-daş lərzəyə düşdü. Ağlaya-ağlaya qalxıb dedi:

– Qardaş, məni qəbiristanlığa apar.

Zeyd Məcnunu qəbiristanına gətirdi. Məcnun ağlaya-ağlaya, dizin-dizin sürünə-sürünə əllərini qəbrə tərəf uzadıb dedi:

– Mənsiz məzara gedibsen! Elə vəfan bu imiş? Amma mən səndən ayrılmaram.

Sözünü qurtaran kimi üç dəfə “Leyli” deyib, üzüquyulu onun qəbrinin üstünə yıxıldı. Zeyd gəlib onu qaldırmaq istəyəndə gördü canını sevgilisinə tapşırıb, gözlərini həmişəlik yumub.

Zeyd bu iki aşıq-məşuqun keçirdiyi günləri xatirinə salıb, Məcnunun başını dizinin üstünə aldı, bahar buludu kimi gözlərinin yaşını axıtmağa başladı. O biri tərəfdən şəhər əhli əhvalatı eşidib, tökülüb gəldi. Hamı bu nakam aşıq-məşuq üçün göz yaşı axıtdı, qara geydi.

Adamlar bu həsrətkeşlərin hər ikisini bir qəbrdə dəfn edlənib, Soltan Mahmuda lənət oxudular. Onlar işıqlı dünyada yox, qaranlıq məzarda bir-birinə qovuşdular.

Ustad aşıq bu dastanı aşağıdakı şikayətlə sona çatdırdı.

Ay fələk, sənin cövründən
Köçdü insan qalmaq.
Neçələri nakam öldü,
Çox növcəvan qalmaq.
Yar yarından ayrı düşdü,
Əhdü peyman qalmaq.
Kəlmənə bəli söyləyib,
Mətləb qanan qalmaq.
Nə xəstələr şəfa buldu,
Nə də loğman qalmaq.

Beş gün səndə mən deyən
Axırın biymar elədin.
Neçə-neçə Süleymanın
Taxtını tar-mar elədin.
Baisliklə ülfət qıldın,
Bir belə bazar elədin.

Hər kəsə ki, şərbət verdin,
Tezcə zəhrimar elədin.

Pozuldu bağçalar, bağlar
Soldu, gülşən qalmadı.

Mən zəhmindən xof elədim,
Didəm verdi qanlı yaş.
Sümüyümə lərzə düşdü,
Cismimdə yandı ataş.
Bu dünyada kim keyf sürdü
Söylə görüm başa-baş?
Zəhmətini mən çəkməkdən
Qara bağrım oldu daş.

Qəhrinə baş öyməkdən
Musada can qalmadı.

USTADNAMƏ

Köhnə Şamaxının seyrin elədim,
Əl dəyməmiş təzə bağlar qalıbdı.
Elə köçüb gedib ulusu, eli,
İşlənmiş ağ otaqlar qalıbdı.

Fələk, şad könlümdən alma həvəsi,
Ayırma yarımından, tutaram yası.
Necə oldu bu seyvanın yiyəsi?
Dərd-qəmi var, tamam ağlar qalıbdı.

Xəstə Qasım idim, şahə deyili,
Çərx-fələk, səndən mənəm gileyli.
Elə köçüb gedib bivəfa Leyli,
Bircə Məcnun, bir də dağlar qalıbdı.

Ustadlar ustadnaməni bir deməzlər, iki deyərlər, biz də deyək, iki olsun.

Sən ki, ovçusu deyilsən,
Marınan işin nədi?
Qeyrət çəkən deyilsən,
Arınan işin nədi?
Baş alıb səfaya getmə
Dostun bağına,
Əl vurma budağına,
Narınan işin nədi?

Dəymə kimsə könlünə,
Çünki hörə bilməzsən.
Bir məclisdə qəlbin çıxar,
Orda dura bilməzsən.
Mərd ustadların yanında
Cavab verə bilməzsən.

Miskin ol, alçaqdan yeri,
Varınan işin nədi?

Ey yazıq salması Ərtün,
Yazılanlar gələr başa.
Qaynar eşqin badasınnan
İçdim, gəldim coşa,
Sən sınımamış gücünü,
Yarışma ağır daşa.
Sənin ki, gücün yoxdu,
Zorunan işin nədi?

Ustadlar ustadnaməni iki deməzlər, üç deyərlər, biz də deyək üç olsun.

Açma mətəni naşı tüccara,
Qiymətini bilib, xiridar olmaz.
Bəddöyün qocası olsa da arıx,
Sürsən mənzil kəsər, kəmhünər olmaz.

Qışın firqətindən dağlar qaralı,
Üç hərfdir yerin, göyün qaralı,
Misə qalay vursan axır qaralı,
Nə lələ bənzəməz, nə gövhər olmaz.

Hüseynəm, sinəmdə haqqın baratı,
Yaxşı iyidin olar sözü, söhbəti,
İyidin olmasa binadan zatı,
Tanınıb, heç yerdə aşikar olmaz.

Sizə hardan xəbər verim, Herat şəhərindən. Herat şəhərində kimdən, Hidayət xocadan. Hidayət xoca varı, dövləti ilə hər yanda məşhur olan bir tacir idi. Ancaq günü keçmişdisə də, evladı yox idi. Həmişə evlad həsrəti ilə qəm çəkirdi. Bir gün bir dərviş bunun qapısına gəlib, qəsidə oxumağa başladı. Hidayətin arvadı Nərgiz banı bu dərvişə pay vermək istəyəndə dərviş dedi:

– Mən pay alan dərviş deyiləm, pay verən dərvişəm. Al bu almanı, ərinlə ye, vaxt olacaq sizin evladınız olacaq.

Nərgiz banı sevinə–sevinə ərinin yanına gəldi, əhvalatı ona söylədi. Almanı nimşəq eləyib yedilər. Vaxt gəldi, doqquz ay, doqquz gün, doqquz saat keçdi, bunların bir oğlu oldu. Şənlik edib, qonaqlıq verdilər. Uşağın adını Səyyad qoydular. Xoca Hidayət oğlu üçün dirəyi qızıldan bir bina tikdirdi, dedi:

– Allah qoysa, oğluma toy eləyəndə bu evə onun gəlinini gətirə-cəyəm.

Özü də bir bazubənd qayırtdırıb, oğlunun çiyinə tikdirdi. Oğlunun tərbiyəsini arvadına tapşırıb, on beş illik ticarətə getdi. Bəli, vaxt gəlib keçdi, Səyyad on yaşına çatdı. Anası bunu molla yanında oxumağa qoydu. Bir neçə il oxuduqdan sonra molla gördü, bu birinci səhifəni dərs verəndə Səyyad ikinci, üçüncü səhifədən xəbər verir. Paxıllığından molla Səyyadı məktəbdən qovdu. Anası nələc qalıb, onu bir sərraca şagird verdi. Az bir müddətdə Səyyad ustasından qabiliyyətli sənətkar oldu. Ustası görüb, onu öz dükanından qovdu. Səyyad evlərinə gəlib, üzü üstə uzanıb, yuxuya getdi. Yuxuda bir nurani dərviş onu yuxudan ayılıb dedi:

– Oğul, nə bərk yatmışan, al bu badəni, nuş eylə.

Səyyad, – Ağ dərviş, badə içmək bizə haramdır, – dedikdə dərviş cavabında dedi:

– Oğul, bu badə Leylini Məcnuna, Şirini Fərhada, aşiqi məşuqə yetirən badədi, al nuş et!

Səyyad badəni nuş edib dedi:

– Amandı, baba dərviş, yandım, mənə bir təsəlli!

Dərviş iki barmağını uzadıb dedi:

– Oğlum, barmağımın arasından bax, gör haranı görürsən?

Səyyad dedi:

– Baba, uzax-uzax yollar görürəm.

Dərviş dedi:

– Daha nə görürsən?

Səyyad dedi:

– Bir şəhər görürəm. Şəhərdə bir uca bina, bu binanın külafirəngisində bir nazənin sənəm görürəm.

Dərviş dedi:

– Oğul, gördüyün şəhər Girman şəhəridi, bina Fərrux Mirzənin binasıdır. O nazənin sənəm də Fərrux Mirzənin qızı Sədət xanımdır. Səni ona, onu da sənə buta verirəm. Qəza-qədər çəkib mətləbinə çatarsan. İndi bax, gör geri yanından gələn kimdi?

Səyyad geri çöyrülüb qayıdanda dərvişi görmədi. Behuş olub, yerə yıxıldı, ağzından qanlı köpük fəvvarə verdi. Anası tez dünyagörmüş adamları çağırırdı. Kimi “qudurub”, kimi “dəli olub” dedi. Axırda bir abid dedi:

– Bununku vergidi, qalxanda ya ağasından, yaxud sevgisindən danı-
sacaq.

Səyyad üç gün, üç gecə yatdıqdan sonra ayıldı. Anası onun göz-
lərindən öpüb dedi:

– Can oğul, sənə nə olub, dərdini mana de. Səyyad saz götürüb, öz
dərdini görək anasına necə deyir.

Aldı Səyyad:

Yatmış idim xabi-qəflət içində,
Bəlalı başıma sevda göründü.
Ərənlər sərvəri bir nəzər saldı,
Sağının dəstində bada göründü.

Əbcəd hesabılə gətirdi ana,
İskəndər aslandı, götürdü ana,
Şəhadət barmağı yetirdi ana,
Gözümə bir mələkzadə göründü.

Biqafil guşuma gəldi bir səda,
Ağamın dəstilə mən içdim bada,
Leylini Məcnuna, Şirini Fərhada,
Sədəti Səyyada buta göründü.

Sözü tamama yetirdi, anasına sazla dediyi kimi, sözlə də dedi.
Girman şəhərinə Fərrux Mirzə qızı Sədətin dalınca getməsini söylədi.
Anası ağladı.

Aldı Səyyad, görək anasına nə dedi:

Başına döndüyüm gül üzülə ana,
Ağlama, sızlama, məni qoy gedim.
Çox əmdim südünü tifil zamanı,
Ağlama, sızlama, məni qoy gedim.

Aldı anası cavabında:

Başına döndüyüm gül üzülə oğul,
Ağlaram, sızlaram, qoymaram səni.
Sənə yetirmişəm qənd ilə noğul,
Ağlaram, sızlaram, qoymaram səni.

Aldı Səyyad:

Ana, lap əzəldən mən qoçaq oldum,
Düşmənin gözüne bir bıçaq oldum,
Xəbis səyrağıbdan mən qaçaq oldum,
Ağlama, sızlama, məni qoy gedim.

Aldı anası:

Neçə gündü yola baxıb ağlaram,
Al geymərim, başa qara bağlaram;
Oğul deyər, mən sinəmi dağlaram,
Ağlaram, sızlaram, qoymaram səni.

Aldı Səyyad:

Səhər-səhər doğan dan ildızıdı,
Atanın, ananın xoş avazıdı,
Səyyad deyər: Fərrux Mirzə qızıdı,
Ağlama, sızlama, məni qoy gedim.

Aldı anası:

Nərgiz bilir, gözəllərin xasıdı,
Əynimə geydiyim qəm libasıdı,
Mən tutduğum indi oğul yasıdı,
Ağlaram, sızlaram, qoymaram səni.

Sözü tamama yetirdi, Səyyad halal-hümmət edib, yola rəvan oldu.
Bir qədər getmişdi, bunun qabağını bir dağın döşündə Ziyad Haramı
ilə qanlı Xoca kəsdi. Aşıq olduğu üçün ona toxunmayıb, oxumasını
xahiş elədilər.

Aldı Səyyad:

Başına döndüyüm, qurban olduğum,
Bizimkini mövla belə yazıbdı.
Araqçın altında bir dəstə kakil,
Ucu tər cıqqanı telə yazıbdı.

Barat gecəsində gördüyüm duşlar,
Ağamdan istəsəm mana bağışlar.
Dəryada mahılar, havada quşlar,
Alagöz ceyranı çölə düşübdü.

Sirrimi vermərəm hər yetən yada,
Mənim dərdim olub həddən ziyada.
Ağamın əlindən içmişəm bada,
Sədəti Səyyada mövla yazıbdı.

Sözü tamama yetirdi. Həmin sözdə Səyyad Ziyad Haramının arvadı Ceyranın, qanlı Xocanın arvadının adını söylədiyi üçün onu öldürmək istədilər. Səyyad bunu başa düşdü, aldı, görək nə dedi:

Başına döndüyüm Ziyad Haramı,
Ədalətlə eylə burda divanı.
Səyyad olan oyun arar müdami,
Xəstə istər yarasına dərmanı.

Çalxanıram dəryaların üzündə,
Odlar parlar mən fəqirin gözündə,
Qaydadı, deyərlər, aşıq sözündə
Sonanı, tərlanı, həmi ceyranı.

Dərdim tuğyan etdi sən deyən halda,
Gecə-gündüz od tökərəm dahanda,
Fərrux Mirzə qızı şahı-Girmanda,
Səyyadın Sədətdi dərdi-loğmanı.

Söz tamam oldu. Haramilər gördülər aşıq onların arvadlarının adlarını tutmurmuş. Öz sevgilisi var, onun dalınca gedir. Odu ki, onu buraxdılar.

Səyyad bir qədər getdi, bir meşədə qar, çovğun onu bərk tutdu. Səyyad buradan sağ-salamat çıxmasını gumana gətirmədi. Aldı, görək halına münasib nə deyir:

Ağalar ağası, şahların şahı,
Mədət Allah, səndən mənə bir imdad!
Düldülün sahibi, Qənbər ağası,
Mədət Allah, səndən mənə bir imdad!

Endim enişini, gəldim ucadan,
Oxudum dərşimi, çıxdım hecadan,
Ziyad Haramıdan, qanlı Xocadan,
Mədət Allah, səndən mənə bir imdad!

Yaman olur bu dağların bütünü,
Qurda-quşa qismət etmə ötini,
Yetir muradına Səyyad yetimi,
Mədət Allah, səndən mənə bir imdad!

Söz tamama yetişdi, Səyyad yaxında çoban səsi eşidib, oraya tərəf getdi. Bir zağada qoyununu daldalamış çobana pənah apardı. Çoban bunun haraya, nə üçün belə çölə düşməsinə soruşanda aldı Səyyad cavabında dedi:

Başına döndüyüm, ay çoban qardaş,
Bir sona salıbdı çöllərə məni.
Ağlaram, gözümdən tökərəm qan-yaş,
Bir sona salıbdı çöllərə məni.

Şirindi söhbəti, şirindi sözü,
Şirindi kəlməsi, xoşdu avazı.
Adı Sədət, Fərrux Mirzənin qızı,
O sona salıbdı çöllərə məni.

Ay qabaq altında siyah tel düzən,
Qaş oynadıb, ala gözünü süzən,
Sədətlə Səyyadı bir-birinə yazan,
Bir sona salıbdı çöllərə məni.

Söz tamama yetdi. Çoban bildi ki, aşiq onun ağası Fərrux Mirzənin qızı Sədət xanımın sevgilisidi. Çoyqun açılarda çoban onu yola saldı. Səyyad gedib, Sədət xanımın bağına çatdı.

Qızlar bağa seyrə çıxmışdılar. Səyyad burada qızların içində sevgilisi Sədət xanımı görüb, aldı, görək nə dedi:

Fələyin qəhrindən, çarxın əlindən,
Döndü ruzigarım, amana gəldim!
Şükür haqqa, gördüm yar camalını,
Elə bil yetişdim imana, gəldim!

Mənim yarım geyib yaşılı, alı,
Məndən qeyrisinə dönməz xəyalı,
Öldürməyə siz bu aşiq abdalı,
Ədalət eşitdim, divanə gəldim.

Səyyad deyər: budu yarın durağı,
Əyninə geyib sənd və səndin ağı,
Ölkədən ölkəyə Sədət soracağı,
Heratdan yetişdim Girmana gəldim.

Söz tamama yetişdi. Bağban hirsələnib, onun üstünə hücum etmək istədi. Bunu gören Səyyad aldı, görək nə dedi:

Qəzəb edib, salma qəmə,
Bu firqətlə o dəm məni.
Bir alovlu odam özüm,
Nə atırsan oda məni.

Qəm əlindən gəldim dada,
Dərdim dərdlərdən ziyada,
Ağam verib özü bada,
Mən tutmuşam o daməni.

Göstərib yolun düzünü,
Girməndə Fərrux qızını.
Səyyadam, Sədət özünü,
Mən sevmişəm, o da məni.

Sözü tamama yetirdi. Qızlar yaxınlaşıb: – Aşıq, bura nə üçün gəlmisən, – dedikdə aldı Səyyad:

Başına döndüyüm, ay duran qızlar,
Adı Sədət – o gözəli sevmişəm.
Nazlı yarı gördüm bağça içində,
Adı Sədət – o gözəli sevmişəm.

Geymək üçün yaşılı var, alı var,
Əmmək üçün ləblərinin balı var,
Ağ üzündə bir cüt qoşa xalı var,
Adı Sədət – o gözəli sevmişəm.

Seyrağıblar məclisindən qaçılar,
Şux artanda ağı başdan şaşılar,
Səyyad deyər: yazdı, güllər açılar,
Adı Sədət – o gözəli sevmişəm.

Söz tamam oldu, qızların içindən Sədət baxdı ki, gecə yuxuda gördüyü oğlan, əsil sevgilisi budu. Sədət sevinib, özünü saxlaya bilməyib, aldı, görək nə deyir:

Başına döndüyüm, ay duran qızlar,
Mənim sevdiciyim oğlan, bax, budu.
Gəlməz eynimə soltanlar, xanlar,
Mənim sevdiciyim oğlan, bax, budu.

Duman qalxdı, çən bürüdü gədiyi,
Zəhər olsun müxənnəsin yediyi,
Doğru imiş ərənlərin dediyi,
Mənim sevdiciyim oğlan, bax, budu.

Könlüm müştəq olur gözü qaşına,
Şirin canım saldı eşq ataşına,
Sədət deyər – durum, dönüm başına,
Mənim sevdiciyim oğlan, bax, budu.

Sözü tamama yetirdi. Qızlar bildilər ki, doğrudan da aşiq Sədətin sevgilisi imiş. Bu zaman qızlar aşıqdan soruşdular:

– Aşiq xahiş edirik ki, bizə bir tərifi oxu.

Aldı Səyyad, görək nə dedi:

Yığılıb bir bölük sonalar kimi,
Geyinib gəliblər tər-təzə qızlar.
Kimi al geyinib, kimi qırmızı,
Kimisi bənzəyir tovuza qızlar.

Cilvəli tərhanım, gir donnan dona,
Qoymaram üstünə bir qubar qona.
Kimisi yaşılbaş, kimisi sona,
Kimisi bənzəyir ağ qaza qızlar.

Mövlanın əlindən içmişəm bada,
Çağıraram, gəlib yetişər dada,
Səyyad ilə Sədət yetsin murada,
Sizinki də qalsın bu yazı qızlar.

Söz tamam oldu, ancaq Sədət öz yanındakı qızları yaxşı tanıyırdı. Bilirdi ki, qızlardan çuğulçuluq eləyən olacaq. Odur ki, bu əhvalatı başa düşməsinlər deyə aldı Sədət, görək nə dedi:

Qızlar, gəlin çıxmaq seyri-gülşənə,
Sazınan, sözüənən, əldə tarınan.
Bülbül güldən ötrü dolanır bağı,
Nə lazımdı zövc eləyə xarınan.

Bugünkü məclisin nə yaxşı, gözəl,
Gözəllər içində nə yaxşı gözəl,
Ər-ər bir ağacdən nə yaxşı gözəl,
Sərvi sənubərdir yaxşı yarınan.

Bağban olan gedər bağa yalvarı,
Yoxsul olan gedər vara yalvarı,
Yarı olan gedər yara yalvarı,
Qoy yara yalvarım düz ilqarınan.

Bülbül cəh-cəh edər, ötər bağlarda,
Ahu olan gedər otlar dağlarda,
Sədət ilə Səyyad ağ otaqlarda
Danışsın, söyləsin xoş göftarınan.

Söz tamam oldu. Bunların içində bir qız var idi, adı Səlmi idi. Qızlar bunun xasiyyətinə görə adına çuğul deyirdilər. Çuğul Səlmi irəli yeriyib dedi:

– Aşiq, düzünü söylə görüm, Sədətmi gözəldi, mənmi gözələm?
Cavabında aldı Səyyad:

Gözəllərdən sən əlasan,
Səlmi, sən də, Səlmi, sən də.
Mənim başıma bəlasan,
Səlmi, sən də, Səlmi, sən də.

Teli əlvən xınalısan,
Guşu qızıl tanalısan,
Qoynu turunc məməlisən,
Səlmi, sən də, Səlmi, sən də.

Səlmi, boyun ər-ərdimi,
Sinən şəmsü qəmərdimi?
Mənim artırma dərdimi,
Səlmi, sən də, Səlmi, sən də.

Şah buyurmaz belə fərman,
Olmazmı dərdinə dərman?
Səyyadam, Sədətə qurban,
Səlmi, sən də, Səlmi, sən də.

Söz Səlmini acıqlandırdı. Səlmi güddü. Səyyadın Sədətin otağına gəldiyini görüb, qaçdı Fərrux Mirzənin yanına, dedi:

– Fərrux Mirzə, gözün aydın olsun, bu gün-sabah bir nəvən olar.

Fərrux Mirzə, bu sözdən təəccübləndi. “Bu necə sözdü?” – deyə Səlmidən soruşdu. Səlmi yalandan ona dedi:

– Neçə vaxtdır qızın Sədət xanım tanınmaz bir aşığıla kefdə olur.

Fərrux Mirzə acıqlandı, cəllad göndərib Səyyadı öz hüzuruna çağırırdı.

– Nə cəsarətlə mənim qızım Sədətin yanında olursan? – dedikdə aldı Səyyad, görək ona nə cavab verdi:

Fələyin əlindən şikayətim var,
Axır saldı yaman azara məni.
Müxənnəs sözüylə, çuğul əliylə,
Yenə gətirdilər güzara məni.

Atadan, anadan mən yetim qaldım,
Mərdlik mərtəbəsin əlimdən saldım,
Qiymətə getmədim, kəmqiymət oldum,
Sərraflar, götürün bazara məni.

Tanımadım soltanımı, xanımı,
Yar yolunda fəda qıldım canımı,
Buyursan cəlladı, tökər qanımı,
Sədətsiz qoymayın məzara məni.

Ustad olub, sınıq könül hörmədim,
Bağban olub, bağça-barın dərmədim,
Mən Səyyadam, Sədət üzün görmədim,
Nahaq gətirdiniz o zara məni.

Bu sözü eşidəndə Fərrux Mirzənin acığı bir az soyudu, Səyyadı zindana saldı. Səyyad altı ay zindanda qaldı. Bir gün Abdulla xan zindanı yoxlayırdı. Səyyadı gördü, dedi:

– Balam, bu aşığı niyə zindana salıblar?

Aldı Səyyad, görək ona nə dedi:

Başına döndüyüm, ay Abdulla xan,
Qurtar bu zindandan məni, bəsdı, bəs.
Nə müddətdi dustağında qalmışam,
Mən olmuşam günü qara, bəsdı, bəs.

Dustağa beləmi baxar ağası?
Sənə eləyirəm bu iltiması,
Məni cana gətđi zindan havası,
Saldı məni dərd-azara, bəsdı bəs.

Səyyadam, ərzimi oxuyub qansan,
Ədalət divanı, həm adil xansan,
Harada tapılsan dərdə dərmansan,
Elə sən dərdimə çara, bəsdı, bəs.

Abdulla xanın Səyyada ürəyi yandı, Fərrux Mirzədən xahiş elədi ki, Səyyadı buraxsın. Fərrux Mirzə razı olmayıb dedi:

– İsfahana, şah Cəmşidin hüzuruna göndərməlidir. Buraxmaq olmaz.

Şah Cəmşid xanlıqlardan göndərilən müqəssirləri öldürürdü. Elə həmin günlərdə Fərrux Mirzə Səyyadı İsfahana göndərmək əmrini verdi. Səyyad İsfahana göndərilən vaxt Sədət onun qarşısına çıxdı. Aldı, görək nə dedi:

Oğlan, məndən ayrılırsan,
İllər ilə mən ağlaram.
Ağ üstündən qara örtüb,
Tellər ilə mən ağlaram.

Aldı Səyyad cavabında:

Alagözlü Sədət xanım,
Sən ağlama, mən ağlaram.
Sana qurban olsun canım,
Sən ağlama, mən ağlaram.

Aldı Sədət:

Ahular gözər dağlarda,
Piltələr yanar yağlarda,
Bülbüllər ilə bağlarda,
Güllərinən mən ağlaram.

Aldı Səyyad:

Bülbül təkı güldən oldum,
Şana təkı teldən oldum,
Mən ulusdan, eldən oldum,
Sən ağlama, mən ağlaram.

Aldı Sədət:

Sədət ağlar yana-yana,
Yanar bağrım, dönər qana,
Sən gedirsən İsfahana,
İllər ilə mən ağlaram.

Aldı Səyyad:

Səyyad da dərdini bilməz,
Axan göz yaşımı silməz,
Bu yollara gedən gəlməz,
Sən ağlama, mən ağlaram.

Səyyad yola düşüb getdi, az getdi, çox getdi. İsfahana çatdı.
Yetircəyin qızla öz əhvalatını Şah Cəmşidə söylədi.

Şah Cəmşid ona dedi:

– Oğul, məndən nə istəyirsən?

Aldı Səyyad, görək ona nə dedi:

Başına döndüyüm ədalət şahım,
Dəryalar keçibən oda gəlmişəm.
Ağlaya-ağlaya düşüb yollara,
Dərdim olub min ziyada, gəlmişəm.

Bülbül olan əl götürməz gülündən,
Nə müddətdi çıxdım Misir elindən,
O Gırmanda çuğul Səlmi əlindən,
Ayaq torpağına dada gəlmişəm.

Ah çəkibən göysün üstə oturdum,
Göz yaşımıla səccarələr bitirdim,
Səyyad deyər: sana namə gətirdim,
İçmişəm kövsərdən bada, gəlmişəm.

Şah Cəmşid dedi:

– Məndən nə təmənnan var?

Aldı Səyyad cavabında:

Başına döndüyüm ədalət şahım,
Şahım, mətləbimi düzəsən gərək.
Sahibim, sərtacım, ey qıbləgahım,
Şahım, mətləbimi düzəsən gərək.

İncimədim ləhcəsindən, dilindən,
Baş açmadım fitnəsindən, felindən,
İndi gəldim o Girmanın elindən,
Şahım, mətləbimi düzəsən gərək.

Səyyadam, şirindi söhbəti, sözü,
Şirindi işvəsi, xoşdu avazı,
Adı Sədət – Fərrux Mirzənin qızı,
Şahım, mətləbimi düzəsən gərək.

Şah bunun aşiq olduğunu bildi. Götürüb qardaşına belə bir məktub yazdı:

Başına döndüyüm, gül üzlü qardaş,
Gərək sən düzəsən işin Səyyadın.
Oxudum naməni, mən xoşhal oldum,
Gərək sən düzəsən işin Səyyadın.

Əgər sevgi olsa, bir-birin tapar,
Bir könül sən yapsan, haqq səni yapar.
Əgər ki, verməsən, qiyamət qopar,
Gərək sən düzəsən işin Səyyadın.

Qardaş gərək qardaş sözün eşidə,
Gözün yaşı gül yanağın üşüdə,
Bir qızdı, bağışla şahı-Cəmşidə,
Gərək sən düzəsən işin Səyyadın.

Səyyad naməni götürüb Girmana qayıtmaqda olsun, sənə xəbəri Sədət xanımdan verim.

Səyyad İsfahana gedəndən sonra Fərrux Mirzə öz qızını Mahmud xana əvə verdi. Toyda at çaparkən Mahmud xan atdan yıxılıb, həlak oldu. Mahmud xanın qırxı çıxana qədər qızı onun evində saxladılar. Fərrux Mirzə Sədət xanımı Mahmud xanın kiçik qardaşı Məhəmməd xana nikah eləmək fikrində idi. Sədət xanım qarabaşa dedi:

– Bu sözləri, əgər Səyyad gələrsə, ona deyərsən.

Aldı Sədət, görək Səyyada nə sifariş eləyir:

Bani, Səyyad gəlsə şəhri–Girmana,
Söylə Səyyadıma qaldı baqıya.
Görüm urcah olsun yaman–yamana,
Söylə Səyyadıma qaldı baqıya.

Səyyadla Sədətə badə verdilər,
Dərdi, qəmini ziyadə verdilər,
Söylə ki, zülm ilə yada verdilər,
Söylə Səyyadıma qaldı baqıya.

Sədətəm, sirrimi bəyan etməyəm,
Seyrağıb sözüənə hərgiz etməyəm,
Səyyad söygülüsüyəm, yada etməyəm,
Söylə Səyyadıma qaldı baqıya.

O biri tərəfdən Səyyad Girman şəhərinə gəldi. Sədətin bağına girdi. Baxdı ki, bağ pozulub. Bağı gəzərkən Banı xanımı gördü. Aldı, görək Banıdan Sədət xanımı necə soruşur:

Bundan belə qan ağlaram,
Görünməz, Sədət görünməz.
Sənəmi çarpaz dağlaram,
Görünməz, Sədət görünməz.

Hanı yarın yığnaqları,
Şəkər kimi dodaqları,
Veran qalıb oymaqları,
Görünməz, Sədət görünməz.

Banı, qara bağlayıbsan,
Qoca bağban, ağlayıbsan,
Səyyad göysün dağlayıbsan,
Görünməz, Sədət görünməz.

Səyyad Sədətın ərə verilməsini biləndə zar-zar ağlamaqda olsun, sizə xəbəri verim Səyyadın atası Hidayət və əmisi Midayətdən.

Hidayət və Midayət on beş il ticarət səfərində olandan sonra vətənə tərəf qayıtdılar. Bunların yolu Girmandan düşdü. Onlar Mahmud xanın atası İbrahim xanın evinə yasa gəldilər. Qonaqların gəlməsi üçün qonaqlıq düzəldi. Yeyib içən zaman bir qasid gəlib, Fərrux Mirzəyə xəbər verdi ki, sən öldürülməyə göndərdiyin aşiq gəlib, Sədətın bağı-nın yanında oxuyur. Hidayət xoca Fərrux Mirzəyə dedi:

– Fərrux Mirzə, o aşiq kimdi, qoy gəlsin bir qədər oxusun, bəlkə könlümüz bir az açıla.

Fərrux Mirzə əhvalatı onlara söylədisə də, Hidayət əl çəkməyib, aşığı gətirtirdi.

Aşiq məclisə daxil oldu. Fərrux Mirzə dedi:

– Həzərat, qoyun bir bu aşiqdən soruşum görüm, nə cür oldu ki, onu Şah Cəmsid öldürmədi, sağ geri qayıtdı, sonra oxudarsız. Fərrux Mirzə Səyyaddan soruşduqda aldı Səyyad:

Qadir mövlam mənə irəhm eylədi,
Uzaq yollarımı ada gətirdim.
Tifilkən oxudum haqqın kəlamın,
Həmişə dilimdə nida gətirdim.

Bəsləmə bağ olmaz qızıl söyüddən,
Pis iş çıxmaz hərgiz yaxşı iyiddən,
İsfahan mülkündən, Şahi-Cəmsiddən,
Qardaşına salam-dua gətirdim.

Leyli, Məcnun, Şirin, Fərhad gördünmü?
Səyyad yar yolunda canın verdimi?
Yalvarıb yapışıb dedim dərdimi,
Şah dəsti-xəttilə namə gətirdim.

Gətirdiyi məktubu Hidayət alıb oxudu, Səyyaddan haralı olmasını soruşdu.

Aldı Səyyad:

Baxtım qəm bəhrində güzar eylədi,
Mən qər qərdum çərxi-fələk qəhrində.
Eşqin piyaləsin verdilər içdim,
Ağzımda tam verdi ağrı təhrində.

Ağladım, ah çəkdim, köksüm ötürdüm,
Göz yaşımlla səccarələr bitirdim,
Bir bağça bəslədim, bara yetirdim,
Heç gülün dərmədim, gülün təhrində.

Aşılıq Səyyada gəldi nəhayət,
Leyli-Məcnun dərdi məndə hekayət,
Kimim vardı, kimə edim şikayət?!
Əslim Xocalıdı, Herat şəhrində.

Söz tamama yetdi. Fərrux Mirzə bunu bir yalançı kimi qələmə vermək istəyəndə aldı Səyyad:

Fələyin əlindən şikayətim var,
Zülmənən ayırıb yarı yarımdan.
Bağ içində gözü yaşlı bülbüləm,
Ayıra bilmirəm gülü xarından.

Bəyaz əllər, ağ biləklər, bəzilər,
Oxuyan alimlər, yaxşı yazılar,
Əl götürün, dua qılın, qazılar,
Haqq sizi saxlasın çuğul şəhrindən.

Qərib iyid, sənin arxan vətəndi,
Acal gəlib göz öyünnən ötəndi,
Bir qızı var, iki ərə satandı,
Heç utanmır namusundan, arından.

Tifilkən vətəndən olmuşam kənar,
Mən gələli anam günümü sanar,
Bir ah çəksəm daş əriyər, dağ yanar,
Sədətin, Səyyadın ahü-zarından.

Xoca Hidayət baxdı ki, aşığa çox əziyyət veriblər. Onun halına acıdı. Səyyad bunu hiss elədi, aldı, görək nə dedi:

Əyləşən alimlər, duran qazılar,
Eşq elindən qərib sevdaya düşdüm.
Leylidən, Məcnundan, Şirin, Fərhaddan,
Onlardan betərin cəfaya düşdüm.

Tifil ikən vətənimdən atıldım,
Ayaqyalın at döşünə qatıldım,
Bir nainsaf xocakıya satıldım,
Canımdan bezikdim, cəfaya düşdüm.

İsfahandan çıxdım bahar fəsində
Kamil ovçu gördüm ovu dəstində,
Zimistan qəhrində, ənzəl üstündə,
Şırar istisində mən yaya düşdüm.

Sevmədim şöhrəti, şövkəti, şanı,
Yar yolunda fəda qıldım bu canı,
Yusif – Züleyxanı, Vərqa – Gülşadı,
Onlardan kədərli qovğaya düşdüm.

Yar sağ olsun ulusunda, elində,
Şəkər əzib dəhanında, dilində,
Mən Səyyadam, xan Sədətın yolunda
Tükənməz dərdlərə, bəlaya düşdüm.

Bu zaman Fərrux Mirzənin adamları aşığın üstünə düşdülər, onu öldürmək istədilər.

Aldı Səyyad dübarə:

Qərrib igid olmaz sözün miqdarı,
Ha söyləsə, doğru desə sağı yüz.
Heç bilmirəm nədi mənım günahım,
Çəkdirirlər sinəm üstəndə dağı yüz.

Bir yar görüm burdan belə verana,
Abad könlüm yəqin oldu verana,
Gəldim, gördüm bağlarını verana,
Dolanıram dağlarını çağı yüz.

Marallar otlayıb gəlir dağından,
Ovçular boylanır solu sağından,
Səyyadı yandırır yar fərağından,
Seyr edirlər həm solunu, sağı yüz.

Hidayət aşığa dedi:

– Bizdən nə xələt alırsan, al, burdan çıx get.

Səyyad dedi:

– İzn ver, xələti saznan istəyim.

Aldı Səyyad:

Qadir mövlam, budu səndən diləyim,
Əzəlkindən artıq bir ünüm ola.
Babamın dövləti gələ başıma,
İncidən düzülmüş bir dönüm ola.

İsfahandan gələ qızıl almalar,
Yaxşı olur yar yanına gəlmələr,
İpək dəstərxanlar, qızıl bölmələr,
Ortalıqdan qalxmaz bir xunum ola.

Yüklənə barxanam, çəkə bir şatır,
Özbək dəvələri, misiri qatır,
Tənəfləri ipək, atlasdan çadır,
Bu yurddan o yurda köç qonum ola.

Yüz birim atlana, yüz birim düşə,
Gündə yüz öyəcim çəkilə şişə,
Ağrı dağı kimi şülənim bişə,
Axar Araz kimi sel yağım ola.

Ay ağalar, bu qürbətdə nə deyim.
Sağına gəlir mənim üç yüz inəyim,
Mərmər otağım var, qızıl dirəyim,
Onun da içində bir xanım ola.

Yerim xəbər alsan Heratdı, Herat,
Anam Nərgiz banı, əmim Mıdayət,
Atam Hidayətđi, adım da Səyyad,
Sədətə yetişən bir günüm ola.

Söz tamama yetəndə Hidayət öz oğlunu tanıdı, dedi:

– Oğul, bir nişanan varmı?

Səyyad bazudəndini ona göstərdi. Hidayət oğlunu öpüb, Fərrux Mirzəyə dedi:

– Fərrux Mirzə, sənin qızını istəmirəm. Mənim borcumu ver. Mənim oğlumu öldürsəydin əlimdən necə qurtara bilərdin?

Oturanlar Səyyadın Hidayətin oğlu olduğunu bildilər. Fərrux Mirzə qızı Sədəti Səyyada verdi. Molla çağırıb, kəbin kəsdirmək istədilər. Qıza adam göndərdilər ki, o Səyyada gedərmi?

Aldı Sədət, görək nə dedi:

Başına döndüyüm yarın qasidi,
Söylə atam versin Səyyada məni.
Ağlaram, didəmdən tökərəm qan-yaş,
Götürüb versələr bir yada məni.

İstədim özümü dəryaya atam,
Qumuna qərq olam, lilinə batam,
İnsafa gəldisə bimürvət atam,
Söylə atam versin Səyyada məni.

Yığsınlar məclisə, xanın, paşasın,
Yar yolunda pəyandazlar döşəsin,
Necə verib, eyləcə də boşatsın,
Söylə atam versin Səyyada məni.

Tapılan soltanı, tapılan xanı,
Yar yolunda fəda qıldım bu canı,
İstəməm at, qatır, nə ki, cavanı,
Versələr gedərəm piyada məni.

Sədət ilə Səyyad girsin otağa,
Üz-üzə, göz-gözə, qabaq-qabağa,
Yar gələn yollara mənəm sadağa,
Söylə atam versin Səyyada məni.

Molla nikah kəsdi, toy məclisi quruldu, toya bir aşiq çağırdılar, aşiq da toyu bu duvaqqapma ilə keçirdi:

Həzərat, yaxşı baxın
Qarşıda duran gözələ.
Ay qabaq, lələ yanaq,
Qaşları kaman gözələ.
Ya hüridir, ya pəridir,
Behiştə qılman gözələ.
Bu surətdə, bu sifətdə
Kim deyər insan gözələ?

Kərəmin kirdigarı
Bir belə bəşər yaradıb.
Qurəşin nurudur bu,
Nuri-münəvvər yaradıb.
Şəms olub gözəlliyi,
Aləmdə aşkar yaradıb.
Bel nəzik, bədən nəzik.
Qaməti ər-ər yaradıb.
Gör necə ziynət verir
Xaliqi-sübhan gözələ!

Yasəmən zülflərini
Töküb gərdənə, dolanır.
Ağ biləkdə bilərziyi,
Qulaqda tana dolanır.
Pərişan tellərində
Şirmayı şana dolanır.
Bəxtəvər gümüş kəmər
Dönür hər yana, dolanır.
Gizləmir mah camalın,
Mərdi-mərdana dolanır.
Çoxlarını eşqə salıb,
Dəli-divanə dolanır.
Adına layiqdirmi,
Bu qədər isyan gözələ?!

Şəms olub gözəlliyi,
Nuru qalxıb təcəllaya.
Mələklər əhsən deyir,
Ərşdə durur tamaşaya.
Hər kəsin dərdi olsa,
Ona gəlir təmənnaya.
Kafirlər görse əgər,
Daha getməz kəlisaya.
Könül verib, bənd olar
Gətirər iman gözələ.

Tavuz kimi cilvələnilib,
Çıxır qabağa, yaraşır.
Tər libas tər əndama
Başdan-ayağa yaraşır.

Ağzında mirvari dişi
Qaymaq dodağa yaraşır.
Zərəfşan xalları var,
Büllur buxağa yaraşır.
Çay süzür, məcməyə düzür,
Verir qonağa, yaraşır
 Afərin, səd afərin
 Alıcı tər lan gözələ!

Əyləşibdir təxt üstündə,
Gözəllər sərdarıdır bu.
Əlləri həyyat naxışlı,
Qüdrətin nəccarıdır bu.
Açılib tər sinəsi,
Savalanın qaradı bu.
Qoynu əttar dükkanı,
Firdövs bazarıdır bu.
Bilmirəm bəxtəvərin
Hansının şikarıdır bu.
Mərhəbə səyyadına,
Avcı kamandarıdır bu.
 Nə əcəb tora salıb,
 Çəkibdi plan gözələ.

Dodağın şərəbi-kövsər,
Behiştin balından betər.
Xoş sözü, xoş kəlməsi
Təbrizin balından betər.
Ox salıb ay qabağa,
Həbəşi xalından betər.
Çəkilib qələm qaşı,
Qüdrət hilalından betər.
Kamalını əla gördüm,
Loğman kamalından betər.
Mah camalı şölə verir,
Yusif camalından betər.
 Hüseynin xoşuna gəlib,
 Bağlayıb dastan gözələ.

*Mahammad
və Güləndəm*

USTADNAMƏ

Bir insan ki, əsil olsa binadan,
Qəlbə dəyməz, düz xiyalı gözdiyə.
Artırır ziynətin şahənşah olsa,
Bir nəzərdə cəm mahalı gözdiyə.

Bir dostda olmasa ilqar, dəyanət,
Dərdə düzdən dərman etməz əyanət.
Öyünə, malına olar xəyanət,
Müxənnət dost qumaş, şalı gözdiyə.

Qazav-qəder başa salsa qaranı,
Döylətə dost olan etməz çaranı,
Kasatdığa düşsən kəsər aranı
Tikə dostu döylət, malı gözdiyə.

Əsil dostun məhəbbəti çox olu,
Özü düz, sözü düz, xədəng ox olu,
Mərd iyidin gözü, könlü tox olu,
Dost yolunda qavax, dalı gözdiyə.

Demə şayır Vəli düşüf gümana,
Fəhm yetirirdi yaxşı-yamana.
Kamil olan qovl verməz şeytana.
Dərk eliyər, pür kamalı gözdiyə.

Ustadlar ustadnaməni bir yox, iki deyər, biz də deyək iki olsun.

Nə lazımdı naqabilə söz deyəm,
Xatirinə ya dəyməyə, ya dəyə.
Sizin olsun eyvan, otaq, alaçıx,
Bizə bəsdə ya kölgəlik, ya dəyə.

Pis övlada öyüd versə yaxşı ata,
İyid çıxıb savar olmaz yaxşı ata,
Kamil ovçu bərəsində yaxşı ata,
Keçirəndə ya dəyməyə, ya dəyə.

Hüseyn deyir: mayıl oldum Gülxara
Geyinibdi atlas, ziba, gül, xara,
Qorxuram ki, qismət ola gül xara,
Bağban ölə, dal budağı yad əyə.

Ustadlar ustadnaməni iki yox, üç deyər, biz də deyək, üç olsun, boş
torbalar dolsun.

Bir aşiq olmasa kamil sanında,
Kələm haralı, inan haralı?
Sərraf bazarında, usta yanında
Anlayan, haralı, qanan haralı?

Neylər nadan ləlü gövhər qabını?
Qayda budu: hər kəs tapa babını.
Kamil ovçu tora salsa ovunu,
Can deyən haralı, canan haralı?

Gəlməz dərin sözün kimi xoşuna,
Düşmə şairlərin tər savaşına,
Sevda aşığına, eşq atasına
Yandıran haralı, yanan haralı?

Şairlik nisbətədi bir ağır daşa,
Qorxuram cəngində xəyalın coşa,
Qoç kimi meydanda gəlsə baş-başa,
Sındıran haralı, sınan haralı?

Nəcəf bir qəvvasdı, salma dərinə,
Bir də çətin olar yerdə sürünə,
Kəklük, pərin çatmaz şonqar pərinə,
Gəlməsin könlünə güman, haralı?

Gəlin sizə hardan söylüyüm, sabiqəl-əyyamnan, keçən günlərdən,
keçmiş döyrannardan, ustaddarın kamalından, İsfahan şəhərindən, şah
Abbasdan.

Şah Abbas günlərin birində şikara çıxmışdı. Şəhərin qırağında bir
mollanın məhtəbi var idi. Tələbələr izin alıb molladan, şah gələn yolun
kənarına, oynamağa çıxmışdılar. Uşaxlar öz oynuna məşğul olanda

gördülər ki, bir qoşun gəlir ki, atın dırnağından qalxan toz asmanı bülənd eləyib. Uşaxlar başdadı qaşmağa. Uşaxların içində bir sonsuz düşgün qarının oğul nəvəsi var iydi, adına Məhəmməd deyirdilər. Məhəmməd dedi ki:

– Ay uşaxlar, qaçmayın! O qoşun şah Abbasın qoşunudu. Şah Abbasın özü də o qoşunun içindədi. Mənim sözümə baxarsınızsa sizə xarcdik alaram.

Uşaxlar Məhəmmədin bu sözünü eşidəndə əyləndilər. Dedilər ki:

– Məhəmməd, indi sən bilərsən.

Məhəmməd ləyiqinnən şahın ehtiramına düşdü. Özü də uşaqların baş sırasında durdu, dedi:

– Uşaxlar, siz mana baxın, mən nə iş eyləsəm, siz də elə eyləyin.

Şah gəldi yetişdi. Uşaxlar ədəb-ərkənnən şahın salamını yerinə yetirdilər. Şah gözüynən uşaxlara tərəf baxdı, gördü ki, başda bir uşax durub, uşaxlar ona baxırlar. Başdakı uşax nə iş görürsə, uşaxlar da onu görür. Şah dedi ki:

– Vəzir Allahverdi xan, o başdakı uşağı al atın tərkinə. Qalan uşaxlara da xarcdik ver, yola sal.

Vəzir Allahverdi xan Məhəmmədi aldı atın tərkinə, qalan uşağa bir qədər xarcdik verdi, yola saldı. Şah öz taxtı-səltənətinə atını sürüf getməyə başdadı. Yetirdi, atınan düşüf, öz taxtı-səltənətində əyləşdi. Buyurdu ki:

– Vəzir Allahverdi xan, gətir görüm o uşax kimin nəyidi?

Vəzir Allahverdi xan, həmən Məhəmmədi gətirdi şahın qulluğuna. Məhəmməd şahın salamını ədəb-ərkənnən yerinə yetirdi. Şah buyurdu:

– Oğlum, kimin nəyisən? Kimlərdənsən?

Məhəmməd dedi:

– Ey qıvleyi-ələm, birinci küçədə bir sonsuz qarının oğul nəvəsiyəm, atam, anam da yoxdu.

Şah buyurdu:

– Oğlum, o ki, deyirsən nənən – dururmu?

Məhəmməd dedi ki:

– Bəli, durur.

Şah hökm elədi ki, qarıyı gətirin.

Şahın hökmünnən qarıya gətdilər. Padşahlıq səltənətindən bir dənə otaq verdilər, qarı burda yaşamaqda oldu. Məhəmmədi ara işdərinde

işdətməyə başladılar. Bir neçə vaxt bu işində işdədi, bir qədərdən sonra Məhəmmədi şah çağırtdırdı, dedi ki:

– Oğlum, şikar oylamax sənətini başarsanmı?

Məhəmməd dedi:

– Bəli, qıvleyi-ələm, başararam.

Kamandarlıx lıvasını Məhəmmədə verdilər. Məhəmməd şikar oylamağa başladı. Bir gün gedirdi beşini vururdu, bir gün gedirdi on dənə şikar vururdu. Bir gün də getdi, səkkiz gün çöldə qaldı, əlinə şikar keşmədi. Əli boş, üzü qara şahın yanına qayıda bilmədi. Gözünü dolandırır dağlara baxırdı, gördü bir uzaq yerdə bir uca dağ görünür. Öz-özünə dedi ki: o dağda şikar olar. O dağın adına nə deyirdilər? – Əlvən dağı. O dağın qışı, yazı olmazdı. Hər vaxt orda çiçək, yaşıl otdar olardı. Məhəmməd səməndini minif, dağa sarı getməyə başladı. Əlvən dağının uca bir yalına çıxıf gördü ki, burda çiçək çiçəknən söyləşir. Ajdıx Məhəmmədi çox darıxdırılmışdı. Gözünü dolandırdı, gördü dağın ayağında bir çökək, çökəkdə bir çadır var. Məhəmməd ürəkdən söyünüf dedi ki: o çadırın yeyəsinin çörəyi olmuş olar. Atını minif çadıra getməyə başladı. Gedəndə gördü ki, bu çadırda bir qız əyləşif, nə təhər əyləşif?.. Fərişdeyikirdar, ürək basan, sərfə kəsən, gözünü süzən, canlar üzən, düymə düzən, qönçə dəhan, gülü reyhan, süzgün baxan, gəl məni gör, dərdimnən öl, əlini vurma, geridə dur. Qız deyirəm, yayın qızdırmasını demirəm ki, qışda yaxandan əl çəkmiyə. Qız oğlana baxanda gördü ki, oğlan ajdı, rəngi üstündən söyrülüf. Qız öz xurcununu açıf, yaxşı çörəklər qızıl məjmayaya qoyuf, oğlanın qavağına gətirdi. Oğlan atının örüyünü çalıf gəldi. Qız çörəyi oğlanın qavağına qoyuf, öz çadırına qayıtdı. Oğlan çörəyi yedi, qıza ürəyi çox yapışdığından öz-özünə dedi ki, gəl sən munun bu məjmayısını qır, görək qız sənə nə diyəjek. Məhəmməd məjmayıyı əlinə götürüb, dizinə təkən verif, iki parça elədi. Qız o tərəfdə dedi ki, indi oğlan çörəyini yimiş olar. Gedin çörəyin qavını gətirim. Qız gələndə gördü ki, məjmayı iki parçadı. Qız oğlanın ürəyini qanıf, geri qayıtdı. Çadırın hər yandan tənəflərini qopardıf, loğalax qayırdıf, atının tərkinə bağlayıf, əyağını üzəngiyə vuruf, atının belinə qalxdı. Ata bir təzyana vurdu, bir bələn aşdı. Məhəmməd qızın dalınnan baxıf dedi ki:

– Mən ki, şikar gəzirəm, bunnan da yaxşı şikar olmaz, gəl bunu qaytar, apar.

Məhəmməd də atını minif qıza yetirdi. Dedi:

– Qız, sən öz insafın, əyağını saxla, üçcə kəlmə sözüüm var.

Qız əyağını saxladı. Məhəmməd qılıncını döşünə çəkif, görək qıza söznən nə dedi.

Aldı Məhəmməd:

Dünya gözəlisən, dağlar maralı,
Söydüyüm, sonam, sən burdan qayıt!
Qoyma məni burda bağı yaralı,
Söydüyüm, sonam, sən burdan qayıt!

Qız dedi ki:

– Zalım oğlu, qavaxdan danışan elə bilər ki, dalkının sözü yoxdu.

Aldı qız:

Dünya gözəliyəm, dağlar maralı,
Axmağın birisən, ordan qayıt!
Çox cavanlar qoydum bağı yaralı,
Axmağın birisən, ordan qayıt!

Məhəmməd ürəyinə belə gətirdi ki, mən şah Abbasın adını ver-
səm, qız qayıdar.

Aldı Məhəmməd:

Dağlar maralısan, göylər ölkəri,
Görmüşəm ləbində qəndi, şəkəri,
Bil ki, mənəm şah Abbasın nökeri,
Söydüyüm, sonam, sən burdan qayıt!

Aldı qız:

Dağlar maralıyam, göylər ölkəri,
Çoxlar arzılar bu qəndinən şəkəri.
Ağlar qoyaram sənin kimi nökeri,
Axmağın birisən, ordan qayıt!

Aldı Məhəmməd:

Məhəmmədəm, mana vermə azarı,
Sədrin üstə gördüm meydan, bazarı.
Mənəm şah Abbasın tək kamandarı,
Söydüyüm, sonam, sən burdan qayıt!

Aldı qız:

Güləndəm çoxlarına verdi azarı,
Çox dəllal axtarır meydan, bazarı.
Ağlar qoyar sən kimi kamandarı,
Axmağın birisən, ordan qayıt!

Hər ikisinin sözləri tamama yetişdi. Qız ata bir qamçı vuruf, bir bələn də aşdı. Məhəmməd ata bir təzyana çəkif, qıza yetirdi, dedi:

– Qız, bir az da əyağını saxla, üç kəlmə də sözüm var.

Məhəmməd genə aldı, görək nə dedi:

Aldı Məhəmməd:

Başına döndüyüm, qurvan olduğum,
Məni qoyufunan harya gedirsən?
Ala gözlərinə heyran olduğum,
Məni qoyufunan harya gedirsən?

Aldı qız:

Çox oğlan qədəmmə qurvan olufdu,
Yan çöyürüf, mən Kişmirə gedirəm.
Yanıf ataşım, giryan olufdu,
Yan çöyürüf, mən Kişmirə gedirəm.

Aldı Məhəmməd:

Üzilməynən sən də məndən aralı,
Bağrımın başını qoyma yaralı.
Mən ovçuyam, buraxmaram maralı,
Məni qoyufunan harya gedirsən?

Aldı qız:

Salamatkən üzül məndən aralı,
Sağ cəsədin eylətməynən yaralı.
Sən ağızlı ovçu tuta bilməz maralı,
Yan çöyürüf, mən Kişmirə gedirəm.

Məhəmməd öz-özünə dedi ki: gəl bir olan gücünü bu qıza bildir. Gücünü bildirmək üçün görək Məhəmməd nə deyir.

Aldı Məhəmməd:

Məhəmməd der: meydan bilər, bilərəm,
Zərbinən köllənə qılıc çalaram.
Üzü üstə atınnan yerə salaram,
Məni qoyufunan harya gedirsən?

Aldı qız:

Güləndəm səndəkin gerçəgin qandı,
Gəlirsən gəl, bu düz, bu da meydandı.
Boğazına salaram ipək kəməndi,
Yədəyimdə o Kişmirə gedərəm.

Sözlər tamamına yetişdi. Məhəmmədin əjiği tutuf, qılıcını belinən çəkdi, bir, beş, ta onatana qılıjın arxasınnan qızın başına vurdu. On tamamında qız dedi:

– Oğlan, əlini saxla.

Oğlan əlini saxladı. Qız dedi:

– Oğlan, əjiğin dutmuşdu bir vuraydın, iki vuraydın, dəmirçi zindanına ha taftamırsan?

Məhəmməd qalxanını başına götürdü, qız əjixli nər kimi qılıjını çəkdi, oğlanın başınnan bir qılıj vurdu ki, qavax süysünün dalına, qılıjın dalı isə iki qaşının arasına. Oğlan beyhuş oluf, atınnan yerə düşdü. Qız əjixli ilan kimi atınnan yerə düşdü. İstədi oğlanın başını kəsib, Kişmir şəhərinə soğat aparsın. Oğlanın qaşından bir məhəbbət qalxıb, qızın canına çökdü. Qız dedi ki:

– Kaş mənim əllərim quruyaydı.

Ona qılıc vuran qız özü xan qızı idi, həkimlik dərşini oxumuşdu, seçilmiş həkimdən biri idi. Qızın Əlvən dağına gəlməyinin səbəbi də onda idi ki, dərman otları Əlvən dağında çox olurdu. Burdan çiçək dərşif, aparıf, Kişmirdə dərman qayırdı, hər dərşin dərşanını öz buxçasında gəzdirirdi. Qız öz-özünə dedi ki, indi bir dərman qayırram, sağalar, yaxamnan əl çəkməz, gəl bir dərman qoy, üç gün burda yatsın, səni də yolunnan eləməsin.

Üç gün vədəlik başına bir dərman qoydu, ən yaxşı dərşanlardan yeddi dənə də bir dərşmalın arasına qoydu, bir kağıza da yazdı ki, dərşanlar nə vədədən nə vədəyə qoyulasıdı. Barmağından qızıl

üzüyünü də çıxartdı, kağızın üstə qoydu. Görək ikinci kağızı söznən qız nə təhər yazır.

Aldı qız:

Başına döndüyüm, qurvan olduğum,
Məni axtarsan o Kişmirə gəlginən!
Yanıf, ataşına giryan olduğum,
Məni axtarsan o Kişmirə gəlginən!

Aldı o biri kəlməsini:

Bulannıx sel qoy gözümən yerisin,
Qara duman Əlvən dağın bürüsün,
Səni vuran yerdə qolum qurusun,
Məni axtarsan o Kişmirə gəlginən!

Aldı o biri bəndini:

Yadiyar üçün namə yazdı Güləndəm,
Üzüm dönsün əyər mən sənnən dönsəm,
İnsafı sevərsən, usanma mənnən,
Məni axtarsan o Kişmirə gəlginən!

Qız sözünü tamama yetirdi, həməən kağızı bir-birinə qatdayıf üzüyü də arasına qoydu. Kağızın üstə yazdı ki: oğlan, yerim Kişmir şəhəridi. Adım Güləndəm xanımdı. Məmməd xanın qızıyam. Görək gələsən, Kişmir şəhərindən məni gətirəsən, gətirməsən mənim yaylığım sənin başına, sənin papağın mənim başıma.

Bu sözü deyib, kağızın başını bağladı. Bir dəsmalın arasına düyləyif, oğlanın başını qaldırıf, başının altda qoydu. Oğlanın atının öriyünü çalıf, hər üzünən bir öpüş alıf, getməyə bina qoydu.

Qız getdi, Məhəmməd qaldı. Həməən dərmanı ki, qız vermişdi, Məhəmmədə, Məhəmməd düz üç gün yatdı, üç günən sonra yerinənən qalxıf, atına baxanda gördü ki, at örihləndiyi yerin otunu torpağınatan yiyif. Məhəmməd gördü ki, yatdığı yerdə bir dəsmal durur. Dəsmalın ağzını açdı, dərmanın adını da oxuyuf, vaxdını qandı. Qızın özünə yazdığı kağızı da oxuyuf qandı. Məhəmməd cahallığının şoğuna ürəyi çoşuf, istədi ki, buradan getsin; bir də nökerriyi yadına düşüf dedi:

– Gedim şahın qulluğuna, şah rusqat verər, qızın dalınnan gedərəm, verməzsə ixtiyarım onun əlindədi, getmərəm.

Atını minif, gəldi şahın qulluğuna. Bəli, şah Məhəmmədin gəlmə-sinnən xəvərdar oluf, Məhəmmədi hüzuruna çağırtdırdı. Şah buyurdu:

– Balam, Məhəmməd, on bir gündü hardaydın?

Məhəmməd dedi:

– Qıvleyi-ələm, mən getmişdim şikara, əlimə şikar keşmədi, əli boş, üzü qara sənin yanına qayıda bilmədim.

Şah buyurdu:

– Balam, Məhəmməd, bir gün gedərsən yüzünü vurarsan, elə vaxt olar ki, yüz gün gəzərsən birini tapmazsan. Oğul, şikar olmamağınnan heş pisikmə. Söylə görüm, oğul, başına nə oluf ki, başını sarıyıbsan?

Məhəmməd xəjələtiyinnən olanı şaha demək istəmədi. Dedi:

– Şah sağ olsun, atdan yıxılmışam, daş başımı yaralıyf.

Şah dedi:

– Vəzir Allahverdi xan, dəsmalı oğlanın başınnan götür görək.

Başınnan dəsmalı götdülər, gördülər ki, qılıc yarasıdı. Şah dedi:

– Oğlum, Məhəmməd, buraların şikarı qəhət olmuşdu ki, Əlvən dağına çıxdın, Güləndəmə başını çafdırdın gəldin? Oğul, çox səni kimi oğlanların başını o Kışmir şəhərinə aparıf, söylə görüm nə dilnən yalvardın ki, sənin də başını kəsif Kışmirə aparmadı.

Məhəmməd dedi:

– Qıvleyi-ələm, dilimmən desəm od düşər, dilim, ağzım yanar, qoy sazı-söznən deyim.

Aldı Məhəmməd, şahın qulluğunda görək nə deyir.

Aldı Məhəmməd:

Başına döndüyüm, ay gözəl şahım,
Güləndəm məni o Kışmirə istəyif.
Sənnən qeyrəz yoxdu mənim pənahım,
Güləndəm məni o Kışmirə istəyif.

Səməndimi mindim, Əlvənə sürdüm,
O gözəl Əlvəndə çadırın gördüm.
Nanını yidim, məjmayısını qırdım,
Güləndəm məni o Kışmirə istəyif.

Bir cavab söylədim, cavabımı aldı,
Zərbinən qılıncı kəlləmə çaldı,

Üzü üstə atımnan bil, yerə saldı,
Güləndəm məni o Kişmirə istəyif.

Məhəmməd umudun dünyadan üzüf,
Bədənimin qanı kəlləmdən süzüf,
Gəl-gəl deyif, adıma kağız da yazıf,
Güləndəm məni o Kişmirə istəyif.

Bəli, Məhəmməd sözünü tamama yetirdi. Həmən qız yazdığı kağızı şahın qabağına qoydu. Şah kağızın mətlufunna başa düşüf, Məhəmmədə dedi ki:

– Oğul, mən sana rusğat verərəm, amma sənin nənəyin qarqışı qoymaz səni bir məkana çatasan, məni də qoymaz ki, burda dincələm, oturam. Get, nənən rusğat versə, mən də rusğat verərəm.

Məhəmməd getdi nənəsinə rusğat almağa. Nənəsinin yanına yetirəndə nənəsi dedi:

– Oğul, oğul da anadan belə soyuyarmı ki, on bir gündü sən mənim yanıma gəlmirsən?

Məhəmməd dedi:

– Ana, nökrəm, öz ixtiyarım özümdə döy, izin verməsə gələ bilərəm.

Anası düvara xəvər aldı:

– Qurvanın olum, oğul, de, başına nə gəlif? Niyə sarıyıbsan?

Məhəmməd belə cavab verdi:

– Ana, atdan yıxılmışam, daş yaralıyım.

Nənəsi oğlanın dəsmalını başından götürdü. Götürəndə gördü ki, qılış yarasıdı, dedi:

– Bay, oğul, nə üçün Əlvən dağına getdin ki, Güləndəmə başını çafdırdın, gəldin?!

Güləndəm bir neçə şəhərlərdə məşhur tanınmışdı. Özü xan qızı olmasına baxmıyaraq həmişə bəylərnən, xannarı şiddətlə dava edərdi. Oğlanın başının yarasını nənəsi görəndə ocuna bir az un alıf, üstə bir az su töküf xamır qayırdı. O xamırın adına keçmişdə tüpürüh məlhəmi deyirlərdi. O da köhnə qarılar dərmanıydı. Bu xamırı qarı oğlanın başına qoyuf, dəsmalnan sarımağa başladı. Məhəmməd dedi:

– Ana, sənə üç kəlmə xayıştım var.

Anası dedi:

– Oğul, diyə bilərsən.

Aldı Məhəmməd, saznan – söznən görək nənəsinə nə deyir, nənəsi oğlana nə deyir.

Aldı Məhəmməd:

Canım nənə, gözüüm nənə,
Rusğat ver, mən gedər oldum.
Od canımda yana-yana,
Rusğat ver, mən gedər oldum.

Aldı qarı:

Canım oğul, gözüüm oğul,
Qoymaram səni ölüncən.
Sənə qurvan özüm, oğul,
Qoymaram səni ölüncən.

Aldı Məhəmməd:

Düşmüşəm yarın qəhrinə,
Bax, nənə, işin təhrinə,
Gəl, deyib, Kişmir şəhrinə,
Rusğat ver, mən gedər oldum.

Aldı qarı:

Qoymam səni mən ölməmiş,
Ömrümü başa vurmamış,
Şah sana rusğat verməmiş,
Gəl getmə rusğat verincən.

Aldı Məhəmməd:

Məhəmməd o yolu görüf,
Baxçadan gülünü dərif,
Şah mana urusğat verif,
Rusğat ver, mən gedər oldum.

Aldı qarı:

Sana qurvan Şahravanı,
Bəs kimə tapşırıdın məni?
Yandırarsan din-imanı
Çıxar canım sən gəlincən.

Hər ikisi sözü tamama yetirdi. Nənəsinən rusğat aldı, şahın qulluğuna gəldi. Şah buyurdu:

– Bala, Məhəmməd, nənənin rusğat aldın?

Dedi:

– Bəli, qıvleyi-ələm, aldım.

Şah dedi:

– Oğul, mən də sənə rusğat verdim, getsən gedə bilərsən. Toy-ladan istədiyən atın birini al, min, get! Allahverdi xan vəzir, oğlana nə lazımdı tədərəkini gör!

Oğlanı ağır tədərəkə yola saldılar. At eşqili, oğlan eşqili, mənzil nəyə? – Yar eşqinə savah səhər yola düşdü, geri yanını fikirləşif gördü ki, karvan mənzili altı günlük gəlif. Belə baxanda gördü ki, yolun kənarında bir çimənnik var. Dedi:

– Gəl, bu çimənniyə düş, həmi atın dincəlsin, həmi də özün dincəl, sonra gedərsən.

Çimənniyə düşdü. Çimənnik kimin yeri olsun, qara döyün yeri olsun ki, quş gələndə qanat salar, qatır gələndə dırnax. Qara döyün bu yerdə iki qaravulu var idi. Qaravullar oğlanın atını gördükdə oğlana tərəf gəlməyə məşğul oldular. Oğlan surfa açif çörək yiyirdi, qaravullar oğlanın yanına gəlib heş bir sual-cavaf olmamışdan oğlanı tutub qollarını bağladılar. Oğlan sazını götürüf, görək qaravullara nə deyir.

Aldı Məhəmməd:

Axdı didəm yaşı, döndü sellərə,
Yoxdu bu dərdimnən qanan, ağlasın.
Sığışmaz ki, dərdim, diyəm dillərə,
Yoxdu bu dərdimnən qanan, ağlasın.

Ağrıyar bədənim, sızıldar yaram,
Öz dərdimə yoxdu mümkünəm, çaram;
Bir gedən yox, şaha kağız göndərəm,
Bu günümə yazıx nənəm ağlasın.

Kimin var ki, gələ girə dayağa,
Qanımnən büləndim əlvən boyağa,
Qaradı cəsətim başdan ayağa,
Bir kimsəm yoxdu ki, tamam ağlasın.

Məhəmmədəm, mən gəzmişəm ellərdə,
Vətənnən avara qaldım çöllərdə,

Söydüyümün gözü qaldı yollarda,
Eşitsin əhvalım, o, qan ağlasın.

Söz tamama yetişdi. Qaravullar oğlanın qolunu dar sarıdılar, olan xarşdığı əlinnən aldılar. Yoldaykan atını satdılar. Apardılar, qara döyün zindanxanasına. Zindanxanaya salıf, iki put qurğuşun da boy-nuna asdılar, çıxdılar getdilər öz işdərinə. Oğlan gördü burda bir qoja kişi var, mirvarı kimi ağ saqqalı döşünə qədər tökülüf. Qoja kişi xavar aldı:

– Oğul, sən haralısan?

Məhəmməd buyurdu ki:

– Bava, mən İsfahannıyam.

Qoja kişi Məhəmmədi söylədif, ürəyini qandı. Dübara Məhəmməd kişidən soruşdu ki:

– Bava, mən nə iş tutdum ki, məni zindana saldılar?

Qoja kişi dedi:

– Oğul, o sən düşdüyün yer qara döyün yeridi. Səni gətirən qara döyün qaravullarıdı. Bura da qara döyün zindanxanasıdı. Qara döyün bir arvadı var, oğul, səni çağırtdırax. Sana nə desə, deynən anamsan, bajımsan. Genə nə soruşsa, deynən anamsan, bajımsan. Adı da Gözəl xanımdı. Bir də, Gözəl xanım elə gözəldi ki, adam üzünə baxanda gözəlliyn şoqunnan axlı başınnan gedir. Bir də, çalış üzünə baxma. Gözəl xanım olan otağın çöl üzündə tilsimnən bir şey var ki, nə desən oraya yazılar. Yaxşı da, yaman da. Qara döy ona baxar, nə kimi söz danışsan ona görə cəza verər. Bir də, mən bu zindana düşəli qırx ildi. Qara döy səni buraxsa, gör məni də ala bilərsənmi?

Bu yerdə Gözəl xanım iki dənə qız göndərdi oğlanı öz baravarına aparsın. Qızdar zindanın ağzınnan içəri daxil oldu, oğlanın boynunnan qurğuşunu qırdılar. Oğlanı qaldırdılar. Qoja kişi dedi:

– Oğul, sana bir-iki söz ki, dedim, sonra yadınnan çıxmış olar, qoy bir də gənə deyim.

Qoja kişi öz sazını götürüf görək oğlana nə tafşırdı.

Aldı qoja kişi:

Canım oğul, gözüm oğul,
Dinəndə bajıdan danış.
Qurvan sana özüm, oğul,
Dinəndə bajıdan danış.

Bu sözdə qızın biri dedi:

– Ey zənanımı ağlatdığının qojası, oğlana nə öyrədirsən?

Qoja kişi dedi:

– Sözümlün içi var, qoy deyim. Sizin yerdə öyə otax diyərlərsə, bu oğlanın yerində otağa baja deyillər, avuşqıya da ciji deyillər. Mən də oğlana deyirəm ki, aşıxsan, avuşqalara, otaxlara tərif de, bəlkə xanımın xoşuna gələ, cavansan, səni azad eliyə.

Qızdar kişinin sözünnən əmin oldular. Aldı kişi sözünün o biri bəndini.

Aldı qoja kişi:

Çalış üzünə baxmaynan,
Özün öz öynü yıxmaynan,
Mən diyən sözdən çıxmaynan,
Dinəndə bajıdan danış.

Miskin bavan eylər vəsyət,
Təvinnən dəyişmə xəsyət,
Yadında saxla bir nəsyət,
Dinəndə bajıdan danış.

Söz tamama yetişdi. Oğlanı apardılar. Gözəl xanımın qulluğuna. Gözəl xanımın otağının qapısını aşdılar. Qızdar dedi:

– Oğlan, buyur içəri!

Oğlan otağın qapısından ayağının birini içəri qoydu, istədi ayağının birini də içəri qoysun, Gözəl xanımın üzü Məhəmmədin gözüne sataşdı. Məhəmmədin axlı başınnan qəşş eləyif, yıxıldı. Qızdar üzünə, gözüne su tökdülər, oğlanı ayıtdılar. Oğlan ayılanda qoja kişinin nəsiyəti yadına düşdü. Oğlan öz-özünə dedi ki: niyə üzünə baxıram ki, niyə belə oluram? Oğlan başı aşağa Gözəl xanımın otağına daxil oldu. Gözəl xanım soruşdu:

– Oğlan, qarıya gələndə niyə yıxıldın?

Oğlan dedi:

– Xanım, mənəm bir tutma naxoşdığım var, mənə naxoşdux yıxdı.

Gözəl xanım dedi:

– Bə niyə üzümə baxmırsan?

Oğlan dedi:

– Xanım, o tutmam tutanda mən gərək üç gün yerə baxam.

Gözəl xanım on dörd örük yasəmən zülflərinnən bir tel ayırır,
şəkər məmənün süysünündən aşırır. Məmə deyirəm ey...qatıx eyməsi
demərəm. Qızın gözü oğlanı tutuf alsın, görək Gözəl xanım gözəl-
gözəl nə buyurur.

Aldı Gözəl xanım:

Dürüs üzümə baxgınan,
Oğlan, al məni, al məni!
Qolun boynuma taxgınan,
Oğlan, al məni, al məni!

Aldı oğlan qızın cavabını:

Naməhrəmə baxan deyləm,
Bajım, səni alan deyləm.
Qol boynuna taxan deyləm,
Bajım, səni alan deyləm.

Aldı Gözəl xanım:

Məni almasan qan olar,
Canım sana qurvan olar,
Sana qurvan ağ məmələr,
Oğlan, al məni, al məni!

Aldı oğlan:

Qərif olan mehman olar,
Mehman özü qurvan olar,
Anamda gördüm məmələr,
Bajım, səni alan deyləm.

Aldı qız:

Gözələm, cəlləd duydurram,
Bütün gönünü soydurram,
Gözdərini mən oydurram,
Oğlan, al məni, al məni!

Aldı oğlan:

Məhəmmədə cəlləd duydu,
Təxsirkəram, gönüm soydu,
Günahkəram gözüm oydu,
Bajım, səni alan deyləm.

Sözdər tamamına yetişdi. Oğlanın sözü də, qızın sözü də tilsimə yazılmışdı. Qızın ajiği tutuf, iki put da qurğuşun bu artırdı. Dörd put qurğuşun oğlanın boynuna saldılar. Qoja kişi dedi:

– Oğul yaxşı qurtardın.

Məhəmməd dedi ki:

– Oğlun ölsün, qurtaran belə olar ki, dörd put qurğuşun boynuma asdılar?

Qoja kişi dedi:

– Oğul, bunda nə var? Hələ qara döydən Allah saxlasın.

Qara döy çox qoşunnan, çox calalnan yetirdi öz mənzilinə, səsdəndi:

– Gözəl xanım, məni bəyənirsənmi? Bax, gör nə cəlalnən gəlmişəm.

Gözəl xanım səsdəndi:

– Ey itin biri, sənin səsin mənim qulağıma çivinin səsinə gəlmir! Sənin kimi kişinin arvadına da bir gədə sataşa bilərmiş...Qaravulların bir tustax gətirmişdi, buraya çağırırdım.Yazığım gəldi, qavağına çörək qoyurdum, qoluma yapışdı, mənə əl atdı.

Qara döy ajıxlı nər kimi bir nərə çəkif, özünü tilsim yazısına yetirdi. Gördü ki, Gözəl xanım çox əl-ətək eliyif oğlana ki, məni al, – deyin, oğlan yaxın qoymuyuf. Anamsan, bajımsan, – deyif. Yazıyı oxuyuf, işdən bərxud oluf, özünü yetirdi Məhəmməd olan zindan-xanaya. Zindana girəndə Məhəmmədin bədəninə bir lərzə düşüf, çox qorxdı. Qara döy irəli yeriyif, iki qaşının arasınan öpüf, Məhəmmədə çox alqış eləyif dedi:

– Halal olsun anayın südü sənə, oğul! Bəni-adəmdə mən bu mərfət görməmişdim. İndi mən Gözəl xanımın görüşünə gedəndə diyəcəm ki, onu öldürün, asın, kəsin, onda qorxmaynan!

Döy Gözəl xanımnən xəlvət, öz cəlladlarını yanına çağırđı, dedi:

– Mən indi sizə diyəjəm ki, Məhəmmədi öldürün, asın, kəsin. Amba elə apararsınız ki, Məhəmmədin rufu incisə, atanızı yandırırım? Mən də dalınızdan gələjyəm.

Özünü yetirdi qara döy Gözəl xanımın yanına. Ajıxlı nər kimi bir nərə çəkif, cəllad çağırđı. Dedi ki:

– Cəlladlar, zindandakı cavan oğlanı apararsınız, çimənliyin ayağındakı aşvazxanada qulağı böyüklükdə dorğuyar, öz yağınnan qızardarsınız, gəlif yiyəjəm.

Cəlladlar Məhəmmədi zindandan götürdülər. Qoja kişi dedi:

– Oğul, sən getdin, indi qara döydən məni də istə, al, mən bu zindana düşəli qırx ildi.

Bəli, Məhəmmədi cəlladlar apardılar. Qara döy bir neçə saat keçmiş Məhəmmədin dalınca getməyə başladı. Yetirdi, dedi:

– Oğlum, hara gedəjəksən?

Məhəmməd dedi ki:

– Döy sağ olsun, Kişmir şəhərnə gedəjəm, orda söygülüm var, onu gətirəjəm.

Qara döydə çox təjribəli dərmannar var iydi. Oğlana bir dənə çıxartdı dərman verdi, dedi ki:

– Oğlan, deməy olmaz. Belə-belə yerdə darriğa düşərsən, bu dərmanı günün qavağına tutsan mən qoşunumnan orda hazır ollam.

Oğlanın mərfətinə görə xətrini çox istəyirdi. Halal-hümbətdik eliyif, ayrılmağa başladılar. Məhəmməd bir neçə qədəm getmişdi. Qoja kişinin “məni qaytar” tafşırığı yadına düşüf, dibara qayıtdı. Qara döy dedi:

– Oğul, nə tamannan var, istə məndən, verim, utanma?

Oğlan dedi:

– Qara döy sağ olsun, səndən təmənnam budu ki, o zindaxnadakı qoja kişiyi mənə bağışlayasan.

Qara döy qoja kişiyi ehtiramnan gətirdi. Məhəmmədin yanına qoşuf, “yaxşı yol olsun” deyif, yola saldı. Qoja kişi Məhəmməd ilə birlikdə günə bir mənzil, teyyi-mənazil getməyə başladılar. Bir qədər getmişdilər, gördülər ki, yolun qırağında bir gözəl bulax var. Bulağın üstə otdular, çörək yedilər, qalxanda iki dənə yol ayrılırdı. Qoja kişi dedi:

– Oğul, mən də sövgü dalınnan gedirdim. Qəza vurdu, məni saldı qara döyün zindanına. İndi mən gedif, sövgülümün yurdunu dolana-sıyam, sevgümü tapmaram, ziyarətdi, gedim yurdunusa da dolanım. İndi burda ayrılax, sən öz söygülünün şəhərinə, mən öz söygülümün şəhərinə gedək.

Halal-hümbət ilə ayrıldılar. Hər kəs öz yolunna getməyə başdadı. Məhəmməd gedirdi, gördü yolun kanarında bir güjdü naxır dana otduyur. Naxırın dalında bir adam dalı üstə ayaxlarını göyə qaldırif ayaxlarıynan oynayıf. Məhəmməd çağırıldı, xavar aldı ki:

– Danaçı qardaş, bu yol hariya gedir?

Danaçı dedi ki:

– Gəl, deyim haraya gedir.

Məhəmməd çıxdı danaçının yanına, salam verdi. Danaçı salamını alıf dedi:

– Aşix qardaş, buyur, otur!

Aşix oturdu. Danaçı dedi ki:

– Qardaş, mən sənin kimi aşix gəzirdim, yaxşı gəldin, mən səne indi üç kəlmə söz diyərəm. Sözüümün qabağını verərsənsə, yolu diyərəm sana hansı şəhərə gedərsə, bir də, keçəl olmağıma baxma, nə istəsən onu da yerinə yetirməyə borcdu olaram.

Keçəl çomağını götürüf əlinə, görək Məhəmmədə nə deyir.

Aldı keçəl:

Məndən salam olsun, ay aşix qardaş,
İnsan olan neçə şeydən hasıldı?
Dünya nə üstündə varqərəl oldu?
O nəydi ki, dördü beşdən asıldı?

Məhəmməd fikirləşdi, dedi ki, bu danaçıdı, axırda oturf, hər gələndən aşixdən bir söz öyrənif. Nə bilir ki, bu sözün qavağı hansı sözdü. Gəl bir sözü de, başını qurtar, get, yolunna olma. Məhəmməd sazını götürüf, görək keçəlin sözünün qavağına nə deyir.

Aldı Məhəmməd:

Al cavabın verim, danaçı qardaş,
Ağdanalar göy danadan əsildi.

Bu sözdə danaçı dedi:

– Kəs, köpək oğlu! Sözüyün dalını gətimə!

Məhəmməd kiridi. Keçəlin adı Nağıydı. Nağı soruşdu ki:

– Mən sənnən danamı xavar alıram, sözmü xavar alıram? Bax, indi ki, dana deyirsən, inək saxlameyifsən, buzoyu bağlameyifsən, nə bildin ağ dananın göy danadan əsil olduğunu?

Məhəmməd gördü ki, doğrudan danaçı çözüün qavağını bilir, dedi:

– Qardaş, gözün danıya baxırdı, xiyalım kəj getdi. İndi qoy durum sözüyün qabağını deyim.

Aldı Məhəmməd:

Al cavabın verim, danaçı qardaş,
İnsan olan dörtcə şeydən hasıldı.

Abü ataş, xakü baddan xalq oldu,
Urufdu ki, dördü beşdən asıldı.

Aldı keçəl:

Bilirsənmi peyğumbərin yaşını?
Hansı yerdə şəhid etdi dişini?
O kimdi ki, kəsdi qəndil daşını?
O nəyə bənd oldu, nədən asıldı?

Aldı Məhəmməd:

Nuhu yazmışdılar peyğumbərin yaşını,
Hindustanda şəhid etdi dişini,
Cavab Əmir kəsdi qəndil daşını,
O, yola bənd oldu, dindən asıldı.

Aldı keçəl:

Mən özüm keçələm, adımdı Nağı,
Sana yağlamışdım, bax, bu çomağı,
Göz üstə saxlaram qanan qonağı,
Qanan qonaxlara hörmət vəsildi.

Aldı Məhəmməd:

Məhəmmədi bağışlaynan, ay Nağı,
Azad elə, qulluğundan dustağı.
Axşam olur, yola salsan qonağı,
Oturmaqdanısa getmə əsildi.

Hər ikisinin sözü tamama yetişdi. Nağı soruşdu ki:

– O getmək, getmək sözünü ki, deyirsən, bir de görüm, axır hardan gəlif, harya gedirsən?

Məhəmməd məjburlu oldu ki, işi muna söyləsin. Dedi:

– Nağı qardaş, mən şah oğlu şah Abbasın nökrüyəm. Əlvən dağına şikara gəlmişdim. Əlvən dağında bir qız başımı çafdı, mən beyhuş oluf yıxıldım. Yanıma bir kağız yazıf qoymuşdu. Kağızda belə yazmışdı: yerim Kişmir şəhəridi, atamın adı Məhəmməd xandı, öz adım Güləndəmdi. Yaxşı dərmannar mənim başımın yarası üçün qoymuşdu. Axırında yazmışdı ki, Kişmir şəhərinə gəlif, mənə gətirəsən. İndi, Nağı qardaş, Kişmir şəhərinin yerini bilən döysən, Güləndəmi tanıyan döysən, mənə nə çox incidirsən? Qoysana varam gedəm!

Nağı dedi:

– Gördün işinin mənən düzəldiyini. Bu iki yüz dana Güləndəm xanımındı. Mən də onun danaçısıyam. Əmisi oğlu Heydər bəyə iyirmi beş gündü toyu başdanıf. İndi ki, sən yoxsulsan, nökersən, mən də yoxsulam, nökerəm. Yə gərək bu keçəl başı bu gərdənnən götürəm, yə gərək o qızı sana yetirəm.

Danıyı buraxıf, çomağı çəkif, Məhəmmədin qabağına düşüf, dedi: gəl!

Munun öyündə bir nənəsi var idi. Öyünə yetirəndə dedi:

– Nənə, palaz qoy, qonax gəlir.

Öydə nə var idi ki, qonağa palaz qoyaydı, bir həsir idi, bir Məmmədnəsir, yan bjadan yel əsir, soyux adamı kəsir.

Qarı dedi:

– Öyü yıxılmışın oğlu, danıyı buraxıf nə gəzirsən belə buralarda?

Belə diyəndə Nağının ajiği tutdu, çomağı götürüb, görək qarıya nə nəsihət verir.

Aldı keçəl:

Canımın yeyəsi, ay gözüm nənə,
Qonağın könülü xoş gəldin söyər.
Sana bu nəsyətim, ay sözüm, nənə,
Qonağın könülü xoş gəldin söyər.

Döyməkdən ağzında qoymadım dişi,
Vədəsiz, kamalsız ağartdın başı.
Qonax neyner aşı, bozbaş, lavaşı,
Qonağın könülü xoş gəldin söyər.

Pis sözünnən diysindirmə qonağı,
Qaş-qavax tökəndə puzlur damağı,
Sana nəsiyətdən yoruldu Nağı,
Qonağın könülü xoş gəldin söyər.

Söz tamama yetirdi. Oturdular, Məhəmməd ilə Nağı sakit oldular. Nağı Məhəmməddən Güləndəm Əlvən dağında yazdığı kağızı istədi. Məhəmməd həmin kağızı çıxarıf, Nağıya verdi. Nağı kağızı əlinə alıf, qarıya verdi ki:

– Nənə, apar bu kağızı Güləndəmə ver.

Qarı kağızı götürüf, Güləndəmgilə getməyə başladı. Gedif, Güləndəm xanımın yanında oturuf, Nağının ajığına kağızı verməyif, qayıdıf gəldi.

Nağı soruşdu:

– Nənə, kağızı verdin?

Qarı barmağını dişdiyif dedi:

– Oğul, üç bənd sözüm var, möhlət ver, onu deyim.

Görək kağızı vermədiyinə qarı nə deyir, onun qavağına Nağı nə deyir.

Aldı qarı:

Başına döndüyüm, qurvan olduğum,
Apardım kağızı, verə bilmədim.
Oduna yanıfan, biryan olduğum,
Apardım kağızı, verə bilmədim.

Aldı Nağı:

Canım nənə, gözüm nənə, ay nənə,
Apardın kağızı, niyə vermədin?
Yadından çıxdımı, ay gözüm nənə,
Apardın kağızı, niyə vermədin?

Qarı gördü ki, Nağı munu öldürəcəh, dedi: “Gəl ölmüşə yalan söylə, yalan yarığan ha döy, uçasan, öləsən. Gəl ölmüşə yalan söylə, bəlkə səni öldürməyə”.

Aldı qarı:

Gedifnən yolda ha düşüb yatmadım,
Ha yüyürdüm, mənzilinə çatmadım,
Getdim, Güləndəmi öydə tappadım,
Çalışdım, üzünü görə bilmədim.

Aldı Nağı:

Əyif-əyif sənin qədin pükəjəm,
Gözünən mən qanı yaşdar tökəjəm.
Bu çomaxnan yurdunda turp ökəjəm.
Apardın kağızı, niyə vermədin?

Aldı qarı:

Qonağın Məmmədə bağışda ananı!
Boynuna götürmə bavalı, qanı!
Qurvan olsun sana bu Nərgiz banı!
Apardım kağızı, verə bilmədim.

Aldı Nağı:

Niyə mənə qəsəm verdin qonağı?
Yidiyini, içdiyini eyləjəm ağı,
Sana burda yalvarmadımı Nağı?
Apardın kağızı, niyə vermədin?

Hər ikisinin sözü tamama yetişdi. Məhəmmədin yanında Nağı əl açə bilmədi, özünü vurdu bazara; beş put duz alıb gətirdi verdi qarıya ki, günortuya kimi əz, danıya duz verəjəm.

Nağı kağızı Güləndəmə verməməyinin üstündə qarıya cəza edirdi. Qarı başdadı duzdan əzməyə. Qarının qüvvəsi yoxdu ki, o günə əzif qurtarsın. O biri tərəfdən Güləndəm xanım Məhəmmədin dərdinnən dərman yimişdi, qarıyı çağırtdırardı, qarı söylərdi, onun eyni bir az açılardı. Bu zaman Güləndəm bir dənə qız göndərif, qarıyı çağırtdırdı. Qız gəlif dedi:

– Qarı nənə, səni Güləndəm çağırır.

Qarı dedi:

– Qızım, Nağı mana duz əzdirir, beş put duzu günortuyatan əzəsi-yəm.

Qız qayıdıf, Güləndəm xanımın yanına gəldi. Xanım dedi:

– Qız, qarıyı niyə gətimədin?

Qız dedi:

– Xanım, Nağı yazıx qarının qavağına beş put duz qoyuf, deyir ki, günortayatan əzəsən. Qarıyı qoymadı gəlməyə.

Xanım dedi:

– Qızdar, bir-ikiniz gedin, dəli ölmüşün əlinnən alın qarıyı, burya gətirin.

Qızdar gəldilər Nağının yanına, yalvar-yaxar elədilər, qarıyı almax üçün boynuna qoydular. Nağı dedi:

– Onda mənəm özüm də gələjəm xanımın yanına.

Əlvən dağında Güləndəmin Məhəmmədə yazdığı kağızı, üzüyü götürüf, getdilər Güləndəm xanımın yanına. Güləndəm xanımın yanına yetirəndə Nağı çomağı sinəsinə götürüf, görək xanıma nə deyir:

Aldı Nağı:

Canım xanım, gözüüm xanım,
Məhəmməd bizə gəlifdi.
Qurvan sana özüm, xanım,
Məhəmməd bizə gəlifdi.

Sənsən gözəllər ölkəri,
Ləbindi misir şəkəri,
Şah Abbasın öz nökkəri,
Məhəmməd bizə gəlifdi.

Əlvən dağında tafdığın,
Könlünü könlünə yafdığın,
Başını qılıncnan çafdığın
Məhəmməd bizə gəlifdi.

Öydə qoymuşam qonağı,
Nədi mana sözüün sağı?
Muştulux istəyir Nağı,
Məhəmməd bizə gəlifdi.

Söz tamama yetdi. Xanım işdən bərxud oldu, qızdara dedi:

– Qızdar, gedin, çörək pişirin, qonax gələjək.

Qızdar çörək pişirməyə getdi. Qarıya da dedi ki:

– Sən də get, beli mana gəti, Nağıya hozun içini çıxartdırajam.

Qarı da getdi beli gətirməyə. Nağıyı xəlvətə çəkif dedi:

– Nağı, söylə görüm, bu dediyin sözdən bir xavar bilirsənmi?

Nağı dedi:

– Xanım, bu sözdən nə xavar bilim?

Düvara çıxardıf, Əlvən dağında Məhəmmədə yazdığı kağızı, üzüyü qavağına qoydu. Xanımın ürəyi şaddanıf, yaxşı ağır nəmərrər verdi. Bir neçə qızıl verif dedi:

– Nağı, sizin yerrər yerdən olur; bir yaxşı otax məxmərnən qu tükü yorğan-döşəklə bəzət. Məhəmmədə yaxşı qulax as, gecə on ikidə gələjəm. Hərgah gəlməsəm Məhəmmədnən mənim görüşməyim qiya-mata qaldı.

Bəli, Nağı gedif, xanım dediyi fərmayışdarı yerinə yetirdi. Məhəmmədə də dedi ki:

– Qardaş, qız gejë gələjëk.

Nağı bu işdəri yerinə yetirif, danasını yığmağa getdi. Sahat on iki tamamında gejë Məhəmmədin ürəyi davam gətirməyif, sazını götürüf, görək nə deyir.

Aldı Məhəmməd:

Kəm ağılım, məni salıf çöllərə,
Könlüm, fələk, gör nə yaman pozğundu.
Sığışmır ki, dərdim diyəm dillərə,
Könlüm, fələk, gör nə yaman pozğundu.

Kifayətədi könlümə həm dursalar,
Ziyarətədi əlin əlimə versələr,
Bu günümdə hərgah məni görsələr,
Deyillər ki, bu divana azğındı.

Kim neylər ki, yazı tərsə yazıla,
Qorxum budu, yardan əlim üzülə.
Sahatımın biri dönüf yüz ilə,
Dəqiqənin biri mənə yüz gündü.

Gəldin bu qürvətə hardan, Məhəmməd?
Kimin var qurtara dardan, Məhəmməd?
Söyüşdün, ayrıldın yardan, Məhəmməd!
Diyəsən ki, yarın səndən üzgündü.

İndi sizə söylüyüm Güləndəm xanımnan. Güləndəm xanımı böyük vəzirin öyünə qonaxlığa apardılar. Sabah saat onda qonaxlıqdan fariq oldular. Bu gün toyun vədəsi idi ki, Güləndəm xanımı Heydər bəyə köçürsünlər. Bəli, Nağı gəldi Məhəmmədin yanına:

– Qardaş, Güləndəm gəlmədi?

Məhəmməd dedi:

– Xeyir, qardaş, gəlmədi.

Bu şəhərdə bir belə qayda var iydi ki, hər kəs öz quvvasına görə yaxşı çörək, yaxşı xələtdər qız köçən günü qıznan bahəm oğlan öyünə aparardılar. Nağı özünü bazara vuruf, yeddi girvənkə düyü aldı, üç girvənkə yağ aldı, bir ilan dilli xancal aldı, yeddi arşın kəndir aldı, getdi. Düyünü qaynadıf, bir yaxşı lətif piloy pişirdi. Kəndiri Məhəmmədin belinə bağladı, xancalı da üstən qurşadı. Qonşuluqlarında gəlin

varıydı, gəlinin paltarını alıf gətirif, Məhəmmədə geyindiridi. Bu piloyu bir qava qoyuf, bir dəsmala bağlayıf, Məhəmmədin əlinə verdi. Gözdədilər, gəlini atdandırdılar, toy gecəsi oldu, toy gəlif addıyan zaman bunlar da toya qoşuldular, getdilər oğlan öyünə. Nağı elə gözdədi ki, Güləndəm xanımı kejevədən düşürdülər, apardılar otağa. Nağı da Məhəmmədi qavağına salıf, buları da xanım gedən otağa apardı. Otağın bir tərəfinnən bir pərdə çəkдилər xanım üçün. Bəli, Güləndəm xanımı qoydular bu pərdənin dalına. Nağı gözünü dolandırdı, Məhəmmədi saxlamax üçün, gördü ki, bir böyük sandıx var, bu sandığın dalı saxlaş verdi. Munu sandığın dalında saxlasa, heç kəs görməz. Aş qavını Məhəmməddən alıf, şənlikdən gələn xörəklərin içinə qoyuf, Məhəmmədi sandığın dalında gizdətdi, özünə də belə tapşırıx verdi ki, Heydar bəy yatanda başını kəssin, Güləndəm xanımı da gətirib gəlsin. Nağı qayıtdı öz öyünə.

Axşam gəlif arıya düşdü. Lənpə yağlandı, xoddandı, qonum-qonşu, nökr-nəyif, hər kəs öz öyünə getdi. Heydar bəy də öz otağına gəldi, qızın pərdəsini tulladı, salam verdi.

– Əmi qızı, xoş gəlifsən, – dedi.

Məhəmmədin dərindən yediyi dərman qızın rəngini saraldıf, qarnını da yekələndirmişdi. Heydar bəy qızın halını belə görəndə geri duruf, qılıjını döşünə basıf, görək qıza nə deyir, qız Heydar bəyin cavabına nə deyir.

Aldı Heydar bəy:

De görüm, başına nələr gəlifdi,
Söylə görüm, bu dərd səndə nə dərddi?
Rəngin nədən saralıfdı, solufdu,
Söylə görüm, bu dərd səndə nə dərddi?

Aldı Güləndəm xanım:

Özüm billəm başıma nələr gəlifdi,
Mənim dərdim bir oğlanın dərddidi.
Gül irəngim saralıfdı, solufdu,
Mənim dərdim bir oğlanın dərddidi.

Aldı Heydar bəy:

Yığdırdın başıma duşmanı, yadı,
Canıma salıfsan bir yanar odu,

Deynən görüm qarnın niyə belədi?
Söylə görüm, bu dərd səndə nə dərdidi?

Aldı Güləndəm:

Gejə-gündüz bu dərd məndə kərəmdi,
Yervəyerdən sızıldayan yaramdı.
Ürəyimdə dağ, qarnımda vərəmdi,
Mənim dərdim bir oğlanın dərdidi.

Aldı Heydar bəy:

Heydar qoymaz səndə bu qıyas qala,
Zərbinən qılıcı kəllənnən çala.
Büyün, sabah qalif uşağın ola,
Söylə görüm, bu dərd səndə nə dərdidi?

Aldı Güləndəm:

O sözü Güləndəmə bir də deməynən!
O qələti elədin, bir də eləməynən!
Bavalı götürüf, günahımı yüməynən,
Mənim dərdim bir oğlanın dərdidi.

Hər ikisi sözü tamama yetirdi. Heydar bəy çəkdi qılıcı, qızın boynunu vurmax istədi. Məhəmməd sandığın dalında hazırlaşmışdı. Sandığın dalınnan elə qalxdı ki, Heydar bəy diyəsən əli-ayağı sarıxlı böyrü üstəydi. Xancalı çıxarıf, istədi Heydar bəyin başını kəssin, Güləndəm xanım dedi:

– Ədə, zalım oğlu, qoy gözü baxa-baxa canı çıxsın.

On dörd örük yasəmən telinnən bir tel ayırır, şəkər məmənün üstə basır, görək nə deyir:

Aşır qolun, yar boynuma salginan,
Çıxsın düşman gözü, var görə-görə.
Hər üzümdən bir cüt busə alginan,
Çıxsın düşman gözü, var görə-görə.

Aldı Məhəmməd:

Döşənnəm xakına yar, iltimasa,
Borcun vardı mənə, ver görə-görə.

Ayanat elə hər üzündən bir busə,
Borcun vardı mənə, ver görə-görə.

Aldı qız:

İyid odu yernə yetrə ilqarın,
Söygülü odu ki, tapa öz yarın
Tər lan qaynağına çəkif şıkarın,
Qoy çatdasın, ölsün sar görə-görə.

Aldı Məhəmməd:

Gecə-gündüz, şükr edim xudaya.
İnşallah əməyim getmədi zaya.
Qavaqda durarsa əsrəmiş maya,
Durarmı küməkmizə nər görə-görə.

Aldı qız:

Güləndəm də sana qurvan, sadağa,
İndiki döyranı sürək savağa.
Ağız-ağza qoyaq, dodaq-dodağa,
Ləb dahan içində, sor görə-görə.

Aldı Məhəmməd:

Məhəmmədəm, aqlım başımdan çasır,
Danışa bilmirəm, dilim dolaşır.
Qulac qollarını boynumnan aşır,
Sinələr dayansın xər görə-görə.

Hər ikisinin sözü tamama yetişdi. Oğlan dedi ki:

– Gəl qaçaq!

Qız dedi:

– Ləvənd oğlu, hana qaçırsan? Hər tükənin qapısından bizdən ötrü bir dənə şax asılıf, hər löün meyva desən o şaxlarda tapılar. Gecə saat doqquzda bir at Heydar bəyə, bir at da mana gələjək, minif hər şaxdan bir meyvə dərər, yükümüzü tutarıq, bazarın ayağına çıxanda da varıf gedərik.

Bəli atdar qarıya gəldi. Heydar bəyin əli-ayağı sarıxılı, zirzəmiyə tulladılar. Nökərrər atları qarıya bağlayıf getdilər. Heydar bəyin atını

Məhəmməd mindi, Güləndəm xanım da öz atını minif, hər tükənin qapısından meyvə dərə-dərə şəhərin ayağına gəldilər. Şəhərin ayağınan çıxıf, yola ravan oldular.

Bir yağış yağdı, bir yağış yağdı ki, yağışdan tutuf, göyə çıxmaq olardı. At dizinətən yerə cumurdu. Məhəmməd dedi ki:

– Mən Nağıyı görməmiş getməyəm.

Getdilər Nağının qapısına. Dedilər:

– Nağı, ay Nağı.

Nağı çıxıf dedi:

– Can Nağı! Gəldinizmi?

Məhəmməd dedi:

– Gəldik.

Nağıynan Məhəmməd nə cür həlal-hümmət eləyib ayrıldılar, bunu diyək, siz də eşidin.

Aldı Məhəmməd:

Canım Nağı, gözüm Nağı,
Qardaş, sağlıxnan qalasan!
Sana qurvan özüm, Nağı,
Qardaş, sağlıxnan qalasan!

Aldı Nağı:

Xoş gəlifsən, ay Məhəmməd,
Qardaş, sağlıxnan gedəsən!
Yükün ətir qoxur cənnət,
Qardaş, sağlıxnan gedəsən!

Aldı Məhəmməd:

Unutma mən diyən sözü,
Yadından çıxartma bizi,
Yaman düşər atın izi,
Qardaş, sağlıxnan qalasan!

Aldı Nağı:

Dediyn yerinə yetirrəm,
Sən diyən sözü bitirrəm,
Danıynan izin itirrəm,
Qardaş, sağlıxnan gedəsən!

Aldı Məhəmməd:

Məhəmməd eliyir xiyal,
Nağıda var belə kəmal,
Çörəyini elə həlal,
Qardaş, sağlıxnan qalasan!

Aldı Nağı:

Nağı dərdindən hal eylər,
Gör Məhəmməd nə xiyal eylər.
Güləndəm xanım həlal eylər,
Qardaş, sağlıxnan gedəsən!

Hər ikisi sözünü tamama yetirdi, həlal-hümmət elədilər, ayrıldılar. Məhəmmədlə Güləndəm yola düşüf getməyə başladılar. Nağı danıyı çıxardıf, onların dalıynan, izdərini basdırı-basdıra gedirdi. Bir on, on iki verst yol danıyı hayladı onların dalıynan. Olar getməkdə olsun... Sabah açılıf, Heydar bəyin kənizi gəldi otağı təmizləməyə. Gələndə gördü ki, otaxda bayğular ötüşür. Qız belə xiyal elədi ki, həlbət şəhərə qonaxlığa çağırnflar. Bəli, qız qayıdırdı mənzilinə, Heydar bəy dedi:

– A qız, ay qız, mən burda qaldım!

Qız qayıdıf baxanda gördü ki, Heydar bəyin gözdəri siçan görmüş pişik kimi işıldıyır. Qız özünü xavara çatdırdı. Heydar bəyin nökrələri və qonum-qonşusu tökülüf gəldilər. Heydar bəyi zirzəmidən çıxartdılar.

Heydar bəy zirzəmidən çıxanda sinəsi dəmirçi küresinə dönüf yanası oldu. Görək Heydar bəy burda söznən nə deyir.

Aldı Heydar bəy:

Könlüm bir cananın sorağında,
Gündə yüz min dəfə görəsım gəlir.
Leyli buxağından asılan gülün
Məjnunuyam, gülü dərəsım gəlir.

Aldı dal kəlməsini:

Türkmən gözəlindən bir sən qalıfsan,
Hər yanından on dörd hörük salıfsan.
Bir canım var, yar, əlimdən alıfsan,
Bir quru qəfəsəm, nəfəsım gəlir.

Leyli-Məjnun körpüsündən keçmişəm.
Yarımlın əlindən şərbət işmişəm.
Heydar bəyəm, bu söydaya düşmüşəm,
Özümün özümə güləsim gəlir.

Sözün tamama yetirdi, hökm elədi, qoşun tədarük edildi. Bir iz izdiyən götdü, bir irəmçi götdü, qoşun səf-səf oluf, dalıycan getməyə başladılar. Bir qədər getdilər, gördülər ki, yolun qırağına çoxlu dana sürüflər. Danaçı yıxılıf, öz-özünə söz oxuyur. Heydar bəy dedi ki:

– Salam əleyküm, ay danaçı!

Danaçı qalxanda gördü ki, Heydar bəydi. Heydar bəy danaçıdan soruşdu, dedi:

– Ədə, bir-iki attı getdimi?

Danaçı dedi:

– Ədə, axmax oğlu axmax, mən dana otarıram, at nədi?

Heydar bəy dedi:

– Adə, elə demirəm, deyirəm bir arvat, bir kişi attı getdimi?

Danaçı dedi:

– Ə... bu haranın axmağıdı görəsən? Güjdü danadı, nə bilim neçəsi dişi, neçəsi erkəkdi. Sanamamışam ha?!

Heydar baxanda gördü ki, bu, Nağıdı. İrəmçi irəmə baxdı, dedi:

– Hariya gediflərsə Nağının əliynən gediflər.

Gətdilər Nağının boynunu vurmağa. Heydar bəy dedi:

– Əl saxlayın. Olar qara döyün yerinnən keşmiş olacaqqlar. Qara döy hər yüz adama bir adam alajax torpaq basdısına. Onda bir yüzün əvəzinə Nağıyı verərik.

Nağıyı piyada qoşunun qabağıynan hayladılar. Axşam gəldi arıya düşdü, gejeni də yol getdilər, sabaha bir qədər qalmış qara döyün səhrətinə yetirdilər. Gördülər ki, tərənin başında bir qaraltı gəlir. Heydar bəy dedi ki:

– Nağıyı çağırın, göndərək. Olar qara döyün qaraullarıdır. Tutsunlar Nağıyı, zindana aparsınlar, yol açıq olsun, biz də gedək.

Nağıyı çağırdılar. Heydar bəy dedi:

– Nağı, get gör o qaraltı nə qaraltıdı? Bizə bir xavar gəti.

Nağı çomağın çəkif getməyə başladı.

Bu, Heydar bəy diyən qaraltılara yetişəndə gördü ki, bu Güləndəmnən Məhəmmədin atıdı. Məhəmmədnən Güləndəm sərməşib yatıf. Nağı görək buları şirin yuxudan nə cür ayıldı.

Aldı Nağı:

Canım xanım, gözüm xanım,
Oyan, xanım, qoşun gəldi!
Qurvan sənə özüm, xanım,
Oyan, xanım, qoşun gəldi!

Güləndəm oyanıf, görək Nağının cavabında nə deyir.

Aldı Güləndəm:

Xavarı gətirən Nağı,
Sən o yannan, mən bu yannan!
Heydara çəkərəm dağı,
Sən o yannan, mən bu yannan!

Aldı Nağı:

Biz qaşsax heç kimsə bilməz,
Dost ağılyıf, düşman gülməz.
Çoxnan azın oyunu olmaz,
Çoxdu, xanım, qoşun gəldi!

Aldı Güləndəm:

Diləyim haxdan dilərəm,
Olar bilər, mən bilərəm.
Cəmini atdan salaram,
Sən o yannan, mən bu yannan!

Aldı Nağı:

Nağının özü bir candı,
Bir canı sizə qurvandı.
O gələn qoşun milyonu,
Qaçax, xanım, qoşun gəldi!

Aldı Güləndəm:

Sən Güləndəmə baxgınan,
Çafdığım yığıf yıxgınan.

Gələni mənə çıxgınan,
Sən o yannan, mən bu yannan!

Hər ikisi sözlərini tamama yetirdilər, hər üçü dava libasını geyindilər. Sabah açıldı. Savahınız üzünüzə xeyirə açılınsın. Qoşun təbliçəngini vurdular. Dava başlandı. Bular bir sürü körpə quzunun içinə ac canavar kimi düşdülər. Güləndəm xanım soldan vurdu, sağdan çıxdı, sağdan vurdu, soldan çıxdı, Nağı da çomağını işə saldı, Məhəmməd də Güləndəm kimi böyük hünər göstərdi. Dört gün, gört gecə dava elədilər.

Qız Məhəmmədin dərindən dərman yemişdi deyən, çox haldan düşmüşdü. Buna görə daha artıq qüvvəsi qalmamışdı. Qız bu qüvvədən düşməginə görə söznən görək nə deyir.

Aldı qız:

İldırım tək at sürməkdən
Daha məndə hal qalmadı.
Şümşək tək qılıc vurmaxdan
Daha məndə hal qalmadı.

Sağdan düşdüm, soldan çıxdım,
Kəllədən qayalar yafdıım.
Leşdərinədən hasar çəkdim,
Bizim dağda el qalmadı.

Çökək, dərə, göl oldu qan,
Düşmənin başına oldu fərman.
Məni haldan salıf dərman,
Məndə tutar, bel qalmadı.

Gəldim zindanına düşdüm,
Tilsim bulağından işdim.
Qara döyün yerinə keşdim,
O bilməmiş bel qalmadı.

Güləndəm heç söyməz xöryət,
Xöryətə yaraşmaz şeryət.
Qaşmağa da qoymur qıryət,
Danışmağa dil qalmadı.

Sözün tamama yetirdi. Həmən qara döyün Məhəmmədə verdiyi dərman varıydı ki, günün qavağına tutuf baxanda, Məhəmmədin yadına düşdü. Dərmanı günün qavağında üfördü. Bəli qara döy qoşunuynan hazır oldu. Qara döy qoşunuynan qırdığını qırdı, qırmıyanı da qaçıf canını qurtardı. Apardı Məhəmmədgili beş-on gün qonax eliyif, saxladı ki, yornuxlarını alsınlar.

Qara döy neçə il idi ki, Gözəl xanımı gətirif tilsimə salmışdı. Nitqi yoxudu xanıma baxmağa. Öz-özünə qara döy belə fikrə getdi ki, bu Gözəl xanımı da verim Məhəmmədə, qanına vayıs olmuyum, qoy bunu da aparsın getsin. Elə ki, Məhəmməd döydən rüsxət istədi getməyə, döy rüsxət verib dedi:

– Oğul, Məhəmməd, Gözəl xanımı da öz xoşumnan verirəm sənə, onu da apar!

Sonra Məhəmmədi yaxşı şərəflə, ərkanla yola saldı. Nağı, Məhəmməd, Güləndəm xanım, Gözəl xanım özlərini yetirdilər harıya? – Əlvən dağına. Həmən Güləndəm oğlanın başını çapdığı yerə gələndə Güləndəm Məhəmməddən soruşdu:

– Məhəmməd bura haradı?

Aldı Məhəmməd, görək saznan, söznən buranın hara olduğunu Güləndəm xanıma necə deyir.

Aldı Məhəmməd:

Nə xavar alırsan, Güləndəm xanım,
Sənə qonax gələn yerdə bu yerrər.
Günbəgündən məni dərde salırsan.
Sənə qonax gələn yerdə bu yerrər.

Səməndimi mindim, gərdənə sürdüm,
O çökəkdə sənəni çadırını gördüm.
Çörəyini yedim, məjmayını qırdım,
Mən ölüf, sən qalan yerdə bu yerrər.

Məhəmmədəm, mən keşmişdim canımnan,
Burda göl durmuşdu, gülyaz, qanımdan.
Xavar al əhvalım Gözəl xanımdan,
Gedifnən gəldiyim yerdə bu yerrər.

Məhəmməd sözünü tamama yetirdi. Məhəmməd öz-özünə belə fikrə getdi ki, Güləndəm xanımın ki, rəngi belə saralıb, boğazı nazilif,

qarnı yekələlib, şah bu Güləndəmi görəndə mənə deyəjek: – Oğul, gətdiyın gözəl budumu? Məhəmməd bu fikrə gedif, rəngi qaşdı, Güləndəm xanım oğlana baxanda dedi:

– Məhəmməd, diyəsən Heydar bəy düşən dərdə düşdün?

Məhəmməd dedi:

– Bəli, xanım.

Güləndəm xanım özünü dağa yetirib, səkkiz rəng çiçək dərib dedi:

– Məhəmməd, mən bu bir dənə çiçəyi yeyib öləjəm.

Yeddisini də dalbadal göstərdi ki:

– Bunları mənim göydəmə sürtərsən.

Güləndəm çiçəyin birini yeyiv öldü. Məhəmməd gözünün yaşaynan başdadı çiçəkləri bir-bir xanımın göydəsinə sürtməyə. Çiçəyin yeddisini də sürtüf tamam edəndə bir buludun altından ay çıxan kimi qız ayılıf qalxdı. Məhəmməd yeriyif, qızın boynunu qucaqlıyif, hər üzündən bir busə aldı. Nağıya baxanda gördülər ki, davax dəymiş öküz kimi ağzının suyu tökülür. Məhəmməd dedi:

– Ay Nağı, çox zəhmətini çəkifsən, Gözəl xanıma da sənə verirəm.

Gözəl xanım otdu ağlamağa ki:

– Mən bu keçəlin nəyinə gedim?

Güləndəm gördü ki, doğrudan Gözəl xanıma keçəl Nağı yaraşmır, insafı bunu götürmüyüf həkimliyini buna da sübut elədi. Bir neçə gün burda qalif, yıgđıđı cürbəcür çiçəklərnən Nağının da başını qurtardı. Nağının sūfatı Məhəmmədin sūfatından daha yaxşı idi. Nağı Məhəmmədin sazını alıf, görək Gözəl xanıma nə deyir.

Aldı Nağı:

Şükür olsun xalığın o gününə,
Məhəmmədi mənə mehman elədi.
Zikir edəm, dua qılam bu günümə,
Məhəmmədi mənə mehman elədi.

Heç demirdin bu dünyada mən varam,
Dərdimə yox idi mümkünüm, çaram.
Axrətətən sağalmazdı bu yaram,
Güləndəm xanım indi dərman elədi.

Nağı, rəndə vurma, şüşə nəzilməz,
Basmağnan kəc yeriyən düzəlməz.
Könül bir şüşşədi, sınsa salağmaz,
Gözəl xanım yaman çəm-xəm elədi.

Nağı sözün tamama yetirdi, Gözəl xanım ilə Nağıyı barışdırdılar. Attarını minib, şahın qulluğuna getdilər. Şah işdən barxud olub, Məhəmmədin gəldiyini bildi, Güləndəm xanımın görüşünə gəldi. Gördükdə Güləndəmin gözəlliyinə aşiq oldu. Qayıdıb öz taxtı-səltənətinə əyləşib, vəzir Allahverdi xanı hüzuruna çağırırdı. Vəzir Allahverdi xan şahın fərmayışına görə gəldi, dedi:

– Ey qıbleyi-aləm, bizim üçün qulluq!

Şah dedi:

– Gedər, Güləndəm xanıma deyərsən ki, şah deyir mənim qırx nökrim var, ən əysiyi Məhəmməddi. Mən Məhəmmədi göndərdim Kişmir şəhərindən səni gəttdi, sən belə hesab etmə ki, Məhəmmədə gəlifsən. Yox, səni özümə gətirtmişəm. Bu cavabı de, mənim hüzuruma gəti.

Vəzir Allahverdi xan gəldi Güləndəmin hüzuruna, şah deyən cavabları ona söylədi. Bu sözdən Güləndəmin acığı tutuf, ayağa qalxdı, dedi:

– Mən cavabımı gedib şahın hüzurunda söylüyəjəm.

Güləndəm xanım getdi şahın hüzuruna. Ədəb-ərkənlə şaha salam verib, hüzurunda durdu. Şah həməən sözünü Güləndəmin özünə təkrar elədi.

Güləndəm xanım alsın, görək şaha saz, söz ilə nə deyir.

Aldı Güləndəm:

Şah oğlu Şah Abbas, ay cənnətməkan,
Mən gələndə Məhəmmədə gəlmişəm.
Şahlarda olmazmı heç namus çəkən,
Mən gələndə Məhəmmədə gəlmişəm.

Hökmü ədalətsən, divani-şəryət,
Şəriət heç vaxtı söyləməz xoryət.
Papaxda namus olar, yaylıxda qiryət,
Mən gələndə Məhəmmədə gəlmişəm.

Bənnə olan tikdiyini yıxarmı?
Önəndə çay heç tərsinə axarmı?
Qaynata da gəlninə kəc baxarmı?
Mən gələndə Məhəmmədə gəlmişəm.

Son sözünü, budu, dedi Güləndəm,
Şahım, gəlif əl götür sən yaxamdan.

Yerinnən tərəpsən, fayda yox sənən,
Mən gələndə Məhəmmədə gəlmişəm.

Dalınca da bu bayatıyı oxudu:

...Üz meydandı,
Sinəm bazar, üz meydandı,
Şahım, fərmayış elə,
Bajarsan düz meydandı!

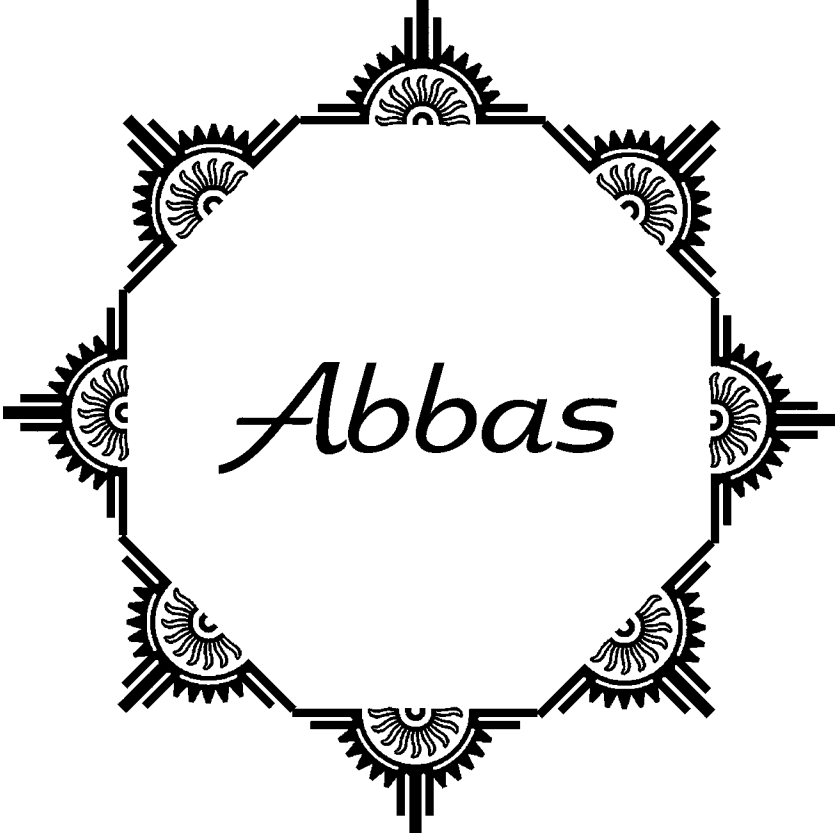
Güləndəm sözünü tamama yetirdi, şah Güləndəmdə olan qüvvəyi bilirdi. Qorxusundan göydəsinə zəlzələ düşdü. Gördü dediyi sözü təkrar eləsə təxtini tarmar eliyəjək, öz-özünə dedi:

– Önəndinə danışmaq yaxşıdı.

Düvara Güləndəmə dedi ki:

– Camalına baxdım, eyib tapa bilmədim, dedim bəlkə kamalında eyib ola. Mən səni sınağa salırdım. Sınaxdan çıxdın. Məhəmmədnən Nağıya qırx gün toy eləməyə borşluyam.

Toy başlandı, otuz doqquz gün, qırxıncı günü toyu tamam elədilər. Güləndəm xanımı tapşırıdılar Məhəmmədə, Gözəl xanımı tapşırıdılar Nağıya. Mübarək olsun toy, sağ olsun toya yığılanlar, sağ olsun bu toyda iştirak eliyənlər və oxuyanlar! Olar hər ikisi muradlarına çatdılar, istiyənlər də öz muradına çatsın.

Duxarxanda* Vəlibəy oğlu Abbas var idi. O Abbas atasından sonra atasının yerində tikmə oldu. Onun tikməliyində bir pəhlivan qoçaq var idi. O pəhlivanın adı Dahaduruz bəy idi. O pəhlivan Şah Abbasi çox incitdi, ona görə Şah Abbas təbl-balaban döydürdü, bütün tikmələrini yıgdi, meydana iki dənə qiymətli ləhl** qoydu, təklif elədi öz tamam tikmələrinə:

– Kim gedib Dahaduruz bəyi öldürüb, onun başını götürə bilərsə meydana olan iki ləhli məndən xələt alacaq.

Lakin heç kəsdə bu cürət olmadı. Vəlibəy oğlu Abbasın orada iki düşməni var idi; bunlardan birisinin adı Sarı Xoca, o birisinin adı isə qul Abdulla idi. Onlar gedib Şah Abbasa dedilər ki, Dahaduruz bəyin başını Vəlibəy oğlu Abbasdan başqa heç kim götürə bilməz. Şah Abbas onlardan soruşdu:

– Məyər Abbasda belə qüvvə var?

Onlar Vəlibəy oğlu Abbasi Şah Abbas üçün o qədər təriflədilər ki, Şah Abbas yəqin etdi ki, əyər Vəlibəy oğlu Abbas bu gün getsə sabah Dahaduruz bəyin başını götürər. Şah Abbas həmin iki ləhli götürüb verdi bir qasidə və bir kağız da yazdı ki: “ey Vəlibəy oğlu Abbas! Bu sənin xələtlərin. Beş günün müddətinə Dahaduruz bəyin başını götürsən, götürsən. Gətirməsən sən öz başın onun əvəzinə gəlməli”. Kağız xələtlərlə gəldi çatdı Abbasa. Abbas xələtləri gördü, şad oldu, kağıza baxdı, başladı ağlamağa. Anası ondan soruşdu:

– Abbas, niyə belə ağlayırsan?

Abbas dil oldu anasına ki:

– Ana, bu gün mən ağlayıram, sabah sən mənim üçün ağlarsan.

Anası soruşdu:

– Niyə?

Abbas dil oldu ki:

– Ana, Şah Abbas əmr edib: get, Dahaduruz bəyin başını getir. Halbuki mən eşitmişəm Dahaduruz bəyin iyidliyini. Mən bir plov giləsi kimi onun buğuna yapışaram. Məndə o cəbbə hanı mən gedim Dahaduruz bəyin başını götürəm?

* Tifarqan

** Ləh

Anası dedi:

– Oğul, mən ölməmişəm. Mən sənə bir tədbir diyərəm. O tədbir ilə gedərsən, Dahaduruz bəydə yüz can olsa biri qurtarmaz.

Bu sözdən Abbasın ürəyi açıldı. Anasına dedi:

– Gözlərvə heyranam, ana görüm nə tədbirin var, de mənə.

Anası Abbasa dedi:

– Sən cəngi-təbl-balaban döydür, üç yüz atlı cəm elə.

Abbas dedi:

– Ana, bunu hazır elərəm. Dalını de!

Anası dedi:

– Qırx-əlli top qırmızı parça al, qırx-əlli at, qatıra samandan bardan tut.

Anası bu tədbirləri diyəndən sonra Abbas ayağa durdu, cəngi-təbl-balaban döydürdü, anasının dediyi tədbirləri tamam hazırladı, dedi:

– Ana, daha nə eləyim?

Anası dedi:

– Sən gecə ilə bu üç yüz atlı, bu qırmızı parçanı və saman bardanlarını götürüb gedərsən. Dahaduruz bəyin məskəni Supalı yamac adlı bir dağdadı. Oraya çatdın, bu saman bardanını düşürdüb, bir yerdə bir-birinə söykəyərsən, qırmızı parçanı da sərərsən onun üstünə, üç yüz atlının yüz atlısını bir yanda, yüz atlısını bir yanda, yüz atlısını da bir yanda gizlədərsən. Dahaduruz bəyin qaraulçusu səhər açılan kimi üstünə qırmızı parça sərilmiş dövləti görər, gedib Dahaduruz bəyə deyər ki, tacir malı tökülüb Supalı yamacın güneyində. Dahaduruz bəy gələr həmin malın üstünə. Siz onu öldürərsiz.

Abbas üç yüz atlısını, aldığı qırx-əlli top qırmızı parçanı və saman bardanlarını yola saldı. Özü polad geyimə geyindi, dəbilqəsini qoydu başına, atını minəndə ürəyində Allah ilə bir niyyət keçirdi. Niyyəti bu oldu, dedi: “Ey heçdən məni xəlq eliyən Allah! Əgər bu davada mənə fürsənd versən, mən Dahaduruz bəyi fəth etsəm, gəlib çoxlu fəqir-füqara təzəliyəm”.

Abbasın bu duası onda dərgir oldu. Abbas yola düşdü, gəldilər Supalı yamacın bir güneyində gecə vaxtı tayları düşürdüb, bir-birinə söykədilər. Abbas yüz atlı bir yanda gizlətdi, yüz atlı bir yanda gizlətdi, özü də yüz atlıyan bir yanda gizləndi. Hər yüz atlıya bir əmr verdi:

– Sabah açıldı, Dahaduruz bəy gələr burada yığıdığımız malın üstünə öz qoşunu ilə. Onda daha heç bir üzr, bəhanə yoxdur. Dədəm, nənəm kor dedi, hər yetənə vur dedi.

Sabah oldu. Dahaduruz bəy əyləşmişdi öz qalasında. Onun qaraulçusu bu dövləti gördü, gəlib Dahaduruz bəyə xəbər verdi:

– Haçana qalıbsan? Bilmirəm, hansı tacirin dövləti tökülüb Supalı yamacın güneyində, sənin dünyadan xəbərin yoxdur.

Dahaduruz bəy bu sözü eşidib, öz dəstəsinə əmr elədi ki:

– Geyinin!

Dahaduruz bəy özü polad geyim geyindi, dəbilqəni qoydu başına, otuz iki əsbabul-əsbhə-əsləhəli pəhlivan götürdü, yola düşdülər. Supalı yamacın güneyinə, Dahaduruz bəy qabaqda çatdı, bu taylara əl vurdu, taylar əlinə yüngül gəldi. Onun dəstəsi gəldi. Dedilər:

– Niyə qalmısan?

Dahaduruz bəy dəstəsinə dedi:

– Bu tacir malı deyil, bu hökumət hiyləsidir, üstümüzdə qoşun var, amada olun.

Bunlar durdular bu yan o yana baxmağa, onda gördülər yüz atlı bu yandan çıxdı. Abbas özü də birinci yüz atlının içində idi. O iki yerdə gizlənən atlılar da çıxdı. Dahaduruz bəyin dəstəsinə saldılar əhatəyə, davanı başladılar. Bir saata kimi bunlar elə dava elədilər ki, Dahaduruz bəyin dəstəsinə tamam qırdılar. Dahaduruz bəyin özünə nə qədər qılinc, ox vurdular, ona əsər eləmədi. Dahaduruz bəy üç yüz atlının içindən üz qoydu qaçmağa. Abbas dedi ki, Şah Abbas məni bunun üçün göndərmişdi, bu da qaçdı, bəs mən neyləyim? Abbas öz qoşununa dedi:

– Ey mənim qoşunum! Şah Abbas Dahaduruz bəyin başını tək məndən istəyib, sizdən istəməyib. Siz qalın, mənə tamaşa eləyin.

Abbas tək at başı saldı onun ardınca. Dahaduruz bəy qayıtdı baxdı ki, bu qoşundan bir atlı ardıycan gəlir. Abbas Dahaduruz bəyi o qədər qovdu ki, gəlib Xotkər şəhərinin yaxınlığında Dahaduruz bəyin atı yoruldu. Abbas atını qulaqlaşdırdı onun atı ilə. Dahaduruz bəy atın üstündə əyilmişdi. Sağdan, soldan, atı üzəngiləyirdi ki, at qıvraq getsin. Abbas gördü bu at üstə əyilib, bunun polad geyimindən dəbilqəsi aralanıb, iki barmaq enində onun boynu görür. Abbas gördü ki, küştü ilə buna gücü çatmaz, dedi: “İndi fürsədin yeri buradır”. Qılınıcı siyirdi, daldan onun boynunun kökündən elə vurdu ki, başı bir tərəfə,

bədəni bir tərəfə düşdü, onun buğlarından yapışdı, atdı atın torbasına, atını mindi, təzədən qoşun Abbası bürüdü. İstədilər Abbası vursunlar. Abbas heç kimə imkan vermədi. O qoşunun böyüyü baxdı gördü ki, bu adam Dahaduruz bəy deyil, öz atını sürdü Abbasın yanına, dedi:

– Oğlan, öldürdüyün kimdir?

Abbas Dahaduruz bəyin başını atın torbasından çıxarıb, onun qabağına atdı və dedi:

– Öldürdüyüm Dahaduruz bəydir.

Bu qoşun böyüyünün adı İbrahim paşa idi. İbrahim paşa at qarışıq Abbasın başına dolandı. Abbas dedi:

– Belə niyə edirsən?

İbrahim paşa Abbasa dedi:

– Sən kimin tikməsisən?

Abbas dedi:

– Mən Şah Abbasın tikməsiyəm.

Onda İbrahim paşa dedi:

– Neçə gündür bu başdan ötrü göy mənim yorğanımdır, yer mənim döşəyim. İndi səndən xahiş edirəm gəlib üç gün mənə qonaq olasan. Sora hər ikimiz bu başı aparaq xotkarın yanına. Mən sənün üçün Xotkardan paşalıq allam.

İbrahim paşa Abbası qonaq gətirdi. Abbasa öz evindən bir az uzaq mənzil verdi. Ona bir nəfər də molla xidmətçi verdi. Abbas burada bir gecə qaldı. Səhər Abbas balaca bikef idi, xidmətçi qorxub onu dindirmədi. Getdi İbrahim paşanın yanına, ona dedi ki:

– Sənün pəhlivanın bidamağdır.

İbrahim ona dedi ki:

– Onlar müsəlmandır. Onlar bikef olanda ya musiqi çaldırarlar, ya tər lan götürüb, ova çıxarlar. Sən get ona de. Əgər ov istəyir, yaxşı tər lanımız var, tər lan gətirək ova çıxsın və yaxud musiqi istəyirsə, musiqi çaldıraq.

Xidmətçi Abbasın yanına gəlib dedi:

– Pəhlivan, İbrahim paşa dedi ki, bikef olmasın. Əyər ov istəyir, ona yaxşı tər lan və bələd verək, ova çıxsın. Yaxud musiqi istəyir, musiqiçi çağıraq, onun üçün musiqi çalsın.

Abbas xidmətçiyə dedi:

– İndi get, mənim üçün bir tər lan və bir bələd gətir. İndi ki, mən ova çıxdım, axşam gələrəm, musiqiçi gətirərsiz, musiqi çalar.

Xidmətçi gedib, bir tər lan və bir bələd gətirdi. Abbas atı mindi, bələd də tər lanı götürüb ova çıxdılar. Abbas bələdə tapşırıdı:

– Haçan mən icazə versəm, quşu qırqovulun üstünə buraxarsan.

Ovda qırqovul çıxdı. Abbasın tapşırığı bələdin yanında olmayıb, tər lanı buraxdı. Qırqovullar özlərini saldılar biniyə. Tər lan ova etina etməyib, uzağa getdi. Abbas gördü ki, tər lan itdi, bələdə dedi:

– Bələd, belə baxıram sən Dahaduruz bəyin cinsindənsən. Abbas istədi bu bələdi öldürsün. Bələd Abbasa yalvardı, Abbas onu öldürməyib dedi:

– Düş qabağa, quş gedən səmtə gedək.

Bələd fikirləşdi ki, bu Dahaduruz bəy kimi adamı öldürüb, mənə də öldürər. Mən bir cür edib bunun əlindən qurtarım.

Bələd dedi:

– Ey pəhlivan, biz ikimiz də bir yerdən getsək quşu tapa bilmərik.

Abbas dedi:

– Bəs neyliyək?

Bələd dedi:

– Sən dağın bu tərəfindən get, mən də dağın o tərəfindən. Dağın dalında bir-birimizin qabağına çıxaq, quş ya sənə dəriyar, ya da mənə.

Abbas atını sürdü, çıxdı dağın başına, gördü ki, bu dağın qabağı yaxın bir hamardır. Amma qırx dənə cəngəri çadır lam-əlif-lam kimi keçib bir-birinə. O çadırlar da kimin idi?.. İbrahim paşanın bir qızı var idi, adı Gülgöz xanım. Səksən kənizi ilə oraya seyrə çıxmışdılar. Haman qırx çadırın içində bir qızıl qübbəli çadır var idi. Abbas atını sürdü haman çadırın üstünə. Gülgöz xanımın kənizlərindən biri Abbasa gördü, Gülgöz xanıma xəbər verdi ki:

– Qonağımız gəlir.

Gülgöz xanım kənizə dedi:

– Qonağı apar, kef çadırında sakit elə.

Abbas keyf çadırının qapısında atdan düşüb, atını qolbənd elədi. Girdi çadıra. Gördü bu çadırdə çoxlu musiqi alətləri var. Abbas kənizə dedi ki:

– Bu sazlardan birini mənə ver.

Kəniz Abbasa dedi:

– Böyüyümüz var, qoy ondan icazə alım, sonra gəlim sənə saz verim.

Kəniz Gülgöz xanımın yanına gedib dedi:

– Xanım, qonaq aşıq çıxdı.

Gülgöz xanım dedi:

– Necə?

Dedi:

– Məndən saz istəyir.

Gülgöz xanım dedi:

– Kə niz, o necə adamdır?

Kə niz dedi:

– Gülgöz xanım, Allah sən üçün yetirib. O oğlan ki var, gözəllikdə Yusifə bərabərdir, iyidlikdə Rüstəmi–saniyə şikəstlik verir.

Gülgöz kə nizinə dedi:

– Kə niz, get ona bir saz ver, onun çadırının sağ tərəfini at, mənim çadırımın da sol tərəfini at, mən də onun saz çalmağına burdan tamaşa edə rəm, bə yənsəm, gə lə rəm onun yanına, bə yənməsəm, çayını, çö rə yini verə rik, gedər.

Kə niz Abbasa bir saz verdi. Abbas başladı saz çalmağı, Gülgöz xanım Abbasın saz çalmağıni eşidib, dayana bilmədi, bir dəfə gərdən–bazlılıq elədi, onun on dörd hürük saçı kü rə yinin ortasında qaldı. Durdu kə nizlə ri ilə Abbasın yanına gəlmə yə. Abbas bunlara baxıb gərdü Allah yaradan gün bu yandan çıxıb, bir gün də bir yandan gə lir. Abbasın ə lində saz, Gülgöz xanımın bu gə lmə sinə oxuyub belə deyir:

Gün tək i parlayıb, çıxıb xeymədən,
Onun şölə sidi çaya düşübdü.
Qızıl gül açılıb eyni vaxtında,
Bənövşənin boynu yaya düşübdü.

Abbas bu zaman gərdü ki, Gülgöz xanımın yaxası açıqdı. Görək Abbas Gülgözə nə dedi:

Sən gözəlsən, gözəllərin ə lası,
Görüm səni tutsun onun duası.
Bir yandan açılı qızın yaxası,
Elə sannam çeşmim aya düşübdü.

Gülgöz bu sözü eşidəndə kə nizinə dedi:

– Kə niz, sən get bu oğlana de qızların çoxu mənle düşməndi, atın bir az üz dən sürsün, atını çox dərinə salmasın.

Gülgöz xanım istədi yaxasını vursun ki, Abbas onun sinəsini görməsin. Yaxasını vuranda Abbas görək nə dedi:

Gecə, gündüz əzbərimdən dilimdə,
Tər lan quşum sığal verər əlimdə,
Abbas deyir: bivəfa yar yolunda
Əbəs cavan ömrüm qarət eylədim.

Onda Gülgöz öz kənizinə dedi:

– Ay qız, mən buna haçandan yar oldum ki, bu özünü mənə yar eylədi?!

Abbas gördü ki, Gülgöz kənizi ilə danışır. Abbas dil oldu:

– Gülgöz xanım, bu zamanda sifariş ilə həcc qəbul olmur. Zəhmət çək, mənimlə özün danış.

Onda Gülgöz kənizinə dedi:

– Sən get, ondan soruş gör, o, buraya niyə gəlir?

Kəniz gəlir Abbasdan soruşanda görək Abbas nə dedi:

Mən əzəldən görmüş idim düşümü,
Sərimdən apardın əqli-huşumu.
Əlimdən uçurtdum tər lan quşumu,
Gülgöz, sizin bu diyara gəldimi?

Gülgöz dedi:

– Bu özü belə iyiddir, get, ondan soruş, quşu da özünə bərabərdir, ya yox? Onun quşunun nam-nişanını örgən.

Kəniz Abbasdan quşunun nam-nişanını soruşanda görək Abbas nə dedi:

Tamam ellər oldu bizimlə yağı,
Sinəmə çəkibdən düyünlə dağı.
Qızıl paçabəndidi, ipəkdən bağı,
Gülgöz, sizin bu diyara gəldimi?

Gülgöz xanım başa düşdü ki, bu, atasının qonağıdır. Dedi:

– Ey Vəlibəy oğlu Abbas, indi bildim ki, sən mənim atama qonaqsan. Mən buraya qırx günün seyrinə gəlmişdim. Amma qırx günün seyrini özümə haram eylədim. Sözü üstünü çox açma. Şəhərdə mənzilin harda olsa, mən sənənin yanında hazırım.

Abbas bu sözdən başa düşəndən sonra sazın mizrabını sancıb əyləşdi. Gülgəz xanım öz çadırına qayıtdı. Abbas üçün çay, çörək gəndirdi. Abbas yeyib içdikdən sonra atını minib şəhərə gəldi. Abbasın haman xidmətçisi əvvəlcə Abbasın atını sakit etdi, sonra Abbas üçün çay gətirdi. Abbas çaya etina etmədi. Xidmətçi gördü bu çay içmir. Yəqin ki, acdır deyə, Abbas üçün xörək də gətirdi. Abbas xörəyə də etina etmədi. Gülgəzdən ayrıldığı üçün bir qədər darıxırdı. Xidmətçi gördü ki, Abbas çay içmədi, xörək də yemədi. Yəqin etdi ki, at üstə çox inciyib, odur ki, rəxtixab saldı, guya Abbas dincəlsin. Abbas rəxtixaba da etina etmədi. Xidmətçi Abbasdan qorxub, onu dindirmədi. İbrahim paşanın yanına gəlib dedi:

– Sənin pəhlivanın nə çay içmir, nə xörək yemir, nə də rəxtixaba etina etmir.

İbrahim xidmətçiyə dedi:

– Sən eşitməmişən. Bələd tərlandı itirib. Ola bilər pəhlivan quşa görə bikefdir. Çünki onlar quş itirməzlər. Sən get, bir kağız və bir qələm götür, qal onun qulluğunda. Ona de: nə cür quş istəyirsən de mənə, mən yazım kağıza, verim İbrahim paşaya, sən üçün sən bəyə-nən quş alsın.

Xidmətçi kağız, qələm götürüb, gəldi Abbasın yanına. Abbas bunu görüb, xidmətçiyə dedi:

– Bu qələm, kağız nədir?

Xidmətçi Abbasa dedi:

– Xudkar dedi elənçi quşların mini onun bir tükünə qurban və mənim xəzinəm ona qurban olsun. Nə cür quş istəyir desin sənə, sən yaz kağıza, gətir, onunçun o istəyən quş alım.

Abbas xidmətçiyə dedi:

– Sənin o kağız, qələmüvə qurban olum. Mən bu gün bir quş görmüşəm. Yaz kağıza, apar ver xudkara, o quşu mənim üçün alsın.

Sənə qurban olum, ay yazan molla,
Molla, mənim ərzim yara yaz, yara!
Sanasan cəlladdır kipriyi, qaşı,
Molla, mənim ərzim yara yaz, yara!

Molla bu sözləri yazmadı. Abbas ondan soruşdu:

– Molla, niyə yazmırsan?

Molla dedi:

– Sənə fəda olum, bu sözü mən yazı bilmərəm. Əgər yazsam Xudkar məni öldürər. Diyər ki, sən bilmirsən bizim yerdə yar-yar adlı quş yoxdur.

Abbas gördü bu molla başa düşmür. Görək Abbas nə dedi:

Qəvvas olub, dəryalara dolmuşam,
Dərdü qəmin bu canıma salmışam.
Tərlandımdan yaxşı tərlandı tapmışam,
Molla, mənim ərzim yara yaz, yara!

Molla bu sözləri də yazmadı. Abbas dedi:

– Niyə yazmırsan?

Molla dedi:

– Sənin sözlərin bizim sözlər ilə düz gəlmir. Sən deyirsən mənim ərzim yara yaz, yara, bizlər yara “yarğan” deyərək. Sən deyirsən tərlandımdan yaxşı tərlandı tapmışam. Bizlər tapmışama “bulmuşəm” deyərək. Odur ki, yazı bilmərəm.

Abbas əyləşmişdi, xidmətçi molla ayaq üstündə idi. Abbas gördü həyətdə bir qərəlti gəldi. Abbas fikir verdi ki, bu gələnlə Gülgəzdir, dedi:

– Molla, boynuvı bu yan-ə yana döndərsən sənə bir qılinc vuraram, ortandan keçər. Qələmuvi yaxşı tut, bir yaxşı quş adı yadıma düşüb, onu deyirəm, yaz!

Molla Abbasa dedi:

– Sənə qurban olum pəhlivan, əyər desən bir il yerindən tərpanmə, düz qal, qalaram, ancaq məni öldürmə.

Abbas dedi:

Qayim olsun yar ovlağı,
Budur yar gəldi, yar gəldi!
Yıxıbdır çadır-otağı,
Budur yar gəldi, yar gəldi!

Molla gördü ki, Abbas bayaq deyirdi yara yaz, yara, indi deyir yar gəldi, yar gəldi. Molla dedi:

– Pəhlivan, bu da quş adıdır?

Abbas dedi:

– Ləvənd oğlu ləvənd, mægər quş erkək, dişilə olmaz? Bəyəğ dediyim erkəyi idi, indi onun dişisidir deyirəm.

Abbas dedi:

Abbas deyər çallam sazi,
Çəkən olmaz ərki, nazı,
İbrahim paşanın qızı,
Budur yar gəldi, yar gəldi!

Molla gördü ki, bu Gülgöz ilə danışmış. Çıxdı gəldi öz evinə, əyləşib Abbasın dediyi sözlərin dörd kəlməsinə on kəlmə də yalan yazdı, gətirib verdi Xudkara. Onda İbrahim paşa ömr etdi ki:

– Mənim carçıyı çağırın!

İbrahim paşa carçıya belə bir tapşırıq verdi:

– Elə bir car çağır ki, mənim həyət-bacamda gəzənlər və xələtimi geyənlər eşitsinlər. Gecədən beş saat keçmiş Vəlibəy oğlu Abbasa möhlətdir, beş saatdan sonra gərək başı bədənindən elə götürülsün ki, bədəninin xəbəri olmasın.

Duxarxan mahalının adamlarından biri burada qulluq edirdi. O bu sözü eşitdi, qıryəti davam etməyib, qılıncını bağladı belinə, istədi bir baş Abbasın yanına gəlsin. Gördü yox, bundan fayda yoxdur. Dedi:

– Mən gedim Gülgəzdən xəbər bilim, əyər bu söz doğru olsa Gülgəzi də qoşaram Abbasa gedərlər.

Bu adam gəldi Gülgəzin yanına, Gülgəzə dedi ki:

– Gülgöz, mən səni bəyənmişəm. Mən ölüm əluvi vur mənim əlimə!

Bu sözdə Gülgöz dedi:

– Mən nə eləmişəm ki, sən məni bəyənmişən?

Dedi:

– Abbas Dahaduruz bəy kimi pəhlivanı taxtiyə qədəyib, sən bu gecə onun başını kəsdirirsən, bəs bu zirəklik deyil, nədir?

Bu sözdə Gülgöz bildi ki, bu, Abbası istəyəndir, ona dedi:

– Səndən xahiş edirəm, sən burada mənə bir-iki saat köməklik etsən, heç qoymaram Abbasın başından bir tük belə əskik olsun.

Gülgöz ona min tümən pul verib dedi:

– Get, mənim üçün Minəxordan bir cüt at al gətir. Sən gələne kimi də mən öz işimi düzəldərəm.

Bu kişi atlar üçün gedəndən sonra Gülgöz xanım ayrı qasidə bir dəst kişi libası gətizdirdi. Gülgöz xanım kişi libasını geyindi və qılınc-

qalxan bağlayıb, qiymətdən ağır, vəzndən yüngül öz işlətdiyi şeylə-rindən yıgdi xalixurcinə. Bu vaxt atlar gəldi. Gülgəz xanım həmə-n qasid ilə çıxıb atların yəhərlərini qoydular, xalixurcini bir atın tərkinə bağladı, qasidin zəhmət haqqını verib, atların birisini mindi, o birisin də cilovunu tutub, gəldi Abbas olan mənzilin həyət qapısına. Abbası səslədi. Abbas yatmışdı, Gülgəzin səsini eşidib, qılıncını götürüb, qapıya yüyürdü. Abbas içəridən səs verdi:

– Dostsan məni çağırırsan, ya düşmənsən?

Gülgəz dedi:

– Mən səninlə dostam. Ancaq gecənin bu aləmində çağıranı düşmən hesab edərlər.

Abbas dedi:

– Yaxşı, oldun dost. Məni neyləyirsən?

Gülgəz dedi:

– Məyər anuvun qoynunda yatmışan? Gedib seyrqahda Gülgəzi görübsən, ordan gəlib bu mənzildə olursan. Gülgəz bura sənün yanuva gəlib. Sən ilə Gülgəzin arasında olan söhbəti molla xəbər verib Xud-kara, Xudkar car çağırtdırıb, gecədən beş saat getmiş gərək sənün başun bədənindən götürülsün, mən Duxarxan mahalının adamında-nam. Mənə torpaq təəssübi gəlib, gəldim səni götürüb qaçam. Ancaq Dahaduruz bəyin başını da götür. Bir vaxtda vəcuvə gələr.

Abbas dedi:

– Bəs mənim atım necə olsun?

Gülgəz dedi:

– Sən üçün at da gətirmişəm.

Abbas geyindi, Dahaduruz bəyin başın da atın torbasında, çiyinə asıb, çıxdı həyətə, Gülgəzin gətirdiyi atı mindi, hər ikisi yola düşdülər. Ancax Abbas bilmirdi onun ilə gedən Gülgəzdir. Bunlar gecə yol edib, səhər açılana yaxın Abbas gördü ki, bu yerlər tanıdığı yerlərdir. Abbas dedi:

– İndi səhər açılır, namaz vaxtına az qalıb, gedək bir bulağın ya-nında düşək, namazlarımızı qılaq.

Gülgəz dedi:

– Biz gedib orada düşsək, daldan üstümüzə qoşun gəldi, onda neylərik?

Abbas dedi:

– Bəs neyliyək?

Gülgöz dedi:

– Sən get namaz qıl, mən qalırım atların yanında. Sonra sən gələrsən, mən gedərəm.

Abbas getdi, namazını qılıb gələnə kimi səhər açıldı. Abbas gəldi. Gülgöz gördü ki, indi Abbas gəlib surətindən onu tanıyacaq, uzaqdan səs verdi ki:

– Abbas, atlardan muğayat ol, mən getdim namaz qılmağa.

Gülgöz gəlib bulağın yanında kişi libasını soyundu, zənən libasında namaz qılmağa başladı. Namazın axırında Gülgözi sona yuxusu götürdü, yatdı. Abbas gözlədi, gördü ki, yoldaşı gəlmədi. Abbas atların cilovunu çəkərək onun yanına gəldi. Uzaqdan baxıb gördü bir dəst qara libas bir tərəfdə və bir dəst qırmızı libas bir tərəfdə görünür. Abbas gördü bu qırmızı libas haman libasdır ki, seyrgahda görüb. Abbas atların cilovunu buraxıb, Gülgözün yanına gəldi, görək Gülgözə nə dedi:

Sərim qurban olsun beylə naqqəşə,
Gətirdin dəstimi damana, Gülgöz!
Ağ üzdə xallara, mah qələm qəşə,
Əbrulərin bənzər kamana, Gülgöz!

Şəddə çalıb, zülf tökülüb bellərə,
Mən qurbanam zikr eliyən dillərə,
Sənsiz gedər olsam bizim ellərə,
Oluram dərdündən divana, Gülgöz!

Gəl üzəngün basım, Gülgözüm, atdan,
Sən məni qurtardun alovdan, oddan,
Abbasın sevgisi, xəbi-qəflətdən
Tavus tək silkinib oyan, a Gülgöz!

Onda Gülgöz xabdan durdu ayağa. Geyinib Abbas ilə bərabər təzədən atlanıb, Abbasın haman sərçəsmə üstə dayanmışdı ki, gördülər qoşun sədası gəlir. Abbas dil oldu ki:

– Gülgöz, sən Xudkar şəhərinin və öz atavun qoşununun səssədasını tanıyırsan?

Gülgöz qulaq asdı, dedi:

– Xudkar şəhərinin məxluqunun sədası yoxdu.

Burada Abbas dedi:

– Dayan, mən qulaq asım.

Abbas qulaq asdı, gördü ki, qənim düşmənlərinin səsi gəlir. Abbas eşitdi ki, Sarı Xoca soruşur ki: Qul Abdulla, biz Abbası göndərtirdik Dahaduruz bəyin başı üçün, bilmədik Dahaduruz bəy Abbası öldürdü, ya qaldı. Onun necə olmasını bilmədik.

Abbas bu sözü eşidəndən sonra Gülgəz də nəzərindən çıxdı. Bir dəfə çığırdı ki:

– Gülgəz, getdim, gəl!

Abbas bu sözü diyəndə Gülgəz bir vaxt gördü Abbas at üstədir. Abbas at başı saldı bunların üstünə.

Bunları Şah Abbas qoşun ilə Şiraza göndərmişdi. Şah Abbas naxoşlanmışdı. Həkimlər ona eşq azarı demişdilər. Bunlar da Şirazdan Şah Abbas üçün qırx dənə xəsa gətirirdilər. Abbas bunların üstünə çıxdı necə tərən kəklik üstə çıxar. Onlar pərən-pərən oldular. Abbas çox əlləşdi onların hamısını tutsun, baxdı gördü mümkün deyil. Atını sürdü təkçə qul Abdullanın üstünə. At üstə əl atıb, onun kəmərinə tutdu, onu yəhərdən çıxartdı və havadan paya kimi yerə atdı, özü də atdan düşdü. Qul Abdullanı arxası üstə uzatdı, onun əllərini döşü üstə qoyub, ayağı ilə basdı, qılıcı siyirdi, istədi qoysun qul Abdullanın boğazına, bu yandan Gülgəz gəldi, gördü Abbas bir nəfəri yıxıb, istəyir başını kəssin. Gülgəz xanım əl atıb Abbasın qılıncını tutdu. Abbas dedi:

– Gülgəz, mənim qılıncımı tutma! Gərək bunu öldürəm mən!

Gülgəz dedi:

– Nə səbəbə bunu öldürürsən sən?

Abbas dedi ki:

– Bu mənim ölümümə əlləşib.

Gülgəz dedi:

– Bu sənin ölümünə əlləşib, bəs indi bu hardadır?

Abbas dedi ki:

– İndi mənim təpiyimin altında.

Gülgəz dedi:

– Abbas, mərdimazarın axırı belədir. Ancaq mən səndən xahiş edirəm, necə biz ikimiz cavan, təzə, növrəstə gül kimi açılmışıq, belənçi adamın nəhəx qanı bizim qabağımızda tökülməsin.

Abbas dedi:

– Gülgöz, eşitmirem bu sözü. Gərək bunu öldürəm.

Gülgöz gördü yox, Abbasın pəhlivanlıq qeyzi gəlib başına. Gülgöz oxuyub Abbasa yalvarır:

Sənə qurban olum, mənim Abbasım,
Abbasım, bəxş et, gəl, sən Abdullanı
Dolanım başuva misli-pərvanə,
Abbasım, bəxş et, gəl, sən Abdullanı

Abbas deyir:

Sənə qurban olum mənim Gülgözüm,
Vallah, bağışlamam mən Abdullanı.
Əbəs yerə sən bu sözü söyləmə,
Vallah, bağışlamam mən Abdullanı.

Gülgöz deyir:

Qəvvas olub dəryalara dolmuşam,
Dərd-qəmuvi bu canıma salmışam,
Atamı atmışam, sənə gəlmişəm,
Abbasım, bəxş et, gəl, sən Abdullanı.

Gülgöz bu sözü deyəndən sonra Abbasın qeyzi sakit olub gördü ki, Gülgözün könlü sınar, bir təpik vurdu qul Abdullanın qabırğasından, dedi:

– Ləvənd oğlu, dur, it gözümün qabağından, qoy gözüm səni görməsin!

Ondan sonra Abbas Gülgöz ilə bərabər atlarını mindilər, gəlib çatdılar Duxarxana. Duxarxan əhalisi elə bilirdi ki, Abbas Dahaduruz bəylə olan davada ölüb. Abbas Gülgöz ilə bərabər öz evinə gəldi, tamam şəhər əhli qırmızı geyindi, dostları şad oldu və fağir-füğərə təzələdilər. Abbas evində bir on gün qaldı, anasına dedi:

– Ana, nə məsləhət bilirsən? Mən paşa qızının toyunu edim və yaxud Dahaduruz bəyin başını aparım Şah Abbasın yanına?

Abbasın anası dedi:

– Oğul, məsləhət özüvündür. İstəyirsən toyunu elə, istəyirsən başı apar.

Abbas təzədən qırx-əlli atlı götürüb, Dahaduruz bəyin başını da götürdü. Anası Abbasa dedi:

– Oğul, gedirsən, sənin atavun İsfahanda bir tikmə qardaşlığı var, adı Məhəmməddir. Bu başı apararsan onun yanına. O nə məsləhət bilsə, o cür edərsən.

Nə Məhəmməd Abbasa görmüşdü, nə də Abbas Məhəmmədi. Abbas gəldi İsfahana, Məhəmmədin evinə, Məhəmməd Abbasa gördü dedi: “bu kimdir bu cəlal ilə, bu igidlik ilə gəlib mənim evimə?” Gözlərindən tanıdı ki, bu qardaşlığı Vəli bəyə oxşayır. Dedi:

– Oğul, sən Abbassan?

Dedi:

– Bəli, mən Abbasam.

Abbas Dahaduruz bəyin başını nə cür gətirib və başına nələr gəlib – Məhəmmədə danışdı. Məhəmməd təzədən durub, Abbasın gözlərini öpüb, özü ilə apardı Şah Abbasın hüzuruna. Məhəmməd xan Şah Abbasa dedi ki:

– Abbas Dahaduruz bəyin başını gətirib.

Şah Abbasa Abbasa çox təriflədi. Şah Abbas əmr elədi ki, təbl-balaban vurulsun, meydan sulansın, Dahaduruz bəyin başını da, Abbasa da gətirsinlər meydana. Şah bu işi ona görə belə elədi ki, Dahaduruz bəy əhalini çox incidib, qoy tamam dünya bilsin ki, Abbas Dahaduruz bəyi öldürüb. Şahın əmri ilə Abbasa və Dahaduruz bəyin başını gətirdilər meydana. Baş meydana gələndən sonra həməm meydana Şah Abbas Abbasa dedi ki:

– Sən bu isbatı yerinə yetirməkdə məndən nə istəyirsən?

Abbas dedi:

– Şah sağ olsun, sənin düşmənlərinin sərnügun olmasını və sənin sağlığıni istəyirəm. Mənə heç bir şey lazım deyil.

Şah yenə təkrar edib dedi:

– İstəməlisən.

Məhəmməd də xəlvəti Abbasa demişdi ki, ancax düşmənlərüvi istəyəsən. Abbas da öz düşmənləri olan Sarı Xoca və qul Abdullanı Şah Abbasdan istədi. Şah əmr etdi ki, Sarı Xoca ilə qul Abdullanın köçləri Duxarxana yola salınsın. Dübarə Şah Abbasdan rəşdil-ziba söz istədi.

Abbas dedi:

Adam vardır adamların naxşıdır,
Adam vardır heyvan ondan yaxşıdır.
Adam var şal giyər, adam var dəri,
Adam var mərifətdən yoxdur xəbəri.
Adam var meydanda bəyənmez əri,
Adam var pəhlivan ər də bəyənmez.

Ondan sonra şahın kərəmi cuşə gəlib, Abbasa qırx min tımən pul bağışladı və on dörd dəst də libas. Yeddi dəsti onun özü üçün, yeddi dəsti də adaxlısı üçün bağışladı, dedi:

– Abbas, Duxarxan mahalın da bağışladım sənə. Cani sən, cani Duxarxan mahalı.

Ondan sonra Abbas gəldi Məhəmmədin yanına, dedi:

– Ata, indi icazə ver, mən gedim.

Məhəmməd dedi:

– Oğul, get, necə ki, şah sənə Sarı Xoca ilə qul Abdullanı verdi, teztovluğ etməyib, yetişən kimi onlara nasəğ eləməyəsən. Səbr ilə onlardan qisasıvi alarsan.

Abbas öz dəstəsi ilə, şahın verdiyi ənamları götürüb getdilər Duxarxana. Gələndən sonra toyunu elədi.

QEYDLƏR

“ƏSLİ VƏ KƏRƏM”

Bu dastanın müxtəlif illərdə müxtəlif aşıqlardan toplanmış bir neçə variantı vardır. Bunlardan başqa bir neçə dəfə də müxtəlif nəşirlər tərəfindən dastanın qoşmaları nəşr edilmişdir. Variantlar süjet etibarını ilə bir-birindən çox da fərqlənmir. Əsaslı fərq yalnız bundan ibarətdir ki, Kərəm bəzən gəncəli, bəzən İsfahanlı, bəzən Ziyad xan oğlu, bəzən şah oğlu, bəzən isə sadəcə bir molla oğlu kimi göstərilir.

Variantların süjet, təfərrüat fərqləri çox cüzdür. Hətta birinin nisbətən mükəmməl, digərinin nisbətən müxtəsər olması nəzərə alınmazsa, süjet fərqi, demək olar ki, heç yoxdur. Qoşmaların isə bir-birindən çox fərqli variantları vardır ki, yeri gəldikcə mümkün qədər göstəriləcəkdir.

“Əslİ və Kərəm” dastanının variantları 1938-ci ildə Azərnəşr tərəfindən çap edilmiş “Dastanlar” kitabında, 1960-cı ildə Uşaq və Gənclər Nəşriyyatı tərəfindən ayrıca kitabça şəklində və 1961-ci ildə Azərnəşr tərəfindən çap edilmiş “Azərbaycan xalq dastanları”nın I cildində çap edilmişdir.

1. Ustadnamə xalq şəri növlərindəndir. Əsasən qoşma, bəzən də divani şəklində olur. Məzmunca mütləq hikmətamiz, nəsihətamiz olmalıdır. Aşıqlar bir ənənə olaraq dastana çox zaman məşhur ustadların üç ustadnaməsi ilə başlarlar.

2. A l ç a q – burada təvazökar mənasında işlədilmişdir.

3. Xəstə Qasım – məşhur el şairlərindəndir. Nə zaman anadan olub, nə zaman öldüyü dürüst məlum deyil. Bəzi mütəxəssislərin ehtimalına görə, XVIII əsrdə yaşamışdır. Gözəl qoşmaları, təcisləri, ustadnamələri ilə xalq içərisində məşhurdur. Aşıqlar onu ustad hesab edir, buna görə də Dədə Qasım adlandırırlar.

4. A ş ı q M ə h ə m m ə d – XVIII əsrdə Zaqatalanın Varxiyan kəndində yaşamışdır. Dövrünün sənətkar aşıqlarındandır. Öz hikmətamiz ustadnamələri, gözəl qoşma və müxəmməsləri ilə aşıqlar arasında şöhrət qazanmışdır.

5. U l u l u K ə r i m – XVIII əsrdə yaşamış el şairlərindəndir. Əsərlərinə müxtəlif cünglərdə tez-tez təsadüf edilir.

6. Z i y a d x a n – dastanda Gəncə xanı kimi təsvir edilir. Lakin tarixi şəxsiyyət olması şübhəlidir. Bəzi variantlarda Kərəm İsfahan padşahının oğlu kimi verilir ki, bu variantlarda Gəncə Kərəmin gözdüyü yerlər sırasındadır.

7. Q a r a K e ş i ş – Ziyad xanın vəziri kimi verilir. Başqa dastanlarımızda da Qara vəzir adlı bir sıra mənfi surətlər vardır.

8. Bu bəndin belə bir variantı da vardır:

Quşum uçdu Əsli xanın bağına,
Əsil qızsan, əsil eylə, quşu ver!
Gözəllər düzülüb solu sağına,
Əsil qızsan, əsil eylə, quşu ver!

9. Bu bəndin belə bir variantı da var:

Fələk məni şad eyləyib güldürü,
Ağladılan çeşmim yaşın sildiri;
Bağa girsəm qaşı peykan öldürü,
Əsil qızsan, əsil eylə, quşu ver!

10. Bu bəndin belə bir variantı da var:

Həsretin çəkərdim camalın görəm,
Boyun gül qonçası, iyləyəm, dərəm,
Adım Mahmud idi, sən qoydun Kərəm,
Əsil qızsan, əsil eylə, quşu ver!

11. Məlum olduğu üzrə “Əsli və Kərəm” bir sıra xalqlar içərisində çox geniş yayılmış, dəfələrlə Türkmənistan, Bolqarıstan və Türkiyədə nəşr edilmişdir. Bunlardan başqa, əlimizdə başqa əlifbalarla yazılmış müxtəlif qoşmalar da vardır.

Biz burada bunların arasında mühüm fərqi göstərməyə çalışacağıq.

Bu qoşmanın ikinci və üçüncü bəndləri İstanbulda nəşr edilmiş “Əsli və Kərəm” adlı dastanda* belədir:

Bən də bildim bir keşiş qızıdır,
Səhərdə çıqmış tan yıldızıdır.
Tarılmış gözəl bana küsmüşdür,
Halımdan bilməzsən, nə çarə?

Dərdli Kərəm aydır fərqətim qatı,
Kəskindi qılıncı, yürükdü atı,

* “Əsli və Kərəm”, İstanbul kitabxanası, Babi-ali caddəsində, №2, 1911.

Ol İsave, bən Məhəmməd ümməti,
Haqq dininə dönməz isə, nə çarə?

Başqa bir variantda bu qoşma beş bənddir. Üçüncü və dördüncü bəndlər belədir:

Həsretin çəkərəm, əziz atalar,
Bülbül gül dalında yapar, yuvalar,
Ölkələr dolusu dilbər yığılar,
Tapmaq olmaz tayın, haldı, nə çarə?

Bir kərrə sormadı mənim əhvalım,
Əsla rəhm etmədi ol ləbi-balım,
Eşq oduna yaxdı məni o zalım,
Atəşi sərində qaldı nə çarə?

12. İstanbul variantında bu qoşmanın üçüncü və dördüncü bəndləri belədir:

Dost bənimdir, əvvəl gələn bənimdir,
Ağzında söylənən kəlam bənimdir,
Yarım seyrə çıqmış, aləm bənimdir,
Geyinmiş yaşılı, al gəlsin, getsin!

Şah gəldi, fəth etdi Kərəmin kanı,
Görcək aşıq isən məşuqun hanı?
Dostun qapısında rəfiq et bəni,
Uğrasın üstünə əl, gəlsin, getsin!

13. 1937-cü ildə Hümmət Əlizadə tərəfindən tərtib edilmiş “Aşıqlar” kitabının II cildində bu qoşmanın belə bir variantı vardır:

Ay həzərat, dözə bilməm dərdinə,
Xan Əslim ağılıma düşüb, ağlaram.
Aşıb getdi qarlı dağlar ardına,
Xan Əslim ağılıma düşüb, ağlaram.

Yenə viranələr mənə yurd oldu,
Ac aslanlar meşələrdə qurd oldu,
Bu ayrılıq yaman zülüm, dərd oldu,
Xan Əslim ağılıma düşüb, ağlaram.

Dərdim gecə–gündüz söyləsəm bitməz,
Əslimin sevdası sərimdən getməz,
Yüz min öyüd versən mənə kar etməz,
Xan Əslim ağıma düşüb, aqlaram.

Kərəm deyər, dinlə sözün əzəli,
Yer gəldikdə bağlar tökər xəzəli,
Qərrib sevməz bu yerlərin gözəli,
Sevdiciyim ağıma düşüb, aqlaram.

İstanbul variantında isə qoşmanın belə fərqli bəndləri də vardır.

Aşdı qarlı dağın ardına,
Xan Əslim ağıma düşdü, aqlaram.
Hey ağalar, tayanamam dərdinə,
Xan Əslim ağıma düşdü, aqlaram.

Tağlar başı bana yurd olur,
Tağ başında arslan, tilki, qurd olur,
Bu ayrılıq bizə yavuz dərd olur,
Sevdiyim xatirimə düşdü, aqlaram.

14. Gəncə variantında bu qoşmanın birinci bəndi belədir:

Xan Əslim elindən, yurdundan köçmüş,
Yol verməyin, başı dumanlı dağlar!
Belə getmiş atası ilə anası,
Yol verməyin, başı dumanlı dağlar!

İstanbul variantında isə ikinci və üçüncü bəndlər belədir:

İsfahan bəyləri qalxdılar toya,
Zənginin xalqı da dayandı Xoya.
Xas gümüşdən olsa bir ağca maya,
Yol verməyin, başı tumanlı tağlar!

Uzaq getmiş yügrükilə aşqını,
Sona qalmış ixtiyarı, düşkünü,
Nə qaçarsan, ey tanrının şaşqını,
Yol verməyin, başı tumanlı tağlar!

15. İstanbul variantında bu qoşma belədir:

Dur, sərvi, dur, xəbər sorayım,
Sərv ağacı, sənin maralın qanı?
Dinlə, gəl dinlə, ver bənim cavabım,
Sərv ağacı, sənin maralın qanı?

Xəyal-xəyal olmuş qarşığı tağlar,
Xəstə halından nə bilir sağlar?
Döşək məlul, yasdığı qan ağlar.
Sərv ağacı, sənin maralın qanı?

Toğru söyləməzsən, qəddin əyilsin,
Dilərim mövladan belin bükülsün,
Çürüsün yarpağın, dalın qurusun,
Sərv ağacı, sənin maralın qanı?

Dərdli Kərəm edər yanıb ötərim,
Yavrımın peşində bir gün yetərim,
Viran bağda bülbül olub ötərim,
Sərv ağacı, sənin maralın qanı?

16. “Aşıqlar” kitabında bu gəraylının ikinci və üçüncü bəndi belə verilmişdir:

Baxmadım qaşu gözüne,
Dözə bilmədim nazına,
Siyah zülfünü üzünə
Darayıb düzənim gedib.

Kərəməm, ağlayam, güləm,
Qanlı göz yaşını siləm,
Əcəlim yetişə, öləm,
Məzarım qazanım gedib.

İstanbul variantında isə belədir:

Baqdım qaşına, gözüne,
Canım tayanır nazına,
Siyah zülfün mah üzünə
Tarayıb dökənim getmiş.

Yarın boyu bənzər fidana,
Yanar atəş saldı bu cana,
Bən ararım yana-yana,
Ol bənim canım getmiş.

Varayım qanda arayım?
Nazlı cəmalın görəyim.
Sinəmə xəncər urayım,
Sevgili yaranım getmiş.

Nə yerdə olduğun bilməm,
Bullam səni, sonra gülləm,
Qoy əcəlim gəlsin, ölləm,
Mədəd Əsli xanım getmiş.

Kərəməm, boylə qalırsam,
Düşmandan ovcum alırsam,
Vədəm yetər bən ölürsəm,
Məzarın qazanım getmiş.

Başqa bir variantda bu qoşma altı bənddir. İkinci və dördüncü bəndlər belədir:

Gedib hər yerin arayım,
Nazlı camalın görəyim,
Sinəmə xəncər vurayım,
Sevgili cananım getmiş.

Nə yerdə olduğun billəm,
Onu tapıb, sonra gülləm,
Gər əcəlim gəlsə, ölləm,
Məzarım qazanım getmiş.

17. Bu gəraylı İstanbul variantında belədir:

Evlərinin önü iydə,
İydənin dalları yerdə,
Al tavanlı yüksək evdə
Gəlinmoldun, gəlinmoldun?

Aynasın almış dizinə,
Sürməsin çəkmiş gözünə,
Tərpuşən əgmiş yüzünə,
Xanımmoldun, xanımmoldun?

Siyah zülfün, incə telin,
Yoxdur Əslim səncilin,
Dərdli Kərəm bənciləyin,
Yanarmoldun, yanarmoldun?

18. İstanbul variantında bu qoşma belədir:

Fələk bəni bağa bağban eylədi,
Dost bağına girəmədim, ağlarım.
Əlim ilə dikdim bağı-bostanım,
Güllərin dərəmədim, ağlarım.

Nə çox olur bu civarın ceylanı,
Qovarlar avçılar, ararlar anı,
Bən daha sevmişəm Əsli xanı,
Yer boynuna saramadım, ağlarım.

Qanı bənim tuti dilli maralım?
İtirdim yarımı, yanar ağlarım,
Kəsildi səbrim, qalmadı qərarım,
Dost halımdan biləmədi, ağlarım.

Kərəm aydır: dostlar bu nə kəm imiş,
İlə düğün, bayram bana qəm imiş,
Hərcayinin edəcəyi var imiş,
İqrarına turamadı, ağlarım.

19. Bu qoşmanın İstanbul variantında belə bir bəndi də vardır:

Dünya qədər olsun malın,
Movlam artırsın kamalın,
Günəş yüzlü mah camalın,
Yazıq dildən-dilə düşdü.

20. İstanbul variantında bu qoşmanın son bəndi belədir:

Dərdli Kərəm gedər kəndi yoluna,
Movlam dərd verməsin başqa quluna,
Ellər quş qondurmuş gülün dalına,
Quş qonmazsa bizim güllər boş olsun!

21. Bu qoşma dastanın İstanbul variantında belədir:

Gedər oldum, yaranlarım dirilsin,
Böl olsun əppəyi, aşı dünyanın!
Şimdən geri dəftərimiz durulsun,
Sürmələnsin gözü, qaşı dünyanın!

Ərənlər qurduğu yoldur, kəsilməz,
Tolu-tolu eşq bədəsi içilməz,
Buna dünya derlər, xalqa küsülməz,
Lələ gövhər olsun taşı dünyanın!

Bal ilə yağ olsun çöllər, səhralar,
İstərsə süd olsun yeddi dəryalar,
Cümlə meyvə versin dağlar, ovalar,
İstərsə yaz olsun qışı dünyanın!

22. İstanbul variantında bu qoşmanın üçüncü bəndi belədir:

Canım ninə, bənim ricam sizədir,
Fələkin etdiyi bana cəzadır,
Bəlkə Əslim Kərəm yolun gözədir,
Ağla ninəm, ayrılığın günüdür!

23. İstanbul variantında bu qoşmanın belə bir bəndi vardır:

Tuz, etmək yediyim qom qardaşlar,
Nədir bu fələkin etdiyi işlər?!
Gözümdən axıtdım qan ilə yaşlar,
Gəlin halallaşın, bən gedər oldum.

Başqa bir variantda belə bir bənd də vardır:

Kərəm deyər: tərki-vətən elərəm,
Üz tutuban diyar-diyar gəzərəm,

Əcəl aman versə, yara yetərəm,
Gəlin halallaşsaq, mən gedər oldum.

24. İstanbul variantında bu qoşma belədir:

Sallana-sallana yolum üstünə,
Çıxan dilbər bəni məcnun eylədi.
Usqufən əkdirmiş şahin baxışlım,
Baqan dilbər bəni məcnun elədi.

Şahin kibi binmək istər atlara,
Sinəsini sarmaq istər yadlara.
Aşığımı dürlü-dürlü odlara
Qoyan dilbər bəni məcnun eylədi.

Dərdli Kərəm aydır alıb satamam,
Qeyri gözəllərə könül qatamam,
Qızıl geymiş dev böhtan edəməm,
Turan dilbər bəni məcnun elədi.

25. Bu qoşma “Aşıqlar” kitabında belə getmişdir:

Üz tutmayın yana, nazlı bacılar,
Mən kənardan keçim, yol sizin olsun!
Ürəyimdə çoxdur dərdlər, acılar,
Acı, zəhər içim, bal sizin olsun!

Yardan ayrı ahu fəğan edərəm,
Xançal alıb bağrım başın didərəm,
Susamışam, mən su içib gedərəm,
Bir su verin, içim, göl sizin olsun!

Əvvəldən müştəğam bir ala gözə,
Ağzı şirin şəkər, dodağı məzə,
Mənim bir gülüm var təzədən təzə,
Bağçada açılan gül sizin olsun!

Kərəmin sevdiyi Əslidi, Əsli,
Könlüm qubarlıdı, ürəyim pashı,
Əslimdən ayrılalı yaşlıyam, yaşlı,
Mən qara geyinim, al sizin olsun!

İstanbul variantında isə üç bəndi belədir:

Gəldim isə yenə turmaz gedərəm,
Çəkib eşqin qatarını yedərəm.
Yanıqlıyam, bir su içər, keçərəm,
Bir su ver içəyim, göl sizin olsun!

Mey içib məst oldum, istəməm məzə,
Yarı bulsam görə bən gəzə-gəzə,
Bənim bir gülüm var təzədən təzə,
Dikəndə açılan gül sizin olsun!

Kərəm aydar: hər diləyim, həm uslu,
Yürəgim yaralı, cigərim paslı,
Əslimdən ayrıldım, yaslıyam, yaşlı,
Bən qara geyinim, al sizin olsun!

26. İstanbul variantında bu gəraylının belə bəndi də vardır:

Çağırırım qəni xudaya,
Füsrət vermə möhnətə,
Dərdli Kərəm qürbat eldə,
Ah çəkər, ağlar, öylənir.

27. Bu gəraylının Gəncədən toplanmış variantı belədir:

Ağalar, yarı qaçırdım,
Bəylər, xan Əslimi gördünmü?
Şeyda bülbülüm uçurdum,
Bəylər, xan Əslimi gördünmü?

Xan Əslim qılmana bənzər,
Kamalda loğmana bənzər,
Gözləri ceyrana bənzər,
Çöllər, xan Əslimi gördünmü?

Eşqindən eylədim həzər,
Yar həsrəti canım üzər,
Kərəm düşüb qürbət gəzər,
Yollar, xan Əslimi gördünmü?

28. Əndəlibi Qaracadağının 1857-ci ilə aid əlyazmaları içərisində bu şerin belə bir variantı vardır:

Durna, gedər olsan bizim ellərə,
Yara söylə, başdan keçən halları.
Qohum-qardaş, yar, müsahib olanlar
Dəxi çıxıb gözləməsin yolları.

Bahar ölgəc dağlar böyrü söküldü,
Boz, bulanıq axdı, çaya töküldü,
Bülbül də yavrusun aldı, çəkildi,
Heyif, soldu dost bağının gülləri.

Nalə çəkər bülbül gül həvəsindən,
Müşk, ənbər qoxar yar nəfəsindən,
Yantəbli, bazlı ovçu səsindən
Ürküşdü sonalar, qaldı gölləri.

Fələk kəmənd atıb ömrüm köşkünə,
Rəhmin gəlsin mənim kimi düşkünə,
İmam Həsən, İmam Hüseyn eşqinə,
Öldürərlər, tək üstümə tellərin.

Mən Kərəməm, işim yoxdur xanının,
Qapına gəlmişəm dilü canının,
Ah çəkəndə didəm dolar qanının,
Yadıma düşəndə Əsli elləri.

29. Bu qoşmanın “Aşıqlar” kitabında nəşr edilmiş və Gəncədən toplanmış variantı belədir:

Fələk mənə bağa bağban eylədi,
Süsən ağlar, sünbül ağlar, gül ağlar.
Xəzan əsdi, bağ pozuldu, gül soldu,
Bağban ağlar, bağça ağlar, çöl ağlar.

Nazlı yarım xına yaxıb əlinə,
Şana alıb, sıgal verib telinə.
Sarılmadım Əsli xanın belinə,
Mina ağlar, kəmər ağlar, bel ağlar.

Yaşılbaşlar uçub qonar göllərə,
Məcnun kimi düşdüm çöldən çöllərə,
Kərəm deyər: aşiq qürbət ellərə,
Gələn ağlar, gedən ağlar, yol ağlar.

30. İstanbul variantında bu şerin birinci bəndi belədir:

Hey ağalar, bu dərdimə yanayım,
İtirdim Əslimi, görənlər olmadı.
Pərvanələr kibi yandım, tutuşdum,
Yandım, alavımı alan olmadı.

31. İstanbul variantında bu qoşma belədir:

Gəzə-gəzə bir sinəkə duş oldum,
Yəqin bildim bu sinəkin işini,
Tutdum, qılınc ilə kəlləsin kəsdim,
Yeddi tağ üstünə sərdim leşin.

Sinək vızıldadı, uçdu havaya,
Yağın süzdük üç yüz altmış tavaya,
Yüklətdik toqsan toqquz qatara,
Peşkəş etdik Qeysəriyəyə döşünü.

Sinəki tutub bir meydana atdılar,
Beş yüz kisə ağçaya yağın satdılar,
Gəmiqlərindən bir körpü çatdılar,
Hesab etdik iki bindir yaşını.

Qarşıladım, yeddi qarış dizi var,
Otuz xirməndən böyük gözü var,
Səksən qəntar iç yağının xası var,
Seyf görmüş zəmhərinin qışını.

Dərisini çadır edib oturduq,
Ətin kəsdim, dörd guşəyə yetirdik,
Gürcüstanda Miraxura götürdük,
Açdı ağzını, saydı dişini.

Ol sinəki görənlər qaçdı geriyə,
Qarşı qoydu beş yüz atlı kişiyə,

Qanadın yelkən etdik çəkdiməyə,
Fil burnundan uzun gördüm qaşını.

Bən bilirəm qaranlıqda gələni,
Gəlib bənim tatlı canım alanı
Dərdli Kərəm söylər böylə yalanı,
Ya kim, gördü o sinəgin əşini.

32. İstanbul variantında bu gəraylı belədir:

Qanqınıza qul olayım,
Öndəki qoşa dilbər.
Movlam ayrılıq verməsin,
Göydəki quşa, dilbər!

Oq ilə urdun sinəmi,
Artırdın dərdi, vərəmi,
Gözlərin olmuş haramı,
Kipriklərin meşə, dilbər!

Bir oq atdım zərnişana,
Vardı getdi pərişana,
Dedim bəlkə yumuşana,
Bağrı dönmüş taşa dilbər!

Kərəmin çəkdiyi ardır,
Daim işi, gücü zardır,
Bu bir başqa ruzigardır,
Hərdəm əsməz başa, dilbər!

33. İstanbul variantında bu qoşmanın üç bəndi belədir:

Seyr elədim Gürcüstan elini,
Elləri var – bizim elə bənzəməz.
Bağı, bağçasını seyr elədim,
Gülləri var – bizim gülə bənzəməz.

Elləri var – yazı yazar məanı,
Gülləri var – verər dərdə dərmanı,
Əlləri xoş hənəli aşiq bəyanı,
Malları var – bizim mala bənzəməz.

Başlarına samur qalpaq geyərlər,
Çağıranda “moyi, moyi” deyərlər,
Heyvan əti, xıncır əti yeyərlər,
Dilləri var – bizim dilə bənzəməz.

34. İstanbul variantında bu qoşma belədir:

Gözəlsən, yoqdur manəndin, mislin,
Boyu sərvə, yanaqları al gözəl!
Huridir əslin, mələkdir nəslin,
Dişi inci, dodaqları bal, gözəl!

Dinlə gəl sözümlü, ay saçı sünbül,
Bən sana bir güləm, sən bana bülbül,
Ya tibə, ya bakirə, ya məhlul,
Hər nə isə bəndən xəbər al, gözəl!

Kərəm aydır: sənin qulun olayım,
Leylü nəhar, dost, qapında qalayım,
Bən də səndən muradımı alayım,
Sən də bəndən muradını al, gözəl!

35. “Aşıqlar” kitabında bu qoşmanın belə bir variantı da vardır:

Başına döndüyüm, ay mənim lələm,
Şirin candan mən usandım, ağlaram.
Alışdım, tutuşdum pərvanə kimi,
Aşkara oduna yandım, ağlaram.

Mən sevmişəm gözəllərin mərdindən,
Qurtarmadım bu zalımın dərdindən.
Getdim, gördüm Əslim köçüb yurdundan,
Yurdun gördüm, mən inandım, ağlaram.

Mən öpmədim yarın ala gözünü,
Səfil Kərəm itkin etdi özünü,
Zalım keşiş heç demədi düzünü,
Məlik hiləsini qandım, ağlaram.

36. İstanbul variantında bu gəraylının ikinci və üçüncü bəndləri belədir:

Əyninə geymişdir hələ,
Yanında var cüftə taya,
Sana deyirəm, sarı qaya,
Qayalar, xan Əslimi gördünmü?

Geyinmiş cüftə sayalar,
Yanına almış tayalar,
Tağlarda bitən lalalar,
Lala, xan Əslimi gördünmü?

37. “Aşıqlar” kitabında bu gəraylının belə bir variantı vardır:

Qarşı yatan Sultan dağı,
Nə dumandır başın sənini?!
Sənin birdir yazın, qışın,
Bəlli deyil qışın sənini.

Əskik olmaz qarın, yağar,
Çiskin qaçar, duman qovar.
Səhər günəş sənə doğar,
Cəvahirdir daşın sənini.

Yar eşqindən qəmə daldım,
Canımı odlara saldım.
Ölülərdən xəbər aldım,
Kimsə bilməz yaşın sənini.

Mən Kərəməm, çıxmam yasdən,
Dərdindir dillərdə dastan,
Ayrı düşdüm Əsli dostdan,
Ötər qərrib quşun sənini.

İstanbul variantında isə birinci, ikinci və beşinci bəndlər belədir:

Sana derlər, Sultan tağı,
Nə dumandır, başın sənini?!
Bəlirsizdir yazın, qışın,
Heç getməzmi qışın sənini?!

Dörd yana məst olmuşsan,
Dərdlilərə dərd olmuşsan,

Cümlə tağa üst olmuşsan,
Alçaq deyil başın sənin.

Kərəm aydır: gəldim, getdim,
Şu fani dünyaya getdim,
Ölülərdən sual etdim,
Kimsə bilməz yaşın sənin.

38. Bu qoşmanın “Aşıqlar” kitabında belə bir variantı vardır:

Çayın kənarında paltar yuyanlar,
Yolçunu yolundan eylər bu gəlin.
Qaldır rübəndini üzünü görüm,
Yolçunu yolundan eylər bu gəlin.

Əsli xanım behişdəki huridir,
Bir ah çəksəm dağı, daşı, əridir.
Qız, Allahı seversən, irəli dur,
Yolçunu yolundan eylər bu gəlin.

Gəlinin ləbləri verər həyatı,
Üzün görənlər çəkər dünya minnəti.
Qız, haqqı seversən, vermə zəhməti,
Yolçunu yolundan eylər bu gəlin.

İstanbul variantında isə dörd bəndi belədir:

İrmaq kənarında əsvab yuyanlar,
Yolçunu yolundan eylər bu gəlin.
Qaldır niqabını, yüzün görəyim,
Yolçunu yolundan eylər bu gəlin,

Bənim Əslim cənnətdəki huridir,
Bir ah çəksəm tağlar, taşlar əridir.
Qız, Allahı seversən, geri dür,
Yolçunu yolundan eylər bu gəlin.

Bir ah çəksəm tağlar, taşlar igilər,
Nədir bu səndəki siyah bənlər.
Qənalı barmaqlar, gözəl əllər,
Yolçunu yolundan eylər bu gəlin.

Gəlinin ləbləri söylər həyatı,
Yüzün görmək dəyər dünya qiyməti.
Qız, haqqı seversən, vermə zəhməti,
Yolçunu yolundan eylər bu gəlin.

39. “Aşıqlar” kitabında bu qoşmanın belə bir variantı vardır:

Ay camaat, görün nə hala qaldım,
Kimsə yetməz bu günümdə dada hey!..
Görüm seyrağının dönsün löyünü,
Saldı məni xan Əslimdən cida hey!..

Yağı düşmən özün burda bildirdi,
Müxənnəsi şad eyləyib güldürdü,
Ağladıban çeşmim yaşın sildirdi,
Fələk cavan ömrüm verdi bada hey!..

Kərəm deyər: yoxsul ikən bay oldum,
Qiyət bilməz yar əlində zay oldum,
Qanlı fələk məclisində pay oldum,
Məni boşaltdılar qabdan qaba hey!..

Gürcü əlifbası ilə Azərbaycan dilində yazılmış belə bir variantı da vardır:

Mənim yarım aparmağa gəlmişlər,
Bəs mənim könlümü kimlər ovlar hey?!..
Al, yaşıl geyinmiş, tər qaralanmış,
Yaylığını pünhan tutmuş, ağlar hey!..

Musurmanlar, bir gül əkdim dəryada,
Qəni movlam özü yetsin fəryada,
Bar ilahi, qismət etmə xoryada,
Qızıl gülün açılması çağlar hey!..

Uzaq mənzilləri yazıldımı ola?
...incilər düzöldümü ola?
Dəydi xoryad əli, pözuldumu ola?
Göz yaşınnan bəslədiyim tağlar hey!..

Musurmanlar, bir gül əkdim, dərsələr,
Dərib-dərib sinəm üstə sərsələr,

Hər sevgini sevgisinə versələr,
Aralıqda bir səd qoyar bəylər hey!..

Kərəm dədə qaynayıban coşanda,
Xunciyəri eşq oduna bişəndə,
Mənim yarım şol Qıvradan aşanda,
Yol verməyin boz dumanlı dağlar hey!..

Elyas Muşyeğin 1721-ci ildə yazılıb qurtarmış olduğu ehtimal edilən
“Nəğmələr” kitabında bu qoşmanın belə bir variantı vardır:

Dərdlərim hansı birin söyləyim,
Ağalar, düşməsin yardan cida hey!..

Yoldum dilbəndimi, bəyaz eylədim,
Sildim könlümün evin ayaz elədim,
Mən fələyə şəfa, niyaz elədim,
Fələk mənə göndərdi cəfa hey!..

Fələk olur çox iyidin fərmanı,
Bad əsər, sovurur əcəl zamanı,
Mənim bu dəvasız dərdim dərmanı,
Nə guh bilər, nə kənd bilər, nə va hey!..

Fələknən nərd oynaram, nədəram,
Fələk əlindən mən qanlar odaram,
Sübhə deyın yatmamışam bedaram,
Hər dü çeşmim həsrət çəkər xava hey!..

Kərəm dədə, yoxsul ikən bay oldum,
Qədrim bilməz yar əlində zay oldum,
Qəhbə fələk məclisində mey oldum,
Boşaltdılar məni qabdan qaba hey!..

40. “Aşıqlar” kitabında qoşmanın belə bir variantı vardır:

Qırx incə gözəl qız ilə,
Gölündə ördək, qaz ilə,
Sallanıban yüz naz ilə,
Gəlişi Əslimə bənzər.

Kərəm haqdan dilək dilər,
Çeşmim qanlı yaşın silər,
Mən ağlaram, nazlı gülər,
Gülüşü Əslimə bənzər.

İstanbul variantı ilə isə bu qoşmanın beş bəndi belədir:

Aldı qız:

Anamın sərvi-dalıyam,
Sənin Əslin bən deyiləm.
Bir qərrib yigit yarım var,
Sənin Əslin bən deyiləm.

Aldı Kərəm:

Ərənlərdən şəfa buldum,
Şükür bəylərdən qurtuldum.
Ağ ceylanı yola gətirdim,
Şükür, bəylərdən qurtuldum.

Aldı qız:

Sözündən anladım əzəl,
Bağına düşməmiş gözəl.
Gürcüstana keçdi gözəl,
Sənin Əslin bən deyiləm.

Aldı Kərəm:

Dərdli Kərəm dilək dilər,
Gözündən qanlı yaş dökər,
Bən ağlarım, kəndi gülər,
Gülüşü Əslimə bənzər.

Aldı qız:

Bənim adım Güllü Nazlı,
Sənin aradığın Əsli,
Qoca xallı, bədir yüzlü,
Sənin Əslin bən deyiləm.

41. İstanbul variantında bu gəraylının belə bəndləri də vardır:

Gəl, gedəlim, Sofi qardaş,
Bu gün Əslim köç eyləmiş.
Bən ağlaram, sən ağlama,
Bu gün Əslim köç eyləmiş.

Ağlama, Sofi ağlama,
Əslimin yurdun saqlama,
Gedəlim, bizi yoldan eyləmə,
Bu gün Əslim köç eyləmiş.

Almalı tağdan aşmışdır,
Parmaq dərədən keçmişdir,
Qeysəriyə ulaşmışdır,
Bu gün Əslim köç eyləmiş.

42. İstanbul variantında bu qoşmanın ikinci və üçüncü bəndləri belədir:

Bənim bir yarım var, ol bana yetər,
Nərdədür tək görsəm əfkarım artar,
Əslimin ləbləri balı bana yetər,
Arının verdiyi balı neylərəm?

Dərdli Kərəm aydar: bilməzəm noldum,
Eşqinə düşəli sorardım, soldum,
İtirdim Əslimi, məcnuna döndüm,
Toldum badə ilə, toluyu neylərəm?

Başqa bir variantda isə birinci və ikinci bəndlər belədir:

Alagöz yarımı mənə versələr,
Bu fəni dünyada malı neylərəm?!
Bir imdad olursa, elimdən olsun,
Haqq mənə yardımçı, eli neylərəm?!

Uca dağ başında tərənlar süzər,
Göllərində yaşılbaş sona üzər,
Əslinin yanağı lələyə bənzər,
Qeyrinin verdiyi gülü neylərəm?!

43. Durna – şifahi və yazılı ədəbiyyatımızda həmişə qeriblərin xəbər-
lərini vətənə çatdıran bir quş kimi təsvir edilir.

İstanbul variantında bu gəraylının belə bəndləri də vardır:

Turnalar gedər Mardına,
Turna, yara salam eylə!
Qarlı tağın ardına,
Turna, yara salam eylə!

Turna, gedərsən gülşənə,
Yerlərə döşənə-döşənə,
Al sana verəyim nişana,
Turna, yara salam eylə!

Turnam gəlir elindən,
Yucu tağların belindən,
Dərdli Kərəmin halından,
Turna, yara salam eylə!

44. İstanbul variantında bu qoşmanın dörd bəndi belədir:

Əcuzda bir gözəl gördüm qazılar,
Şövkü düşmüş xatiri can elinə.
Gördüm könlümə tanışdım,
Bal tökülür dodağından dilinə.

Qadir movlam xub yaratmış halını,
Səni sevən neylər dünya malını,
Hadədən çəkmişlər incə belini,
Boyu bənzər şimdiki sərvə dalına.

Bənim yarım incələrdən incədir,
Köksdəki məmələri qönçədir,
Saçı sünbül topuğundan yucadır,
Bir telini verməm dünya malına.

İncimidir, sədəfmidir dişləri,
Qələm ilə çəkilməşdir qaşları,
Sağ yanında var örgülü saçları,
Salındıqca dökər incə belinə.

45. İstanbul variantında bu qoşmanın ikinci və üçüncü bəndləri belədir:

Bənim yarım siz də görüb şaşarsız,
Ol yuca tağları nasıl aşarsız.
Avçıyı görüncə siz də şaşırırsız,
Qışın Qaramandı sizin eliniz.

Yürü, şahin pəncəsinə düşərsiz,
Bingöl yaylasını siz də keçərsiz,
Yaz gəlincə yaylalarda gəzərsiz,
Qırarsınız qanadınız, qolunuz.

Başqa bir variantda isə bu qoşma 4 bənddən ibarətdir və burada olmayan üçüncü bənd belədir:

Zalım şahin pəncəsinə düşərsiz,
Uca dağı, ormanları keçərsiz,
Yaz gələndə yaylaqlarda gəzərsiz,
Qırılmasın qanadınız, qolunuz.

46. “Aşıqlar” kitabında bu gəraylının belə bir bəndi də vardır:

Tütünü göyə çəkilər,
Saçı, saqqalı tökülər,
On beş yaşında bükülər
Beli yardan ayrılanın.

47. İstanbul variantında bu qoşmanın birinci və üçüncü bəndləri belədir:

Alçaqdan, yüksəkdən enən turnalar,
İnsafınız yoqmu, aldı dərd bəni.
Gecə-gündüz xəyalına yandıgım,
Məcnun kibi çölə saldı dərd bəni.

Gəldi bənim ilə inad oturdu,
Hicran otağını sinəmə qurdu,
Kəskin qılınc ilə başıma urdu,
Bölük-bölük etdi dərd bəni.

48. “Aşıqlar” kitabında bu qoşma belədir:

Qulluğunda üçcə kəlmə sözü var:
Birin eşit, birin öyrən, birin qan!
İyidin başına üç dövlət qonar,
Biri ağıl, biri kamal, biri şan.

Heç kəsin eyliyi heç kəsdə qalmaz,
Arayıb axtaran itiyin bulmaz,
Yəqin bil, dünyada üç şey zay olmaz;
Biri eylik, biri elim, biri nan.

Dərdli Kərəm diləyini dilə sən,
Ağlayasan, sızlayasan, güləsən,
Ey yaradan, mənə üç dərd verəsən;
Biri alış, biri tutuş, biri yan.

İstanbul variantında isə ikinci və üçüncü bəndlər belədir:

Keşişin etdiyi yanına qalmaz,
Arayıb da, sanma bəlasın bulmaz,
İki, üç şey haqq qətində zay olmaz,
Biri eyilik, biri elm, biri nan.

Keşişin qızında qaldı nəzərim,
Qələm alıb, bu dərdləri yazarım,
Şimdən geri çox səyahət gözərim,
Biri Tiflis, biri Bayazid, biri Van.

49. Başqa bir variantda bu qoşmanın burada olmayan aşağıdakı bəndləri də vardır:

Bu dərd məndən yad olanda,
Zəhər ağzım dad olanda,
Bir dəm gülüb şad olanda,
Dindirəyim, könül, səni.

Müştağam Əslim telinə,
Varaydım oba-elinə,
Hər dəm ərəb at belinə
Mindirəyim, könül, səni.

Qurbanam Əsli adına,
Haqq yetirsin muradına,
Mənim kimi eşq oduna
Yandırayım, könül, səni.

50. İstanbul variantında bu qoşma belədir:

Yarın əfkarından, yarın qəmindən,
Bana bir əcəb hal oldu bu gün,
Bənim bir dərdimi binə yetirdi,
Yandı cigərciyim kül oldu bu gün.

Turnamın qanadı bir qarış teldən,
Çəkəlim ayrılıq, nə gəlir əldən?!
Qürbət bülbülü kibi ayrıldım güldən,
Bülbüləm, gülümdən dor oldum bu gün.

Aqdı çeşmim yaşı, oldu bir ırmaq,
Bana haram olsun bu yerdə turmaq,
Nə müşkül dərd imiş yardan ayrılmaq,
Gecəmlə gündüzüm bir oldu bu gün.

Öksüz Kərəm edər ya bən nədəyim,
Əşmə, dostuma xəbər edəyim,
Alıb başım, diyar-diyar gedəyim,
Bildiyim tağlar yol oldu bu gün.

51. İstanbul variantında bu qoşma belədir:

Ah edəyim, könül, sənin əlindən,
Qaldıq bir əcayib zarın içində.
Nəmə ağlayım, nəmə güləyim,
Qonçə gülüm qaldı xarın içində.

Al, yaşıl, sünbülü bağlamış tağlar,
Dinməz gözümlün yaşı, turmayıb çağlar,
Bəharın soltanı turmayıb ağlar
Türlü-türlü qoqların içində.

Arayayım, alçaqlarda gəzəyim,
İndirəyim könül xəttin, büzəyim,

Bunun kibi tağ başında gizəyim,
Könül məskən tutdu şəhrin içində.

Dərdli Kərəm edər, vətənim, yoq eşim,
Heç kimsəm yoqdur sora bənim əhvalım,
Yardan ayrılalı büküldü belim,
Qaldıq namus ilə arın içində.

52. İstanbul variantında bu qoşma belədir:

Yazıq ömrüm qürbət eldə keçirdim,
Həsb-halım bildirən yoq, bilən yoq.
Getdi, fürsət əldə ikən qaçırdım,
Qərib qaldım, güldürən yoq, gülən yoq.

Əlimdən aldırdım nazlı sonamı,
Tərk eylədim atamı, anamı,
Deyə-deyə göm-göy etdim sinəmi,
Xəncər alıb dəldirən yoq, dələn yoq.

Bir xəbər almadım gözü aladan,
Anınçün qurtulmadım bən də bələdan,
Çoq zamandır xəbər gəlməz selədən,
Heç bir xəbər gətirən yoq, gələn yoq.

Suyu, seli gəldimi qarlı tağların,
Açıldımı mor sünbülü bağların,
Bən Kərəməm, ah çəkərim, ağlarım,
Çəşmim yaşın sildirən yoq, silən yoq.

53. “Aşıqlar” kitabında bu qoşmanın belə bir variantı vardır:

Qalxıb göy üzündə uçan durnalar,
Ötmə qərib-qərib, könül şən deyil.
Qatar-qatar olub keçən durnalar,
Ötmə qərib-qərib, könül şən deyil.

Uzaq mənzillərdə quma batarsan,
Cığanı boynundan yana atarsan,
Bir olan dərdimə min dərd qatarsan,
Ötmə qərib-qərib, könül şən deyil.

Mən Kərəməm, atdım namus, arımı,
Yar yolunda verdim dövlət, varımı,
Əlimdən aldılar Əsli yarımı,
Ötmə qərib-qərib, könül şən deyil.

54. Bu qoşmanın “Aşıqlar” kitabında getmiş belə bir variantı da vardır:

Cilvələnilib çeşmə üstə durursan,
Gəlin, mənim xan Əslimə bənzərsən.
Doğrusun söylərlər haqqı sevənlər,
Gəlin, mənim xan Əslimə bənzərsən.

Xan Əslimin ağ üzündə xalı var,
Danışanda şirin-şirin dili var.
Gümüş kəmə qucan incə beli var,
Gəlin, mənim xan Əslimə bənzərsən.

Gəlin, gəl ağlatma sən məni, güldür,
Amandır, üzündən rübəndi qaldır,
İstər azad eylə, istərsən öldür,
Gəlin, mənim xan Əslimə bənzərsən.

İstanbul variantında isə bu qoşmanın beş bəndi belədir:

Aldı Kərəm:

İrmaq kənarında əsvab yuyanlar,
Allı gəlin, xan Əslimə bənzərsən,
Toğru söylə, əgər haqqı sevərsən,
Allı gəlin, xan Əslimə bənzərsən.

Aldı qız:

Tolandın tağları, buraya gəldin,
Var get, dərddli Kərəm, yarın deyiləm.
İtirdin ağılımı, divanə oldun,
Var get, dərddli Kərəm, yarın deyiləm.

Aldı Kərəm:

Xan Əsli kibi yanağında xalı var,
Dürlü libas geymiş, incə beli var.

Gedə-gedə bir incə yolu var,
Allı gəlin, xan Əslimə bənzərsən.

Aldı qız:

Demə aşiq, səni çəkərlər dara,
İçərimə açdın onulmaz yara,
Bən deyiləm yarın, var yarın ara,
Var get, dərqli Kərəm, yarın deyiləm.

Aldı Kərəm:

İnanmam, yüzündən niqabı qaldır,
Dilər azad eylə, dilərsən öldür,
Gəl ağlatma, gəlin, bəni güldür,
Allı gəlin, xan Əslimə bənzərsən.

55. İstanbul variantında bu qoşmanın belə bəndləri də vardır:

Yol üstündə bitən otlar,
Hər gələn bəri ögüdlər.
Qom, qardaş, qoç yigidlər,
Yoldaş der də ağlarmola..

Nədi cürmüm, nədir xətam?
Necə bu qürbətdə yatam?
Ağ saqqallı bənim atam,
Kərəm der də ağlarmola..

56. Başqa bir variantda bu qoşma 4 bənddir və sonuncu bənd belədir:

Ovçu deyər: şahin uçdu qolumdan,
Uçdu, getdi vətənimdən, elimdən,
Kərəm yandı Əsli xanın əlindən,
Varamazsan, Kərəm, qışdı, geri dön!

57. Əndəlib Qaracadağının əlyazmaları içərisində bu şeyrin belə bir variantı vardır:

Ərzurumun gədiyini aşanda
Çağırdım qadir Allah, aman hey!..

Bir tərəfdən yağmur yağır, bad əsər,
Bir tərəfdən qarşım almış duman hey!..

Gəzə gəldim İrəvandan yolumu,
Soyuq aldı ayağımı, əlimi,
Öz-özümə haqq etmişəm ölümü,
Dəxi gəlməz sağlığıma güman hey!

Soyuq alır bu gədikdən aşanı,
Tanımanam xanı, bəyi, paşanı,
Yarımlın qaldı məndə yaylıq nişanı,
Yeri, yeri, çərxi dönmüş zaman hey!..

Mən Kərəməm, beş gün fəna dünyada
Bəlalar çəkmişəm həddən ziyada,
Tutaram yaxandan, gələrəm dada,
Məhşər günü qurulanda divan hey!..

İstanbul variantında bu qoşma belədir:

Laləli tağında yolum azıtdım,
Çağırırım qəni movla, aman hey!..
Bir yanımda yağar yağmur, qar səpər,
Bir yanımda yuca tağlar, duman hey!..

İnilər tağların başı, inilər,
Dərdim artar, yaralarım yenilər,
Gözüm görməz, qulaqlarım çımlar,
Qadir movlam, bənim halım yaman hey!..

Axşam oldu, görmədim yolumu,
Soğuş aldı ayağımı, əlimi,
İxtiyar söylədim bən də ölümü,
Dəxi yoxdur sağlığıma güman hey!..

Tağlar, hümmət edin bunda qalmayım,
Qalırsam da qürbət eldə ölməyim,
Əski düşmənlərə möhtac olmayım,
Nərdə görəm yar yüzünü zaman hey!..

Qurdlar, quşlar yığılırsa başıma,
Baqmaz gözdən aqan qanlı yaşıma,
Qürbət eldə bir hal gəlsə başıma,
Toğru dönməz çərxi fələk aman hey!..

Aşığı oldur kəndi kəndin qaynada,
Yiğit odur səri meydanda oynada,
Kərəm edər: ölüm haqdır dünyada,
Axirətdə qarşı gəlsin iman hey!..

58. İstanbul variantında bu qoşmanın belə bəndləri də vardır:

Varayım qürbətə, çıxayım dedim,
Sıdqlə movlaya tayanayım dedim,
Yığılmış binayı yapayım dedim,
Fələk yıqdı sarayını, köşkünü.

Kərəm edər: xəta gəldi dilimə,
Çoq savaşdım çara yoqdur ölümə,
Kimə nida etsəm, gəlməz yanıma,
Gəncligimdə görmədim xoş günü.

59. İstanbul variantında bu qoşmanın belə bəndləri də vardır:

Yuca-yuca tağlar başı aşibdir,
Avçılar əlindən bağı pişibdir,
Bizim yerdən sizin yerə düşübdür,
Əsli xanın ceylanıdır bu ceylan.

Ceylan dedigin aq olur yüzü,
Mövlam sürmələmiş ala gözü,
Təpəsində vardır bir cüft buynuzu,
Əsli xanın ceylanıdır bu ceylan.

Bən Kərəməm, bu tağları gəzərəm,
Gələndən, keçəndən hiylə səzərəm,
Çoq zamandır qürbət eli gəzərəm,
Əsli xanın ceyladır bu ceylan.

60. İstanbul variantında bu qoşma belədir:

Yanaram, yanaram, tütünü tutmaz,
Qəribəm, bu qürbət ellərdə qaldım.
Yarımmın sevdası sərimdən getməz,
Ağızda söylənən dillərdə qaldım.

Bir yarım yoqdur ki, halımdan bilə,
Ağlayıb-ağlayıb göz yaşım silə;
Qorqaram ki, quşlar üstümə gələ,
Aşamam tağları, illərdə qaldım.

Görürmü gözlərim ol Əsli xanı,
Yoluna qılmışam fəda bu canı,
Tərk eylədim yar ilə vətəni,
Geydirdim xirqəyi, şallarda qaldım.

Dərdli Kərəm edər: öləmöz oldum,
Ağlayıb, göz yaşım siləmöz oldum,
Nə yana gedəyim biləmöz oldum,
Şimdi səhralarda, çöllərdə qaldım.

61. İstanbul variantında bu şeir belədir:

Yüksəyində yavrı şahin bəslənir,
Yıldız tağı neçün qalqmaz dumanın.
Alçağında tuti, qumru bəslənir,
Yıldız tağı, neçün qalqmaz dumanın?

Yüksəyində para nəmli qarın var,
Alçağında mor sünbüllü bağın var,
Yardannı ayrıldın, ahü-zarın var,
Yıldız tağı, neçün qalqmaz dumanın?

Gələn-keçən seyran edər meşəsin,
Belinə qondurmuş beyin, paşasın,
Haramilər bana hər bir guşəsin,
Yıldız tağı, neçün qalqmaz dumanın?

Yenə çevrilib əsir olmuşdur, bəli,
Rumda, Əcəmdə söylənir halı,
Qazımisan, sərdarmısan, qurd beli,
Yıldız tağı, neçün qalqmaz dumanın?

Hər taşlardan boyalı taşın var,
Şahin yuva yapmış, ötər quşun var,
Kərəm kibi nə bəlalı başın var,
Yıldız tağı, neçün qalqmaz dumanın?

62. İstanbul variantında bu qoşmanın dörd bəndi belədir:

Aman, fələk, aman sənin əlindən,
Bu qərrib könlümə ahü-zar gəlir.
Ah etdikcə qarlı tağlar inildər,
Xəbər aldım, karvan ilə yar gəlir.

Şahi göydən turna endirər,
Endirər də sinəsinə qondurar.
Ellər sevdiyinə namə göndərər,
Yarın sitəm sözü bana kar gəlir.

Yar yolunda fada qılan sərini,
Gecə-gündüz görəməmzi yarını,
Əlimdən aldırdım nazlı yarımı,
Geniş dünya başıma tar gəlir.

Dərdli Kərəm edər əbrü, kamandır,
Yarı görməyəli xeyli zamandır,
Ellərə yaz, bahar, çayır, çəməndir,
Neçün bizə yağmur ilə qar gəlir?

63. İstanbul variantında bu qoşma belədir:

Pək qaranlıq, bulamadım yolumu,
Soğuq aldı ayağımı, əlimi.
Bən kəndimə layiq gördüm ölümü,
Axirətdə qarşı gəlsin, iman hey!

Uzun Əhmədə çıxdım bozuldu,
Ağ alnıma qara yazı yazıldı,
Məzarım qürbət eldə qazıldı,
Çağırdım qadir movlam, aman hey!

Bülbül qonar irğalandırar dalını,
Ördək qonar talğa edər gölünü,

Görəsim gəldi könül elini,
Şimdən geri gedəcəyəm, güman hey!

Kərəm edər eşq qazğanın qaynadan,
Enib ovalarda atın oynadan.
Fəryad ilə çoq analar ağladan,
Yana-yana ağlayalım, haman hey!

64. “Aşıqlar” kitabında bu qoşmanın birinci, ikinci və üçüncü bəndləri belədir:

Alçaqlı, ucalı Ərzurum dağı,
Əsli xanım köç eyləmiş elindən,
Ağzım açım, indi sənə qarğayım,
Qəbul olsun hər nə çıxsadı dilimdən.

Qarğayıram, sənin qarın getməsin!
Susənin, sünbülün, gülün bitməsin!
Bu dünyada əlin ələ yetməsin!
Qara Məlik iyləməsin gülündən!

Mən Kərəməm, ahu kimi mələrəm,
Ahım ilə dağı, daşı dələrəm,
Görən Əslim üzün haçan görərəm?
Bir də aşam qarlı dağlar belindən!

65. İstanbul variantında bu qoşmanın belə variantı vardır:

Bən bu dərdir qanğı birin söyləyim,
Tazalandı əski dərdir yarası.
Aman, ay, sevdiiyim yar əldən getdi,
Yarəb, nədir bu firqətin çarası?

Kətən kömlək geyər, güldən nazikdir,
Bülbül, cövr eləmə gülə, yazıqdır.
Çoq qürbətlik çəkdim, bağrım əzikedir,
Xişmə gölmə, ay cigərlər parası!

İçib eşqin tolusunu, qanayım,
Düşmüşəm eşqinə, necə yanmayım?!

Könül sevdi, anı necə dönəyim,
Mehrabımdır iki qaşı arası.

Kərəm edər, ay gözlərin sevdiyim,
Ta başından ayağına döndüyüm,
Abdal olub Qeysəriyə gəldiyim,
Öyə gözlər, bəri gözlər görəsi.

66. Bu şerin belə bir variantı da vardır:

Ağlama, ağlama, bağrım qan oldu,
Yanınca qoşaram qullarım Kərəm!
Bir neçə namə yazaram o Ziyad xana,
O bilər dərdlərim, hallarım, Kərəm!

Bir ad qoydum, biz də olduq nişanlı,
Kərəm ölsə, Qara Məlikdi qanlı,
Çağıraram, atlanar o Rum, osmanlı,
Kəsərəm bəndləri, yolları, Kərəm!

Mən Əsliyəm, söz demərəm pünhana,
Yolunda durmuşam mərdü-mərdana,
Səninlə gedərəm bağı gülşana,
Gəl, gedib soldurma güllərim, Kərəm!

67. Bu qoşmanın belə bir variantı da vardır:

İpək olub, sarmaşaydım saçına,
Sünbülə bənzəyir saçın, Əsli xan!
Girim kəlisana, dönüm xaçına,
Qoy taxım boynuma xaçın, Əsli xan!

Bircə məni çağıraydın oyuna,
Ağ qulac qolların dola boynuma,
Payız gecəsində girim qoynuna,
Alım ağ üzündən maçın, Əsli xan!

Gecə-gündüz əl götürdüm duaya,
Bir sən ilə verəm səda-sədaya,
Bir qərib quş idim, qalxdım havaya,
Göydə məni vurdu laçın, Əsli xan!

Mən səni baş bildim sultandan, xandan,
Seçmədim mələkdən, hürü-qılmandan,
Aşığı öldürən sən kimi candan
Mən necə əl çəkim, keçim, Əsli xan?!

Kərəm deyər: ayrı düşdüm elimdən,
Bülbül idim, tərək olmuşam gülümdən,
Mən nə dedim, sən incidin dilimdən,
Nə idi taxsırım, suçum, Əsli xan?!

68. Karvanqıran – gecə vaxtı çox aydın görünən işıqlı bir ulduzun adıdır. Dan ulduzuna oxşadığı üçün çox zaman ondan seçilmir. Hətta bir xalq əfsanəsinə görə guya bir karvan onu dan ulduzu hesab edərək yola çıxmış, karvan çovğuna düşüb qırılmış, buna görə də ulduz karvanqıran adlandırılmışdır.

69. İstanbul variantında bu şerin ikinci, dördüncü və beşinci bəndləri belədir:

Aqşam oldu, nə qaranlıq gecələr,
Səhər vaqtı azan oqur xacələr,
Qorquram ki, yarı yadlar qocalar,
Oyan, Əsli, gəl, xalını sevdiyim!

Bulamadım mən Əslimin kanını,
Yaslanaydım, yar, yadığın kanını,
Satınımı aldın sən uyqunun kanını,
Oyan, Əsli, gəl, xalını sevdiyim!

Nə sarıb, sarılıb yatarsan,
Bu dərddi sinəmə dərddər qatarsan,
Netdin vədi, bu qəflətdə yatarsan,
Oyan, Əsli, gəl, xalını sevdiyim!

70. İstanbul variantında bu şerin belə bir variantı vardır:

Bəni bunda lal eyləyən
Dərddir, həsrətdir, fūrçətdir.
Çəşmim yaşın sel eyləyən
Dərddir, həsrətdir, fūrçətdir.

Eşq atəşi var canda,
Qaynar, qaynar çıqmaz bu təndə,
Neyləyim üçü də var bəndə,
Dərddir, həsrətdir, fürqətdir.

Qılıc – oylə yara etməz,
Yar sevdası sərdən getməz,
Dəgmə, carrah mərhəm etməz,
Dərddir, həsrətdir, fürqətdir.

Bəni eşqə salan yardır,
Vicudumda yanan nardır,
İşim bənim ahü-zardır,
Dərddir, həsrətdir, fürqətdir.

Kərəm der olmuşam hakim,
Ağlamadan yoqdur pakim,
Bazirgamam, qəmdir yüküm,
Dərddir, həsrətdir, fürqətdir.

71. Başqa bir variantda bu qoşma səkkiz bənddir. Beşinci, altıncı, yeddinci və səkkizinci bəndlər belədir:

Əlim əlvən xınalıdan,
Guşi qızıl tanalıdan,
Bir can alan havalıdan
Mən dönərəm, könül dönməz...

Dəvələrin gəlir daşdan,
Yük tutub al qumaşdan,
Onun kimi yaşılbaşdan,
Mən dönərəm, könül dönməz...

Əldən verdim din-ımanı,
Yar yardan haçan usanı,
Gözümdən axıtıdım qanı,
Mən dönərəm, könül dönməz...

Qorxmaram sultandan, xandan,
Yar yolunda keçdim candan,

Kərəm deyər Əsli xandan
Mən dönərəm, könül dönməz...

72. İstanbul variantında bu şeir belədir:

Əslimin yüzündə on beş xalı var,
Bir xalı dünya malına yetişir;
Bir xalı məğribə pəncə salmışdır,
Bir xalı cahanda lala yetişir.

Bir xalı ediyor mərdə mərd cəngi,
Bir xalı döküyor cümlə firəngi,
Bir xalı bozulmaz heç anın rəngi,
Bir xalı şöləsi xalqa yetişir.

Bir xalı budur ki, ta ərşə çıxar,
Bir xalı odur ki, aləmi yıqar,
Bir xalı budur ki, cahanı yaqar,
Bir xalı məşriqi-məğribə yetişir.

Bir xalı olmuşdur gözlər səvari,
Bir xalı görmüşdür bunca didarı,
Bir xalı dəgyor cahanın varı,
Bir xalı Kərəm qula yetişir.

73. İstanbul variantında bu şeir belədir:

İsfahandır bizim elimiz,
Ördək uçdu, viran qaldı gölümüz,
Boylə necə olur bizim halımız,
Çöz Əslim, çöz köksün düymələrini.

Səni bana verdi yaradan Xuda,
Səni bən arayıb gəzərəm, hala,
Bir canım var olsun fəda,
Çöz Əslim, çöz köksün düymələrini.

Bizim eldən sürdüm bunda gətirdim,
Ərzurumda bulmuş ikən yitirdim,
Tərcanda bən xəstə oldum, yatırdım,
Çöz Əslim, çöz köksün düymələrini.

Aşıb göldim tağların belindən,
Nələr çəkdim bən bu eşqin əlindən,
Şükür, qurtuldum aləmin dilindən,
Çöz Əslim, çöz köksün düymələrini.

Qara tağdan endim bu düz ovaya,
Fəğanım irişdi ərşi, əlaya,
Üzüm haqq dərgaha, elim duaya,
Çöz Əslim, çöz köksün düymələrini.

Cida düşdüm vətənimdən, elimdən,
Gör ki, nələr çəkdim eşqin əlindən,
Qeysəridə xəbər aldım gəlindən,
Çöz Əslim, çöz köksün düymələrini.

Dərdimi tuyanlar cümlə ağladı,
Bəylər tutdu qollarımı bağladı,
Yürəciyim eşq oduna dağladı,
Çöz Əslim, çöz köksün düymələrini.

Geydiyimiz qumaşlar cümlə al oldu,
Əbrişim quşağım peştimal oldu,
Tutuldu dilimiz birdən lal oldu,
Çöz Əslim, çöz köksün düymələrini.

Sabah olur da yenə divan qurulur,
Qazıdan, müftüdən xəbər sorulur,
Netdin deyə Sofi bana tarılır.
Çöz Əslim, çöz köksün düymələrini.

Gör ki, bizi nə günlərə yetirdi,
Bu dərd bən-əbdin işin bitirdi,
Sürə-sürə bu diyara gətirdi,
Çöz Əslim, çöz köksün düymələrini.

Ərisin tağların qarı yolundan,
Rəqibə var ölüm dostun əlindən,
Tağlara düşmüşəm sənin əlindən,
Çöz Əslim, çöz köksün düymələrini.

Gəl ikimiz bir döşəyə girəlim,
Komleksizcə canı-cana qatalım,
Rəqiblərə nisbət səfa sürəlim,
Çöz Əslim, çöz köksün düymələrini.

Arayıb-arayıb, buldum odayı,
Alayım başıma gələn qəzayı,
Necə bir ağlatdın Kərəm dədəyi,
Çöz Əslim, çöz köksün düymələrini.

74. Bu şerin gürcü əlifbası ilə yazılmış belə bir variantı da vardır:

Bir atəş düşdü canıma,
Yanaram, Əslim, yanaram!
Sazımdan düşdü üzümə,
Yanaram, Əslim, yanaram!

Dəstini aldım dəstimə,
Zalım, nə girdin qəsdimə?
Dəxi su səppə üstümə,
Yanaram, Əslim, yanaram!

Kərəmin işin al eylə!
Şirin ləblərin bal eylə!
Gəl əməyin halal eylə!
Yanaram, Əslim, yanaram!

75. İstanbul variantında bu şerin belə bir variantı vardır:

Necə tayanayım bən bu həsrətə,
Ana, Kərəm yandı deyə ağlaram!
Sevdiçəyim saldı bəni bu dərdə,
Ana, Kərəm yandı deyə ağlaram!

Leyla üçün Məcnun tağlara düşdü,
Şirin üçün Fərhad qayalar dəlidi,
Bizə bu ayrılıq movladan gəlidi,
Ana, Kərəm yandı deyə ağlaram!

“ABBAS VƏ GÜLGƏZ”

Bu dastanın variantı 1961-ci ildə Azərənəşr tərəfindən çap edilmiş “Azərbaycan xalq dastanları” (I cild) kitabında getmişdir.

Dastanın tərtibində Gəncə şəhərində yaşamış Aşıq Qara Mövləyevdən toplanmış variant əsas götürülmüşdür.

1. Tifər qan – Cənubi Azərbaycanda böyük bir kənddir.

2. Neçə ayə oxunur cim, sin, dal üstə – ərəb əlifbası ilə “c”, “s”, “d” hərflərini bir yerdə yazdıqda olur “cəsəd”. Məlum olduğu üzrə, “cəsəd” həm də meyid ölü deməkdir. Beləliklə, aşıq ölü üstündə hansı ayənin oxunduğunu soruşur.

Başqa bir variantda bu qoşma belədir:

Şikəstə könlümün məqsudu usta,
Bu Təbrizin sonaları necədi?
Tikilibdir çarşıları yanaşı,
Sarayları, binaları necədi?

Ərənlər üstümdə oldu numayan,
Bir camal göstərdi bəyanbəbəyan,
Bir saf mələk gördüm, bir saf da qılman,
Dal gərdəndə şanaları necədi?

Müştaq olduq bir pərinin dağına,
Canım qurban olsun xoş yığnağına,
Mən Abbasam, girsəm xublar bağına,
Eyvan, otaq, xanaları necədi?

3. Respublika Əlyazmaları fondunda mühafizə edilən 1201 №-li cügdə bu şeir belədir:

Eşidin, dinləyin, arif olanlar,
Rəsul pəncşənbə günü taci-sər oldu.
Səlman qırxdı başın, muyin saxladı,
Haqq sual elədi əxi iqrar oldu.

Pəncşənbə günü qırxdırdı başı,
Cəbrayıl gətirdi ülgücü, daşı,
Altmış üç tarixdə söylənir yaşı,
Yeddi yüz əlli altı ay ömrü var oldu.

Həzrətin zülfü idi göyə götdülər,
Mələklər üçün uluş etdilər,
Məkkəyə qonub nura tutdular,
Cənnəti-məvada bərqərar oldu.

Rəsul baş qırxdırdı, Səlman su aldı,
Bismillah oxuyub ülgücü çaldı,
Cümlə göyə getdi, yerdə dü qaldı,
Mömün olan kəslər xəbərdar oldu.

Abbas deyər: dünyada gün ikidir,
İki ləl, iki gövhər, iki dürr,
Zülfü on iki min altmış ikidir,
Leylətulqədrdə müxtəsər oldu.

4. Bu qoşmanın belə bir variantı da vardır:

Bizdən salam olsun arif olana,
Hər kimsə mənimlə var isə gəlsin!
Cəhənnəmi indi ona göstərim,
Hansı bəndə günahkar isə gəlsin!

Zalım bəndə, uyma bunca qiybətə,
Qiybət edən tez düşəcək zillətə
İskəndəri kim göndərdi zülmətə?
Hər kim ondan xəbərdar isə gəlsin!

Qızılgül bəslənir xəndan içində,
İnnabi ləblərin dəhan içində,
Abbasam, durmuşam meydan içində,
Kimə bu gen dünya dar isə gəlsin!

5. Bu şeirin Gəncədən toplanmış bir variantının ikinci və üçüncü bəndləri belədir:

Bəzircanlar yaxşı saxlar nökeri,
Geyməyəm hər çiti, hər qələmkəri,
Xəstəyəm, yemərəm qəndi, şəkəri,
Qoynundakı nara qailəm, Pərim!

Sürməni çəkibsən gözü qaşına,
Qırmızı geyinibsən gülbaşına,
Abbasın sözləri gələ xoşuna,
Hurilər qızına tay olan Pərim!

Qazaxdan toplanmış variantda isə şerin iki bəndi belədir:

Arif olan yaxşı saxlar nökəri,
Geydirməz hər çitnən, hər qələmkəri,
Xəstəyəm, yemərəm qəndi, şəkəri,
Qoynundakı nara qailəm, Pərim!

Alasan sürməni, çəksən qaşına,
Al-qırmızı xub yaraşır başına,
Necə gəldin sən Abbasın xoşuna,
Hurilər qızına sayılam, Pəri!

6. Bu qoşmanın belə bir variantı da vardır:

Haqq-taala, yek danə gövhər yaratdı,
Camalda insandı, mahi-ənvərđi.
Qaməti yanında tuği-mənfail,
Bilməm əlif-beydi, ya sinəvərđi.

Cəmalı şöləsi küdrətin nuri,
Yusif Kənanđı, Çinin fəğfuri.
Deyirlər behiştə çox olur huri,
Onlar da köhnəlib, yar taza-tərđi.

Çoxlar aşılığđı asan şey sandı,
Cəfa çəkdi, peşman oldu, usandı,
Könül bir Pərinin oduna yandı,
Qoy desinlər Abbas oda büryandı.

Cəbrayıldan toplanmış “Abbas və Gülgəz” dastanında isə bu qoşma belədir:

Yaradanın gözəl töhfə yaradıb,
İnsan sifətində mahi-ənvərđi.

Tübə desən qəddi olar münfəil,
Ya bir əlifdi, ya bir sənubərdir.

Hüsnün hər zərrəsi qüdrətin nuri,
Cəmalı məhv elər Çini fəqfuri,
Deyirlər behiştə çox olur huri,
Onlar köhnəlibdi, bu tazə-tərdir.

Hər gələn dünyaya bir körpü saldı,
Bir müddət dolandı, bir müddət qaldı,
Bir ala gözlünün oduna yandı,
Görənlər desinlər Abbas da yardı.

7. Cəbrayıl variantında bu şeir belədir:

Nə baxırsan gözü cəllad haramı?!
Sənin dediciyin ya mən deyiləm.
Hər şəhərin bir adı var, bir sanı,
Mən Çin şəhəriyəm, Yəmən deyiləm.

Bir bağa girdim, yüz qan eylədim,
Dərmədim güllərin, yüz qan eylədim,
Bir könülə dəydim, yüz qan eylədim,
Daha mən könülə dəyən deyiləm.

Şikəstə Abbas da burda üzgülər
Qəvvəs olub, dəryalarda üzgülər,
Hərcayılar qaş oynadar, üz gülər,
Elə gül sevdiyim, ya mən də güləm.

8. Bu şeir Gəncədən toplanmış variantda belədir:

Leyli yarın qəmər hüsnü
Bu boyu tələti neylər?!
Yarın ləbindən bal əmən
Şəkəri, şərbəti neylər?!

Qara zülfü kəmənd olan,
Ləbləri dolu qənd olan,

Başdan ayağa bənd olan
Sənədi, sərxəti neylər?!

Çıxıb taxt üstə oturan,
Ağ üzdən busə götürən,
Abbası yara yetirən
Kəbə ziyarəti neylər?!

Cəbrayıldan toplanmış “Abbas və Gülgəz” dastanında isə belə getmişdir:

Qız, sənin günəş camalın
Ay, günü, səlatı neylər?!
Camalına müştəq olan
Ay salavatı neylər?!

Siyah zülfü qəşəng olan,
Dəhəni dolu qənd olan,
Əzəl ilqara bənd olan
Sənədi, sərxəti neylər?!

Süsəni, sünbülü bitirən,
Ətrini dağdan götürən,
Abbası yara yetirən
Kəbə ziyarəti neylər?!

9. “Aşıqlar” kitabında bu şeir belədir:

Gedəni gəlməsin, yatanı ölsün!
Göz-göz olsun, qabıq qoysun, soyulsun!
Hər yanına atmış piltə qoyulsun!
Nə yığıb yerini, salan olmasın!

Ciyərin doğrasın bir almas bıçaq,
Yeddi il yan yerdə uzansın naçaq,
Qohumu-qardaşı düşsünlər qaçaq,
Əhvalını xəbər alan olmasın.

Sən pozmusan yazıx Abbas halını,
Mən sənə neylədim, tanrı zalımı?

Çəkım ciyərınə mən çəngəlımı,
Cınazənə yaxın gələn olmasın.

10. Gəncədən toplanmış variantda bu şerın ikinci və üçüncü bəndləri belədir:

Qızlar, bu ad mana yaman oldu,
Yandı qara bağırim nə taban oldu,
Pozğun düşdü, qızlar pərişan oldu,
Əlif qəddim çöndü, yaya, xoş gəldin!

Pəri deyər: halat-halat adamlar,
Təbib görcək yaralarım qan ağlar,
Əsmər xanım getsə boş qalar bağlar,
Əlif qədim döndü yaya, xoş gəldin!

“Aşıqlar” kitabında (1-ci cild) isə şerın ikinci və üçüncü bəndləri belə getmişdir:

Hicran keçdi, könlüm natəvan oldu,
Qara bağırim laxta-laxta qan oldu,
Dağıldı gözəllər, pərişan oldu,
Əlif qəddim döndü yaya, xoş gəldin!

Gözəllər içində bəsi-bəllisən,
Şirin ixtilatlı, ləbi ballısan,
Zənəxdanı bir cüt qoşa xallısan,
Qatardan ayrılmış maya, xoş gəldin!

11. Bu şerın Gəncədən toplanmış variantı belədir:

Başına döndüyüm alagöz Pəri
Geyinmiş yaşılı, alınan oynar.
Gözəllər də kəmərsinə olubdu,
Sır vermir cahıla, ahılınan oynar.

Sənsiz görüm xarab qalsın bu bağı,
Şeyda bülbül nə zövq eylər, nə zağı;
Zülfü dal gərdəndə açıb məzağı,
Ağ üzü münəvvər xalınan oynar.

Abbas der: Pərimin bu çöp işləri,
Fərə kəklik kimi bu gülüşləri;
Almadı yanağı, incidi dişləri,
Qaymaq dodaqları balınan oynar.

12. Respublika Əlyazmaları fondunda mühafizə edilən A-73 №-li cümgdə bu şerin ikinci və üçüncü bəndləri belədir:

Fələk imiş bu işləri qayıran,
Ac gözlünü torpağıman doyuran,
Məni səndən, səni məndən ayıran,
Heç də illərinən üzü gülməsin.

Bıçarə Abbasam, qaldım fəzada,
Aşıqlar tək canım çıxsın cəzada,
Pərvərdigar bəlkə bir iş düzəldə,
Kafər bəndə mən tək darda qalmasın.

Burada qoşma Abbas adına getmişdir.

13. Bu şerin Qazaxdan toplanmış variantı belədir:

Başına döndüyüm, qurban olduğum,
Abbas, apardılar yarını sənin.
Mən gələndə qayrılırdı kəcavə,
Abbas, apardılar yarını sənin.

İsfahandan gəldi bir neçə vəzir,
Şah Abbas hökmündə bir namə yazır,
Qayrıldı kəcavə oldular hazır,
Abbas, apardılar yarını sənin.

Mən Qənbərəm, hərgiz söyləməm yalan,
Elinə, alma saldılar talan,
Dəli Becan, Allahverdi xandı gələn,
Abbas, apardılar yarını sənin.

14. Respublika Əlyazmaları fondunda mühafizə edilən B-1371 №-li cümgdə bu şeraylı Kərəmin adındandır. Özü də belədir:

Gecə-gündüz dad eylərəm,
Bir dərdi beş olan könlüm!
Bülbül tək fəryad eylərəm,
Qəmə yoldaş olan könlüm!

Yarım çıxdı odasından,
Mən alıram qadasından,
Çarxı-fələk badasından
İçib sərxoş olan könlüm!

Aləm yatmır ataşından,
Didəmin qanlı yaşından,
Heç duman getmir başımdan,
Baharı qış olan könlüm!

Kərəm deyər: mənəm sənsiz,
Fani dünya etibarsız,
Deyirdin dözmənəm sənsiz,
Döz, bağı daş olan könlüm!

15. Bu şeirin Cəbrayıl rayonundan toplanmış variantı belədir:

Genə gəldi qarşımıza sağ aləm,
Sağ əsgərli, sağ leşkərli, sağ aləm,
Umud yoxdu mən bu dərddən sağalam,
Cəsəd birdi, dərd min birdi, yara yüz.

Gəl, biçara Abbas, ağla yar üçün,
Qara bağırın kabab doğra, yar için,
Yar odu ki, yardan sonra yar üçün
Yaxa yırt, zülf dağıda, yara yüz.

16. "Aşıqlar" kitabında (2-ci cild) bu şeir belə verilmişdir:

Arif olan, işarədən qanaram,
Bülbülünəm daldan dala qonaram,
Alışaram, mən bu dərdə yanaram,
Bəsləyibdir ağ sinədə nar, gedər.

Hanı bu ölkədə ədalət, divan?
Yox kimsə eyləsin dərdimə dərman,
Heç insafa gəlməz biinsaf sarvan,
Sarvan çəkər, maya bozlar, nər gedər.

Mən gəzmişəm alçaq ilə ucanı,
Yar yolunda qurban dedim bu canı,
Görüm viran qalsın Azərbaycanı,
Abbas ağlar, Gülgəz kimi yar gedər.

17. “Aşıqlar” kitabında (1-ci cild) bu şeirin birinci bəndi belədir:

Aman, vəzir, bircə girit ağları,
Əylə kəcavəni, yarı görəyim.
Ahu kimi naləm tutub dağları,
Əylə kəcavəni, yarı görəyim.

Birinci və üçüncü bəndlər isə Qazaxdan toplanmış variantda belədir:

Getmə, getmə, halallaşaq, ayrılacaq,
Endir kəcavəni, yarı görəyim.
Qulaş qollarını boynuma dola,
Endir kəcavəni, yarı görəyim.

Dərin-dərin dəryalara daldığım,
Şirin canım eşq oduna saldığım,
Ağ üzündən bir cüt busə aldığım,
Endir kəcavəni, yarı görəyim.

18. Variantların çoxunda Abbası zəhər quyusundan Əli çıxardır. Bu münasibətlə də Əli şəninə Abbas iki qatar şeir söyləyir. Bu şeirlər təqdim etdiyimiz variantda getməmişdir.

19. 1937-ci ildə Azərnəşrdə çap edilmiş “Aşıqlar” kitabında (1-ci cild) bu qoşma belə getmişdir:

Nə gülürsən mənim kimi gülüncə,
Sən mənə gülüncə, dərdə gül, Pəri!
Alişan otaxda, gülşən bağçada
Süsəni, sünbülü dər də, gül, Pəri!

Səninlə gəzirdik Təbrizdə bağı,
Sınəmə çəkirsən dağ üstədən dağı,
Bəndə saldın mənim kimi dustağı,
Çox məni qoyubsan darda, gül Pəri!

Abbas gətirildi dar ayağına,
Xına tək yaxıllam yar ayağına,
Yoxsulu çəksələr var ayağına,
İndi mənim kimi mərdə, gül Pəri!

20. Cəbrayıldan toplanmış “Abbas və Gülgöz” dastanında bu qoşma belədir:

Mənim kimi şahlar şahı sevənin
Nə pakı var qala qəmlər içində.
Şahın üzün görən hərgiz çürüməz
Min il qalsa əgər nəmlər içində.

Saqi versə piyalasın sanaram,
Əmər olsam ləblərindən qanaram,
Alışiban gecə-gündüz yanaram,
Yarı gördüm naməhrəmlər içində.

21. Cəbrayıldan toplanmış variantda bu şeir belədir:

Mənim məcnun könlüm dağa yayıldı,
Əyilən lələnin budağından öp!
Dur dolan başına pərvanə kimi,
Şah gələnin yolların türabından öp!

Xoşum gəlir o mövlanın özündən,
Dindirirsən nur tökülür sözündən,
Ayna qabağından, ala gözündən,
Dəstələ yanağı buxağından öp!

Baxçalar sazlaşır bardan öteri,
Xəstəyəm, gəlmişəm nardan öteri,
Divarqanlı Abbas, yardan öteri
Dur şahı-mərdanın ayağından öp!

22. Cəbrayıldan toplanmış “Abbas və Gülgöz” dastanında bu şeir belədir:

Sərim qurban səni çəkən nəqqaşa,
Dəstimi yetirdin damana, Gülgöz!
Qüdrət qələm çalmış o qələm qaşa,
Bənzər əbruların kamana, Gülgöz!

Yar gəldi otağa, nur doldu bağa,
Sən gələn yollara canım sadağa,
Gəl verək ləb-ləbə, dodaq-dodağa,
Ağ sinən sinəmə dayana, Gülgöz!

Sən məni qurtardın alovdan, oddan,
Üzəngini basım, nazlı yar, atdan!
Bıçara Abbasam, xabi-qəflətdən
Tavus tək silkinib oyan, a Gülgöz!

“SEYDİ VƏ PƏRİ”

“Seydi və Pəri” dastanının müxtəlif yerlərdən toplanmış bir sıra variantları vardır. Bu variantlar bir-birinə çox yaxındır. Fərq əsasən surətlərin adlarında və qoşmalardadır. Məsəl üçün, bu variantların birinə görə, Seydi Əhməd kişi adlı bir yoxsul adamın oğludur. Əhməd kişi onu nəzir-niyazla tapmışdır. Seydi yoxsulluqdan tənqə gəlir. Dərqli-fikirli günlərinin birində yuxuda gavur qızı Pərinə görünür, aşiq olur, aşiqliyə çatır, butasının arxasınca səfərə çıxır. Yolda Nərgiz adlı bir dövlətli qızı ilə rastlaşır. Nərgiz Seydini sevir, lakin bu, Seydini yolundan eyləyə bilmir. O çox əziyyətlər çəkəndən sonra Pərinə tapır, alır, qayıdan baş Nərgizi də götürüb vətəninə gəlir.

Dastanın ikinci variantına görə, Seydi Tağı adlı bir yoxsulun oğlu, Pəri isə Tağının dövlətli qardaşı Nağının qızıdır. Uşaqlar göbəkəsmə adaxlıdırlar. Lakin onlar evlənə bilmirlər. Dövlətli qardaş əhdi pozur. Seydi qürbət ölkələrə gedir. Həsən Bağbanın qızı Nərgiz ona aşiq olur. O isə yuxuda gavur Gizmin qızı Pərinə görünür, aşiq olur. Calal paşa adlı biri onu zindana salır. Pərinə də güclə almaq istəyir. Nəhayət, Seydi düşmənlərə qalib gəlir, Pərinə alır, Nərgizi də götürür. Hətta gəlir öz nişanlısını da alır.

Dastanın belə variantlardan əsaslı şəkildə fərqi bir müstəqil versiyası da vardır. Bu versiyaya görə Ərcmən şəhərində Hacıbala və Arzuman adlı iki

qardaş yaşayır. Hacıbalanın Güllü adında bir qızı, Arzumanın isə Seydi adlı bir oğlu vardır. Uşaqlar bir məktəbdə oxuyurlar. Molla bunların sevişdiklərini görüb qızın atasına xəbər verir. Hacıbala Seydini sürgün eləyir. Seydi çox yerləri gəzdikdən sonra gedib Dağıstana çıxır. Burada Şeyx Şamilin valilərindən biri olan Mirzəli Əfəndi ilə tanış olur. Sərdari-əzəm Hacı Murad onu Şeyx Şamilin yanına aparır. Seydi Şeyxin ona qoşduğu ləzgilərin köməyi ilə Samuru keçib, Nügədiyə gəlir, oradan da Ərcmana gəlib, sevgilisi Güllü xanımı alır. Bütün variantlardan aydın bir şəkildə görünür ki, bu dastan vaxtı ilə çox mükəmməl olmuş, zaman keçdikcə unudulub bu hala düşmüşdür.

1. Cəbrayıldan toplanmış variantda bu şeir belədir:

Düşdü xəyalıma uzaq cadalar
Gələr qulağıma ağır sədalar,
Dün içdim yuxuda şirin badalar,
Dərman olmaz bu dərdimə, gedərəm.

Şamil mahalında, Şamil elində,
Gözəl adı dastan olub dilimdə,
Bir canım var o Pərinin yolunda,
Dərman olmaz bu dərdimə, gedərəm.

Seydi deyər: bu dərd canım əridi,
Getməz isəm həsrət məni çürüdü,
Kafir Gizmin qızı – adı Pəridi,
Dərman olmaz bu dərdimə, gedərəm.

2. Zaqataladan toplanmış variantda bu şeir belədir:

Ya Urum qızısan, ya osmanlısan,
Aşıq öldürməyə gözü qanlısan,
Gözəllər içində adlı-sanlısan,
Uğrun baxışında heylə var, heylə!

Sən mənim soltanım, sən mənim xanım,
Sana qurban olsun bu şirin canım,
Dərdimin dərmanı sən Pəri xanım,
Əlvan naxışında heylə var, heylə!

Pərdənin dalından qaş-göz süzərsən,
Qiya baxıb, bağrım başın üzərsən.
Seydi deyib, bu dünyanı gəzərsən,
Şümşək çıxışında heylə var, heylə!

3. Cəbrayıldan toplanmış variantda bu şeir belədir:

Aldı Seydi:

Atam Tağı çox kasıbdı, möhtaşdı,
Odu, əmim qızı, tez atdı, qaşdı.
Anamın gözünü qoymuşam yaşdı,
Qan-yaş tökər indi, yəqin bilirəm.

Aldı Nərgiz:

Bülbül olub, bir qonaydım gülünə,
Şirin danış, qurban olum dilinə,
Götür məni apar ulus elinə,
Qəbul qılsan, oğlan, sana gələrəm!

Aldı Seydi:

Seydi deyər: ellərimiz köçəndə,
Ağ oxuyub, qaraları seçəndə,
Bir də bahar gəlib, çiçək açanda,
Onda gəlib yəqin səni alaram.

Aldı Nərgiz:

Mən Nərgizəm, səni çox şad elərəm,
Qohum-qardaşımı mən yad elərəm,
Qorxma, xanımının abad elərəm,
Qəbul qılsan, oğlan, sana gələrəm!

4. Qazaxdan toplanmış variantda bu şeir belədir:

Şəriət başında əyləşən qazı,
Kəbini kəsməyi istərəm səndən.

İstəmə yar yara qalsın tamarzı,
Kəbini kəsməyi istərəm səndən.

Mən söylüyüm sizə, qulaq asasız,
Dediyim sözlərə barmaq basasız,
İncitməyib, kəbinimi kəsəsis,
Kəbini kəsməyi istərəm səndən.

Seydi deyər: mənim dərdim azıdı,
Bu işlər də sövda deyil, yazıdı,
Adı Pəri, Gavargizmin qızıdı,
Kəbini kəsməyi istərəm səndən.

Kəlbəcər variantında isə aşağıdakı kimidir:

Hikmət məclisində öyləşən qazı,
Şəri-peyğəmbəri istərəm sizdən.
Könlüm, bilmirsiniz, nələr arzular,
Şəri-peyğəmbəri istərəm sizdən.

İstəmirəm inciyəsiz, kəsəsis,
Mənim bu ərzimə qulaq asasız,
Nazlı ceyranıma kəbin kəsəsis.
Şəri-peyğəmbəri istərəm sizdən.

Seydi deyər: bu gün bahardı, yazdı.
Göllərdə üzüşən sona ilə qazdı,
Adı Pəri, özü maral tək qızdı,
Şəri-peyğəmbəri istərəm sizdən.

5. Başqa bir variantda bu qoşma belədir:

Ay ağalar, gəlin sizə söyləyim,
Sən verən tel bir ümməyə qərq oldu.
Bir canım var, yara qurban eyləyim,
Sən verən tel bir ümməyə qərq oldu.

Nagahandan məni bir yuxu basdı,
O vaxtıda könlüm istədi dostu,

Sağ tərəfdən badi-müxalif əsdi,
Sən verən tel bir ümməyə qərq oldu.

Mənim şikarım kaş olaydı qara,
Çəkildi sinəmə dağ ilə yara,
Seydi deyər: mən öləydim biçərə,
Sən verən tel bir ümməyə qərq oldu.

6. Qazaxdan toplanmış “Seydi” dastanında bu gəraylıyı Pəri ata yox, Seydiyə deyir. Dastanın bu variantına görə gəraylı belədir:

Çapdır Səməndini, çapdır,
Kəllədən minarə yapdır,
Axtar bir qarını tapdır,
O birlərin qoyma, Seydi!

Yerişdə Səmənd, yerişdə!
Səməndin nalın gümüşdə!
Qazını mana bağışda!
Qalanların qoyma, Seydi!

Gördünmü dağlar aşanı,
Haşadan bəylər haşanı,
Axtar tap Calal paşanı,
O birlərin qoyma, Seydi!

“MÜĞÜM ŞAH”

Bu dastan 1959-cu ildə Şamxor (indiki Şəmkir) rayonunun Zəyəm kəndində Aşıq Orucdan toplanmışdır. Dastanın hələlik başqa variantı əldə edilməmişdir.

“ABDULLA VƏ CAHAN”

Bu dastan Qazax rayonunun Ağköynək kəndində yaşayan Aşıq Məmmədyardan toplanmışdır.

1. Cəbrayıl variantında bu qoşma belədir:

Xab içində yatan bixəbər səyyad,
Tərlandı mənəm, qeyri tərlandı istəm!
Deyərlər ki, özgəsini sev, saqın,
Sev Cahanı, qeyri cahan istəm!

Düyüm qaldı ağ üzündə nişana,
Qarlı dağlar qərq olubdu dumana,
İnsaf deyil, yaxşı gedə yamana,
Yaxşısan yaxşı sev, yaman istəm!

Aragılan, axtar, tap məni pünhan,
Atam Camal bəydi, öz adım Cahan,
Anam Sarabanu, əmimdi Bünyan,
Sev Cahanı, qeyri cahan istəm!

Bu qoşmanın belə bir variantı da vardır:

Xab içində yatan xəbərsiz oğlan,
Tərlandı mənəm, ayrı tərlandı istəm!
Bəs deyərlər sevən alar sevəni,
Sev Cahanı, qeyri cahan istəm!

Bizlərdə adətədi saza söz demək,
Kabab deyə qara bağrım közdəmək,
Məndən deyən, səndən ilqar gözdəmək,
Gəlsə yüz min əbrü kaman, istəm!

Elim xəbər alsan nişanbanışan,
Arayıb axtarsan pünhan və pünhan,
Atam Camal bəydi, öz adım Cahan,
Sev Cahanı, qeyri cahan istəm!

2. “Aşıqlar” kitabında bu qoşma belədir:

Namə, gedər olsan yarın yanına,
Sən Allah, sən tarı, yarı de gəlsin!
O uymasın fani dünya malına,
Sənəm oldu qəm tüccarı, de gəlsin!

Yazın gəlsin, yaz, baharın işləsin,
Qışı gəlsin, o qoynumda qışlasın,
Nə taxsırım varsa de bağışlasın,
Mənəm onun günahkarı, de gəlsin!

Namə, yetiş bircə dindir o yarı,
Taxsırım nə isə söyləsin barı,
Belə olar aşnaların ilğarı?!
Mənəm onun vəfadarı, de gəlsin!

3. Dastanın Cənubi Azərbaycanın Canşalı kəndində toplanmış bir variantında bu qoşma belədir:

Mötəbər gözəllər ilqarı bütün
Olur, onun kimi gözəl yar olsun!
Ayrılmazdım onun gül camalından,
Yaranların evi tarü-mar olsun!

Bir alma göndərdim mən sənə, nigar,
Gözüm yollardadır, könlüm intizar,
Dərdü qəmi varsa, məhəbbəti var,
Bir nişana göndər yadigar olsun!

Bizi ayrı salan çərxi-fələkdir,
Şirin canım yar yolunda həlakdır,
Atma Abdullanı, sənə gərəkdir,
Sirr sözün yadlara aşikar olsun!

4. Dastanın Cənubi Azərbaycan variantında bu qoşma belədir:

Canımdan əziz, ey mehriban lələ,
Lələ, hanı bəs Cahanım, görünməz?
Alışıb, oduna büryan olduğum,
Lələ, hanı bəs Cahanım, görünməz?

Qəvvas olub, dəryalara daldığım,
Əziz canım eşq oduna saldığım,
O əfşan zülfündən nişan aldığım,
Lələ, hanı bəs Cahanım, görünməz?

Bilirsənmi hansı bağın barıdı,
Almasıdı, heyvasıdı, narıdı,
Yazıq Abdullanın Cahan yarıdı,
Lələ, hanı bəs Cahanım, görünməz?

5. Cənubi Azərbaycan variantında bu qoşma belədir:

Sallana, sallana gedən salatın,
Kəklük kimi yerişindən bəllidir.
Yel atdı rübəndi, göründü üzü,
Canım alan baxışından bəllidir.

Sinə bənzər Savalanın qarına,
Dəyişməm dünyanın küllü varına,
Yumruluqda oxşar Kürdaş narına,
Dik püstanlar duruşundan bəllidir.

Həsərətini çəkib Hələb, Bağdad, Çin,
Camalı bir günəş, özü göyərçin,
Ağ üzündə siyah zülfü çinbəçin,
Tərhan ovun alışından bəllidir.

O görünən zənəxdanda nə xaldı?
Qaşların qarası canımı aldı;
Öldürsən də canım sənə halaldı,
Müjganların vuruşundan bəllidir.

Abdullanın ağlın sən aldın əldən,
Siyah tel içinə cumubdu gərdən,
Barilahım, özün saxla nəzərdən,
Bir ay doğub, doğuşundan bəllidir.

6. Cənubi Azərbaycan variantında və "Aşıqlar" kitabında bu qoşma belədir:

Sallanıban gedən dilbər!
Dedi: getsən, gəlirəm mən.
Dedim: gözəl, dərdim çoxdur,
Dedi: dərman bilirəm mən.

Göldən uçurdum sonanı,
Bu yerdə qoyduq binanı,
Gündə gördüyüm cananı,
Görməyəndə ölürəm mən.

Vəfası olmaz yalanın,
Ağlı olmaz çox gülünün,
Abdullayam, dərd bilənin
Yüz il keçsə, quluyam mən.

7. Bu şerin Cənubi Azərbaycan və “Aşıqlar” kitabında nəşr edilmiş variantı belədir:

Çəkərəm qılıcı, girrəm meydana,
Gəlirsən meydana, gəl indi, gəl, gəl!
Bəzərəm meydanı zərəfşan qana,
Gəlirsən meydana, gəl indi, gəl, gəl!

Şəki, Şirvan, qətli-fərman ya mənim,
Əzbərimdir qırıqlar piri ya mənim,
Cahan xanım ya sənindir, ya mənim,
Gəlirsən meydana, gəl indi, gəl, gəl!

Abdullam qızıbanı şirvar oynar,
Qalxan gümbüldənər, şəmşir dar oynar,
Baş kəsilər, meydan qızıl qan oynar,
Gəlirsən meydana, gəl indi, gəl, gəl!

“MƏSİM VƏ DİLƏFRUZ”

Bu dastanın variantları 1937-ci ildə Azərnəşr tərəfindən çap edilmiş “Dastanlar və nağıllar” kitabında, 1961-cı ildə yenə Azərnəşr tərəfindən çap edilmiş “Xalq dastanları” (I cild) kitabında verilmişdir. Burada isə 1944-cü ildə aşıq Hüseyn Seyfəllidən toplanmış dastan verilmişdir.

1. Dastanın Kəlbəcər variantında bu şeir belədir:

Səhərdən seyrana vardım,
Yarı gördüm bağ içində.

Dərər, dərər, dəstə bağlar
Qızılgül yarpaq içində.

Bağın barısından aşdım,
Süsən-sünbülə dolaşdım,
Öpdüm, qucdum, halallaşdım
Bir xəlvət otaq içində.

Baxırsanmı ləbi çəndə,
Rəhm eyləmir dərdiməndə,
Yar məni saldı kəməndə,
Bir neçə dustaq içində.

Diləfruzam, budu andım,
Demərəm sevdim, usandım,
Piltə tək alışıb yandım,
Qovruldu hey yağ içində.

Başqa bir variantda isə ikinci bənd belədir:

Hanı bəs mənim dediyim,
Nöğulnan qənd yediyim,
Bir mən idim, bir sevdiyim,
Bir xəlvət otağ içində.

2. “Dastanlar və nağıllar” kitabında bu qoşma belə getmişdir.

Yaman vaxtda sevda yeni sərime,
Ta sübhədək yata bilməm, ağlaram.
Əlimdən uçurdum tülək tərlandı,
Səyyadıyam, tuta bilməm, ağlaram.

Mən ovçuyam, tərlandı itirdim,
Göz yaşıyla şəcərələr bitirdim,
Sərrafıydım, qiymətinə yetirdim,
Əmanətdir, sata bilməm, ağlaram.

İstəmərəm nazlı yardan ayrılısın,
Təbib tanır xəstə ilə sayrısın.

Məsum deyər: Diləfruzdan qeyrisin
Çərx altında tapa bilməm, ağlaram.

Dastanın Kəlbəcər variantında isə bu qoşma belədir:

Yaman vaxtda sevda yendi sərimə,
Ta sübhədək yata bilməm, ağlaram.
Əlimdən uçurdum tülək tərlanı,
Çox haylaram, tuta bilməm ağlaram.

Mən ovçuyam, şıkarımı itirdim,
Göz yaşımla şəccarələr bitirdim,
Sərrafıydım, qiymətinə yetirdim,
Amanatdı, sata bilməm, ağlaram.

Xudam bilir doğruynan, əyrini,
Yatan bilər xəstəynən sayrını,
Məsim deyər: Diləfruzdan qeyrini
Çərx altında tapa bilməm, ağlaram.

3. Kəlbəcər variantında bu qoşma belədir:

Gəl, ey həkim, mənim dərdimə dərman
Səndən olmaz, öz dilbarım gərəkdı.
Ahü qəm möhnəti, hicran tapdağı,
Həsret çəkən intizarım gərəkdı.

Aləm heyrətdi eşqin sərdinə,
Kaş ki, yetəydim dərdiməndinə,
Dərman eyləməyə onun dərdinə,
Diləfruz kimi həmkarım gərəkdı.

Mən Məsiməm, dərğahlara dalmışam,
Şirin canım eşq oduna salmışam,
Özüm bəlgə verib, bəlgə almışam,
Öz nişanlım, öz ilqarım gərəkdı.

4. 1937-ci ildə nəşr edilmiş “Dastanlar və nağıllar” kitabında bu deyişmə belə getmişdir:

Aldı Məsim:

Başımda eşqin əsəri,
Ağlaram, ata, ağlaram!
Gözə göründü bir pəri,
Ağlaram, ata, ağlaram!

Aldı Xoca Əziz:

Yandı bağırim, döndü qana,
Ağlama, oğul, ağlama!
Nəyi var səndə nişana,
Ağlama, oğul, ağlama!

Aldı Məsim:

Sızıldaram yana-yana,
Yanar bağırim, dönər qana,
Üzüyü məndə nişana,
Ağlaram, ata, ağlaram!

Aldı Xoca Əziz:

At minnəm, cida götürürəm,
Özümü Çinə yetirürəm,
Ya ölləm, ya da gətirürəm,
Ağlama, oğul, ağlama!

Aldı Məsim:

Sözüm söylərəm əzbəri,
Sinəmdə eşqin dəftəri,
Həkim libasilə yeri,
Ağlaram, ata ağlaram!

Aldı Xoca Əziz:

Kim idi onun ustadı?
Kim verdi mətləb-muradı?

Sevgilinin nədi adı?
Ağlama, oğul, ağlama!

Aldı Məsim:

Sevdaya düşəndən bəri,
Əqlim olubdu sərsəri,
Adıdır Diləfruz pəri,
Ağlaram, ata, ağlaram!

Aldı Xoca Əziz:

Bu yazı necə yazıdır,
Sınəmdə yaman sızıdır,
De görüm, kimin qızıdır?
Ağlama, oğul, ağlama!

Aldı Məsim:

Bu söz Məsimin sözüdür,
Sınəmdə eşqin közüdür,
Çin padşahının qızıdır,
Ağlaram, ata, ağlaram!

Aldı Xoca Əziz:

Xoca Əziz coşub dola,
Müşküllərin asand ola,
İndi Çinə düşdüm yola,
Ağlama, oğul, ağlama!

Kəlbəcər variantında isə deyişmədə belə bəndlər vardır:

Aldı Xoca Əziz:

Malü dövlətim götürürəm,
Özümü Çinə yetirürəm,
Sövgünü sana gətirürəm,
Ağlama, Məsim, ağlama!

Aldı Məsim:

Durnalar gedir başına,
Quma döşənə-döşənə,
Üzüyü apar nişana,
Ağlaram, ata, ağlaram!

Aldı Xoca Əziz:

Bu yazı necə yazıdı,
Sinəmdə eşqin gözüdü;
De görüm, kimin qızıdı?
Ağlama, Məsim, ağlama!

Aldı Məsim:

Bu yazı yaxşı yazıdı,
Sinəmdə eşqin gözüdü,
Çin padşahının qızıdı,
Ağlaram, ata, ağlaram!

Aldı Xoca Əziz:

Qarlı dağlar qoşa-qoşa,
Arasından yollar aşar,
Xoca Əziz yola düşər,
Ağlama, Məsim, ağlama!

Aldı Məsim:

Məsim der: Diləfruz pəri
Dərdimdən olmuşdu dəli,
Həkim libasında yeri,
Ağlaram, ata, ağlaram!

5. Kəlbəcər variantında bu şeir belədir:

Budu, gəldi bahar fəslü,
Sellər axdı hey yeridi,

Açılıbdı lala, nərgiz,
Bülbül baxdı, hey yeridi.

Mən ağlaram, yana-yana,
Yandı bağrım, döndü qana.
Baxdınımı bimürvət cana?
Çöndü bir baxdı, yeridi.

Bağban göstərir bağını,
Lalə göstərdi dağını.
Diləfruz Məsim ağlını
Sərindən aldı, yeridi.

6. Kəlbəcər variantında bu qoşma belədir:

Qohumum, qardaşım, ey canım mənim,
Amanatdı, can Məsimin, can sizə.
Elim, obam, yerim, ulusum mənim,
Amanatdı, can Məsimin, can sizə.

Bilməm neyləmişəm, günahım nədir?
Yetişdin dadıma, qüdrəti-qadir,
Gələm, ya gəlməyəm, vəsiyyətim budur:
Amanatdı, can Məsimin, can sizə.

Xoca Əziz deyər: amandı, aman!..
Mümkürün könlündən heç çıxmaz güman.
Çağırırım sidqinən ya şahı-mərdan,
Amanatdı, can Məsimin, can sizə.

7. Kəlbəcər variantında bu qoşma belədir:

Bir yanı güllü bağ, bir yan laləzar.
Yol ver, gəmiçi, yol ver, qəfləm keçsin.
Bir yanı çərhovuz, ördəklər üzər,
Yol ver, gəmiçi, yol ver, qəfləm keçsin.

Yönümü çöyürərəm qibləgahına,
Şikayət eylərəm şahlar şahına,

Bir namə yazaram Çin padşahına,
Yol ver, gəmiçi, yol ver, qəfləm keçsin.

Gül kimi Məsimim saralıb soldu,
Tubu tək Diləfruz Çində lal oldu,
Kim bilir, ay Əziz, gəmin qərq oldu,
Yol ver, gəmiçi, yol ver, qəfləm keçsin.

8. Kəlbəcər variantında bu qoşma belədir:

Uzaqdır yollar arası,
Qurbandır qaşım qarası,
Olubdur Məsim yarası,
Sinəmdə nişan, ay həkim!

Hər aşiq mətləbin dilər,
Haqdan mana yetmir səmər,
Məsimdən verginən xəbər,
Can sana qurban, ay həkim!

Diləfruza gəldi səda,
Başımdan heç getməz sevdə,
Dün gecə gördüm yuxuda,
Halım pərişan, ay həkim!

Başqa bir variantda isə bu qoşma aşağıdakı iki bənddən ibarətdir:

Oxuram ağdan qararı,
Sinəmə vurma yararı,
Təbibsən, eylə çararı,
Bilirsən dərman, ay həkim!

Əfruz deyər: yar canım oda saldı,
Onunçün peymanalar qaynayıb doldu,
Saralıban gül rəngim nə yaman soldu,
Dərdimə bulunmur dərman, ay həkim!

9. “Dastanlar və nağıllar” kitabında bu şeir belə getmişdir:

Əziz, xəbər verdin əziz yarımdan,
Söylə görüm, Məsim sənə nəyindi?

Hamıdan əzizsən, səfa gətirdin,
Söylə görüm, Məsim sənın nəyındı?

Məni yad əyləyib gəlibsən mehman,
Yar yanından gələn yoluna qurban!
Danış bir xoş xəbər, əziz, mehriban,
Söylə görüm, Məsim sənın nəyındı?

Dərin-dərin dəryaları üz də sən,
Gecə-gündüz fikirdə sən, sözdə sən,
Əfruz deyər: Xoca Əziz, düz de sən,
Söylə görüm, Məsim sənın nəyındı?

Kəlbəcər variantında qoşma belədir:

Xoş gəldin, əziz, mehribanım Əziz,
Əziz ata, bu ev sənın evındı.
Əziz xəbər ver, sən əziz yarımından,
Yaxşı danış, yaxşı söylə, sev indi.

Odu ha, görünür dağların başı,
Axıtım, qalmadı eynimin yaşı,
Məsimin atasısan, yoxsa qardaşı,
Söylə görüm, Əziz, Məsim nəyındı?

Diləfruzun dedicəyin tutarsan,
Bənnam olub, sınıq könül yaparsan,
Diləfruzu mənim deyın aparsan,
Aparmasan boynunuzda deyındı.

“Qoşmalar” kitabında bu qoşma aşağıdakı kimidir.

Əziz xəbər verdin əziz yarımından,
Xoş gəlibsən, bu ev sənın evındır.
Hamıdan əzizsən, mehribanımsan,
Xoş gəlibsən, bu ev sənın evındır.

Məni ad əyləyib, gəlibsən mehman,
Yar yanından gələn yoluna qurban!
Danış bircə görüm, əziz, mehriban,
Xoş gəlibsən, bu ev sənın evındır.

Dərin-dərin dəryaları izləsən,
Gecə, gündüz fikirdəsən, sözdəsən,
Tanrı üçün, Xoca Əziz, düz de sən,
Söylə görüm, Məsim sənın nəyindir.

10. Kəlbəcər variantında deyişmə belədir:

Aldı Diləfruz:

Qarlı-qarlı dağlar aşıb gəlibsən,
Sənın həkimliyin nə nişanının?
Xançalınan bağrım başın dəlibsən,
Sənın həkimliyin nə nişanının?

Aldı Xoca Əziz:

Qarlı-qarlı dağlar aşıb gəlmişəm,
Mənim həkimliyin nə nişanının,
Sən Pərinin mən oduna yanmışam,
Mənim həkimliyim nə nişanının.

Aldı Diləfruz:

Həkim, vallah, gözlərini oydurram,
Oydurub, yerinə qanlar doydurram,
Verrəm Mənsur kimi dərin soydurram,
Sənın həkimliyin nə nişanının?

Aldı Xoca Əziz:

Xan-ağalar daldalardan baxarlar,
Xuni-cigər eşq oduna yaxarlar,
Qız-gəlinlər barmağına taxarlar,
Mənim həkimliyim bu nişanının.

Aldı Diləfruz:

Eşqin səməndini minib çaparsan,
Bənnə olub, sınıq könül yaparsan,

Həkim olsan mana üzük satarsan,
Sənin həkimliyin nə nişanının?

Aldı Xoca Əziz:

Xoca Əzizəm, dediyini tutaram,
Bənnə olub, sınıq könül yaparam,
Axtardığın o üzüyü sataram,
Mənim həkimliyim bu nişanının.

Aldı Diləfruz:

Diləfruzam, neyləmişəm, neylərəm,
Gecə-gündüz ahu-fəğan eylərəm,
Canımı Məsimə qurban eylərəm,
Sənin həkimliyin nə nişanının?

11. “Dastanlar və nağıllar” kitabında bu qoşma belədir:

Sənə ərz eləyim, ay Çinin şahı,
Ehtiyacım yoxdur dünya malına.
Yəməndən Çinədək salsan payandaz,
Tirmələr geydirsən qəddi-dalına.

Bağçada bülbüllər yalvarır xara,
Mürvət elə, qıyma bu ahü-zara,
Kəsdirsən əbrələr, biçdirsən xara,
İstəməm qul düzsən sağu soluma.

Xoca Əziz deyər; dövlətim vardır,
Uca dağ başında görünən qardır,
Qızın Əfruz oğlum Məsimə yardır,
Qaynata da kəc baxarmı gəlinə?

12. “Dastanlar və nağıllar” kitabında bu şeirin iki bəndi belədir:

Xına qoyub ayağına, əlinə,
Qənd, şəkər əzilib dəhan, dilinə,
Naşı bülbül qona bilməz gülünə,
Ədalətsən, bu sözləri ara sən.

Ulğun köpükləsə köpük yağ olmaz,
Bağça bar gətirsə, söyüd bağ olmaz,
Ay ilə gün ondan türfə çağ olmaz,
Gözəllikdə sən Məsimi görəsən.

13. “Dastanlar və nağıllar” kitabında bu şeir belədir:

Başına döndüyüm, qurban olduğum,
Şirin dilli mehribanım, de danış!
Sən danışsan mənim könlüm şad olar,
Ala gözlü şux tərlanım, de, danış!

Bayğu gələr, məskən salar sənə, yar,
Sən hurisən, sən mələksən, sənə yar,
Sən çor desən, mən can deyim sənə, yar,
Xoş sifətli din-imanım, de, danış!

Əfruz deyər: dərdi-qəmə bulandım,
Yar yolunda cəfalandım, talandım,
Aşiq Kərəm kimi oda qalandım,
Alışıbdı giribanım, de, danış!

Başqa bir variantda son bənd belə getmişdir:

Diləfruzam, didələrim ha yaşı,
Qanlı yaşı, didə yaşı, ha yaşı,
Ağlamaqdan gözlərimin ha yaşı
Qurudubdur giribanım, de, danış!

14. “Dastanlar və nağıllar” kitabında şeir belə getmişdir:

Aşiq olan məşuqunu səstəyə,
Təbib olan dərman qıla xəstəyə,
Qorxuram anası oğlun istəyə,
Çıxım xalqa nə danışım, nə deyim?

Oxun asmış, sədağacda yayı var,
Nə huridə, nə qılmanda tayı var,
Boynumda çox böyük haqqı-sayı var,
Çıxım xalqa nə danışım, nə deyim?!

Əfruz deyər: yaxşı qaldım Yəməndə,
Yetəsən dadıma, ey Xuda, sən də,
Qohumdan, qardaşdan, eldən şərməndə,
Çıxım xalqa nə danışım, nə deyim?!

Kəlbəcər variantında isə qoşma belədir:

Qürbət eldə qara gəldi baxtımız,
Çıxım xalqa nə danışım, nə deyim?!
Şad ikən qəm-yasa döndü taxtımız,
Çıxım xalqa nə danışım, nə deyim?!

Çərxi-fələk genə bizi dindirdi,
Dostları ağlatdı, düşmən güldürdü,
Deyərlər, yad qızıydı, ağı verib öldürdü,
Atasına nə danışım, nə deyim?!

Alim olan bu naməni saxlasın,
Yazıq olan haqq sözləri haqlasın,
Atası var, qoy o oğlun ağlasın,
Anasına nə danışım, nə deyim?!

15. Kəlbəcər variantında bu qoşma belədir:

Başına döndüyüm Diləfruz xanım,
Qədəm qoyub, sən Yəmənə xoş gəldin!
Sənə qurban olsun bu şirin canım,
Qədəm qoyub, sən Yəmənə xoş gəldin!

Aləm bilir yar yolunda sayılam,
Haq verən paylara mən də qayılam,
Çətin olar mən bu dərddən ayılam,
Qədəm qoyub, sən Yəmənə xoş gəldin!

Tərk eylərəm vətənim, elimi,
Bülbülümü, gülşənimi, gülümü,
Məsim deyər: yəqin bildim ölümü,
Qədəm qoyub, sən Yəmənə xoş gəldin!

“LEYLİ VƏ MƏCNUN”

“Leyli və Məcnun” dastanının variantı 1941-ci ildə nəşr edilmiş “Nizami əsərlərinin el variantları” kitabında çap olunmuşdur.

“SƏYYAD VƏ SƏDƏT”

Dastanın bu kitabda verilmiş variantı 1960-cı ildə Tovuz rayonunun Aşağı Quşçu kəndində Aşıq Abıldan toplanmışdır. Bu dastanın bir variantı 1937-ci ildə Azərnəşr tərəfindən çap edilmiş “Dastanlar və nağıllar” kitabında getmişdir.

“Səyyad və Sədət” ən çox yayılmış və çox variantlı dastanlardandır. Bir variantın ustadnamələri bayatılardan ibarətdir. Hər ustadnamənin yerində bir nəsihətamiz bayatı verilmişdir.

“MƏHƏMMƏD VƏ GÜLƏNDƏM”

Bu dastanın bir variantı 1940-cı ildə Şamxor (indiki Şəmkir) rayonunun Cilli kəndində Aşıq Qasım Nəsib oğlundan toplanmış, bir variantı isə 1961-ci ildə Azərnəşr tərəfindən çap edilmiş “Azərbaycan xalq dastanları”nın II cildində getmişdir.

Dastanın bu cildə daxil edilmiş variantı aşıqdan toplanmış olduğu şəkildədir.

Bunun ən qədim variantı Gəncəli aşıq Meydandan toplanmışdır. Bu variantda Aşıq Ələsgərin “Gözləyər” adlı nəsihətamiz bir şeri ustadnamə kimi verilmişdir. Aşıq Qiyasın dediyinə görə, Aşıq Ələsgər bu dastanı bir toyda söyləmiş, ustadnaməni isə elə orada dastandan qabaq bədahətən oxumuşdur.

Dastanın bir variantı da Cənubi Azərbaycanın Canşalı kəndindən toplanmışdır. Bu variantda dastanın adı “Məlik Məhəmməd və Güləndəm”dir. Bu tamamilə başqa bir variantdır. Bu varianta görə, Məlik Məhəmməd Həmədan şəhərində Allahverdi sövdəyərin oğlu, Güləndəm isə Yəmən şahının qızıdır.

MÜNDƏRİCAT

Əsli və Kərəm	7
Abbas və Gülgəz	107
Seydi və Pəri	165
Müğüüm şah	189
Abdulla və Cahən	209
Məsim və Diləfruz	237
Leyli və Məcnun	255
Səyyad və Sədət	297
Məhəmməd və Güləndəm	321
Abbas	359
Qeydlər	375

AZƏRBAYCAN DASTANLARI

BEŞ CİLDDƏ

II CİLD

“LİDER NƏŞRİYYAT”

BAKI-2005

Buraxılışa məsul: *Əziz Güləliyev*

Texniki redaktor: *Rövşən Ağayev*

Tərtibatçı-rəssam: *Nərgiz Əliyeva*

Kompyuter səhifələyicisi: *Rəşad Həmidov*

Korrektor: *Elmira Teymurova*

Yığılmağa verilmişdir 04.10.2004. Çapa imzalanmışdır 04.04.2005.
Formatı 60x90 $\frac{1}{16}$. Fiziki çap vərəqi 28. Ofset çap üsulu.
Tirajı 25000. Sifariş 69.

Kitab “PROMAT” mətbəəsində çap olunmuşdur.